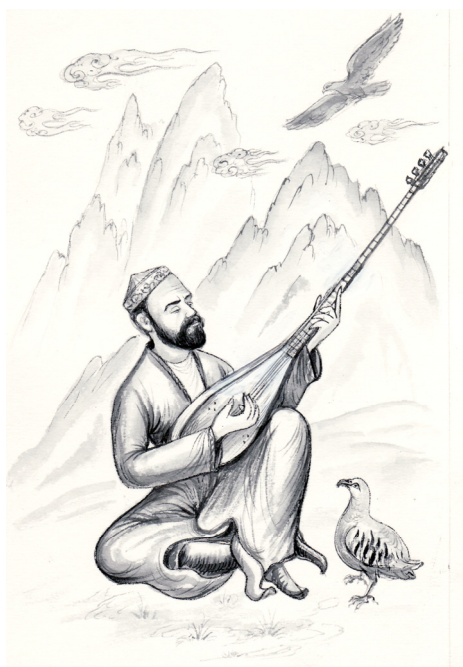

Диловари Мирзо

ХУНЁГАР

Душанбе
«Адиб»
2012

ББК 84 Тоҷик 7-4
М-49

Мухаррир *Одина Мирак*

М-49 **Диловари Мирзо. Хунёгар** (*қисса ва ҳикояҳо*).
– Душанбе, «Адиб», 2012, 200 сах.

Дар ин китоб қисса ва ҳикояҳои дар солҳои охир эҷод кардаи Диловари Мирзо гирд оварда шудаанд. Нависанда тарафҳои гуногуни зиндагии рангини имрӯзаи мардуми моро ба тасвир гирифтааст.

ISBN 978-99947-2-195-5

© Диловари Мирзо, 2012

Х У Н Ё Г А Р

(Қисса)

Аз садои болзании мурғи бузурге ба худ меояд, таги чашм ба болои сар менигарад.

Якбора мадору тавон ўро тарк мегўяд. Пайкараш меларзад. Даҳшату тааҷҷуб ба ҳам омехта ин кохи фарсударо такон медиҳад. Ў кай аз пой ин парранда дошта буд, дар хотир надорад. Аз ду сў болҳои он на кам аз ҳаштод газ буд. Як нимаи осмони болои сарашро битамом пўшида. Ба поин менигарад. Замин ҳамранги як нукта кўчак ба чашм мерасад. Дигарбора раўша ва тарс домангираш мешавад. Намешиносад болои осмониро. Дар ангора номи махлуқи бадвоҳимаро меҷўяд. Рух, анқо, ҳумо, симурғ, туғрал... Сараш чарх мезанад. Ёрои андешарониро аз даст медиҳад... Дигар чашмонашро муҳкам мепўшад, ба дўши таваккул по мегузорад. Тан ба тақдир медиҳад. Анҷоми кори хешро нигарон мешавад...

Яке аз садои соат бедор мегардад. Дар обу арақ ғўтидааст. Солҳост, ки ин мурғи азимҷўсса дар хобаш ба сари ў меситезад. Намедонад дар кадом ҳолат панҷаҳои камқуввати вай даври пойҳои нируманди парранда мепечанд. Намаставонад тасмим бигирад аз хоби даҳшатзо. Аз касе пурсидан намехоҳад таъбири хоби парешонро. Гумоне одат карда буд ва медонист, ки ҳар шаб ҳамроҳи як паррандаи бузургу тавоно то баландиҳо пар мекашад.

* * *

Офтоб қади як найза боло баромада буд. Кўчаҳо пур аз барги дарахтон. Хазонрез ба сари дарахтон ситеза дошт. Чехраи табиат заъфарон гашта. Боди поизӣ баргҳои рангпаридаро беибо ба ҳар тараф чош медод. Кўчаҳо ифлос. Ҳич кас аз дерҳо боз ин қадар бесарусомониро надида буд. Ҳаво сард. Шаҳр ҳамранги як зани солхўрда менамуд.

Дигар дар кўчаҳо аҳён-аҳён одамон ба чашм меҳўрданд, ки гирифтори андешаҳои хеш бо сари ҳам шитобзада мегузаштанд. Ба чехраи ҳамдигар бо тарс менигаристанд. Дар чашмонашон ноумедӣ ҷо гирифта буд. Фарзанди одам аз бародари хеш фирор мекард. Даври дигар омада буд.

Дар ин ҳавлии тангу назарногир, ки дар як канори дури шаҳр ҷой гирифта буд, ғайр аз гахвораи фарсуда чизи чашмгире набуд. Гирияи ҷонсўзи кўдак гўшро кар мекард. Модар аз пушти корҳои рўзгор саргардон буд. Гоҳ-гоҳ ба хонаи хоб мебаромад ва тифли гирёнро

навозиш менамуд, пистонакро ба даст мегирифт. Ин лаҳза панди кампири Асила, ки аз забони модараш шунида буд, дар гӯшаш садо меод: «Солҳои пеш модар алла мегуфт, одами калонро хоб мебурд. Мағз андар мағзи тифл роҳат мекард. Ҳайф, ки модарони ҷавон имрӯз навозиши тифлро гӯшаи хотир намеоранд. Аллагиро гум кардаанд. Як резини балозадаро ба даҳани кӯдаки бечора тела медиҳанд. Баъди чанд рӯзи ба дунё омаданааш аз фиребу найранг огоҳ мешавад. Ёд мегирад кӯдаки дунёбеҳабар». Чехраи ғамгини модар дигаргун мешавад, дар лабони рангпаридаш табассуми зебӣ гул мекунад. Аз ёди андарзи кампир дилаш гум мезанад, пистонакро ба лабонаш тар карда, дар даҳони ҷигарбандаш менамӯд пайи кори рӯзгор меравад. Пас аз чанде боз овози ғиря ба гӯшаш мерасад. Қорашро нимқола мегузорад, ҷониби кӯдак медавад. Аммо ин дафъа тифл на аз навозишҳои модар ором мегирад, на фиреби пистонакро меҳӯрад. Печак мезанад ва беист мегиряд. Ҷавонзан ӯро ба оғӯш гирифта дар ғаҳвора хобондан меҳаҳад. Аз ғире дорах пайдост, ки дар ин қор таҷрибаи қофӣ надорад. Бо азоб дастбандақуу побандақро соз мекунад.

Се моҳ пеш тифл ба олами пушшӯр омада буд. Волидайн муддатҳо мунтазири таваллуди ӯ буданд. Сол аз паси сол медавид, вале аз ин ҳавлӣ садои ғиряи навроде ба гӯш намерасид. Анқариб ноумед шуда буданд. Арӯси нозанин шаб то шаҳар мижа ба ҳам намезад, пинҳон аз ҷашми шавҳари меҳрубон ба даргоҳи Худои хеш зорӣ мекард. Вале рӯзи таваллуди ӯ қасе шодӣ накард. Ҳар қас дар ғами ҷони худ буд. Замона дигар шуда буд. Дар шаҳр ғирдор ме-рафт. Вазъ ноором буд. Ҷашмҳо қӯр шуда буданд. Ақл марзи ин кишвари қуҳанбунёдро тарқ гуфту ба дуриҳо мусофират ихтиёр кард. Ва ҳар қас, ки ба ҳамсоя ё ҳамқори хеш қина дошт, ғурсатро ғанимат донист. Тароррони шабқард моли мардумро ғорат мекарданд.

Ҷавонзан бо азоб тифлро хобонд ва «бисмиллоҳ» гуфта нӯги забонашро ба даҳони фарзанд гузошт. Ӯ кампири Асиларо надида буд, очаш аз забони кампири раҳматӣ қисса мекард, ки «бояд модар пеш аз шир додани тифл забонашро ба даҳони ӯ гузорад ва ба гӯшаш оҳиста таъкид намояд: «агар қадри забонамро надонӣ, шири сафедамро бихил намекунам». Ҷунин фарзанд забони модарино гум намекунад ва бо номи модару забони ӯ то охири умр ифтиҳор менамӯяд. Бадбахттарин модар он аст, ки фарзандеро ба дунё меорад, ки забони модарино гум мекунаду аз моли бегона ифтиҳор дорад». Ӯ медонист, ки имрӯз шумораи забонгумқардагон қам нест. Ҳастанд

одамоне, ки ба суннати аҷдодӣ ва забони модарӣ гаравидани рӯшанфикрони асилро хуш надоранд. «Бо ин забон аз марзи кишвар дур рафта наметавонӣ. Кӯри роҳ мемонӣ. Бехтараш бачаҳои мо аз хурдӣ бо тамоми ҳастӣ фалон забонро биомӯзанд», мегуфтанд эшон.

– Номаъкул кардед, – боғазаб мегуфт Ашраф, – аввал забони модариро аз худ кунед ва баъд барои зарурат забонҳои дигарро. Магар нашунидаед, ки бузурге фармуда:

*Ҳар кас ба забони худ суҳандон гардад,
Дониستاني сад забон осон гардад.*

Дониستاني забон ҳунар аст, аммо эҳтироми забони модарӣ фарз.

Ва ҷавонзан се моҳ боз ин насиҳатро ба ҷо меовард. Кӯдак имрӯз синаи модарро ҳамранги пистонак тела дод, рӯй дигар сӯ гардонд. Аз нав гиряаш хурӯҷ намуд. Синаи модар як чака шир надошт. Ин чашма низ аз касофатии балои болои кишвар омада хушкида буд. Модар низ очиз монд. Гахвора мечунбонду бо алам алла мегуфт:

*Аллае, аллае, аллае, аллае,
Ой, наврӯза дар ин диёр кай мебинум?
Ой, дунёра ба як қарор кай мебинум?
Ой мардум пайи вайронӣ даводав доране,,
Ой ободиш ин диёр кай мебинуме?
Аллаё, аллаё, аллае,
Алла мегум бачама,
Нола дорум ватана,
Арӯсойи чамана,
Аллае...*

Алла мегуфту мегирист. Ё дар илочи кор дармонда буд.

– Ашраф, хо Ашраф, – ҷавонзан шунид овози ошноро. Аз ҷо баланд шуд ва дарро ба рӯйи меҳмон боз намуд.

– Чӣ ҳол дорӣ, келин? – шунид овози устоди пирро. – Ашраф дар хона ҳаст?

– Не, устод. Дами сахар аз хона баромада буд.

– Тавба! Имрӯз ба хонаи чор-панҷ касаш рафтам, бачаҳо (шогирдонашро ҳамин тавр ном мегирифт) нестанд, гапи мо гӯш намедиханд. Ҳама доно шудаанд. Агар гӯш медоданд, дар ин замонаи нотинҷ аз хона берун намебаромаданд.

– Устод, ба меҳмонхона гузаред, нафас рост кунеду як пиёла чой гиред. Ҳозир меодагист.

Ҳофизи пир ба ӯ посух намегӯяд. Ба ҳар кунчи хона синчақорона менигарату кафшастро аз пой берун мекунад ва ҷониби меҳмонхона меравад, зери лаб худ ба худ ҳарф мезанад.

– Бӯйи хун мерасад ба димоғ. Худо ниғаҳдор бошад.

Чавонзан саросема ба ҳар тарафи хона менигарад. Нишони хун мечӯяд, аммо аз ҳарфҳои печиди марди пир маънӣ намебардорад. Дар девори меҳмонхона рубоби хотамкорӣ овеzon аст. Устод бидуни хоҳиш онро ба даст мегирад. Торҳояшро устувор менамояд. Аз хонаи дигар ханӯз овози гиряи тифл ва аллаи модари чавон ба гӯш мерасад. Устод захма ба торҳои рубоб мезанад, овози ғамангез баланд мешавад. Модару кӯдак лаб фуру мебаранд. Онҳо дар вучуди хеш роҳатеро ихсос мекунанд. Як лаҳза овози афсунгар эшонро маҷбур мекунад, ки ба олами дигар мусофират намоянд. Ва нолаи рубоб пуришӯртар мешаваду садои хунёгари пир баландтар:

*Сина моломоли дард аст, эй дарего марҳаме!
Дил зи танҳой ба ҷон омад, Худоро ҳамдаме!
Чашми осоиш кӣ дорад аз сипеҳри тезрав?
Соқие, ҷоме ба ман деҳ, то биёсоям даме!
Зиракero гуфтам: «Ин аҳвол бин!» Хандиду гуфт:
«Саъб рӯзе, булаъаҷаб коре, парешон оламе!»
Сӯхтам дар чоҳи сабр аз баҳри он шамъи Чигил,
Шоҳи туркон фориғ аст аз ҳоли мо, ку Рустаме?..*

* * *

Шаб. Дигар ҳама садоҳо мурда буданд. Овози ҷонзоде ба гӯш намерасид. Деви зулмот бо ҳайбати хеш касеро имкон намедод по беруни ҳавлӣ гузорад. Устои пир аз рӯйи одат чанд шамъро болои миз оташ дод ва чароғи барқиро хомӯш кард. Рӯи қолӣ якпахлӯ дароз кашид, чашм ба шамъҳои оташгирифта дӯхт. Хуш дошт, чанд лаҳза дар танҳой ба табииоти оташ нигарад ва зери лаб бо алам такрор кард:

*Охир на чароғем, ки хандем ба айвон,
Шамъем, ки дар гӯшаи кошона бигирӣем.*

Пеши чашми ӯ торҳои борики нур аз шамъ ҷудо-ҷудо қад мекашиданд ва фазои хонаро пур мекарданд. Пеши чашми ӯ оташи шамъ нарма-нарма меларзид. Бозингарӣ мекард. Устои пир аз ин ранггардониҳо ва ларзиданҳо маънӣ мебардошт. Панд мегирифт. Рӯзгори рафтааш пора-пораву тор-тор дар осмони хотир пайдо мео-

мад. Ва ба торҳои ларзони нури шамъ печида пеши рӯяш ҷилва менамуд. Забони шамъро аз бар карда буд.

«Ин муъҷиза маҳсули ақли инсон аст, андеша мекард дар дил. – Ва ин офариниш ба осонӣ даст наодоаст. Инсони ҷӯянда то он ҷое, ки ақл мерасид, рафт. Шамъро ҳаст кард. Шамъ як ҷисми бечон рисолати худро пай бурд. Шояд ҷон дошта бошад ва миёни мо пардае будаву аз ин огаҳ нестем. Паи иҷрои рисолаташ пеши фарзанди Одам ҳама ранҷро ба пайкараш пазируфт. Месӯзаду хонаеро рӯшан мекунад. Месӯзаду пеши поеро мунаввар месозад, то фарзанди Одам ба санги роҳ пешипо нахӯрад. Роҳашро гум накунад. Наафтаду дасту бозу ва баданро захмдор накунад. Агар аз пайкараш мисқоле боқист, месӯзад. Дареғ намедорад ҷисми заҷркашидаашро. Меларзад – аз он дар ҳарос аст, ки мабодо умраш ба охир расад ва рисолаташ нотаом монад.

Инсон низ офаридааст. Ёро ақле ҳаст кард, ки дигар ақлҳо дар баробари вай забун мондаанд. Ва фавҷе аз эшонро зиёӣ хонданд. Зиёӣ низ рисолати хешро дар назди Офаридгор ба дӯш дорад. Зиё нур асту зиёӣ рӯшангар. Зиёӣ бояд аз шамъ сӯхтанро биёмузад, то роҳи мардумро мунаввар созад. Онҳоро ба роҳи рост ҳидоят намояд. Боре сари ин масъала баҳс карданд ва Амин таъкид кард: «Зиёӣ он кас аст, ки ҳасташро қурбони миллату меҳан намояд. Дар зиндагии чандрӯза коре кунад, ки Рӯзи ҳисоб ҳиҷолатзадаву сархам намонад...».

Устоди пир ба худ меояд, чашм аз шамъҳои фӯрӯзон меканаду бо дастони ларзон девони мавлоно Ҳилолиро мегирад. Ин китоб тӯҳфаи бузургворе буд. «Ҳамин китоба хеле дӯст медорам, гуфт пири хирадманд. Ба ту ҳадяаш мекунам. Овози хуш дорӣ. Ҷазалҳои ошиқонаашро аз ёд бикун ва барои мардум бихон. Ва ҷазалеро замзама кард:

*Ё Раб, ғами бераҳмии ҷонон ба кӣ гӯям?
Ҷон аз ғами ӯ сӯхт, ғами ҷон ба кӣ гӯям?
Не ёру на ғамхор, на кас маҳрами асрор,
Ранҷурию маҳрумию ҳирмон ба кӣ гӯям?...
Даври тараб, афсӯс, ки бигзашт Ҳилолӣ,
Даври дигар омад, ғами даврон ба кӣ гӯям?*

Баъд сукут ихтиёр карду ба пуштманзари байтҳо чашм дӯхт. Чанд маънӣ пайдо кард. Аз ин бозёфт дар тааҷҷуб монд. Пештар чашмаш то бад-ин дуриҳо нарасида буд. Мавлоно Ҳилолиро як шоири ошиқ ва саргаштаи биёбони ҷунун медонист. Дар сӯҳбат ба дигарон

гӯшзад мекард: «Ҳеҷ тәне аз шуаро дар боби ишқ бад-ин зебой ғазал нагуфта ва дурри маънӣ насуфта ва дам беёди маъшуқ назада. Аз ғами ҳичрон дар умри чандрӯза осоиш надида. Роҳати охират ва лаззати дидори маъшукро ба ҳарду ҷаҳон иваз карда. Зиҳӣ сарояндаи бузургу вассофи содиқи Ишқ!» Ин ҳарфҳоро аз забони ҳамоне шунида буд, ки китобро барояш ҳада кард. Ва боре он баргузида дар танҳой гуфт:

— Ҳофиз, ба ҳамин ғазал оҳанг эҷод намо ва баъд барои ман биҳон.

Ӯ, ки он замон хеле ҷавон буд, бо як бепарвой ва дили нохоҳам ба саҳифаи китоб чашм давонд. Матлаъи ғазал ҳамин буд:

*Агар чун хок помолам кунӣ, хоки дарат гардам,
Вагар чун гард бар бодам диҳӣ, гирди сарат гардам.*

Барои худ маънии ҷолибе дарнаёфт. Ҳамон буд; зорию тавалло ба зани моҳрӯй. Хандааш омад. «Аҷабо, чаро ниёғони мо дар ашъори хеш пайваста зориву тавалло мекунанд. Худро зору залил месозанд ва барои расидан ба висоли маъшуқа ранҷ мекашанд. Хайр агар яке нахост, ба дигараш машғул шудан мушкिल набудагист. Сари зулфи ту набошад, сари зулфи дигаре. Чаро ин ҳама оҳу шеван, нолаву ноумедӣ. Худсӯзию ҷонгудозӣ...».

Ба ҳарфи марди пир хеле дер сарфаҳм рафт. Аз он тааҷҷуб кард, ки як марди дар «мактаби кӯҳна» таълимгирифта аз илмҳои дунё то кучоҳо хабар дорад. Охир вай дар паси мизи мактаби Шӯравӣ наништа, он қадар медонад, ки... Боз муаллимон ба онҳо таълим медоданд, ки дар гузашта мардум нодону бесавод буданд. Пас ҳарфашон асос надорад. Ин пири барнодил чӣ қадар фасеҳу зебо ҳарф мезанад. Аз ҳар боб сухане мегӯяду аз ҳар дар дараке. Барои вай дари бастае нест. Ба ҳар савол ҷавоб мегӯяд ва лаҳзае таъхир намекунад. Баъдҳо зуд-зуд мерафт ба сӯҳбати бузургвор. Мерафту ҳаррӯз барои хеш дар зиндагӣ чизи нава пайдо менамуд. Ва ба пуштманзари ашъори бузургони пешин роҳ ёфт. Он пири донишманд дареро ба рӯйш боз кард, ки дар орзуяш набуд. Ва зиндагӣ барояш маънии дигар пайдо кард. Дигар сӯрудҳои вай пурдард садо медоданд. Дигар оҳанги дарду алам, нолаву шеван андаруни торҳои рубобаш хона карданд. Ӯ дарди ҷомеаро месӯруд. Дардеро месӯруд, ки ҳазорон нафар гирифтори он буданд...

Ва ӯ дар ангора шоири пирро дид, ки аз дари бози китоб бо қомати хамида берун омад, ҷониби ӯ табассуме намуду миёни

амвоҷи зулмот ғарқ шуд. Ва садои пурдарди ҳофизи пир то ба олами малакут пар кашид:

*Кашӣ ханҷар, ки месозам ба дасти хеш қурбонат,
Чи лутф аст ин, ки ман қурбони дасту ханҷарат гардам.
Ту моҳи кишвари ҳуснию шоҳи лашкари хубон,
Ғадои кишварат гардам, асири лашкарат гардам.
Пас аз мурдан чу дар парвоз ояд мурғи ҷони ман,
Чу мурғони ҳарам бар гирди қасру манзарат гардам.
Мағасворам, ба талхӣ чанд ронӣ, сӯи хешам хон,
Ки бар гирди лаби ширини ҳамчу шаккрат гардам.
Ҳилолиро ба ҳушёрӣ чӣ ҷои таън, эй соқӣ,
Бигардон соғари май, то ҳалоки соғарат гардам.*

* * *

Устои пир ин бегоҳ бештар гирифтахотиру озурда буд. Табъаш осмони фарогири абри сияхро мемонд. Гираҳ бар абруи зада, дар як вазъи шӯридагӣ шитобзада ҷониби утоқи кориӣ хеш гом партофт. Ӯ гоҳи оромӣ ва хурсандӣ дафтари кориӣ хешро ҳузури дӯстон «хилватхона» ва гаҳӣ озурдагӣ «кулбаи эҳзон» ном мебурд. Солҳои охир бештари вақташ андаруни ин ҳучра мегузафт. Утоқи кориӣ ӯ як хонаи на он қадар калоне буд, ки се тарафашро ҷевонҳои китобмонӣ банд карда. Дар як тарафи дигар асбобҳои гуногуни мусиқӣ овезон буданд. Болои ду миз дафтарҳои махсус барои навиштани оҳанги мусиқӣ тити парешон меҳобиданд. Ва ҳар гоҳ, ки хешро дилшикаставу ноумед дармеёфт, мерафт андаруни «кулбаи эҳзон» ва мебафт дарро ба рӯи худию бегона. Девони яке аз бузургонро ба даст мегирift. Давои дарди хешро мечуст аз саҳифаҳои китоб. Ба суоли мушкил посух мекофт. Меҳост панди ношунидаро дарёбаду ба хотири тарбия ба ғӯши сомеон ҳамранги оби софу покиза бирезад, то онҳо ба худ биёянд... Ибтидо бесадо болои саҳифаҳои китоб чашм медавонду ашқи шӯр бораи рухсораҳои хазонрасидаву аловгирифтаашро тар мекард. Об ба оташ мезад. Ва оҳиста-оҳиста ба шӯр меомад, садояш то ба дуриҳо пар мекашид. Фигон мекард ӯ. Ба занони наваҳар шабоҳат дошт дар он соат. Заноне, ки даври ҷисми бечоне менишастанду аз рӯзгори ӯ қисса мегуфтанд. Устои пир тори сари ҷасади армонҳои дили дардмандаш зону мезад. Баъд китобро ба ғӯшае мепартофту мегирист. Хомушона мегирист. Гиряи мардона мекард. Гиряи шонашикан. Паси муддате аз дард ҷои нишаст намеёфт, даври ҳучра мечархиду мегирист. Баъд овози пурдард баланд

мешуд. Шеъри ба тозагӣ аз худкардаашро месуруд. Бо вучуди пирӣ зеҳнаш бақувват буд. Паси чанд бор хондани ғазал матн дар хотираш нақш мебаст. Дигар ба китоб эҳтиёҷ намонд. Меҳост ба зудии зуд оҳанг тавлид гардад. Меҳост саҳифаҳои холии солҳои ҷавониро, ки барабас гузаштанд ва суруде эҷод накард, пур кунад. Қарзи хешро дар назди миллат адо кардани буд. Ва сурудҳои дар ин синну сол интихобшуда бо тақозои замон пурдard буданд. Ба ҳар саҳифаи китобе менигарист, дарди хешро меёфт. Дар ангора медид, ки шоире чанд қарн пештар ғазале барои имрӯз гуфтааст.

Аҳли байт одат карда буданд. Мунтазир менишастанд ва касе наметавонист ўро ба олами ҳастӣ бихонад. Бо тарсу тааҷҷуб чашм ба чехраи якдигар медӯхтанд. Касе аз онҳо гуфта наметавонист, ки манзури ин ҳама шӯридагӣҳо чист. Пуштманзари рафтори устои пир маълум набуд. Ва фиғони пурдard ибтидо фазои ҳучраи қорӣ ўро пур мекард. Сипас деворро шикфта ба саҳни ҳавлӣ мебаромад ва дар панҷаи гирои насим печида, то ба дуриҳо мерафт. Ба гӯши дӯсту душман мерасид ва ҳар кас ба фаҳми хеш маънӣ мебардошт. Баъзан хонагӣҳо низ ашк мерехтанд. Вале дарди ўро намедонистанд, ки маъҷуне омода намоянду барои шифояш талош кунанд. Китоби бузурге буд устод, ки саҳифаашро касе ба пуррагӣ хонда наметавонист. Намедонистанд, ки андаруни ў чӣ касе зистан дорад. Ё мушобеҳ ба китобе буд, ки мардони фалсафӣ даври масоили мучмал баҳс варзида, аммо хулосае нагуфта. Ва муаллифи аслии китоб низ дар қушодани маънӣ дармонда.

Гоҳо ҳамсари устод меҳост дами шикастагӣҳо паҳлуи вай нишинаду тасаллиаш гӯяд, аммо дари баста пеши роҳашро мегирифт. Хуб медонист, ки устои пир ба касе рози хешро қушодан намеҳадад. Пеши қасон шиква намуданро хуш надорад. Шояд барои тасалли дил ин ҳама шӯридагӣҳо аз даруни синаи ў берун меоянд.

Ва ҳоло, ки устод шитобзада, малулу сархам қониби «кулбаи эҳзон» гом мепартофт, ҳамсараш аз паси вай боалам нигарист ва охи оташнок аз шикфи синааш берун част.

– Ин мард ба мисли мардуми дигар зистанро хуш надорад, – зери лаб ғурунгид ў. – Ба қадри умри азиз нарасид. Ба номи Худо қасам, миёни ҳама орзуву ормонҳои дастнорас зистан ихтиёр кард. На ба тану қони хеш шафқат дораду на лаҳзае моро орому осуда гузошт. Чаро? Даврони ҷавониро бо сархушию мастонагӣ паси сар кард. На парвои сурудҳои дошту на ҳавсалаи мартабаи баланд. Ғурур пеши чашмашро тира карда буд. Панду андарзи бузурге ба гӯшаш надаромад. Пиндошт ақлаш ба ҳалли қулли масоил мерасад. Ҳайф...

Зан дар сахни ҳавлӣ қадам мезаду зери лаб ғур-ғур мекард. Шавҳарашро накӯҳиш менамуд, аммо хуб медонист, ҳарфаш ба гӯши касе намерасад. Кошки дар ин соат яке аз наздикон меомаду вай дилашро ҳолӣ мекард. Ва баъди лаҳзае ҳама корро мегузошт, ҷониби утоқи хоб роҳ пеш мегирифт. Дигар дасташ пеши кор наме-рафт. Ва дар дилаш хоҳише пайдо мешуд, ки қалби шавҳари шӯридадил зудтар ба тугён биёяд. Лаззат мебурд аз сурудхонии вай. Овози ширадору ширинашро дӯст медошт. Ҳар шаб мунтазир ме-шуд. Интизорӣ мекашид, ки кай устои пир аз худ бурун мераваду садои форамаш гӯшҳои вайро навозиш менамояд. Чунон интизорӣ мекашид, ки рӯзадорон расидани намози шомро. Зан гоҳе аз зиндагӣ ҳамоҳангӣ як марди дар худ гумашта, марде, ки миёни амвоҷи рӯёҳо шино мекард ва парвои таънаи мардум надошт, норизо буд, аммо эҳсос мекард, ки қалбаи қалби ӯ танҳо макони ҳамин мард асту каси дигар наметавонад онро соҳиб шавад. Баробари баланд шудани ово-зи ҳофизӣ пир хотираҳо зинда мегардиданд, гузашта пеши рӯ мео-мад: бурду бохто, қорҳои нимкола, лаҳзаҳои асалини ҳаёт, шабҳои зиёде, ки дар ҷавонӣ то субҳ дар интизорӣ мегузаштанд... Ва зан боре аз пушти дар садои гуфтугӯи чанд тан аз ҳамсояҳоро шунид. Чун суҳан аз рӯзгори ҳофизӣ пир мерафт, қорӯб дар даст пушти дар-воза рост истоду ба сӯҳбати эшон гӯш дод.

– Ҳамсоя, – садо баланд кард нафаре, – агар ҳамин ҳамсояи ҳофизамон бимирад, ту чӣ кор мекардӣ?

– Худо ниғаҳдор бошад, ҳамсоя, – шунид посухи марди дуввум-ро. – Аз Худо шарм намедорӣ, ки талаби марги марди ҳунарварро мекуни? Фаромӯш кардӣ, ки миллатро бо чунин фарзандон мешино-санд. Магар нолаи ӯ нест, ки тифлакони мо гӯш медиҳанду осуда меҳобанд. Чунон ки дар бачагӣ барои ману ту модар алла мегуфт. Магар нолаи ӯ нест, ки дарду ғами моро ба гӯши худию бегона мера-сонад. Ишқи модару ватанро дар синаҳо меафзояд. Ман гумон меку-нам баъди кори вазнин маҳз шунидани сурудҳои пур аз панду насихати ӯ хастагиро аз пайкарам мезудоянд. Чунон ки сайқал зан-горро аз оина.

– Беҳуда оташ мегирӣ, ҳамсоя. Шояд суҳанамро нафаҳмидӣ. Му-роди ман ин аст, ки тамоми мардуми маҳалла ба вай одат кардаанд. Шабҳангом бесаброна интизорӣ мекашанд. Агар рафту ӯ бимирад, ҳоли мо чӣ мешавад? Магар фаромӯш кардай, ки кулли зоянда ми-ранда аст. Марг метавонад ҳар лаҳза яке аз моро ғофилгир кунад. Устод низ мисли ману шумо бандаи ҳокист. Пас ӯ низ наметавонад то Явми Қиёмат зинда монад.

– Рост гуфтӣ, ҳамсоя. Мани содда сари ин масъала боре андеша накардаам.

– Дар мо одате ҳаст, нобахшидани. Гоҳе, ки бузургон паҳлуямон зиндагӣ мекунанд, парво надорем. Баъди мурданашон афсӯс меҳӯрем, ки кош барои вай чунину чунон мекардем. Чаро сӯҳбаташро сабт накардем? Чаро суратҳояшро ҳифз накардем? Ва боз сад чарои дигар...

– Агар гапи маро қабул кунед, бачаҳоро гап мезанам, наворгир биёранду пинҳонӣ нолаҳои ӯро сабт кунанд. Аз сад як суруди гуфташро байни мардум меҳонад. Рӯзе мерасад, ки сабтҳои моро бо як шутур тилло харидорӣ кардан меҳоянду мо намефурӯшем. Бо ифтихор меғӯем, ки ин моли мост. Устои пир дар ҳақиқат моли мардум, моли қавми мост ва ӯро фурӯхтан гуноҳ мешавад.

Зан аз ифтихор ҷои нишаст наёфт. Қоматаш як қадӣ найза боло шуд. Дар пайкари хеш зӯру тавони тозаеро пайдо намуд.

Аммо устои пир ҳамаи инро намешунид. Хоса шаби охир, ки хеле шикаста буд. Яъсу навмедӣ ӯро анқариб аз по афканда буд. Пешӣ чашми зан тӯли чанд лаҳза, ки сахни ҳавлӣ гардиш дошт, аз пештара пир шуд. Ба пири дусадсола табдил ёфт. Пайкари бузургаш хурд шуд. Ва зан натавонист ташхис кунад, ки чӣ кирме дар инзиво калби ҳофизӣ пирро меҳӯрду дармонаш аз кучост. Ё низ дар илочи кор дармонда буд.

Ҳофизӣ пир дарро ба рӯяш баста буд ва ҳоло девони Мирзо Бедилро болои лавҳ гузошта буд ва чанд ғазалро бесадо хонду гиристан оғозид. Ва баъд хандаи кушандае карду хомӯш монд. Дигар китоб ба ҳоли худ бо даҳони во менигарист ба сурати рангпаридаи устои пир, аммо ӯ ҳама чизро аз хотир зудуда буд. Зан пушти дар омад, гӯш ба тахтаи дар ниҳод, вале садое нашунид. Ангушт ҷониби дар бурд, аммо дудила шуд ва худро пас кашид. Бесадо аз пушти дар дур шуд. Ҳофиз саргарми бозори хеш буд. Ин ҳучра макони орзуҳои ӯ буд. Бештарин оҳангҳои дилошӯб дар ҳамин ҳучраи танг дили шаб ҳаст шуданд. Бештарин лаҳзаҳои ширини умри шойгон ҳамроҳи китобҳои бешумори рӯйи раф чидашуда гузашт. Аммо альфон хуши китобхонӣ надошт. Ҳавсалааш пир шуда буд. Имрӯз бештар андаруни хеш фурӯ мерафт ва дард мекашид. Имрӯз дарк кард, ки замон дигар шудааст ва ҳар беҳунар метавонад дар майдон бе ҳеч тарсу бим по гузорад ва аз нодонию натавонӣ ҳичолат накашад. Бо он чанд оҳанги шогирдонаву дуздида байни авом маъруф гардад. Ба пояҳои баланд барояд. Пушти ин касб соҳиби ном ва нон шавад. Бо ифтихор номашро ба забон бигиранд. Он чиро, ки ӯ бадали панҷоҳ сол бо

ҳама заҳматҳо соҳиб шуда буд, шогирди мактабнодида метавонад паси чанд моҳ бо ҳаёҳу хешро паҳлӯи устоди пир гузорад ва даъво кунад, ки баъди як соли дигар дар кишвар овозхони рақами аввал ўст.

Ва ў даст ба чониби тори хеш дароз мекунад. Дигар меҳоҳад дунёро пушти по занад. Барои номардиҳояш... барои дунпарвариҳояш... Ба торҳои он захма мезанад ва бо алам менолад:

*Беҳуда ман давидам,
Дарёву ҷӯ гирифта,
Гулмоҳиро дигарҳо,
Аз оби рӯ гирифта.*

*Фанне, ки зиндагонист,
Сад фан бувад дар ин фан,
Яъне, ки хол-хол аст,
Монанди сояравшан.*

– Ба беҳуда хештанро заҷр манамо, устод, – гуфт субҳи барвакт шогирди кӯчак, ки хеле ҷавони донишманд буд. – Маро бубахш, ки гӯё лаб ба насихати устоди хунёгарон кушода бошам, аммо вазъи рӯҳии шумо маро ба ташвиш овардааст. Сад бор тавба. Охир ғами дунё танҳо дар дӯши шумо буда наметавонад.

– На, фарзанди азиз. Аз ҳарфи ту намеранҷам. Бигӯй, чӣ бояд кард? Агар ҳарфат писанд аст, қабул кунам, вагарна ҳар кадоме биравам пайи кори хеш.

– Он соат фаро расидааст, ки мардум ба мазмун ва маънӣ коре надоранд. Ба гӯшашон ҳарфе намедарояд. Бояд оҳанг эҷод кард. Оҳанге, ки ба тамоми узвҳо таъсир кунад. Ангезанда бошад. Ва суруде, ки ба оҳанг гароиш кунад. Мазмун чӣ зарурат аст ба инсоне, ки то баландихои қуллаи орзу расидааст.

– На, чони падар, ба ин ҳарфҳо набояд розӣ шуд. Пас вазифаи мо чист? Охир мураббӣ ва омӯзгор барои хидмати мардум ба дунё наомадааст? Мо амонатдор ҳастем. Ниёгонамон тӯли қарнҳо ранҷ кашидаанду бозёфташонро ба ихтиёри мо доданд. Ин мероси гаронмоя бояд ба ояндаҳо бенуксон расад. Ба онҳо чӣ ҷавоб хоҳем гуфт? Магар онҳо фардо пой ба хоки гӯри мо наметананд? Магар ояндагоне, ки соҳиби ақлу заковат бояд буда бошанд, суол нахоҳанд дод, ки аз Борбад чӣ монд? Ҳочӣ Абдулазиз чӣ гуфт? Аз Акашариф чӣ медонед? Муддини Бадриддин кучо рафту аз меросаш чиро медонед? Ку

мероси пуарарзиши Маъруфхочаи Баҳодур? Мактаби Одинаи Ҳошим дар кадом ҳол аст?

— Чӣ меғӯед, устод? Мерос моли ин гурӯҳ нест.

— Дар ҳар сурат меҳостам мактаби онҳо ҷовидон бошад. Медонам, ман низ он кадр кӯри роҳ нестам. Мухлисонамон ҳамроҳамон пир шудаанд, афсӯс... Ва моро сахна ба сӯи худ меҳонад. Бидуни хоҳиш меравем. Мебинем ҷавонони имрӯз бо таъби гирифта фарҷоми суруди хунёгари пирро мунтазир мешаванд. Гардиши айём аст.

— Ҷои таассуф нест, устод. Ҳар кадоме ба қадри заҳмат мақом пайдо менамояд. Гумон мекунам ҳамаи мо андаруни элаки калоне қарор дорем ва бозувони тавоно элакро тақон медиҳад. Оқибат оне менамояд, ки ҳештанро аз ғалтидан нигоҳ дошта тавонад.

— Хуб гуфтӣ, ҷони падар. Дигар муддаъӣ ба ҳеҷ чиз нестам. Ману ҳаммаслакони ман бар сари ақидае нестем, ки қулли мардум танҳо мухлиси мо бошанд. Мо дарди худро гуфтем. Барои тасаллии дил хондем, аммо беэҳтиромӣҳо ҷонамонро ба лаб меорад. Гӯрғулихонӣ чӣ санъати мушқилест. Бист сол шогирдӣ мекунию агар Худованд насибат қарда бошад, муваффақ мегардӣ, ки дostonҳои саропо ғарқӣ ҷавонмардию ватандӯстӣ ва инсонпарвариро барои дигарон суруда тавонӣ. Вале ағлаби ҷавонон ба қадри ин мерос намерасанд. Чанд нафар ҷавони дунёбеҳабар дар як маърака тарафи гӯрғулихони пир ишора қарда: «маймун чӣ меҳонада бошад», гуфтанду садои хандашон гӯши фалакро қар қард. Ҳамин аст қимати марди хунар. Ҳамин аст ба қадри мероси ниёгон расидан? Хунёгари асил ба ғаввосе монанд аст, ки аз қарри дарё бо заҳмату ранҷи зиёд садафе ба даст меорад. Онро бо эҳтиёт ва тарсу ҳарос мекушояд, дурро аз дарунаш берун менамояду суфта мекунад, то молаш бозоргузар бошад. Яъне гузаштaro омӯхтан ва бо илмҳои пешрафтаи муосир омезиш додан хунар аст. Дар асоси омӯзиши хунари пешиниён оҳанги наво офаридан истеъдод талаб мекунад. Шабзиндадорӣ лозим. Ҳештанро шиканча мекунию пас ба мақсад мерасӣ. Қасе ҳуқуқ надорад, ки ояндарo аз гузашта қанда қунад. Ту доништа бош, ҷони падар, номи хунёгари шаҳид Аҳмад Зоҳир барои ҳар як фарди санъатдӯст азиз аст. Магар ӯ набуд, ки мусиқии шарқу ғарбро омезиш дод. Ӯ буд, ки асбобҳои санъаткорони ғарбро ҳеле хуб истифода бурд ва бархе аз навозандагони дастааш низ мағрибиён буданд, аммо дар сурудаш сунатҳои миллӣ зинда монданд. Магар ӯ набуд, ки бо навои асбобҳои мағрибиён сурудҳои пур аз панду андарзро ба гӯши сомонаш мерехт. Ҳатто

сурудҳои рақсии ин ҳунарманди нотакрор маънӣ доранд ва метавонанд дар тарбияи инсон хизмат кунанд...

Шогирд лаб ба сухан во мекунад, вале ҳофизӣ пир дигар сукут варзида буд. Садои шогирд вориди гӯшҳои хастааш намегардид. Ё шояд аз пайкари хеш бурун рафта буд ва дар гӯшаи дури олами ваҷҳ гардиш дошт..

– Омадам, ки ғитаҳои сабти охиринамро бароят тӯҳфа кунам.

– Хуб кардӣ, хеле боз чизӣ тозае нашунидаам. Агар онҳоро гӯш кунам, шояд олами наҷе ба рӯям дар боз кунад. Аз ин печидагӣҳо роҳи халосӣ пайдо наоям.

– Чӣҳо мегӯӣ. Ҳама сурудҳои солҳои охир эҷод кардаамро барои он овардам, ки он ҷо гӯшӣ шунаво намондааст. Ба касе боварам набуд. Амонат аст барои ту. Барои ояндаҳо мерасонӣ. Дарди ҷонгудоӣ маро дунболагир аст. Марг дунболам ҳамранги соя рафтаи дорад. Ва медонам, ки аз ин ба баъд қуввати фирор карданро надорам. Аҷал нисбати ман ҷобуктар аст. Он ҷо эҳтиромро фаромӯш кардаанд. Котиби обҷом ҷашми диданам надорад. Дар як маърақа баромад карду одами зиндари «шодравон» гуфт. Аз соддагӣ «мурдари шодравон мегӯянд», гуфтаму дар бало мондам. Ду рӯз баъд милисаҳо ба ҷои хилват кашола карда бурдандам. Танам аз зарби муштӣ шаттаи онҳо афғор шуд. Даври дигар омад. Ҳар кас сару садо баланд карданро шиори хеш медонад. Касе дар фикри ҳунарвари асил нест. Ва он мардоне, ки зимомӣ давлатро дар ихтиёр доранд, ҳаваси базму сурудро аз худ дур афкандаанд. Ҷаҳони дигар сохтан меҷӯянд. Ту ин амонатро нигоҳ дор. Шояд замоне, ки дар ёдҳо зинда мемонам, ин ғитаҳо барои насли навин зарур шаванд.

– Диламро танг макун, дӯсти азиз.

– Гардиши айём моро дар ҷавони пир кард... Хеле барвақт пирӣ пирӯзӣ ёфта буд дар пайкари афсурдаи ин ғулум. Бебарвоии мардум маро мекушад. Ду моҳ бистарӣ будам. Фақат як ҷӯпон ба аёдатам меомад. Аз кӯҳ мефаромаду соате паҳлуӣ бистарам менишаст. Найнавози хубе будааст. Оҳангҳои халқиро менавохт. Маро дунболаш кашола мекард дар ангора. Аз нафаси ӯ бӯӣ гулу гиёҳ меомад ва роҳате бароям меовард. Баъди рафтаниаш хешро бардаму бақувват меёфтам. Хаёле дард аз баданам мегурехт. Дигарҳо фурсати хабаргирӣ надоштанд. Кӯки ҷашмам дар интизорӣ канд. Ҳама гап дар тани сихату тавоноӣ будааст.

Ин сӯхбати кӯтоҳ вақтҳои охир зуд-зуд ба ёдаш меомад. Шабҳангом даме, ки оламро сукутати вазнин ба комаш фуру мебард

ва ӯ дар хилватхонаи хеш аз омад-омади фасли хазони умр ёд мекард, сурати хунёгари номӣ ва аламдор пеши рӯ пайдо мешуд. Дар ҳамон ҳолате, ки ғитаҳои сабтро сӯяш дароз карда буд ва ашқи шӯр ҳалқаи чаши зорӣ мекард, ки амонатро эҳтиёт кунад ва ба аберагон расонад. Ва аз он ба изтироб меомад, ки ғурсати сафари ӯ низ наздик омада. Гоҳи вохӯрӣ ба дӯсти ҷонӣ чӣ посух гӯяд. Чӣ баҳонае пеш меорад. Чӣ сон ба вай мегӯяд, ки амонатро ба соҳибаш расонда натавонист.

– Бале, ман ин мероси гаронбаҳоро баҳои ҷон ҳифз менамоям, – гуфта буд ба дӯсти бемораш.

– Биллоҳ, умедам аз ту ҳамин аст. Акнун замона дигар шудааст. Ҳафтае пеш ҳаводоронам маро иҷборан ба тӯе кашола карданд. Як ҳофизӣ ҷавон низ ҳамроҳам хизмат мекард. Чанд навбат якдигарро иваз кардем. Ва баъди он ки ҳамроҳони ҷавон ду-се шишаро ҳолӣ карданд, омаданду аз гиребонам гирифта маро аз маърака берун карданд. Ҷавонони ширакайф ин манзараро бо чапакзанӣ пешвоз гирифтанд. Дар он маърака ёру дӯстони ман низ нишаста буданд. Касе садо баланд накард.

*Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,
Ки бо ман ҳарчи кард он ошно кард.*

Аз рӯзгори дӯсти хунармандаш қиссаҳои зиёд дорад дар кӯлвори хотир. Гоҳи ҳастагӣ ба сурудҳои вай гӯш медиҳаду дарду ғамаш сабук мешавад. Саргузаштҳои ӯ ёд мекунад, осмони табъаш кушода мегардад. Худ ба худ меҳандад хунёгари пир. Аз ёди хотираи шири-не лаззат мебарад...

Як бор телефонӣ ваъда дод, ки ўро дар пушти беморхонаи Қария Боло мунтазир хоҳад шуд. Ва соати гуфтагаш омад. Автобус нав аз роҳи дур расида буд. Андари он хунармандони ҳаста пинак ме-рафтанд. Ду ағба гузашта буданд. Пӯлоди Мерган ба автобус даромад ва даст ба гиребони дӯсташ бурд. Дӯсташ низ ҷавонмарди бузбала буд. Ҳай кашокаш карданд. Ҷавонӣ буду парвои гапи мардум надоштанд. Дар тани ду нафар курта пора-пора шуд. Баъди ҳаста шудан ором гирифтанд.

– Хуш омадӣ, – ханда дар лаб гуфт Пӯлодхон, ки базӯр нафас мекашид.

– Саломат бошӣ, агар медонистам, ки ҳамин хел пешвоз мегириӣ, хабарат намекардам. Акнун бекурта чӣ гуна ба сахна мебароям? Мардум чӣ мегӯянд? Як ҳофизӣ номдор...

– Воҳима нақун, агар мухлисо мову шумора дӯст доранд, ба сару либосамон аҳамият намедиханд.

– Биллох, рости гапа меғум.

– Ҳозир имтиҳон мекунем, – гуфт Пӯлодхон. – Сари ҳамин кӯча консерт медиҳем. Ману ту тағи майка баромад мекунем. Канӣ бинем чӣ таъсир дора ба мухлисомон.

– Шармандамон мекуни, Пӯлодхон? Ма аз ин консерт безорум.

– Дигар илоҷ нест. Бояд қадромро дар байни мардум санҷем.

Ва онҳо дар майдончаи пушти роҳ, ҳамон ҷое, ки акнун ҳайкали Шайхурраис ибни Сино қомат афрохтааст, аз автобус фуромаданд. Консертӣ беғул оғоз ёфт. Ҳай одам ҷамъ шуд. Ҷои сӯзанпартоӣ набуд. Як шогирди Пӯлодхон барои ҳарду бо амри ӯ сару либос харида овард. Барои дӯсташ аз ҷӯроб то шиму костюм харид. Тоқии чорғул харид.

– Бас аст, – сар ба гӯши дӯсташ бурда гуфт Пӯлодхон, ки бо думбура рубой меҳонд. – Доди ҳунарро додем. Қадромро фаҳмидем.

– Не, Пӯлодхони ҷон, ма басуш намекунам. Мардум хафа мешаванд. То ҳаминҳо бас нагӯянд, давомуш метум.

Пӯлодхон хандид ва баробари тамом шудани суруди ӯ думбураро аз дасташ кашида гирифт. Одамон боз хеле мунтазир буданд, аммо Пӯлодхон дӯсташро ба даруни автобус даровард. Сару либоси кӯҳнаашро кашида партофт. Либоси нави овардагиашро пӯшонд.

– Акнун ба меҳмонхона раву дам бигир. Бегоҳ меоям ба наздат...

Ва он рӯз, ки хонаи устои пирро оташ заданд, ӯ ҳама чизро фаромӯш кард. Танҳо симои дӯсти номурод пеши рӯяш қарор дошт, ки бо гардани қач ғитаҳоро тарафи вай дароз мекард. Устои пир талош дошт, ки хешро аз ҷанғоли ҷавонҳо раҳо кунад ва ба хонаи оташгирифта дарояду ғитаҳоро аз марғ наҷот диҳад. Аз амволи пу-рарзиши хеш ёд накард. Фаромӯш карда буд, ки бойгонии ӯ низ қатори ғитаҳо ба коми аждаҳои оташ фуру меафт. Ё ёдгори дар тӯли солҳо ғундоштаашро аз даст меод. Ва ҳар як ёдгорӣ шохиди қиссае аз рӯзгори ӯ буд... Танҳо ба хотири наҷоти ғитаҳо ва ваъдаи дода меҳост ба даруни хирмани оташ дарояд. Зӯраш нарасид. Ва пеши ҷашмаш миёни амвоҷи оташ медид, ки дӯсташ ҳамроҳи ғитаҳо месӯхту фарёд мезад...

* * *

Устои пир пай набурд, ки шамъҳо кадом маҳалли шаб хомӯш гаштаанд. Саргарми сафари хеш буд. Дар он оламе саргардон буд,

ки ҳадду канорашро наметавонист тахмин кардан. Ва аз он ки ҳунарвар як давраи муайян арзиши пари коҳе надошт, афсӯс меҳӯрд. Садои по ўро ҳушдор дод. Ва бидуни ирода сари дардмандашро боло кард. Дар миёни амвоҷи зулмот нуре дид. Балки пайкари марди хушсурате рӯ ба рӯяш рост меистод, аз чеҳрааш нур мерехт ва он нур дафтари кориашро мунаввар гардонд.

– Беҳуда худро бисёр ғам мадеҳ, – бо овози нарму паст гуфт шабаҳ. – Ҳунарвар он аст, ки дардаш дармони ҷомеа бошад. Хештанро сӯзад, то қалби дигарон рӯшан бошад. Ба рӯзгори бузургон бингар. Эшон саодати хешро қурбони хушбахтии дигарон кардаанд.

Меҳоҳад посух бигӯяд, наметавонад. Дар як ҳолати аҷиб ба чеҳраи шабаҳ, ки ханӯз нурафшон аст, менигараду сукут ихтиёр менамояд.

Ва шабаҳ ғайб мезанад. Устоди пир аз дуриҳо садои ўро рӯшан мешунавад:

*Ин ки гоҳе мезадам бар обу оташ хешро,
Равшанӣ дар кори мардум буд мақсудам чу шамъ..*

* * *

– Мурод аз хунёгарӣ танҳо ном ҷӯстан нест, – таъкид мекард устоди пир. – Ба василаи бехтарин суруд метавон одамонро ба ватандӯстию миллатпарастӣ, одамдӯстию ахлоқи пок ҳидоят намуд. Сухани ширин морро аз хонааш берун мекунад. Истеъдоди зотӣ метавонад пеши ҳар гуна фалокатро бигирад.

– Инро ба мардум фаҳмондан мушкил, – эътироз мекунад шогирди кӯчак. – Дигар касе ба пушманзари суруди мо наменигарад.

– На, чони падар. Ҳамааш ба мову шумо вобастааст. Агар ранҷ бикашему аз мушкили наҳаросем, ба муродамон мерасем. Оё Борбад набуд, ки бо санъати ҷовидонааш қавмҳои хешро ба ростию росткорӣ, инсонпарастию ватандӯстӣ ҳидоят мекард. Ва боз бояд дар суруди мо одамон дарди хешро пайдо кунанд. Гоҳи гирифторӣ аз суруди мо тасаллӣ ёбанд. Ашк рехтан дили касро тасаллӣ медиҳад, ғамашро сабук мекунад. Агар ғам андарун муддати мадид истад, шахс ба маризи ғамбода гирифтор хоҳад шуд. Гираву суруд тавъам бо одам ба дунё меоянд ва ўро то хонаи охират гӯсел менамоянд. Гирия низ дили одамо сабук мекунад. Магар гирия низ суруд нест?

Аҳмади Абдусалом писари чордахсолаашро аз даст дод. Ҳамон сол дар деҳа беморие пайдо шуд ва хонае набуд, ки аз он сол алам

надошта бошад. Рӯзи мурдани писараш касе дар чашмони вай қатраи ашкро надид. Хавосаш парешон буд. Ҳамранги девонагон бепарво мерафт ва ба касе аҳамият намедод. Мурдaro ба қабристон бурданд. Баъди ба хок супориданаш ба деҳа баргаштанд. Чанд тан аз хешу табор ва дӯстон ҳамроҳи Аҳмад ба ҳавлиаш омаданд. Занҳои ҳадду ҳамсоя сари либоси бачаи ҷавонмаргро мешустанду ғиғони модару хоҳар дили санги хораро об мекард. Аҳмад ба касе чизе нагуфт. Рост ба хонаи калон даромад ва мурвати радиоро тоб дод. Ду моҳ пеш вай ба хонааш радиои нав оварда буд. Ин радио тӯхфаи раиси колхоз буд. Ҳамроҳаш се батареи калон дошт. Ва садои мусиқӣ ибтидо ғазои хона ва баъд ҳавлиро пур кард. Мардум бо ҳайрат ба хонаи Аҳмади раҳматӣ менигаристанд. Зани Аҳмад куртаашро аз гиребон то ба домон пора кард, ҷанг ба рухсор бурду ду бари рӯяшро аз нав хуншор намуд.

– Мардак аз зӯри дарда девона шудааст, – даст ба гиребон бурда гуфт кампири Гулчеҳра. –Тавба, дар ин диёр касе ёд надорад, ки рӯзи дафни одам сурудхонӣ кунӣ. Базму бозӣ намоӣ.

Аҳмад рӯи курпача пеши радио дароз кашид. Радио меҳонду ӯ мегирист. Ҳамсараш аз дар даромад ва лаб ба нақӯҳиш кушод. Он қадар маломаташ кард, ки дигар ҷои ҳолӣ намонд.

– Зани аблаҳ, ту чиро медонӣ? – чашмони тару пурдардашро ба тарафи вай гардонд Аҳмад. –Мемонӣ ғами бачама кӯр кунам. Агар ҳамин ҳофизҳо набошанд, ба Худо аз ғаму дард дилам мекафад. Онҳо меҳонанду дилам сабук мешавад...

– Интиҳоби матни суруд низ аз аҳамият ҳолӣ нест, – меғӯяд хунёгари пир. –Бале, фарзанди азиз, матн бояд беҳтарин бошад. Ғазали хуб ҳамроҳаш барои мо хунёгарон оҳангро низ меорад. Фақат шитоб намуданамон лозим нест. Даст ҷониби китобҳои болои миз дароз мекунаду якро ба даст мегирад ва тахмин саҳифаеро кушода меҳонад:

*Сирест дар ин сина, ки пайдо натавон кард,
Дил толиби чизе, ки таманно натавон кард.*

* * *

– Модар, модар, – дар ангора садо мекунад хунёгар. – Кучой, ки дили дардмандамо бо суҳанҳои сеҳрокат тасалли диҳӣ? Туро пазмон шудаам.

Дар дунё аз ҳама бештар барояш калимаи «модар» муқаддас буд. Ва меҳост дар васфи модари азиз дostonҳо эҷод кунад, аммо

оқизӣ мекашид. Наметавонист бузургии ӯро тасвир намудан. Ва китобҳоро пайи ҳам ба даст мегирифт. Модарномаҳоро мехонд, аммо ормони хешро дар онҳо пайдо намекард. Ва сурудҳои модар пайи ҳам тавлид мегардиданд, аммо суруде эҷод карда наметавонист, ки ҳама муҳаббати хешро дар он гуфта тавонад. Шабҳангом даме, ки мардум ба хоби роҳат мерафтанд, ӯ гоҳ рӯи саҳфаҳои китоб чашм медӯхт ва гоҳе захма ба торҳои рубоб мезад. Симои модари меҳрубон рӯ ба рӯяш меистоду бо табассуми ҳалими хеш тасаллиаш медод, бо нигоҳи пур аз меҳр навозишаш мекард.

Гоҳе, ки ба зиёрати модар меомад, сари қабри оддӣ назарногир соатҳо сукут меварзид. Дасти гулро поини пои модараш мегузошт. Алафҳои хушкдаро меғундошт ва баъд садо баланд мекард:

*Боз омадам ба кӯи ту, эй қиблаи умед,
Эй модаре, ки соҳати ҷонам сарои ту.
Боз омадам, ки бӯса занам бар мазори ту,
Эй модаре, ки ҷону дили ман фидои ту.*

Модар бемор меҳобид. Ӯ болои сараш омад. Ҳам шуд рӯи бистар ва аҳволро пурсон шуд. Модар саропои ҷавонро бо нигоҳи пур аз меҳр пармосид.

— Сафаро ба хайр, бачам, — бо овози паст гуфт ӯ.

— Ба кишвари дуре меравам, модар, — чашм аз чеҳраи модараш нақанда гуфт Пӯлодхон. — Ба як дасти номдори кишвар ҳамроҳ кардаанд. Дуои тӯро гирифтани мехостам.

— Худо барори обрӯят диҳад, бачам.

— Саломатиат чӣ гуна аст, очаи ҷон? Агар ҳудро бад ҳис кунӣ, ман ба ҷое намеравам.

— Шукр, бачам. Ман ҳудро хуб ҳис мекунам. Аз сафар баргаштани кори мардон нест. Ҳукумат қадр кардааст, бирам. Ғами маро нахӯр. Худо хоҳад то омадани меҳезам аз бистар. Агар хурсандии маро хоҳӣ, аз таги дил хидмат кун. Ба мардуми бегона санъати моро нишон деҳ.

Ӯ аз ҳавлӣ баромаду рафт ба кишвари дур. Як моҳ монд. Ва рӯзе, ки ба шаҳр баргашт ҳавли онҳо пури одам буд. Садои фиғони пуралами занҳо гӯши фалакро кар мекард. Тор аз дасташ афтод, пойҳояш ларзиданд. Дигар мадори қадам гузоштан надошт... Хоҳаракаш омаду ду дасти нозукашро даври гардани ӯ печонд ва гиряи талхи ӯ Пӯлодхонро беҳуд кард...

Пӯлодхон акнун рӯзро сари қабри модар кӯр мекард. Соатҳо бо

вай ҳарф мезаду посух намешунид. Аламаш меафзуд. Аз он дард мекашид, ки лаҳзаи охирин дар паҳлӯи модараш набуд. Модаре, ки барои вай ба ҷои падар ҳам буд. Модар ҳамагӣ 48 сол умр дид. Тамоми қуввати дармон, ақлу заковаташро барои ваю хоҳараш сарф кард. Афсӯс, насибаш накард, ки дар давлати бачаи ҳунарманду шӯҳратмандаш то ба пири роҳат кунад.

Модар рафту аз ӯ дар дилаш як кулвори ёдҳо монд...

Дар ҳавлӣ барои худ ҷои нишаст намерефт. Ба ҳар чи даст мезад, модари азиз ба ёдаш мерасид ва дардаш хурӯҷ мекард. Ба қарибӣ як дӯсти шоираш ба вай китоби нави худро тӯҳфа кард. Дар ин китоб чанд мисраъ пайдо кард дар васфи модар. Шоир чунон ҳунармандона гуфта буд, ки аз хондани онҳо ёдҳои дар осмони хотир хиррагардида аз нав зинда шуданд:

*Олуҷаи латтадор буд модари ман,
Қишлоқии хоксор буд модари ман,
Яъне, ки бузургвор буд модари ман,
Дар зиндагиаш мазор буд модари ман.*

*Вайронаи модарам пур аз осор аст,
Осори сағирабониаш бисёр аст.
Анҷоми шикастапораи модари ман
Дар зери нигас, дар тарақи девор аст.*

* * *

Хунёгари чавон беибо ба сахна баромад. Рухсораҳои оташгирифтааш барқ мезаданд. Тӯйхона серодам буд. Ҷои сӯзанпартой набуд. Аҳли маҷлис сархуш буданд. Дуди сигор фазои толорро пур карда буд. Наъраи мастонаи онҳо биноро меларзонд. Чашмони ташнаи шахват ба пайкари нимурёни раққоса дӯхта шуда буд. Ва садои ҳофизӣ чавон ба овози асбобҳои бегона печида, дигар садохоро ба тадриҷ пахш кард:

*Давидуму давидум,
Сари зулфта кашидум,
Дастум расид ба сина,
Пушти пота газидум.
Духтар, ай мулки роғӣ,
Дар ишқакум ту доғӣ.*

Ва раққоса ҳамранги бузичаи шӯх ба ҷаҳидан оғоз кард. Ё хеле озод буд. Пироҳанро то ноғ дарида буд. Ва турраи мушкинашро қайчӣ зада буд. Чунон ҳаракат мекард, ки пистонҳои калони ҷашмигираш аз ҷоки даридаи гиребон намудор буданд ва ҳамранги пӯфаки дасти писарбачаҳо ба ҳар тараф ғел мезаданд. Шавқи тамошогар боло мерафт. Ва сураташ ангезанда буд. Хеле зани густох буд. Меомад болои сари нишастагон. Сари зонуи яке менишасту синаашро ба рухсари дигаре месид. Абрӯ мепарронд. То бад он ғоят, ки мард даст ба ҷайб мебарду чанд пайса берун меовард ва онро миёни синаҳои раққоса мехалонд.

Устои пир ба ин маърака даъват шуда буд. Дар як ҳолати ногувор менишаст. Гӯё зерӣ поёш як қабза сӯзан бошад.

— Духтари мардак бало будааст, — ҷашмони хуммораашро ба устои пир дӯхт марди ҳампахлӯяш. — Тамоми узваш ҷудо-ҷудо меларзад. Инро ҳунар мегӯянд. Истеъдод мегӯянд. Ба Худо, ҳамаро қоиладард. Ҳайф, ки айёми ҷавонии мо чунин арғуштчиҳои зӯр набуданд... Намояндагони давлат ахлоқи ҳамида гуфта, моро аз тамошои бехтарин ҷиз маҳрум намуданд. Шукр, ки даврони дигар омад. Лекин дар пирӣ ҷайб лаззате... Акнун ҳешро ба рӯбоҳе монанд медонам, ки ангурро аз баланди гирифта натавонисту онро туруш хукм дард.

Ҳофизи ҷавон баробари раққоса суриш меҷунбонду садоаш дарёвор ба ғӯшҳо мерехт:

*Ман ҳамоноам, ҳамон,
Пота оҳиста мон,
Шав дароюм бағалут,
Мара дамгирӣ намон...*

* * *

Устод хеле хаста шуда буд ва болои қоли дароз кашид. Дасти таги сар монду ба андеша фуру рафт. Ва дар ҳамон ҳолат хоб ба вай ғолиб омад. Модарашро дид, ки миёни боғи сабзу хушрав гардиш мекард. Қабои сабз дар бар, рӯймоли сафед дар сар.

— Ночӯриҳоро мебинаму дилам ба дар меояд, очаи ҷон.

— Ноумедӣ кори шайтон.

* * *

Ба сахна духтари нахифпайкаре баромад. Устод бештар ба хайрат монд. Ибтидо ўро раққоса пиндошт. Вале замоне, ки микрофонро ба даст гирифт, тахминаш дуруғ шуд. Овозхон либоси му-

ди навро дар бар карда буд. Пӯлодхон намедонист дар кадом гӯшаи дунё чунин либос мепӯшанд. Фаҳмаш ба дарки зебопарастии ҷавонон намерасид. Духтар як тика либоси ранги сурх доштароба китфи росташ партофта буд ва нӯғҳои онро аз ду тараф ба миёнбандаш, ки аз ҳамин матоъ буд, пайваст намуда буд. Як пояш эзропча дошт, ки то ба зоняш мерасид. Аз пушт ба мисли дум як пора матоъи рангоранг, ки зери партави ҷароғҳои хурду калон медурахшид, овезон буд. Баробари баланд шудани садои мусиқӣ ҷор духтари дигар ба даври гӯянда печиданд. Сару либосашон ба вай монанд буд, аммо рангашон тафовут дошт. Гӯянда аввал суруди арабиеро иҷро кард. Паси ҳар мисраъ аз Расули Акрам (дуруд ба ӯ ва наздиконаш бод) ёд мекард. Пӯлоди Мерган аз ин густоҳӣ ба ғазаб омад. Даст ба гиребон бурд. Раққосаҳо ба ларзондани шикаму сина, сурини поча шуруъ карданд. Тамошобин ба шавқ омада буд. Садои қарсақ толорро мечунбонд. Ранг аз рӯи ҳофизи пир парид. Дар бо-раи чунин рақсҳо бисёр хонда буд. Ҷаро ҳамдиёрони мо бегонапарастиро меписанданд?

Лашкари шарму ҳаё ба якбор ба хунёгари пир ҳучум оварданд ва ўро ба ҷоҳи жарфи таърих тела доданд. Ў гел мезаду саҳифаҳои пур аз дард, пур аз ёдҳои нангин ба сараш мушт мезаданд. Ва дид, ки лашкари ҷангдида, бераҳму оламгири Наполеон шаҳри Мисрро месӯхт. Хароб мекард. Ҳазорон тани бегуноҳро ба коми хоку хун мекашид. Тифлони бегуноҳ ҳалок мешуданд. Пирони шаҳр илоче дар муқобили душмани тавоно наёфтанд. Дасти таслим бардоштанд. Ба хоштири наҷоти миллат тавқи бадномӣ ба гардан заданд. Ва чун нишони шармандавор шикаст хӯрданашон ҷаҳорсад духтари зебопайкаро ба ҳузури Наполеон тўхфа оварданд. Ин ҷаҳорсад нозанин, ки нимурён буданд, баробари ворид гардидан ба дарбори шоҳи оламгир зери навои пуршўри мусиқӣ ба рақс даромаданд. Он рақс баъдҳо «Рақси шикам» ном гирифт. Ва ҳар гоҳ, ки бегонагон рақси мазкурро медиданд, аз ғалабаи фаранг ба араб ёд мекарданд. Ин духтарон баъдҳо хеле муддат барои вақтгузаронии лашкари Наполеон хизмат намуданд.

– Аммо дар саҳнаи диёри мо ба кадом муносибат роҳ ёфт, – андеша мекард Пӯлодхон. – Наход ашхоси масъули бахши фарҳангӣ ин воқеаи нангини таърихиро надонанд?

Гӯянда кайҳо суруди арабиеро хатм карда буд. Акнун бо забони модарии хеш месуруд. Аз абрӯ, ҷашм, даҳон, занаҳдон, сина, шикам ва дигар узвҳои бадан ном мебарду бешармона бо дасташ ба ҳамон узви худ ишора мекард. Пӯлодхон бештар алам кашид.

– Аз ин масхарабоз магар касе тарбия мегирад? – гурунгид зери лаб. – Бале, танҳо корҳои бадро меомӯзад.

– Зинда бод, ситораи дурахшони сахнаи тоҷик!, – ба гӯшаш мерасад овози дилбазани барандаи консерт, ки ба хотири чор-панҷ пайса тайёр буд аз ин гӯянда қаҳрамони ҳақиқии миллатро ба майдон биёрад.

Ба ёди Пӯлодхон симои духтари дигари тоҷик пайдо шуд. Ин хеле солҳои пеш буд. Ва он духтар имрӯз низ паси рафтани солҳои зиёд аз майдони ҳунар берун нарафтааст. Ҳанӯз ба сахна мебарояду думбураашро ба оғӯш кашида, ҳай меҳонад. Он духтар, ки аз як деҳаи дур омада буд, то ҳанӯз бо ҳамон либоси миллии ҳунарнамоӣ мекунад. Акнун фарзандонаш низ дар ҷодаи ҳунар номдор гардидаанд. Пиччаҳои сараш кайҳо сафед шудаанд, аммо иффату ҳилму ҳаё, нозу адои тоҷикона, садоқат ба миллату ватан ва боз сифатҳои дигарро дар вучуди он зан пайдо кардан мумкин аст, ки ҳуснашро даҳчанд афзун мекунад. Ва ӯ солҳои ҷавонӣ як рубоии машҳури халқиро меҳонд. Ҳайф, ки ҳамон рубоӣ ба ёдаш намонда буд. Бо азоб ду мисраашро ба хотир овард:

*Ой, ёруи моем, дар диёруи моем,
Ой, шабҳои дароз дар ҳаёлуи моем.*

Шакли дурусти мисраи чоруми ин рубоӣ чунин буд: «Шабҳои дароз дар каноруи моем». Овозхон танҳо ба хотири ахлоқи ҳамидаи зани тоҷик ин мисраро иваз карда буд. Намехост духтари тоҷик ҳузури мардум чунин садои олуи шаҳватро баланд кунад. Аҳсант ба ӯ.

– Мусалмонӣ ҳам замони Шӯравӣ будаст, ҳамсоя, – боре як пири рӯзгордидаи маҳалла рӯй овард ба Пӯлодхон.

– Аз кучо фаҳмидед, пири кор.

– Ба гапам наханд, Пӯлодхон, ҳамун кодекси ахлоқашон аз рӯи китобҳои осмонӣ буд. Демократия гуфта, дигар дар бадани мардум ҷои пинҳонаш намонд. Як-ду шаб шуд, ки телевизора тамошо мекунаму ҳуш аз сарам мепарад. Айбу изора фаромӯш карданд мардум.

– Даврони демократӣ, пири кор. Дилат зайле, ки хоҳад ҳамон тавр зиндагӣ мекуни.

– Сад бор ношукрии ҳамин демократияш шавад. Бояд қонунҳои демократия нигоҳ эҳтиром шаванд, аммо сунатҳои миллиамонро низ фаромӯш накунем. Маданияти нав гуфта қариб, ки ба давраи

ибтидой бозгашт карда истодаем. Мабодо рӯзе дар кӯчаҳои шаҳр мардум тӯда-тӯда бо бадани урён бароянду даъво намоянд, ки «демократия диламон чӣ хеле хоҳад, ҳамон хел гаштан мегирем. Як рӯз зани санъаткоре аз телевизун садо баланд кард. Мегӯяд, ки ин мардум кам телевизор тамошо мекунад. Агар тамошо мекарданд, медонистанд, ки ҳунармандони мамолики Ғарб бо кадом сару либос ҳунарнамоӣ мекунад. Ба маънии маданият ва фарҳанг сарфаҳм ме-
рафтанд.

* * *

Садои болзании мурғи азим ба гӯшаш мерасад. Тарс домангираш гардид. Пои мурғро муҳкамтар медорад. Дар он баландӣ овозҳои пур аз ниҳеб бештар ба даҳшат меоранд ўро. Дигар қудрати чашмқушӣ надорад. По ба дӯши таваккул мениҳад. Аз Худои хеш ёд мекунад. Ва гумон менамояд, ки паррандаи бузург ўро андаруни як ҳавзи обаш гарм кашола дорад. Баданаш месўзад. Фарёде мезанад ва аз хоб бедор мешавад. Панҷаҳои камқуввати ӯ ба як гӯшаи болишт маҳкам часпидаанд.

Андешаҳои парешон имкони ба худ омадан намедихандаш. Гумоне ҳанўз мусофири кишвари дигар аст. Ва дар ҳамон вазъ боз чеҳраи падари бузургвор пеши рӯ меояд. Бо ҳамон сурате, ки аз забони модар шунида буд. Ва баъд қиссаи бобои раҳматиаш Ҳошими мерган пеши рӯ чилвагар гардид...

Дар қадова овоза шуд, ки болои ағбаи Сарнишеб роҳгузарҳо як мурғи бузургҷўссаро диданд. Мурғе, ки ба он бузургӣ касе ёд надорад. Агар дар болои деҳа пайдо шавад, мисли абр пеши офтобро мебандад. Деҳа дар чанги зулмот мемонад. Ё тавба...

– Ин мурғи афсонавист, ба чашми касе намудааст, – густоҳӣ кард Раҳими пинадўз.

– Ин хел нагўй, Раҳим, – сарашро набардошта гуфт мулло Кабир. – Дар китобҳои қадим хондаам, ки мурғҳои бузургҷўсса будаанд, аз қабилӣ рух, анқо, ҳумо, симурғ, туғрал. Бо мурӯри вақт аз байн рафтаанд. Шояд аз насли яке дар ягон гӯшаи олам монда бошад ва паи воқеае лонавайронӣ саргардон гашта ба кўҳистони мо омадааст. Кордораш нашавед, меравад паи кори худ.

Ҳафт пушти Пулодхон шикорчӣ гузашта буд ва дар нишонзанӣ ҳамто надоштанд. Хурду калон аз мардҳои хонадон ба унвони «мерган» ном мебуданд. Ҳошими раҳматӣ бо чобукӣ ва зиракии хеш ҳамаро қоил карда буд. Овозаи паррандаи ғарибулсурат ўро ба ваҷд овард. Камонашро гирифтӣ дом, тўшаи роҳ ва баъди пешин роҳи

ағбаи Сарнишебро зер кард. Рафту дигар барнагашт. Баъзеҳо мегуфтанд, ки Ҳошими мерган дом густурдааст ва шабҳангом мурғи ваҳшӣ ба он дом гирифтор шудааст. Ҳошим болои дарахт буду дом дар зери дарахт. Таноби ғафси дом ба тани дарахт печида буд. Мурғ бо як зӯр дарахтро аз беҳу бун канду ба ҳаво парид. Ҳошим дар шохи дарахт часпида буд. Ёро ба паси кӯҳи Қоф бурдагист. Ба ҷое, ки барои бозгашт умри одам кифоя намекунад. Дигаре мегуфт, ки Ҳошим мурғро назди дом дидаву бо тир пайкарашро захмдор кардааст. Мурғ ба ғазаб омада ёро ба минқор гирифту тарафи осмон пар кашид... Касе ҳақиқати ҳолро намедонист, аммо Ҳошим дигар ба деҳа барнагашт. Писари даҳсолааш Қосим ятим монд. Ёро амакаш Ҳоким тарбия кард, вале касе ба вай рухсат надод, ки ба пайраҳаи раҳмати падар пой гузорад. Қосим ба воя расид ва ба деҳқонӣ машғул шуд. Борҳо ҳамроҳи ҳамдеҳаҳо ба мардикорӣ рафт. Қосим дунбураро хуб менавохт. Дар чойхонаҳои Фарғона гоҳо дунбур менавохт. Оҳангҳои пур аз дард, ки дили мардони ғарибро ба шӯр меовард. Онҳо маҷбур мекарданд, ки Қосим то як ғояти шаб навозад. Ҳамон солҳо буд, ки ӯ дар мулки бегона чун оҳангсозу навозандаи чирадаст ном гуфт. Байни худиву бегона машҳур шуд. Баъдтар ба ватан баргашт. Амаки Ҳоким ёро хонадор кард. Қосим ба фарзанди сарнухсинаш Мерган ном гузошт.

– Ба хоҳири арвоҳи падар, – рӯзи зиёфат ашк дар чашм гуфт Қосим. – Мехоҳам писари ман пайрави қиблагоҳ шавад. Аз пайи бобояш биравад. Шояд нишони ӯ ва мурғи аз олами афсона омадаро ба даст орад.

Пулодхон ин қиссаро аз забони раҳмати модараш шунида буд. Аз забони мӯйсафедони деҳа шунид. Хурду калони деҳ бо ифтихор ҳикоя мекарданд. Пиразанҳо қисса мегуфтанду бо гӯшаи шои хеш ашки чашм пок мекарданд.

– Пеши шумо дурӯғ пеши Худо рост, – бо овози гиряолуд қисса мегуфт кампири Ҳумайро. – Дар фарзанди одам ин хел ҷавони зебо кам ба дунё меояд. Як гӯшаи абрӯяш ба хирочи мамлакат меарзид. Хубиҳоша гап занам то рӯза тамом намешавад. Як ҳафта гӯм мешуд дар кӯҳу пушта ва се-чор сайд меовард. Ба дорову нодор баробар тақсим мекард. Сад дареғ, ки риштаи умраш кӯтоҳ будаст.

Пулодхон ҳанӯз мактабхон набуд, ки мурғи аз кишварҳои дур омада хобашро мунағғас гардонд. Гоҳ бо минқор мебардошт ёро, гоҳе хешро дар пой вай овезон медид. Аз тарс фарёд мезад ва хурду калонро ба по меҳезонд.

* * *

Садои ангушт хӯрдани дар як он устои пирро ҷониби хеш хонд ва паси лаҳзае суроби нахустфарзанд Шамшод пайдо шуд.

– Дадод, ҳукумат баротон даъватнома фиристодааст, – аранге ба гӯшаш расид овози Шамшод.

– Кӣ?

– Аз қасри бузург.

Устои пир даъватномаро гирифтӣ пушту рӯй тамошо кард. Даъватномаи оддӣ буд. Агар хатҳои зарҳалин ва нишони давлатӣ намедошт, бовараш намеомад. Дигар пайи андешаҳо овора шуд. Аз дерҳо ӯро ба қасри бузург нахонда буданд. Айёми ҷавонӣ бо даъвати роҳбарони аввал мерафт ва соатҳо барои онҳо суруд мехонд. Ҳамаи ин дар гузашта буд ва он хотираҳо дар сандуқи ёдҳо маҳфуз буданд...

Баъдтар пасифтод шуд. Онҳое, ки хеле дер ба сахнаи ҳунар қадам гузоштанд, соҳиби унвонҳои баланд гаштанд, аммо ӯро қасе ба хотир наовард. Фаромӯш карданд, ки Пӯлоди Мерган дар даврони хеш ягона буд. Ва ҳофиз, ки акнун як марди миёнсоли дунёдида буд, аз ин бепарвоиҳо нисбати як ҳунарвар дард мекашид. «Дилам барои шикамам не, барои қадрам месӯзад», андеша мекард дар танҳои. Ва ҳамон рӯзҳо як ғазали хоҷаи Шерозро мехонду дардаш тасалли меёфт.

*Рӯзи васли дӯстдорон ёд бод,
Ёд бод, он рӯзгорон ёд бод!
Гарчи ёрон фориғанд аз ёди ман,
Аз ман эшонро ҳазорон ёд бод!..*

Шамшод бо нигоҳи қарахт рафтори падарро муоина менамуд. Ҳич ба маънии сукути падар сарфаҳм нарафт ва ҷуръат надошт, ки дафтари қорӣ ӯро тарк намояд, устои пирро бо андешаҳои танҳо гузорад. Устод бо ангуштони ларзон даъватномаро мепармосид. Дар зоҳир ором буд. Шамшод эҳсос накард, ки падар аз ин даъват шод аст ё...

Хеле барвақт ӯро ба дарбор хонда буданд. Даъватнома низ дигар буд. Дили ҷавону пуршӯрашро ҳиссиёти ачибе фаро гирифт. Аз ҳаяҷон бунёди вучодаш ларзид. Мехост болои хонаи баланде барояду фарёд кунад. Бигзор тамоми мардум оғай ёбанд, ки қалони қалон ӯро ба дарбор хондааст, то ҳузури меҳмонони олиқадри аз мулки дигар омада ҳунари як хунёгари ҷавони диёрашро нишон диҳад. Ва то як ғояти шаб сару либос интиҳоб кард. Дигар ҳоб аз ҷашмонаш

гурехта буд. Сари субҳ хештанро орошт. Тори садафкӯбашро ҳамроҳ гирифт ва як соат пештар аз мӯҳлати нишондода аз хона баромад. Гоҳи рафтан модари пир сари ӯро ба оғӯш кашиду пешонаашро бӯсид.

– Худованд соҳиби обрӯ ва иззат гардонад туро, – пичиррос зад модар. – Саросема нашав. Коре кун, ки калонҳо хурсанд шаванд. Аз чашми бад Худо ниғаҳдорат бошад.

Модар даст ба рӯй кашид ва иҷозаи рафтан дод...

Баъдҳо дари боргоҳ ба рӯяш баста шуд. Ӯ хуб медонист, ки бо айби хеш аз назарҳо афтода буд. Ин хислат ба худӣ ӯ писанд набуд, аммо тарки одат наметавонист кардан.

Як шом ӯро вазири фарҳанг хузураш хонд. Гуфт, ки пагоҳ як барномаи консертӣ бояд ба шарафи иди ғалаба бар фашизм барпо гардад. Котиби аввали Сека дар ин консерт ширкат меварзад. Меҳмонони зиёд меоянд.

Ба консерт тағӣ куртаи гулдор омад. Сари синааш кушода буд. Дами даромадгоҳ бо амри тасодуф бо котиби Сека рӯ ба рӯ шуд.

Котиби Сека марди донишманд буд. Ӯнасмандонро дӯст медошт. Вале хуши дидани бенизомихоро надошт. Меҳост дар кишвари ӯ ҳама кор низом дошта бошад. Ӯнарварон пеши чашми мардум тарзе ӯнарварӣ кунанд, ки барои дигарон ибрат бошад. Аз онҳо либоспӯширо биёмузанд. Тарзи рафтору гуфторро биёмузанд.

– Ибтидо либос иваз кун, – ба саломаш посух нагуфта, гираҳ бар абру зада гуфт котиб. – Бо либоси расмӣ пеши чашми меҳмонон баро.

Посух нагуфту рафт. Ӯар қадар аз вай хоҳиш намуданд, дигар ба сахна набаромад. Ба иззати нафсаш расид котиб. Андарзи падарона нафорида ба ӯ.

– Ба онҳо ӯнари ман лозим нест, – гуфт дар ҷавоб. – Сару либосамро тамошо кардан мецоханд.

– Айб аст, – насиҳат кард ӯнарманди мӯйсафед. –Ба худат ҷабр макун. Оқибати корат хуб намешавад. Шукр, калонҳо эҳтиромат мекунанд.

– Барои котиби Сека ҳофизӣ намекунам. Ман ҳофизӣ халқам.

Муддат аз сахнаҳои калон дур афтод. Роҳаш ба телевизиону радио низ баста шуд...

Ба сафарҳои ӯнарӣ мерафт. Шаҳр ба шаҳр, деҳ ба деҳ мегашт. Дилмонда шуда буд. Ӯавсалаи эҷоди оҳангҳои навро надошт. Сурудхоеро меҳонд, ки ҷавононро ба вачд биёрад. Оҳангҳои соддаву шеърҳои ҳолӣ аз мазмун.

Хеле баъд яке аз дӯстон эрод гирифт.

– Рафторат хуб нест, акаи Пӯлодхон. Маро бубахш, аммо ин гапхоро аз дилсӯзӣ меғӯям. Шӯҳрат чашматро хирра кард. Суруди нав эҷод намекуни. Сухани роҳбархоро қадр наменамоӣ. Агар моро дӯсти хеш хонӣ, аз ин корҳо даст бикаш. Сурудҳое эҷод кун, ки ҷовидонӣ номатро зинда доранд. Фаромӯш макун; истеъдодхоро барои ҳар миллат Худованд дар сад сол якбор медиҳад. Ту ба худат тааллуқ надорӣ.

Пӯлодхон хандиду ба дӯсти ҷавонаш дуру дароз нигарист.

– Ҳарчи бо шир ояд бо ҷон меравад. Худо маро чунин офаридааст. Гарданам ғафс.

Дертар маънии панди дӯсташро дарк кард. Аз ноқадриносиҳо ҷару болаш шикаст. Касе парвои истеъдоди ӯ надошт. Ба ҷои вай дигархоро баргузиданд. Дигарҳо боло рафтанд ва ӯ дар лаби ғори жарфи нобудӣ овезон шуд. Мутакко ҷуст, вале касе дасташро нагирфт. Мухлисони бешумор меомаданд ба консерташ, аммо чизи навесташунида дилашон хунук мешуд. Билохира донист, ки танҳо бо меҳнати ҳалол ва шабзиндадориҳо метавонад боз азизи мардум гардад. Ба омӯзиш даст зад. Оҳангҳои тоза эҷод кард. Байни мардум шӯҳраташ боло рафт, аммо дигар дари бузургони замон ба рӯяш боз нагардид. Ӯ рондаи дарбор буд...

Ба тақдир тан дод. Барои мардум меҳонд. Ба хоҳири тасаллиӣ хеш меғуфт:

*Бо бузургони ҷаҳон густох будан хуб нест,
Охир ин беиззатӣ бар Кӯҳкан таъсир кард.
Бе мураббӣ зери гардун мӯътабар нагир шудан,
Моҳи навро рафта-рафта ҷарх оламгир кард.*

Аммо касе ӯро пӯзиш накард. Бузургон аз бахшидан даст шуста буданд. Ва ҳасудон ғурсати муносиб пайдо мекарданду ба гӯши эшон ҳарфи дурӯғро рехтанд. Аз номи хунёгари қурбони ғурур гардида бадгӯй карданд. Пӯлоди Мерган аз ин ноқомии алам дошт дар дил. Шикаста буд, лекин пеши касе лаб во намекард. Пеши касе қомат дуто намекард. Дарду алам ва шикасти хешро дар сурудҳои наваш баён мекард.

*Ман тугмаи садоям
Дар пушти ин дари танг,
Ҳар қадр мефишоранд,
Он қадр мезанам занг.*

*Ҳар кӯр метавонад,
Номи маро кунад кӯр.
Дар рӯи раҳ фитодаст
Имрӯз хонаи мӯр.*

*Бо панҷаи фишурда
Ман омадам ба дунё,
Бо панҷаи фишурда
Ман меравам намурда.*

Шаҳр месӯхт.

Кишвар ноором буд, аммо хунарманде пайдо наомада, ки пеши роҳи харобкорихоро бигирад. Душмани тавоно болои хокдони бобой тохтан дошт. Мехост кишвари пур аз афсонаи онҳоро соҳиб шавад. Мехост як миллати соҳибтамаддунро ғуломи ҳалкабаргӯш намояд. Дигар зимомии давлат ба ихтиёри нафаре набуд. Миллат ба қавмҳо тақсим шуд ва лашкари бегона ба тадриҷ вориди кишвар гардид. Соҳибони миллат (бархе аз чоҳталабон хешро ҳамин тавр ном мегирифанд) рӯ гардонданд аз халқи хеш. Роҳи начот мечӯстанд. Ба мамолики дигар фирор мекарданд ҳамроҳи аҳли байт ва хешу ақориб. Бархе ба зодгоҳи бобоии хеш рафтанд. Ва сарвати мамлакатро пора-пора бурданд. Мондагиашро лашкари бегона ғорат кард.

Шаҳр месӯхт, деҳ месӯхт, кӯҳ месӯхт,
Дарё месӯхт, дунё месӯхт...

Барои ин мардуми заҷрдида дигар ёвару мададгоре набуд. Қисмат дар бағал санги хора баста буд.

Сари калоба гум шуда буд. Миллат сар надошту давлат раҳбар. Хун мерехт, ҳар рӯз даҳҳо хона вайрон мешуд. Бегона ба ҳоли зори ин қавми ба ғазаби Худо гирифтор шуда меҳандид ва ба алангаи оташ рӯған мерехт. Хушку тар месӯхт, баҳру бар месӯхт.

Устои пир дар дили шаб васати дафтари кориин хеш сукут варзида буд. Аз чашмони хаставу камнураш ашк мерехт. Ӯ барои қисмати талхи як миллати соҳибтамаддун мегирист. Ва дар ангора роҳи начот мечуст. Начоти миллатро дар ваҳдати эшон медид. Начот ин ба ҳам омадан буд. Девони Ҳофизро ба даст гирифта буд ва чанд ғазалро мутолиа намуд. Китобро ба гӯшае гузошту ғиреве аз шикофи синааш берун шуд. Дару девори дафтари кориашро ларзонд:

«Ай мардуми гумкардароҳ, ба ҳам биеед! Тарҳи дӯстӣ барафканед! Кишварро аз харобӣ начот диҳед, миллатро аз нестӣ! Бо рою

тадбир бошед! Ақл пешрави давлат аст! Ва он шаб ҳамсоягон
шоҳиди тавлиди суруди нави ӯ буданд.

*Дарахти дӯстӣ бинишон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад.
Шаби суҳбат ғанимат дон, ки баъд аз рӯзгори мо,
Басе гардиш кунад гардун, басе лайлу наҳор орад.*

Шаҳр месӯхт.

Фиғони модарон ба гардунҳо мерасид. Арӯсони нимкола
навҳагарӣ доштанд. Кӯчаҳои шаҳр пур аз ятимбачаҳо буд. Дигар
қавме ба ҳоли зори як миллати фалокатзада дилсӯзӣ намекард.

Модарони пир шабҳангом болои ҷонамоз ба даргоҳи Бениёз дуо
мекарданд. Зорию тавалло мекарданд, ки мамлакаташонро аз нестӣ
нигоҳ дорад. Ҷавонони зебои миллатро аз балои осмонӣ наҷот диҳад.
Дуои эшон мустаҷоб гардид. Қавмҳои пароканда ба ҳам омаданд. Ва
як рӯзи сарди тирамоҳ тамоми мардум назди қасри бузург гирди ҳам
омаданд. Омаданд, ки шоҳи наве интиҳоб кунанд, то тавонад мамла-
катро аз ҷанголи гирои ғоча наҷот диҳад.

Пирони рӯзгордидаю парҳезгор аз дариҷаи болои қалъа бози дав-
латро раҳо карданд байни анбӯҳи одамон. Ҳар кас бо умед омада
буд, аммо бози давлат ба сари бачаи деҳқоне, ки аз деҳи дур тоза ра-
сида буд ва умеди дар дил надошт, нишаст. Даст ба гиребон бурданд
мардум ва садо баланд карданд, ки амри тасодуф аст. Бори дуввум ва
сеюм бозро сар доданд. Паррандаи доно бо амри Худованд болои
сари мардум мечархиду охири қор менишаст ба сари бачаи деҳқон.
Дигар илоче наёфтанд дар кушодани сирри ғайб. Пароканда шуданд
мардум.

– Мардоне, ки солиёни дароз илми роҳбарӣ хонданд, аз ӯҳдаи қор
набаромаданд, – фарёд зад марди ришдарозе, ки дар бар ҷомаи
аврупой дошт. – Бачаи деҳқон, ки ҷуз аз илми замин чизеро наметод-
над, барои кишвари мо чӣ коре карда метавонад?!

Қасе посухаш нагуфт. Ва бачаи деҳқон ворида қасри бузург гашт.
Пои ростро аз дар дарун монд, «Худое ту донову бино хастӣ, шар-
мандаи ин дунёву охиратам магардон» гуфт.

– Шукри Парвардигори азимушшаън, – гуфт домуллои калон дар
намози ҷумъа. – Дуои қулли мардум қабул шуд. Пою қадмаш мубо-
рак бошад.

– Ҳоло маълум нест, – эътироз қард нафаре аз сафи пеши
намозхонҳо. – Барои соҳиб шудан ба дастовардҳои илм лозим аст.

— Назари Худо ба ҳар кас, ки афтод, соҳибдавлату донишманд ме-
гардад. Мо аз кучо илми ғайбро медонем. Мо аз кучо медонем, ки
бачаи деҳқон аз кадом илмҳо оғаҳӣ дорад, аммо ҳамаро Худо ақл
додааст ва дидем, ки оғози кораш хуб аст. Душман аз хоки мо берун
рафт. Акнун аз хонаҳои мардуми мо ба ҷои гираву зорӣ хандаи
беғамонаи кӯдакон ба гӯш мерасад. Хонаҳои сӯхта умри дубора ёф-
танд. Мардуми овора ба хонаҳояшон баргаштанд.

— Ҳай таъриф кардӣ, домолло. Мабодо рӯзе пеши ҷамоа сарҳаму
хичолатзада сукут варзӣ. Пеш аз пода ҷанг мекуни, — паст наомад он
мрд.

* * *

Марде буд ва ҳаре дошт ҳамроҳ. Ёд надорад, ки мрд дунболи
хар мерафт ё хар дунболи мрд.

Устоди пир ҳиҷ фаҳмида натавонист, ҷаро ин манзара, ки аз
дерҳо ба ёдаш наомада буд, алон пеши рӯ ҷилвагарӣ дорад. Ва аз
нав дар олами хотир ворид гардиду паси мрду хар роҳ пеш гирифт.
Ӯ ба ҳокдони бобой сафар дошт. Меҳост сари хоки гузаштагонӣ хеш
дуо кунад, онҳоро зиёрат намояду ҷанд рӯз миёни мардуми деҳ мо-
над. Ва сари гардиш, ки деҳаҳои хурду калони соҳили дигари дарё
намудор буданд, мошинро манъ карда фаромад. Ҷанд дақиқа
қадам зад, то пойҳои қолабгирифта ба худ биёянд. Ва шоҳиди он
воқеа гардид.

Мрду хар аз паҳлӯи ӯ мегузаштанд. Дасти адаб пеши бар гирифт-
ту салом дод. Мрд посух нагуфт ва хар низ дар ғами ҷон зери бори
гарон бо азоб қадам мезад. Сурҳоб ҳангома дошт. Устод истод карду
дунболи мрд нигоҳаш давид. Мрд ҷониби бораи баланди соҳил
рафт ва тарафи деҳаи пешорӯи дида дӯхт. Аммо хар ба ӯ аҳамият на-
доду зери бори вазнин бо миёни ҳамида сафарро идома дод. Шояд
аз таҷриба медонист, ки зудтар ба манзил расонидани бор имкон
медихад аз вазни он ҳалос шавад ва боз то сафари наватӣ осоиш
ёбад.

Мрд парвои хар надошт. Як он даст ба пешона бӯрд ва деҳаро
муоина кард. Офтоби оламтоб сар аз паси кӯҳ берун қашида буд.
Болои деҳаи рӯ ба рӯи мрд нур мерехт. Мрд дастони ларзонашро
ба бағалаш хаст ва бастаеро берун кард. Сари санги лаби бора ниша-
сту бастаро кушод. Сурнайи зебоеро, ки аз касрати даст задан ран-
гашро иваз карда буд аз миёни баста берун овард. Чашм ба деҳа
дӯхт ва сурнайро ба лабонаш наздик бӯрд. Садои ҳузнангез ва пур-
дард берун омад аз шикофи най. Мрд ашк мерехту менавохт ва най

ҳамроҳи ӯ мегирист. Устод дигар маҷоли рафтан надошт. Ў, ки чанд лаҳза пеш шитоб дошт, зудтар ба манзил бирасад, сари по нишаст. Шогирдон дуртар аз вай назди мошини сабукрав мунтазир буданд. Устоди пир бори аввал ин оҳанги пурдардро мешунид, ки ҳунарманди мардумӣ бо санъати баланд менавохт ва парвои олам надошт. Мард мегиристу най сари овозашро мегирифт. Офтоб дар он баландӣ миёни дарёи нилгун бепарвоёна шино мекард ва шири баданаш болои деҳа мерехт, вале кӯчаҳои деҳа ҳанӯз холи буданд.

Хар, ки дар ин муддат хеле роҳро тай карда буд, баробари шунидани садои най истод карду сарашро ба қафо гардонд ва ҷониби мард нигарист. Хар оҳиста-оҳиста сар меҷунбонд ва миёни хамидаш рост мешуд. Дигар хуши идомаи сафар надошт. Гардани дарозаш беист меҷунбиду аз чашмони калонаш ғураҳои ашк ба замин мечаканд. Шояд ӯ низ ба қадри тавон аз оҳанги дилошӯб маънӣ мебардошт.

Мард аз ҷо баланд шуд ва нарма-нарма ба чархидан шурӯъ кард. Мард мечархиду ашк мерехт, най менолиду хар сар меҷунбонд. Ва устоди пир ба якбор оромиро аз даст дод ва баробари мард ба чархидан шурӯъ кард ва ба найи навҳагари ӯ ҳамовоз шуд.

*Бишнаваз аз най, чун ҳикоят мекунад,
Аз ҷудойиҳо шикоят мекунад.
К-аз найистон то маро бубридаанд,
Дар нафирам марду зан нолидаанд.
Сина хоҳам шарҳа-шарҳа аз фироқ,
То бигӯям шарҳи дарди иштиёқ.
Ҳар касе, к-ӯ дур монд аз асли хеш,
Боз ҷӯяд рӯзгори васли хеш
Дар наёбад ҳоли пӯхта ҳеҷ хом,
Пас суҳан кӯтоҳ бояд, вассалом!...*

* * *

Пирамард бо азоб чашм кушод. Пилкҳои варамида магар зачраш медоданд, ки хуши чашм во намудан надошт.

– Кистӣ? – аранге ба гӯш мерасад овози пиракӣ ва гумон мекунад, ки овоз аз шикофи дуда гирифтаи дудбаро берун меояд.

– Бачаи Мерган.

– Ҳо, хуш омадӣ. Вактӣ омадӣ. Мерганро дидам. Ҷою пояш нағз, ҳаваси кас меояд. Тинчу осудааст. Парвои одаму олам надорад. Агар медонистам, ки меоӣ, ҳароина мегуфтам ба вай. Хурсанд мешуд.

Хонааш миёни як боғи зебо. Хона чӣ, қаср. Қасре, ки ба қасри амири Бухоро таъна мезанад. Эҳ, аз қудратат гардам Худо.

Пирамард аз нав чашм мепӯшаду сукут меварзад. Хуши гапзанӣ надорад. Устод ба вай ҳалал намерасонад, медонад, ки ӯ акнун дар олами дигар гардиш дорад. Кампир ба чехраи рангпарида ва бинии теғи чолаш менигарад ва бо гӯшаи қарс ашки чашмонашро пок мекунад.

— Аз мӯйсафед хафа нашав, бачам. Як моҳ боз чашм, ки кушод ҳазён мегӯяд. Корҳоеро қисса менамояд, ки касе дар ин диёр дарак надорад. Аз рӯзгори рафтагон ҳикоя мекунад. Гумон мекуни, ки нав аз он дунё баргашааст. Дили шаб қисса мегӯяду тарс даст ба гиребонам мебарад. То дамидани субҳ меларзаму паҳлӯи пиракӣ мегирам. Худоё, дарди пиракии маро сабук намо ё чонашро аз азоби алим раҳо кун.

— Омаданд, — аз нав мешунавад овози хиррии мӯйсафедро. — Бачаи Мерган, гапамро гӯш кун. Ин кампири сергап гӯши маро тӯли умри дароз қар қард. Акнун, ки асири ӯяму ҷои рафтор надорам бештар заҷрам менамояд. Аввал Назар омад. Баъд Ҳазару Қамар, Сафару Ҷаъфар. Зафари ҷон аз ҳама охир расид. Бечора бачам пояшро дар роҳи дароз аз даст додааст. Аз ҳамин рӯ дер қард. Ба аёдати падар омаданд. Шербачаҳои бово. Ин қадар сол гузашту як тори мӯяшон сафед нашудааст. Дар бар либоси аскарӣ, пешобағал пур аз орден. Тавба! Зафар гап мезанаду аз даҳонаш шакар мерезад. Онҳоро дидаму дардам гум шуд. Аз бистар хестам, хостам барзагови кориамро кушта зиёфат кунам. Хурду калони деҳаро даъват намоям. Розӣ нашуданд. Шояд дилашон ба мани мӯйсафед сӯхт. «Ба хӯрок ниёз надорем», гуфтанд. Шукр, ки ҳамин хел фарзанд дорам. Бачаҳои боору номӯс. Ҳар кас хунари тарбияи фарзандро надорад. Хоса бачаҳои бемодарро. Модар шахси бузург аст. Бехуда нагуфтаанд, ки «даҳони гӯсоларо банду аз паси модараш сар дех».

Пиракӣ шаш писар дошт. Соле, ки ҷанги Гирмон оғоз ёфт, бачаи хурдӣ понздаҳ сола буд. Ба навбат рафтанд барои ҳифзи Ватан. Рафтанду дигар барнагаштанд. Устод он айём хурдсол буд. Сурати бачаҳоро ёд надорад. Мӯйсафед ҳамсояи онҳо буд ва модараш гоҳе ўро ба ёд меоварду бо ҳасрат дар бораи бачаҳои диловари ӯ қисса мегуфт. Аммо мӯйсафед пеши касе шикаоят намекард. Дар бораи бачаҳояш ҳарфе ба забон намеовард.

Соле, ки Ҳоит гирифтори фалокат шуд, Пӯлод ба шаҳри калон рафт. Дар он ҷо ўро касе мунтазир набуд. Ҳамроҳи ятимбачаҳои дигар то шаҳри Қурғонтеппа бурданд ўро. Ва модараш хеле дер паси

чустучӯҳо даракашро ёфт. Ҳамроҳ ба як ноҳияи наздикии шаҳр омаданд. Акнун модари меҳрубонаш дар ҳамин ноҳия кор мекард. Ва баъди гузаштани солҳои зиёд ба зиёрати зодгоҳ омаду аз пираки хабар гирифт. Пираки чавони хушсуратро танг ба оғӯш кашид. «Ҳамаашро шунидам, Пулоди чон. Бачаи Мерган буданатро исбот кардӣ. Номи падарат зинда шуд», хурсандона гуфт пираки.

– Бачаи Мерган, – аз нав ўро ба олами ҳастӣ хонд мӯйсафед. – Дунёра бин. Баъди чӣ қадар сол ба суроғам омаданд бачаҳо. Баъди он, ки дарди фироқ чону чигарамро хӯрд. Обу адо шудам. Аз по афтадам. Кӯки чашмонам дар роҳи эшон канд. Шабехи шамъ сӯхтам. Пеши бар пури ордену медал. Намедонам аз ин оҳанпораҳо чӣ манфиат диданд. Ифтихор доранд, ки ватанро муҳофиза намуданд. Омаданд маро ҳамроҳ ба шаҳри худашон баранд. Дилам ба онҳо кашол, аммо дили рафтан надорам. Ранҷидам аз онҳо. Ин қадар сол маро фаромӯш карданд. Нагуфтанд, ки як пири бекасу кӯй чӣ ҳол дорад. Нагуфтанд, ки шаҳри зебои Ҳоит таги хоксел монду ҳоли падари бечораи мо чӣ шуд. Нагуфтанд, ки мабодо падари чигареӯхта пеши касу нокас сархам нашавад. Нагуфтанд, ки падар мабодо гушнаву ташна бошад...

Пулоди Мерган падарашро ёд надорад. Панҷ-шаш сол дошт, ки Мерган ариза навишту ихтиёрӣ ба ҷанг рафт. Мерган чавонмарде буд, ки ҳар кас гурда намекард пеши ӯ ҳарф бизанад. Садои наъли аспашро мешинохтанд мардум.

* * *

Пулодхон хеле барвақт болои ағба баромада буд. Ва он солҳо сари ҳар ҷанд қадам чашмаи зулоле синаи кӯҳро шикoffта мебаромад. Оби софу гуворо ғавғора мезад. Атрофи чашмаҳоро сабзаву себаргаи тар пӯшонда буд. Қад-қадӣ ҷӯйҳо дарахтони гуногун ва буттаҳо руста, ба ҳусни кӯҳ боз ҳусни дигар зам мекарданд. Ибтидо ба хотираш наомад. Як чашмае буд дар нимаи роҳи ағба. Аз баландӣ ғавғора мезад ва болои санги пахне мерехт, ба шир табдил меёфт. Поёни он санг чуқурие пайдо шуда буд. Оби софу ширин дар он ҷо ҷамъ меомад ва ба поин ҷорӣ мешуд. Як дарахти калони арча руста буд. Қудрати Худованд; арча аз синаи санге берун омада буд. Ва боз буттаҳои ирғаю фарку заранг зиннати ин мавзё буданд. Дар шохҳои онҳо шумораи паррандаҳои гуногунро касе шумурда наметавонист. Як манзараи дилрабо буд. Пулодхон гоҳи ба деҳа омадан, бештари вақташро ҳамин ҷо мегузаронд. Ба садои хониши паррандагон ва шилдирроси аз баландӣ ҷорӣ гардидани оби чашма, ҷашм ба

зебогиҳои табиати рангини кӯҳистон гоҳе ғанаб мекарду гоҳе оҳанге эҷод менамуд. Ва дар оҳанги хеш оҳанги мусиқии чашмаро меёфт, дар сурудаш хониши паррандагонро...

Ва боз айнаи пирӣ хумори тамошои он манзара кашола кард Пӯлодхонро. Вале чун ним фарсанг боло баромаданд, ҳарчо – ҳарчо дарахту буттаҳои хушкидари дид. Ягон чашмаи хурду бузург ба чашм наафтод. Чун ба мавзеи дӯстдошта омад, аз дур дид, ки болои санги паҳни сафедро гарду ғубор пӯшида. Аз он арча нишоне нест. Касе онро аз бех арра карда ғалтонда буд. Дигар буттаҳо низ хушкида. Аз сабзаву себарга нишоне набуд. Касе намегуфт, ки замоне ин макон хеле ҷои босафо буд. Ва ӯ дар ҳама ҷо сифати диёрашро мекарду ибтидо ҳамин мавзеъ ба хотираш меомад. Чунон ки Хоча Ҳофиз аз Рукнобод сухан мегуфту Мусалло...

Бо тааҷҷуб тарафи Насим нигарист.

– Ҳеҷ ҷои тааҷҷуб нест, ҳофиз, – хандаи дардолуде дар лаб гуфт Насим. – Хеле пеш рафтем. Диёрамон рӯ ба тараққӣ овард. Акнун зани калонҳо ва пулдорҳо аз оби дарова наменӯшанд. Бӯии курбоққа мекардааст оби он. Микроб доштааст. Сабаби пайдо шудани бемориҳо мешудааст. Ба кӯмакашон ташкилотҳои «башардӯст» расиданд. Қубурҳои арзонро оварданд. Дар кӯҳҳои ин диёр дигар чашма намонд. Баъди бист сол бачаҳо ин калимаро шояд фаромӯш кунанд.

– Охир Худованд обҳои кӯҳро фақат барои инсон наофаридааст, – ба зарда сухани ӯро бурид Пӯлодхон. – Ин қадар махлуқи безабон ба чӣ ҳол гирифтор мебошанд.

– Ту ро газад, маро чӣ ғам?

– Наход касе пайдо нашавад, ки пеши роҳи ин бедодгариро гирад.

– Тарафдорони зиёд доранд. Аз барномаи эҷод кардаи онҳо ба киссаи бархе аз мансабдорон се-чор пайса медарояд. Аз ин рӯ садо баланд намеkunанд. Паррандаву чаррандаву даррандаҳо имкони ба боло шикоят кардан надоранд. Албатта, то марказ рафтанишон...

Пӯлодхон дигар хуши гапзанӣ надошт. Пойи санги паҳну сафед нишаст. Дурудароз сукут варзид. Ба гӯшаи на садои шилдирроси чашма мерасиду на овози хониши паррандаҳо. Ин макони зебо мурда буд.

* * *

Садои мусиқӣ дигар фазои тарабхонаи бошукӯҳро пур карда буд. Тарабхонаи оддӣ набуд ва на ҳар кас қудрат дошт вориди он гардад. Дар як гӯшаи нимторик дастаи навозандагон ва овозхонҳо ҷой ги-

рифта буданд ва васати он суфае аз масолеҳи пурарзиш сохта, фаршро бо чароғҳои рангоранг зиннат дода буданд. Номи тарабхона ба забони бегонае мутааллиқ буд ва дар ёди устои пир намонда буд. Устод хуш надошт, ки дар шаҳри вай ба ҷойҳои ҷамъиятӣ аз забони бегона номгузорӣ шавад, аммо ба ҳарфи ӯ касе ғуш намеод. Афсӯс меҳурд, ки қавми ӯ аз бегонапарастӣ даст намекашад. Деворҳои тарабхона бо суратҳои нимуҷреи мардуми бегона орошта шуда буданд. Хайф...

Сари ин масъала борҳо эътироз кард ва маломат шунид.

Шумо, Пулодхон, аз кӯҳнапарастӣ кай даст мекашед, — таъна зад дӯсташ Сафар. — Ин гуна муносибат миллатҳои дунёро ба ҳам наздик мегардонад ва боиси гулгулшукуфӣ мо мегардад. Бигзор ҷавонҳо аз санъати дигар халқҳо огоҳ шаванд.

— Ҷаро дигарон аз суннатҳои миллии мо чизеро қабул надоранд, — паст наомад устои пир. — Наход тӯли ҳазорсолаҳо мо дастоварди ҷашмгире надошта бошем.

— Албатта ҳаст. Рӯзаш биёяд дигарҳо низ онҳоро қабул мекунанд.

— Кай? Ҷаро шумо аз ҳақиқат метарсед? Магар маросими никоҳе, ки мо қабул кардем маҳсули офаридаи калисо нест. Фарқ ҳамин аст, ки то инкилоби уктабр рӯҳбон ақди никоҳ мебасту аз номи Худо узви як оилашон меҳонд ва акнун ба ҷои вай ҷавонзане навхонадоронро аз номи давлат зану шавҳар эълон мекунанд. Ва мо кӯр-кӯрона пайравӣ дорем. Ё сару либоси арӯс. Касе фикр намекунад, ки маънии фатта чист? Аз кучо пайдо шуд. Магар ҳамон куртаи чакани ғарки гул ба арӯси мо зебанда нест? Куртае, ки бегонагон дар он садҳо маъниро дарёфта метавонанду ҷашми мо намебинанд. Ба мактаббача либосе мепӯшонем, ки насронӣён дар дайру калисо мепӯшиданд ва онро либоси мактабӣ номидем. Ва агар касе ин фармудаи моро дунболагирӣ накунад, бемаданияташ меҳонем, кӯҳнапарасташ меғӯем. Ба мардуми ҳинду ҳавасам меоям. Бо забонҳои бегона овоз ҳарф мезананд, илм меомӯзанд, аммо либоси миллии хешро эҳтиром менамоянд. Дар вазифаҳои баланд кор кунанд ҳам аз сарӣ даст намекашанд занҳояшон. Мардҳо низ бо эҳтиром либоси миллии худро мепӯшанд.

...Устод ба ин маъракаи ихтиёрӣ наомада буд. Вактҳои охир бештарин фурсатро дар танҳои мегузаронд. Дигар ҳавсалаи сӯҳбати дӯстонро надошт. Аммо рӯи хоҳири дӯсти даврони бачагӣ не гуфта натавонист. Ва ҳоло аз омадан ба ин ҷо пушаймон набуд. Ҳавои шаҳр гарм буд, аммо тарабхона табиати дигар дошт. Ва ӯ хешро осуда ҳис мекарду ба ҳама шӯро шағаб бепарвой зохир менамуд.

Духтари зебосурат ва баландболо, ки пораҳои матоъ чойҳои асо-
сиашро базӯр пӯшонда буданд ба рӯи суфа баромад. Синаҳои да-
мидааш гумоне даъвии аз чайбҳои танги синабанд берун шуданро
доштанд. Хандаи базеб лабони духтарро тарк намегуфт. Аъзои бада-
наш зери навои шӯхи мусиқӣ меларзид. Раққоса бо чашмони махмур
ба атроф менигаристу арғушт мерафт ва ракси ӯ бештар машқҳои
ҳарбии ҳиндуҳои амрикоиро ба ёд меовард. Пораҳои матоъ намета-
вонистанд андоми духтарро бипӯшанд. Ҳаракатҳои бешармонаи ӯ
боиси ангезаи нафси мардони ширакайф мешуд. Фарёди онҳо фазои
тарабхонаро пур мекард. Болои сари раққоса борони пул мерехт.

Аз сару рӯи духтар арақ мерехт. Бо вучуди серун будани ҳавои
тарабхона саропояш ба арақ тар шуда буд. Ба қавле «нозанин буду
нозанинтар шуд». Хастагиаш ба чашм намерасид ва табассум даври
лабони зебоашро тарк намегуфт. Ва ба сахна арғуштчи дуввум во-
рид мегардад. Аз чордахсол беш надорад. Пайкари духтари навраси-
да рехтаву бакуват буд. Байни мизҳо мечархиду мардумро
ҳамранги оҳанрабо кашола мекард. Дигар ақлҳо аз сар рафта буданд
ва маърака ба чамъияти вуҳуш шабоҳат дошт. Ҳар кас, ки меҳост
даст ба пайкари раққосаи наврасида мерасонд ва аз лаззат фарёд ме-
зад. Духтар фирор намекард, балки пайкарашро ба тани он мард на-
здиктар мебурд ва ҳаракатҳои ангезандае мекарду марди ба
ваҷдонида даст ба кисса меҳаст. Ва дастаҳои пул холигии синабанди
ӯро пур мекарданд. Мардумро аз ҷанги ақл начот меод духтарак.
Дар ин ҷода ҳунар омӯхта буд. Шаҳват мардони мастро кӯр мекард
ва саховаташон меафзуд. Духтарак аз устодаш инро омӯхта буд ва
вазифаашро хуб медонист. «Шумо бояд танҳо як чизро андеша ку-
нед, таъкид мекард ҳўчаин. — Роҳи ҷалби мардонро. Бадани шумо
кам намешавад. Мисли як дарёи калон аст ва метавонад миллионҳо
ворид кунад ба ҳазина ва як ҳиссаи он ҳаққи ҳалоли шумост. Дар ин
ҷода ҷолок бошед.» Ва онҳо ҷолок буданд.

Раққосаи аввал Ситора ном дошт. Ситораи ростӣ буд. Чехраи зе-
бо-ш ҳар бинандаро мафтун мекард. Духтарак чордахсол дошт, ки
ӯро ба шавҳар доданд. Падар манъ кард, ки таҳсилро дар мактаб
идома диҳад. «Орзуи рӯи набараро дидан дошт». Фарзанд ҳам дид
ва шавҳар ӯро баъди ду соли хонадорӣ ронд. Зани дигар гирифт.
«Зан чирки даст», гуфт. Дар хонаи падар қой наёфт. Зани бародар
осудааш нагузошт. Ба хонаи иҷора гузашт. Пушаймон буд, ки гапи
падарро гирифту мактаб нахонд. Касб ёд нагирифт ва ҳоло ба хотири
начот аз дасти нодорӣ ва тарбия духтараки шашмоҳааш бояд гадой
мекард. Ва ӯро қисмат ба ҳамин тарабхона овард.

Ситора гоҳо лаб ба насихати раққосаи чавон мекушод.

– Нигина, ҳанӯз дер нашудааст, – дар танҳои сарашро сила карда мегуфт ӯ. – Тарки ин даргоҳ намо. Ту ҳанӯз кӯдак ҳастӣ. Ба мактаб даро, касб омӯз.

Аммо посух намешунид. Ба ҳарфи ӯ гӯш медоду хомӯшона ашк мерехт. Баъдҳо ба тақдир тан дод. Дигар хандаву бозӣ мекард бо мардҳо. То як ғояти шаб мераксиду то дамидани субҳ дар оғӯши толибон буд.

Нигина баъди фавти фоҷиавии волидайн ба тарабхона омада буд. Сенздаҳсола буд. Акнун чордаҳро пур мекард. Тайи як сол духтарак тағйир ёфт. «Бахт»-ро дар тарабхонаи номдор ёфта буд.

Устои пир саргузашти онҳоро намедонист, вале дилаш месӯхт.

Баробари қатъ гардидани мусиқӣ раққоса табассуми зебо дар лаб нимтаъзиме карду аз суфа поин шуд. Пойпӯшҳояшро ба даст гирифт ва қониби ғурфа давид. Устод бидуни хоҳиш аз ҷо баланд шуд ва дунболи вай рафт. Дарро тела дод, қулф набуд. Вориди ғурфа гардиду дид, ки раққоса пояшро то бучул андаруни тағораи оби хунук андохта буд ва зор-зор мегирист. Устод ба чехраи рангпариди раққоса ва чашмони пурашки ӯ нигарист ва аз гирияи ӯ мутаҳайир даступо хӯрд. Дар як ҳолати аҷиб сукут варзид. Баробари ба марди бегона афтидани чашми Ситора бо кафи даст ашки чашмонашро пок карду табассуми пешин дар лаб даст пеши бар бо эҳтиром гуфт:

– Шумо роҳро гум кардаед. Роҳи баромад аз он тараф.

Овози духтар меларзид, аммо кӯшиш мекард, ки изтиробии қалбашро пинҳон дорад. Бо овози баланд хандаи сохтае кард.

– Ба Худо роҳро гум кардаед, марди зебо. Гумон намекунам дар ин сину сол ба оғӯши зани бегона ниёз дошта бошед.

– Ин тур нагӯед, духтарам, – бо овози нармаш гуфт устод. Шуморо аз наздик дидан мехостам. Маро нашинохтед?

Раққоса ба чехраи ӯ чашм дӯхт:

– Худоё, хобам ё бедор! Ин чӣ давлати бузург аст. Мархабо устои бузург!

Ва духтар пой аз тағора берун кард. Як лаҳза нигоҳи кунди устои пир ба пой пуробилаи Ситора уфтод.

– Бишин, духтарам. Осуда бош. Хеле хуб мераксӣ. Аргӯшти тоҷикиро хуб медонӣ.

– Ташаккур устод.

– Ба театр бирав. Ба ягон гурӯҳи ҳунарий шомил бишав.

– Мо ба касе лозим нестем. Соҳиб надорем. Пушту паноҳ нест. Бахти рӯсиёҳ ба хоби ноз рафта. Дар ин замона магар касе бепушти-

бон ба чое мерасад? Устои азиз, густоҳи мешавад, аммо шумо хуб медонед, ки дар ин замона на хунари асил қиммат дораду на хунавари соҳибистеъдод.

Садои духтар ларзид:

– Аҷаб замонае барои як бурда нон ғаму дард диламонро меҳӯрад, армону орзу дар сина мепӯсад. Ҳукуқи гиристан надорем пеши мардум. Дар танҳои ашк мерезему пеши чашми харидорон ханда мезанем. Мо набояд таби дигаронро хирра кунем. Агар онҳо аз тарабхона бо таби гирифта раванд, ҳуҷаин рӯзамонро сиёҳ мекунаду кафшамонро пеши по мемонад. Ба қавли бузурге

*Шаб, ки меҳондӣ Ҳилолирову мерондӣ ба ноз,
Дар дарун пеши ту меҳандиду берун мегирист...*

Устод дигар қудрати шунидани чизеро надошт. Гӯшҳояш вазнин шуда буданд. Бо азоб беруни дар шуд ва ба ҷои худ омада нишаст.

Садои мусиқии шӯҳ аз нав баланд шуд. Ракқоса болои суфа баромад. Дар чехраи ӯ нишоне аз ғам набуд. Чехрааш кушода буд ва бо гулистони баъди борон таъна мезад. Сурин ва синаҳоро ғалбер мекард, аммо устод дар ангора танҳо кафи пой пуробилаи ўро медид.

* * *

Миёни дӯстон аз ҳама бештар ба Амин меҳр дошт. Дӯсти давраи бачагӣ буд. Ҳарду бепадар ба воя расида буданд. Ҳарду дар қалби ҳеш як дардро парварида буданд.

Падари Амин «душмани халқ» буд. Ў тасмим гирифта натавонист, ки гуноҳи як марди фарҳангӣ, як фарди қаламкаш, ки дар дунё аз ҳама бештар миллат ва ватанашро дӯст медошт, ҷӣ будааст. Ва бо номи Ватан ифтихор дошт. Алимӯҳаммад ба ҷуз ду бозу ва як сари пурандеша чизе надошт. Модар ба суоли писар танҳо як посух мегуфт. «Қалони қалон ҳукми қатли падари раҳматиатро имзо карду қасе ҷуръат нанамуд, ки эътироз кунад. Инқори ҳукм қори зердастон нест. Ҳама даст бардошта тасдиқ менамоянд. Ҳатто дӯстони наздики падарат аз мо рӯй гардонд. Онҳо хуб медонистанд, ки вай гуноҳе надорад». Амин дар тааҷҷуб мемонд, падараш дар як гӯшаи дури ватани паҳновар зиндагӣ мекарду қалони қалон дар гӯшаи дигар. Гуноҳи падари ўро ҷӣ гуна ташхис намуда бошад.

Амин дар бораи падар ҳарфе ба забон намеовард. Шояд чизе намедонист. Аз Пулод ду сол бештар дошт. Соле, ки падарашро ба маҳбас партофтанд чилрӯза буд. Баъдҳо модар мегиристу аз рӯзгори

гузашта, аз падари хушгуфтори ӯ қиссаҳо мегуфт. Мегуфт, ки баъди даҳсоли зиндонӣ ӯро дар маҳбас қатл карданд. Аммо таъкид мекард, ки дар пеши худию бегона номи падарро ба забон наоварад.

Пӯлодхон низ аз Амин чизе намеурсид. Шояд рӯяш намешуд. Метарсид, ки Амин меранҷад. Мегӯянд соле, ки падари Амин дар маҳбас ё дар шаҳрҳои хуноки дур ҷон ба Ҳақ таслим кард, Амин даҳсола буд.

Дар мактаб бачаҳо низ бо Амин хуши бозӣ кардан надоштанд. Ҳатто муаллимон гоҳе дар бораи «душманони халқ» ҳарф мезаданд, бо нафрат ба чеҳраи рангпариди ва чашмони ваҳшатзадаи ӯ менигаристанд.

Пӯлодхон бо номи падар ифтихор дошт. Ӯ низ чеҳраи падарро ба ёд надорад. Соле, ки Мерган ба ҷанг рафт, ӯ шаш сол дошт. Соли дуввуми ҷанг, соли наҳс буд. Аз наҳсии он ақибгоҳ низ ҳароб шуда буд. Ба қавли кампири Асила «Падарлаънати Гитлер ба рисқи бачаҳои чилрӯза даст зада буд. Ба тухми фарзанди Одам қирон меовард. Гитлер фарзанди девҳои одамхор буд». Занҳо оҳу фиғон мекарданд, ки арӯсаҳои навқӯдакдор шуда шире намеёбанд шиками бачаҳояшонро сер кунанд. Пистони модарон хушида буд.

Модараш котиби райком буд. Аммо пеши роҳи Мерганро нагирфт. Гиряву зорӣ накард. Нагуфт, ки ба ҷанг нарав. Балки шаби дароз ҳамир шӯрид, кӯлча севак кард, танӯрро оташ дод, кӯлча пӯхт. Барои шавҳараш тӯшаи раҳ омода кард. Мерган дигар ба ватан барнагашт. Аз вай ҷанд мактуб мерос монд... Аммо симои падар пеши рӯяш ҳамеша чилвагар буд... Савори аспӣ саманд, дар бар кители ҳарбӣ, дар даст камони шикорӣ, мӯйи ғафсаш тарафи боло шона зада, лабаш пури табассум. Дар ангора ӯро ҳамин хел медид. Балки аз рӯйи қиссаҳои модараш ҷунин симои базед дар лавҳи хотираш нақш баста.

Борҳо суол мекард ба худ:

— Ҷаро падари қаламкаши Амин ба маҳбас афтод? Суолаш бечавоб мемонд. Ба ин савол хеле баъд посух ёфт. Даме, ки ҳуди ӯ ба мушкилоти зиёд рӯ ба рӯ омад. Бе ҳеч гуноҳ борҳо мавриди таъкиб қарор гирифт.

Ва он рӯзе, ки Амин ба дарё ғарқ шуд, бештар музтарибҳол монд. Натавонист чорае биандешад ва ё сабаби марги нобаҳангоми дӯсти паҳлавонашро ташхис кунад. Бовараш намеомад, ки Амини шиновару паҳлавон дар як дарёи камоб ғарқ мешавад. Дилаш гувоҳӣ меод, ки сире дар ин миён пинҳон асту кушоданаш наметавонад. Ва ба хотираи дӯсти азизу вафодор суруде эҷод кард.

*Он ёр, к-аз ӯ хонаи мо ҷои парӣ буд,
Сар то қадамаш чун парӣ аз айб барӣ буд.
Дил гуфт фурукаш кунам ин шаҳр ба бўяш,
Бечора надонист, ки ёраш сафарӣ буд.*

Рӯзи марги Амин дар шаҳр набуд. Ба як мамлакати ҳамсоя сафари хунарӣ дошт. Фоҷиаро аз забони дигарҳо шунид.

Рӯзи марги Амин нахуст фарзандаш даҳсола буд.

* * *

Пӯлоди Мерган назди деҳи сари роҳ ба ронанда амр кард, ки мошинро нигоҳ дорад.

– Ҳамин манзараро дӯст медорам, – ба ҳамроҳонаш рӯй овард ӯ. – Бисёр вақт солҳои пешин ҳам гоҳи сафарҳои хунарӣ ба ин тарафҳо автобусро манъ мекардам. Сари ҳамин баландӣ менишастем. Соате нафас рост карда, аз тамошои манзараҳои нотақрори кӯхистон лаззат мебудем.

Бо амри устои пир ронанда дари қафои мошинро кушод ва дастархони печондаро берун овард. Ва Пӯлод ҳамроҳи ҳамсафарон ба ҷои нишондодаи вай ҳаракат намуданд. Ронанда дар даст кӯрпача ва болишт дошт. Пӯлодхон баъди баҳузур рӯи кӯрпача нишастан дастархонро кушод. Ба машом бӯи дилкаши гӯштбирён расид.

– Ҳамсарам ба ҷону ҳолам намонд, – гуфт Пӯлодхон. – Дар роҳ тановул мекунад, гуфт.

Бо ишораи ӯ ҳама ба табак даст дароз намуданд...

– Пӯлодхон, дӯсти ҷон, кадом шамол тура ба ин тарафҳо партофт, – шуниданд овози ношноеро ва ҳама рӯ ба он ҷониб гардонданд. Марди паҳлавонҷӯсасе, ки пеши барашро риши паҳну сафед пӯшонда буд, бо чехраи хандону рухсораҳои арақшор ҷониби онҳо меомад. – Садқаи хоки поят шавам. Дар ин замона...

Устои пир бо тааҷҷӯб ба чехраи он мард менигарист.

– Маро нашинохтӣ, Пӯлодхон. Хеле сол гузашт аз он рӯзҳо. Мо ба хотири овози ту чӣ корҳое накардеме. Мабодо касе мегуфт, ки фалон овозхон аз Пӯлодхон беҳтар меҳонад, худо ба сараш мезад. Дар Тошканду Бухоро, Самарқанду Фарғона, Тифлису Боку гапамонро мегузарондем.

Пӯлодхон аз ҷо баланд шуд ва ба чехраи мард зехн монд, меҳост номашро ба хотир биёрад.

– Беҳуда худатро азоб надех, Пӯлодхон, – ўро ба оғӯш кашида

гуфт марди ношинос. —Он солҳо мисли ман садҳо мухлис доштед. Кадомаш ба хотиратон мемонад. Ман хафа намешавам.

Пӯлодхон хичолат кашид, аммо марди ношинос худро нодида гирифт.

— Чаро рӯи хок нишастаед? Шукр ин ватан обод аст. Агар мардуми деҳ донанд, ки Пӯлоди Мерган поёни деҳаи эшон фурумадааст, марду зан меоянд. Хезед ба хона меравем. Дар ҳавлии ман ҳамин хел як манзараи зебост. То бегоҳ истироҳат мекунед.

— Ташаккур, дӯсти азиз. Мо шитоб дорем. Бори дигар меҳмон мешавем. Албатта меоем...

— Ба номи ҳамаи авлиёҳо қасам агар як пиёла чои маро нанӯшед, наместонам, ки як қадам аз деҳа дур биравед.

Пӯлоди Мерган ба тарафи ҳамраҳонаш нигарист. Китф дарҳам кашиданд. Илоҷи дигар набуд. Онҳо ҳамроҳи марди ношинос тарафи деҳа роҳ пеш гирифтанд. Баробари ба дарвозаи калони ҳавлии нахусти деҳа панҷ-шаш нафар ҷавонмард барзагови калонеро берун оварданду пеши пой меҳмон хобонданд. Ба нею нестони меҳмонҳо нигоҳ накарда онро сар заданд.

Он шаб хурду калон ҷамъ омаданд дар ҳавлии дӯсти ӯ. Дигар устод хастагиро ҳис накард. Барои онҳо хонд. Ба ёди Амин хонд. Ва лахзаҳое, ки Пӯлодхон як пиёла ҷой мегирифт, мизбон аз рӯзгори ҷавонӣ қиссаҳо мегуфту мегирист. Ва он шаб дигар аз ёди устоди пир зудуда нашуд. Ва бовар кард, ки дар ин диёр ханӯз шумораи дӯстонаш кам нестанд. Баъди бозгашт суруди наве эҷод шуд, ки ҳосили киштаи он марди қадршиноси кӯхистонӣ буд. Ва ҳамсоғон дар дили шаб суруди устодро гӯш медоданду дар пайкари хеш рохатеро ихсос менамуданд.

*Он пайки номвар, ки расад аз диёри дӯст,
Овард ҷирзи ҷон зи хати мушкбори дӯст.
Шукри Худо, ки аз мадади бахти корсоз,
Бар ҳасби орзуст ҳама қору бори дӯст.*

* * *

Ярхичи Қалъа мактаби мусиқӣ дошт. Ин деҳа дар тумани Ҳоит калонтарин деҳа буд. Нӯҳсад буна зиндагӣ мекарданд дар деҳа. Мадраса дошту олимони номдор. Чанд нафар дар вазифаҳои баланд кор мекарданд. Қозӣ буданду муфти. Касе ёд намедод соли таъсисёбии мактаби мусиқии Ярхичро. Баъзе пирони рӯзгордида мегуфтанд, ки раҳмати Аҳмадҷони танбӯрӣ аз Фарғона омаду ин ҷо ҳавлӣ ха-

рид, хонадор шуд. Ва дар меҳмонхонаи худ ба чанд тан ҷавонони деҳ аз илми мусиқӣ дарс мегуфт. Соли ғавти Аҳмадҷони танбӯриро низ ёд надоштанд. Ҳасли зардолупаз буд, ки Аҳмадҷон бемор шуд, мегуфт Ашӯри машқоб. Фарзанди нарина надошт. Ягона духтарашро ба як шогирди камбағалаш никоҳ карда дод. Як коса об монду мулло хутба хонд. Хонаву дар ва ҳама дороияшро ба онҳо васият кард. Рӯзе пеш аз ғавт танбӯри хотамқориашро ба оғӯш кашид ва чанд катраи ашқ аз дидагони ғурурафтааш ғалтид. Ва бо овози паст гуфт:

– Фарзанди азиз, – ин асбоб қиммати ҳамин ҷаҳонро дорад бароям, эҳтиёташ кун. Ба фарзандонат аз ман ёдгорӣ.

Баъди вафоти ҳунарвари номдор касе то дерҳо аз ҳавлии ӯ садои мусиқиро нашунид. Ва баъди панҷ сол онҳо фарзанддор шуданд. Он бегоҳ буд ё бегоҳи дигар, ба хоҳири меҳмони нав зиёфат ороистанд. Пирони деҳ аз домоди раҳмати Аҳмадҷони танбӯрӣ хоҳиш карданд, ки танбӯри устодашро бигираду бинавозад.

– Худораҳмаӣ хурсанд мешавад, – гуфт мулло Насрулло андешамандона.

Ва аз нав садои дилошӯби танбӯр саҳни ҳавлӣ танинандоз гардид. Меҳмони навро пирони деҳ Бадриддин номиданд.

Бадриддин калон мешуд ва падар ӯро паҳлӯяш шинонда танбӯр менавохт ва зери лаб суруде замзама мекард. Меҳост Бадриддин мероси бобои ҳунарварро омӯзад. Ибтидо барои ӯ дунбура сохт, баъдтар сетор...

Бадриддин ҳунарманди хубе шуд ва ҳунарашро ба фарзандаш Муҳдин ёд дод.

Ӯ Муҳдинро солҳои миёнсолиаш дида буд. Як ҷавонмарди баландболо, нуронӣ ва лоғарандом буд. Сӯхбаташ дилпазир, сурудаш оламгир. Ӯ оҳанг эҷод мекард ва рӯйи коғази сафед аломатҳо мегузошту чизе менавишт, аммо аломатҳои ӯ ба аломатҳои имрӯзи илми мусиқӣ монанд набуданд. Бадриддин ба аломатҳои навиштаи худ менигаристу ғазали наве меҳонд. Матлаи як сурудаш чунин буд:

Эй кабутар, номаро бар ҷониби ҷонон бибар,

Ва аз нақли модар боз як пораи рӯзгори санъатқорони ҳоитиро пеши хотир меорад.

Муҳдини Бадриддин он рӯз довар буд. Байни Усмони Ҳоитӣ ва Хосият баҳс шуд. Ҳар кадом даъвии онро доштанд, ки дар хунёгарӣ дар ин қадова қаринаи худро надоранд. Билоҳира баҳс бо як

кувваозмоянчом пазируфт. Аслу насаби Усмони ҳоитӣ аз Масҷох буд. Хосият абераи як марди фарғоначӣ. Ду гурӯҳ рӯ ба рӯи ҳам саф оростанд ва ба навбат Усмонро Хосият сурудҳои намуданд. Баҳс беш аз панҷ соат тӯл кашид. Билохира пирӣ ба Усмон чира гашт ё ҳусну малоҳати Хосият ва ҳунари волои ӯ, ки Усмон аз ҷо баланд шуд, зарби дунбураро тағйир дод ва Хосиятро ба майдони рақс хонду овоз баланд кард:

*Хосияти дукокула,
Ба рӯ задӣ барги гула.
Аз боло ов миёя,
Бӯи палов миёя.
Хонара ҷорӯб зане,
Меҳмони нав миёя.
Хосияти дукокула,
Ба рӯ задӣ барги гула...*

Солҳои заминҷунбии Ҳоит Муҳиддин Бадриддин як суруде меҳонд, ки пиру барно мегиристанд. Вайроншавии Ҳоитро қисса мекард. Модараш мегуфт, ки ин сурудро Мирзоҳодии Нӯшорӣ дар шаҳри дур, дар мулки Рус навиштааст. Вай овозаи мусибати Ҳоитро шундасту ҳамин байтҳоро аз дилуш бофтаст.

*Оби Ҳоит кабутай,
Ҳаждаҳ ҳазор нобутай,
Боқии дар зовутай,
Зилзила шуд дар Ҳоит.*

Ва ӯ як тифли дунёнадида дар танҳои сурудро замзама мекарду мегирист. Намедонист барои чӣ ашк мерезад, аммо баробари хондани суруд садои дахшатзои таркидани кӯҳҳо ба гӯшаш мерасид ва замин зери қадамаш ба ларза медаромад. Шояд аз тарс мегирист...

* * *

Устод дафтари фарсудае дошт. Дафтари хотира буд. Дафтарро шабҳангом гоҳе ба даст мегирифт ва рақ мебардонд. Ба хатҳои бо мурури вақт хирра гардидаи саҳифаҳои зардшуда менигарист ва пор-пора рӯзгори гузашта пеши рӯяш ҷилвагар мебардонд. Хеле барвақт аз навиштани хотираҳо даст кашида буд, аммо дафтараширо гӯм накард. Дар рафи ҷевони китобмонӣ, пушти китобҳо мегузошт онро.

Ҳоло дафтарро ба даст гирифтӯ дар рӯшании шамъҳои фӯрӯзон
варақ зад. Нигоҳи кунди ӯ болои хатҳои ноҳона медавиданд. Бо як
бепарвой дафтарро варақ мезад ва хира-хира рӯзгори пешин ёдаш
меомад. Ӯ аз хеш берун мерафтӯ ба дунёи дигар, оламе, ки кайҳо
фаромӯш шуда буд, ворид мегардид. Садои хешро мешунид, ки аз
саҳифаҳои дафтар берун меомаданд ва ба гӯшаш дарёвор мерех-
танд...

* * *

Акнун тарс хонахез омада буд ва дар сарои кохи пайкари ман ҷой
гирифта. Ӯ султони ин қалъаи сустбунёд буд ва ҳар қадар, ки меҳост
таконаш меод. Дигар наметавонистам онро аз ҷанголи лашкари та-
вонои Тарс наҷот диҳам. Тарс тавонотар буд. Нохунҳои дарози ӯ, ки
дар ангора ба нохунҳои паланг шабоҳат доштанд, даври гардани ман
печида буданд.

Ибтидо наметарсидам. Тарс хеле дер меҳмони сарои ман гардида
буд. Тавъам баробари шӯҳратёр гардида нам омад. Намедонистам
барои ном ва шӯҳрати қалбаки одамон ба ҳама қорҳои зишт
кодиранд. Боварам намеомад. Зеро дар дил ба бозёфти касе ҳасад
намебурдам. Агар касе дар ҷодаи ҳунар ном мегуфт, хурсанд мешу-
дам. Бозёфти ӯро моли хеш меҳисобидам. Ҳайф, ки ... Дар зиндагӣ
ин хел набудааст. Баъзеҳо ҳасад мебурданд, ки мани сағираи паси
дар ба чунин парвози баланд комёб шудам.

Ҳаждаҳ сол доштам, ки байни ҷавонони деҳ мавқеъ пайдо кардам.
Ҳамсолонам ба базму шабнишиниҳо даъватам мекарданд. Як рубоби
кӯҳна оварда буданд ва ман барояшон суруд меҳондам. Рӯзе ба
деҳаи мо Ака-Шариф омад. Ака-Шариф барои мо ҷавонон ифтихор
буд. Ӯро намешинохтем, вале ғойбона эҳтиромаш мекардем. Ва агар
касе дар бораи вай ҳарф мезад, мекӯшид, ки мабодо беҳурматие на-
кунад. Ва ӯ ҳузури пирони деҳ маро даъват кард. Хоҳиш кард, ки
суруде бихонам. Ростӣ, дар баданам ларза афтод. Аз шарм чун шоҳи
гул сарам поин шуд. Мадори ҳарф задан надоштам. Вай боз дуввум-
бора амр намуд. Як ҷавони зебо ҳамроҳаш буд. Баъди лаҳзае сукут
ба вай нигарист.

– Саид аз ту як сол, ним сол калон аст, – табассум дар лаб гуфт
устод. – Бо ҳунари хеш акнун дар саросари кишвар маълуми машҳур
аст. Вай хичолат намекашад. Набояд кас аз ҳунарманди шарм бидо-
рад, балки аз кирдори зишт месазад хичолат кашидан.

Пирони деҳ сухани ӯро тасдиқ карданд ва маро сарзаниш наму-
данд, ки сухани устодро ба замин нагузор.

Намедонам Акашариф аз кучо хабари хунармандии маро дони-
стааст. Шояд модарам ба вай гуфта бошад. Устод хеле барвақт ба
хонаводаи мо ошноӣ дошт. Замони зинда будани раҳмати
қиблагоҳӣ мерафт ба ҳавлии мо. Ноилоҷ рубобамро ба даст гирифт-
таму тарсидаву ларзида садо баланд кардам...

Ў дуру дароз сукут варзид. Шояд мӯхтавои суруди маро андаруни
хеш пайгирӣ дошт.

– Ту бояд ба шаҳр биравӣ, писарам, – хеле баъд сухан оғоз кард ӯ.
– Аз устодон нозуқиҳои касбро биёмӯзӣ. Худованд бароят истеъдод-
ро ҳадя кардааст, танҳо он ба сайқал ниёз дорад.

Баъдтар ба шаҳр омадам. Ва муддати кӯтоҳе сипарӣ гардида буд,
ки гули сари сабад шудам. Дар базми бузургони вақт ширкат мевар-
зидам. Дигар мардум бо эҳтиром номаро ба забон мегирифтанд.
Сафи мухлисонам меафзуд. Ва дар дил орзуе тавлид гардид. Бояд
донишҷӯи мактаби олий бошам. Ҳуҷҷатҳоямро ба мактаб супоридаму
баъди супоридани имтиҳонҳо сазовори номи донишҷӯ шудам. Аммо
таҳсил тӯл накашид. Ман ҳамроҳи дигар санъаткорон ба сафарҳои
хунари мебаромадам. Имкони таҳсил набуд ва маро аз мактаби олий
хориҷ карданд...

Дигар ман мондаму тори сухангӯям.

Пай мебурдам, ки баъзе ҳамкасбон бо ҳасад менигаранд ба баро-
ри кори ман. Баъзан ҳис мекардам пешпо доданҳояшонро, аммо
ханӯз сарфари намерафтам. Намедонистам чаро онҳо нисбати як
овозхони оддӣ чунин муносибат менамоянд...

Шаб ба ҳавлӣ баргаштам. Як шаби торику даҳшатзо буд. Ғарқи
андешаҳои хеш роҳ мерафтаму кӯшиш мекардам, ки ба чизе пеши по
нахӯрам. Ва ин лаҳза паси сар зарбаи сахтеро ҳис кардам. Дигар чи-
зеро ёд надоштам. Дар бемористон ба худ омадам. Ҳарчанд андеша
кардам, гуноҳамро фаҳмида натавонистам. Надонистам, ки барои
кадом кирдори номуносиб чазо гирифтам. Вале дар як гӯшаи дилам
тарс хона кард. Дигар аз танҳо гаштан метарсидам. Тарсам он замон
бештар гардид, ки дӯсти азизам ба коми дарё рафт. Чавонмарде, ки
дар ҳама ҷо пушту паноҳам буд. Гоҳи дилшакастагӣ дилбардориам
мекард. Ў низ ҳамроҳи дӯстон лаби дарё рафту дигар ба хона барна-
гашт...

– Ваҳшитарин офаридаи Парвардигор Одам будааст, – бо андӯх
сар мечунбонд Мурод. – Ба хоҳири манфиати хеш...

Мо ханӯз ба пуштманзари суханҳои ӯ сарфаҳм намерафтем.

Хеле баъд пай бурдам ҳақиқати ҳолро. Замоне, ки як хунарвар аз
долони хонаи хеш поин ғалтид ва хунарвари дигари ҳамдиёри ман

дар мулки бегона аз ошёнаи ҳафтуми меҳмонхона «парвоз» кард. Ё бояд баъди сафари хунари ба баландтарин унвони кишвар сарфароз мегардид. Чанд тани дигар низ даъвогари ҳамин унвон буданд...

Дигар тарс ҳамнишини доимии ман буд. Ба ҷони хеш наметарсидам, аз он метарсидам, ки корҳои нимкораам нотаом мемонанд. Фарзандонам дар нимароҳ.

* * *

Гулнора ҷавонзани зебо буд. Бо вучуди он ки баҳори умраш гузашта буд, метавонист бо чехраи ҳанӯз ботароват, қомати боло ва зулфони мушкін бинандаро мафтун кунад. Аммо дар умқи чашмони сиёҳи ӯ ғаму дарде пинҳон буд, ки на ҳар кас метавонист онро дарк намудан.

Устои пир таги чашм ба чехраи ҷавонзан менигаристу сукут меварзид. Шояд Гулнора ин нигоҳи устои пирро ихсос намуд, ки бе-ихтиёр сар боло кард ва ҷониби вай табассуме намуд.

– Аз шумо то охири умр сипосгузорам, устод. Шумо будед, ки маро аз он ҷохи жарфу ифлос берун кашидед. Аз нобудӣ наҷот додед. Ва акнун дар паноҳатон осуда зистан дорам. То ҷое ба орзуҳои дили балокашам расидам. Шумо он хизматро барои мани сиёҳбахт кардед, ки падар барои духтари хеш адо менамояд. Агар шумо маро аз он ахлотхона берун намеовардед... Агар шумо мисли асои дасти кӯр роҳнамо намебудед, ҳароина имрӯз қатори чандин нафар бахтбаргаштаҳо дар кунҷи кадом харобае бо тани бемору сари пурсавдо ҳуфта будам.

Устои пир посух нагуфт. Ё ҳешро ношунида ангошт ва ё шояд пайи андешаҳои хеш аз ҳузури ҷавонзан хеле дур рафта буд. Гулнора сукути устои пирро ҳалалдор накард. Ёро ба ҳоли худ раҳо намуд, вале нигоҳи кунди пири доно дарди кӯхнаро дар пайкари заҷркашидааш эҳё кард. Ва пора-пора рӯзгори пешин пеши рӯ ба чилва омад.

– Духтарам, ҳуб андеша кун, – лаб ба насихат кушод падар. – Дар ин диёр мардум ба қадри хунарманд намерасанд. Мабодо номи некатро доғдор кунӣ ва ба хонадони мо тавки бадномӣ насб гардад.

– Шумо одамони кӯхна ҳастед, дада, – бо табассуми беғамона посух мегуяд Гулнора. – «Аз ғайбати мардумо наметарсам ман, диплома ба дасти рост мегирам ман». Намехоҳам армоне дар дили озодпарварам зиндонӣ бошад. Дуои нек бидех.

– Ҳар чӣ гуфтам, ба хотири хушии рӯзгори оянда аст, духтари ширин. Агар ту медонистӣ...

– Имсол нияти хондан надорам, дада. Мехоҳам дар клуби деҳ ғаъолият кунам. Таҷрибаи зиндагӣ бигирам. Сиёҳро аз сафед фарк кунам. Соли дигар биравам.

– Ихтиёр дорӣ, духтари ҷон.

Ва ӯ ба ҳайси котиба дар хоҷагии давлатии деҳ ғаъолият оғоз намуд. Дар як вақт узви дастаи ҳаваскорони клуби деҳ шуд. Дар ҷамъомадҳо ҳунарнамоӣ мекард. Бо ҳунари хеш муҳлисони зиёд пайдо овард. Байни мардум эҳтирому номро соҳиб гардид. Аммо ... аз ёди воқеаи мудҳише пайкараш тақон хурд. ... Соли аввали қор ба охир мерасид. Дар тараддуди омода намудани ҳуҷҷатҳо барои дохил шудан ба мактаби олий буд. Аз хурсандӣ ҷои нишаст намеёфт. Дар тӯли як сол тамоми музди меҳнаташро пасандоз кард. Намехост ба гардани падар бор шавад. Мехост аз музди меҳнати ҳалолиаш як муддат худро дар Шаҳри Калон таъмин кунад... Рӯзе, ки ба хоҷагӣ меҳмон меомад Гулнора қатори дигарон хизмат мекард. Хӯрок мепохт, дастархон мегустурд ва баъди рафтани меҳмонҳо дегу табақро ҳамроҳи фаррошзан муштусту сипас ба хона мерафт. Он рӯз ба хоҷагӣ аз марказ меҳмон омад. Меҳмон каси калон буд, ки роҳбари хоҷагӣ назди вай дасту по гум мекард. Дастӣ адаб пеши бар омода буд барои иҷрои фармони меҳмон аз «осмон ситора биёрад». Ва он лаҳза ӯ сардори хешро ба сурати сағи бовафо дарёфт.

Меҳмон ҳамроҳи чанд тан аз қормандони масъули хоҷагӣ то як ғояти шаб дар бӯстонсаро нишастанд. Даври дастархони пур аз нозу неъмат сӯҳбат карданд. Баъд базм оғоз ёфт. Ҳунармандони дастаи ҳаваскорон барои ҳушнудии меҳмони олиқадр то ҳаста шудан ҳунарнамоӣ карданд. Меҳмон билониҳоя хоҳиш кард, ки ўро танҳо гузоранд. Сардор ба Гулнора амр намуд, ки дегу табақро шуста дастархонро ғундорад ва баъд ба хонашон равад. Он шаб фаррошзан ба қор наомада буд.

Гулнора ғофил аз бозихи рӯзгор саргарми қор буд, ки меҳмон – ҷавонмарди баландболо, ба ошхона даромад. Як лаҳза саропои ўро бо нигоҳи харидорона палмосид. Баъд беҳарфу садо ба вай наздик шуд. Гулнора ба ҳурмати меҳмон даст аз қор кашид ва баланд шуд аз ҷой. Меҳмон бо як ҷолокӣ ўро ба оғӯш кашид. Аз даҳонаш бӯи шароб меомад. Ё бешармона духтарро ба ҷӯссаи бақуваташ ҷафс карду ҳарисона бӯса ба лабонаш зад. Аз бӯи бади даҳони вай нафасгир шуд. Даступо мезад, ки аз ҷанголи вай раҳо гардад, аммо талошаш беҳуда буд. Меҳмон аз ин саркашӣ ба ваҷд омад ва Гулнораро ба бағал гирифта, ба хонаи дигар гузашт. Гулнора тамоми қуваташро ғундошта пайи имдод фарёд зад. Касе ба додаш нарасид...

Ў нимаи шаб ба ҳавлиашон баргашт. Дигар ҳама ормону орзу дар як гӯшаи дили кӯчакаш мурда буд. Рангаш битамом канда ва мадори даступояш рафта. Бо азоб гом мепартофту бо даҳшат дар бораи ба-лои болои сараш омада андеша мекард. Модар таги айвон мунтазири омаданааш буд. Вале ба рӯи модар нанигарист. Охиста ба ҳучраи хо-би хеш даромаду дар ба рӯяш баст. Метарсид, ки падару модар дар ин вазъ бубинандаш аз рози вай воқиф мегарданду дигар рӯяшро дидан намехоҳанд. Гулнора намехост касе аз бадбахтиаш огоҳ гар-дад. Намехост ба номи хонавода сиккаи бадномӣ занад. Хешро рӯйи замин ҳаво дод ва домони гирияро раҳо кард. Беовоз мегирист. Аз мусибати болояш омада андаруни хеш навҳагарӣ дошт. То дамидани субҳ хобаш набурд.

Субҳи барвақт раис мошини хизматиашро фиристод. Ронанда пушти дар садо баланд кард. Гулнора аз ҳавлӣ набаромад. Сарашро ба кӯрпа печонда буд. Ба пурсиши модар кӯтоҳ посух гуфт. «Дилам дард мекунад, оча. Хуши ба кор рафтаам нест.» Модар ҷавоби ро-нандаро дод, аммо вай якравӣ карду ба ҳучраи хоби Гулнора даро-мад.

– Раис супориш дод, ки туро албатта ҳамроҳам барам, – гуфт ро-нанда. – Агар бе ту биравам, ҷазо медихад.

Гулнора сукут варзида буд. Сар аз ҷоғаҳи хоб набардошт.

– Агар наравӣ, кори шабиноро овоза мекунанд. Ту духтари деҳаи мо барои чор сум пул обрӯямонро рехтӣ. Ба меҳмони сарватманд часпидӣ. Ба ҷоғаҳи хобаш даромадӣ. Раис ҳамаи инро медонад. Меҳмон шикоят кардааст. Агар ин гапҳо байни мардум овоза ша-ванд, ту дигар дар деҳа зиндагӣ карда наметавонӣ.

Аз қаҳру ғазаб пайкараш ларзид. Меҳост садо баланд кунад ва дилашро ҳолӣ намояд, вале овоз дар гулӯяш дармонд. Ба устухонпо-рае табдил ёфту роҳи нафасро маҳкам намуд. Дар муқобили ҳарфи ронанда очиз монд. Он қадар нотавон буд, ки наметавонист аз бис-тар сар бардорад. Ва бори аввал аз рафтори хеш пушаймон шуд. Аз он афсӯс хӯрд, ки сухани падарро ношунида гирифт. Бо сад азоб аз бистар баланд шуд.

– Ту маро дар мошин мунтазир шав, – ба ронанда рӯй наоварда бо овози пур аз дарду ғам гуфт Гулнора.

Раис ўро ба дафтари кории хеш хонд. Ба истиқболаш аз ҷо баланд шуд. Курсиро барои нишастанааш пешкаш намуд. Як зум ба чехраи хазонрасида ва ғамолуди духтар нигарист.

– Кори хуб нашудааст, хоҳар, – хеле баъд гап сар кард раис. – Лаънатиро субҳи барвақт пеш кардам аз деҳа. Агар шаб

мефаҳмидам... Ба номи Худову авлиё қасам, сарашро мебуридам. Ту духтари деҳаи мо ҳастӣ. Барои ҳамаамон мисли фарзанд, мисли хоҳар. Зану духтар номӯси мардони деҳ аст. Кӣ розӣ мешавад, ки марди бегонае номуси деҳаро доғдор кунад. Ҳайф.

Раис сукут кард. Гулнора шояд ҳанӯз аз лӯъбадабозиҳои ҳаёт чизе намедонист. Напурсид, ки агар шаб хабар надоштӣ, субҳдам аз кучо шунидӣ воқеаро. Инро хеле дер фаҳмид. Баъди он ки ҳақиқати ҳолро дарёфт. Даме, ки ронандаи раис ўро тарсонду ба висолаш расид, қисса кард асли воқеаро. Гуфт, ки меҳмон ревизор будааст. Дар кори раис нуқсони зиёд пайдо кардааст ва бадали рӯпӯш намудани камбудихо Гулнораро барои якшаб аз раис талаб кардааст. Раис низ барои вай шароит фароҳам овардааст. Ҳамаи инро баъди ба ҳабс гирифтани раис ҳикоя кард ронанда. Баъди он ки ду-се нафар ба шаҳри калон рафтанду аз баднафсии раис шикоят карданд. Ба назди сармуҳаррири як рӯзномаи овозадори кишвар рафтанд. Рӯзноманигор як ҳафта дар деҳаи онҳо меҳмон шуд. Ҳамроҳи муаллимон дар мактаб манзил ихтиёр кард. Ҳарчанд раис барои вай меҳмонхонаи барҳавояшро пешкаш намуд, ў розӣ нашуд. Ба шаҳр баргашт ва дар саҳифаи рӯзнома баъди ду-се ҳафта мақолаи калоне чоп намуд. Ҳамон ревизори беинсофро низ кӯфт дар мақола. Дар ҳоҷагӣ санҷишу тафтиш оғоз шуд. Раис ва боз се-чор нафари дигар ҳабс шуданд. Ревизор аз пайи онҳо рафт.

– Оби рехтаро чамъ карда намешавад, хоҳар, – сукунатро ҳалалдор кард раис. – Агар ману шумо ҳозир даъво кунем, дигар ҳел мефаҳманд мардум. Талабгор намеёбӣ. Ту пеши касе лаб накушо. Обрӯро бо тилло харида намешавад. Ҳамааш нағз мешавад. Ман туро ба мактаби олӣ дохил мекунам. Ба мактабе, ки дилат меҳаҳад. Сарфу харчро ба зимма мегирам. Баъдтар ягон одами нағзро ёфта туро оиладор мекунам. Ҳамаашро фаромӯш мекунӣ. Ту аз пайи қорат шав. Моҳонаатро зиёд мекунам. Агар дастам расад, вай бепадарро ҷазои сазовор медиҳам. Занашро зани мардум мекунам. Духтарашро мисли ту мекунам. Кор мекунам, ки дар ду дунё аз шармандагӣ наметавонад сарашро боло кунад.

Гулнора ба тақдир тан дод. Бо сари хаму дили шикаста қор мекард. Акнун тамоми ҳастияшро ба мутолиаи китобҳои бадеӣ ва қор дода буд. Сари сӯҳбати касе надошт. Аммо паси сипари гаштани рӯзе чанд як бегоҳ ўро раиси ширакайф ба дафтари қорӣ хонд. Аз ҳар тараф сӯҳбат кард. Гоҳ-гоҳ дасти ўро миёни панҷаҳояш мегирфту бо навозиш сила мекард.

– Гулнораҷон, ҳар раҳгузар ба себи сурх тир меандозад, – гуфт раис. – Ман туро нағз дида мондам. Агар хоҳишат бошад, зани дуввум мешавӣ. Хонаи алоҳида месозам. Ҳама шароитро бароят фароҳам меоварам. Пеши роҳатро намегирам, бигзор хонда соҳиби касб шавӣ.

Даступо хӯрд, Гулнора.

– То пагоҳ андеша кун, агар розӣ шавӣ, пинҳонӣ никоҳ мекунем. Ҳоло овоза кардан ба нафъи мо нест. Ба ман гап мерасад. Ҳукумат дузанагиро манъ кардагӣ. Соаташ расад, ба мардум мефаҳмонем. Ҳоло ту кӯдак ҳастӣ.

Рӯзи дигар боз ўро даъват кард. Гулнора сукут ихтиёр кард. Раис сукутро аломати ризо донист ва ҳамроҳаш Гулнораро ба як деҳаи дур бурд. Ба ҳавлии як муллои ошнояш. Мулло хутбаи никоҳ хонд. Раис як даста пул ва ҷомаву лунгиро пеши мулло гузошт. Шаб дар меҳмонхонаи мулло ҳобиданд.

– Боҳабар бош, Гулнора, – таъкид кард раис. – Мабодо ҳомиладор шавӣ. Агар сирамон фош гардад, шарманда мешавем. Ту ҳоло ҷавон ҳастӣ, ба шаҳр хонданӣ ки рафти, хонаат мегирам. Баъд фарзанддор ҳам шавӣ, боке нест.

Духтар тағйир хӯрда буд. Дигар аз он Гулнораи чехрахандон, ки қаҳқаҳи беғамонааш фазои деҳаро пур мекард, нишоне ёфт намешуд. Дар қолбуди ӯ акнун шахси дигаре мезист. Одамгурезу қамғап. Муҳом ҳаёлаш парешон буд.

Охири сол буд, ки вазъ дар ҳоҷагӣ ноором гардид. Аз болои раис ва ревизори ошнояш навиштанд. Аз прокуратура намоёнда омад ва қори санҷиширо аз нав оғоз намуданд. Охири моҳ раисро ба ҳабс гирифтанд. Муносибати ҳамқорон бо Гулнора дигар шуд. Дар деҳа қаму беш овозаҳо пайдо гардиданд.

Як шом ўро ронандаи раис суроғ кард.

– Гулнора, раис таъин қардааст, ки туро бояд ба шаҳр барам, – бо овози паст гуфт ӯ. – Намедонам чӣ меҳостааст.

– Беиҷозати падару модар чӣ гуна ба шаҳр биравам?

– Ман туро мебарам. Субҳи барвақт тайёриятро бин. Ба қасе қизе нагӯй. То беғоҳ гашта меоем. Хонагиро намефаҳманд.

Ва ӯ ба суҳани ронанда розӣ шуд. Шиносномаашро гирифту ду-се қуртаашро.

Гулнора бори аввал ба шаҳр омада буд. Биноҳои баланду зебо, растаҳои гулпӯш ва хиёбонҳои сабзу хуррам ўро маҳви ҳеш қардонданд. Як муддат ҳама қизро ба ҳотири қаромӯшӣ раҳо кард. Гашти рӯз ронанда ўро ба як хонаи қанори шаҳр овард.

– Ту хамин чо мунтазир бош, – гуфт ба Гулнора. – Ман рафта дараки шефа меёбаму омада туро ба наздаш мебарам.

– Зуд баргардед, ака, ман дар шахри бегона танҳо метарсам.

– Ҳеҷ парво нақун, Гулнора, касе ҷуръати онро надорад, ки беиҷозат дарвозаи ин ҳавлиро кушояд. Шикаста бошем ҳам, нарехтаем.

Шаб болои шахр доман паҳн мекард, аммо на аз ронанда ва на аз раис дарак набуд. Деви тарс панҷа ба қалбаш мезад. Акнун аз ин сафар, ки берухсати падару модар карда буд, пушаймон шуд. Пушти даст ба дандон гирифт, вале «худкардари даво нест...». Як ғояти шаб буд, ки сурати ронанда аз дар пайдо гардид. Халтаи селофанӣ дар даст дошт. Табъаш хуш буд. Зери лаб сурудери замзама мекард.

– Ба раис пагоҳ вомеред, – тағи чашм ба Гулнора нигариста гуфт ронанда. – Бароятон ҳӯрок овардам.

Халтаро болои миз ҳолӣ кард. Дигар сӯхбаташон гарм нашуд. Гулнора ҳавсалаи ҳӯрдан надошт. Табъаш хира буд. Ба якбор ронанда ба вай наздик шуд.

– Гулнора, ту имшаб бояд дар канори ман бихобӣ, – садо баланд кард ӯ. Аз даҳонаш бўи шароб меомад. – Агар ин корро нақунӣ, пагоҳ ба гӯши раис қисса мекунам. Меғӯям, ки шаб иҷборан ба ҷоғахи хобам даромадӣ. Ба деҳа бар мегардаму ба гӯши халқ қиссаи ишкбозихоятро бо ревизору раис мерасонам.

Гулнора сукут ихтиёр карда буд. Аз ин пешомад гӯё хабар дошта буд. Як оромии ачибе вучудаширо фаро гирифт. Ҳарфе ба забон наовард ва даме, ки ронанда ӯро ба оғӯш кашида бўса ба рухсораш зад, муқобилият нишон надод. Балки ҳис накард. Ба ӯ сар фаровард.

Рӯзи дигар низ аз раис дарак набуд. Шом ронанда болои мизро пур аз нозу неъмат кард. Ба ду қадаҳ шароб рехт. Гулнора бори аввал сӯзишери бад-ин бузургӣ дар қалб эҳсос кард. Хешро нотавону очиз дарёфт. Пай бурд, ки ба як ғори жарфу торик фуру меравад ва аз он чо умеди бозгашт нест. Беиҳтиёр даст ҷониби қадаҳ бурд. Бо як дам онро ҳолӣ кард. Чанд қадаҳи дигар ҳолӣ шуд ва дар вучуди хеш як хушҳолиери эҳсос намуд. Як муддат ҳама ғаму дард ӯро тарк гуфтанд.

Охири ҳафта ронанда нияти бозгашт кард.

– Раиса нодида меравем? – тааҷҷубомез пурсид Гулнора.

– Духтари содда, раиси ту дар ин солҳои наздик озодиро намебинад, – хандида посух гуфт ронанда.

Гулнора акнун ҳиллагарии ӯро пай бурда буд, аммо ҳолаташ тағйир нахӯрд.

– Ман ба деҳа бар намегардам, – оҳиста гуфт ӯ. – Агар ичоза диҳӣ, то ягон ҷо ёфтanam дар ҳамин ҳавлӣ истиқомат кунам.

– Гапуш қоқай, Гулнораи ҷон, ин ҳавлӣ моли ҳалоли худам. Бо пули аз араки ҷабин рехтаам харидаам. Чӣ қадар, ки хоҳӣ, истодан гир. Хуморӣ, ки шудам меояму ҳамроҳат чанд шаб ишрат мекунам.

Вай аз кисса се-чор сум бароварду болои миз партофт ва аз дар берун шуд...

Садои по ӯро ба олами ҳастӣ бозхонд. Саросема аз ҷо баланд шуд Гулнора. Ба ҷониби устод нигарист. Ӯ ҳанӯз сари мизи корӣ дар сукут буд. Ба дафтари кории Пулоди Мерган чанд тан аз ҳунарварони ҷавон ворид шуданд.

– Устод, – баъди ба ҷо овардани одоби салом гуфт нафаре аз эшон. – Сари як байти шайх Муслиҳиддини Саъдӣ баҳсу талош дорем. Мехостем мушкили моро осон кунед.

– Банда дар хизматанд, – табассум дар лаб аз ҷо нимҳез шуд Пулоди Мерган. – Байтро шунавем.

*– Напиндорам, ки Саъди ро биёзориву бигзорӣ,
Ки ғайр аз сояи лутфат надорад дар ҷаҳон ҷое.*

Ман даъвии онро дорам, ки мактаби ғазал бо ҳамин байт тамом мешавад, аммо Саид ба гапам розӣ нест. Вай мегӯяд, ки мисраъи дувумро хато хондам ва шакил дурусташ «Ки баъд аз сояи лутфат надорад дар ҷаҳон ҷое» аст. Мехостем шумо даварӣ кунед ва ҳақро ба ҳақдор бирасонед.

– Шумо ба кадом далел даъво доред, ки бояд байт бо ҳамин мисраъ хатм шавад.

– Ба андешаи ман устои арҷманд ин ғазал соф ғазали ирфонист ва сухан аз сояи лутфи Худованд меравад. Ҳеҷ бандаи Худо аз даргоҳи Парвардигораш ноумед нест ва ба ҳамин хотир шакли дуруст ҳамин аст, ки ғайр аз сояи лутфат бихонем...

Гулнора паси мизи кории хеш нишаст. Қоғазро ба мошинкаи чопкунӣ монду боз мурғи ҳаёлаш ба парвоз омад. Дигар ӯ ҳарфи устоду шогирдонро намешунид. Хеле дур рафта буд. Ва дар он ҷои дур дар ҳалкаи балоҳо саргардон буд. Дар як ғори жарфу пур аз мурдорҳо афтода буд. Ва аз бӯи бад сараш ба гардиш даромад.

Танҳои танҳо монд Гулнора. Ва шабҳангом дар танҳои мегиристу мегуфт: «На рафике, ки бувад аз пайи бемории дил...» Пули доштаги-

аш низ тамом шуд. Гуруснагӣ ӯро ба кӯча тела дод. То бозори калони шахр рафт. Дар роҳ чанд бор ҷавонони олуфта гап партофтанд, аммо худро ношунуда ангошт. Рӯз бегоҳ мешуд, вале ӯ дар шахри калон ошноеро вонахӯрд. Бо шиками гурусनावу таъби гирифта ҷониби хона роҳ пеш гирифт. Сари гардиш мошини сабукраве манъ кард. Ҷавони зебосурате аз он берун омад ва табассум дар лаб:

– Чунин духтари зӯҳрачабин дар шахри калон танҳо гардад, айб мешавад, – гуфт.

Ҳарфи зебои ҷавон ба гӯшаш форида. Ба чехраи хандони вай нигаристу табъаш кушода шуд. Он шабро ҳамроҳи ҷавони ношинос рӯз кард. Ва баъд даст ба даст шуд. Рӯзе ба гурӯҳи ҳофизони тӯйгард пайваست...

* * *

Камол мухлиси Пӯлоди Мерган буд ва ҳар бор, ки устод ҳамроҳи гурӯҳи хеш ба сафари ҳунари мебаромад, бо ӯ мерафт. Мошин киро мекарду деҳ ба деҳ мегашт. Ҳунарнамоии ӯро сабт мекард. Баъди бозгашт зиёфат меорост, дӯстонашро ба хона даъват менамуд. Сабтҳои навро мешунавонду худситой мекард. Баъзан ҳамсараш ба шӯр меомад:

– Пир шудӣ, дадаи Мансур, – мегуфт. – Мардум мора меҳанданд. Аз паси мошини артисҳо то кай деҳ ба деҳу шахр ба шахр мегардӣ? Кошки як танга ғоида бинӣ. Ҳамин артисҳои ту ҳар рӯз дар радио ҳофизӣ мекунанд. Гӯши мора кар карданд.

Камол ба ҳарфҳои зан гӯш медоду меҳандид. Ибтидо ҷавоб намегуфт ба вай. Ва чун аз ҳад мегузашт кор:

– Ту мӯдароз, чиро медонӣ. Аз кучо медонӣ, ки ҳофизе ҳамсанги Пӯлоди Мерган дар сад сол як бор ба дунё меояд.

Аммо ин дафъа аз сафар хафа баргашт. Ёру ошно аз тағйири ҳолати рӯҳии ӯ ба ташвиш афтоданду омаданд ба дидорбинӣ. Кунҷковӣ карданд. Билохира Камол тоб наоварду кисса кард:

– Дод аз дасти дунёи дунпарвар, – гуфт. – Замона дигар шудааст, кас ҳам гап меёбаду хас ҳам. Устод аз як омӯзгор ранҷид. Бори аввал дидам ӯро. Овозаашро шунидаму катори дигарҳо рафтам ба вохӯрӣ...

Омӯзгори номдор бо салобату шахомоти хоса рӯи минбар баромад. Марди кӯтоҳқомат. Сипсиҳ, зангии мазанг. Кали Назриддин мегуфт, ки «Бобои муаллим аз ҳабашистон хеле барвакт чун табиғотӣ омада будааст». Ба гуфти кампири Асила «Қадаш як

вачаб, ришаш чил вачаб, кибраш беҳисоб, нозаш сад вачаб». Мавчи қарсак фазои толорро пур кард, дару девор ларзиданд. Ў писхандомез чехраи мардумро аз назар гузаронда бо кибру гурур ду даст ба ҳаво бардошт. Маълум набуд, ки изҳори миннатдорӣ мекард ё эшонро ба сукут амр менамуд. Чехрааш сард буд.

Аксари нишастагон танҳо номи ўро шунида буданд. Медони-станд, ки дар як деҳаи дурдасти ноҳия ба касби омўзгорӣ машғул аст. Медонистанд, ки аз кадом ҳисобе хеле давлатманд аст, вагарна дар ҳеч даври замон касе ёд надоштааст, ки омўзгор сарвати бегарон дошта бошад. Баъзеҳо мегуфтанд, ки аз nobasomoniho истифода бурду Қорун шуд.

Омўзгор марди номдор буд. Хешу табори бисёр ҳам дошт. Акнун даъвогар буд. Вай танҳо омўзгори кўдакон будан намеҳост. Меҳост омўзгори мардуми як водӣ бошад. Шояд дар сар савдои соҳибҳукм буданро мепарварид.

Андешаи озурдагии хотири касеро намекард. Ба забонаш ҳар чи меомад, мегуфт. Баъзеҳоро ном мегирифт таъна мезад. Ҳар касе дар умри хеш камбудие карда буд, онро дар дафтараи менавишту дар сўхбатҳо мегуфт, ки фалонӣ фалон корро кард... Касе набуд, ки ба ангушти пояш ришта бандаду гаҳи даркорӣ онро кашад.

Андарз меҳонд.

– Ҳушёр бошед. Давлатдорӣ дигар шудааст. Сиёсат нест. Аз боло кор суст шуд. Халқро ба ихтиёри ҳудаш раҳо карданд. Сарфарои кор намераванд. Агар ман дар ҷои онҳо мебудам, ин хел сарҳўй намемондам мардумро. Аз гузашта панд бигиред. Ин чанд сол пеш буд. Як ҳофизи ҳамдиёри мо калони калонро «бемаданият» гуфт. Ба муқобили шахси аввал садо баланд кард. Агар ман намебудам, ба Сибир мефиристодаш. Вай як ҳофиз, як дуторӣ, барои ин диёр чӣ хизмате кардааст?...

Устод дар ин диёр сафари ҳунари дошт. Байни мардум суруд меҳонду онҳоро ба ваҳдат даъват мекард. Шунид, ки як омўзгори номдор байни мардум сухан мекунад, омад. Доништан меҳост, ки омўзгори даъвогар ба курсии вакили мардумӣ чӣ нақшаҳо дорад. Ман хостам раҳ гирам, намонд...

Устои пир дар қатори қафо менишаст. Ҳатто бисёриҳо ба толор даромадани ўро пай набурданд. Ҳарфҳои воиз ба дили ў чун найза меҳалиданд. Шояд омўзгор гумон надошт ба як гўшаи дури ватан, ки ҳар лаҳза садои тир ба гўш мерасад, ҳофизи пир ҷуръат намуда, барои намоиши концерт биёяд, то дар маҷлиси ў дашном шунавад.

Оҳиста тоб хўрдаму ба чехраи ў нигаристам. Рангаш канда буд.

Сари калони каммӯяш меларзид. Ман низ дар пахнои андешаҳои хеш саргардон шудам.

...Боғи мири аз одам пур буд. Ба қавли Муроди ҳазлкаш «аз осмон одам борида». Овозаи омадани хунёгари номдор пиру барноро ба боғи мири кашола кард. Ва ба он базм калони калон низ ташриф овард. Ба ин тарафҳо сафари кори дошт. Шояд меҳост қаламрави давлаташро чарх зада бинад. Ба мисли шоҳони пешин доништан меҳост, ки мардум чӣ рӯз доранд. Даме, ки хунёгари номдор аз боби ваҳдату ватан суруд меҳонд, калони калон аз ҷо баланд шуд. Дунболи ӯ ҳама давлатмардон бархостанд. Як тарафи базмгоҳ холи шуд. Ҳангоматалабон низ дунболи меҳмону мизбон равона гаштанд. Суруд дар гулӯи хунёгар дармонд. Зери навои мусиқӣ фарёд зад: «Войи миллат! Войи фарҳанг! Войи суннатҳои аҷдодӣ! Оҳ аз ин бегонапарварони бемаърифат!»... Дигар хомӯш монд. Тор аз дасташ лағжид, ӯ ба замин нишаст. Ба ҳаёл рафт:

«Дар як канори дури дунё боғи зебое домон густурда. Дар он хаймаҳои хурду бузург қомат афрохта. Андаруни як хаймае, ки бо атласи ҳафтранг зиннат дода шуда буд, як марди зебосурате болои чанд кӯрпачаи нарму тоза дар тақияи болиштҳо пинак мерафт. Дар хаймаи кучактари паҳлӯи он ду тан бо овози паст сӯҳбат доштанд.

— Ҷаъфар, ту бояд тамоми ҳунаратро сарф намоӣ, — ба ҷавонмарде, ки рӯ ба рӯяш нишаста буд, мегуфт марди нуроние, ки риш ба рӯи кулчааш мувофиқ афтада буд. — Амир нияти бозгашт ба Бухоро надорад. Марказ бесоҳиб аст, лашкариён низ аз тӯл кашидани сафар ба ҷон омадаанд.

Ҷавонмард даст пеши бар таъзим карду ҳарфе ба забон наовард. Пӯлодхон дар ангора онҳоро шинохт. Вазири донишманди дарбори сомониён Абулфазли Балъамӣ буд, ки бо шоири хунёгари номдор устод Рӯдакӣ машварат дошт.

Рӯзи дигар баробари қади найза баланд гардидани офтоб садои дилошуби уд ба гӯш расид. Амир Исмоил аз рӯи одат баъди адои намози бомдод чанд сура аз Қаломоллоҳ кироат мекарду сар ба болини мегузошт. Дар ин соатҳо касе ҳад надошт садо баланд кунад. Ҳама аз нобаҳангом баланд шудани садои мусиқӣ дар ҳайрат монданд. Амир низ сар аз хоб бардошт. Ҳанӯз амир пурра аз ҷанголи хоб раҳой наёфта, овози форами шширини устод Рӯдакӣ ба садои уд омехта гардид ва дар фазои боғ танинандоз шуд.

*Бӯи Ҷӯи Мулиён ояд ҳама,
Ёди ёри меҳрубон ояд ҳама...*

Баробари хомӯш гардидани садои хунёгар амир аз хайма берун баромад, пой ба рикоби асп бурду амр намуд, ки табли бозгашт зананд. Амир Исмоил дар як пой мӯза надошт. Хингашро, ки аз тавила озод карда нашуда буд, тозиёна мезад, асп аз ночорӣ даври банд меҷархид...

Калони калон забони модариро намедонист, балки бо ин забон ҳарф заданро барои хеш нанг мешумурд. Ҳатто барои эҳтиром то охири суруд тоб наовард. Шояд шунидани суруде бо забони модарӣ барои ӯ арзиши як тангаро намекард...

Андеша мекунам: Магар устои пир барои миллати хеш хизмате накардааст? Хизмати ҳунарвар кадом аст? Миллатро бо бузургонаш мешиносанд. Охир ўст, ки дили шаб пайи дарёфти оҳангу суруд хоби ширинро мекушад. Ба шабнишиниҳо намеравад. Хуни чигар мешавад ва оҳанге эҷод мекунад. Ва ғангеме, ки хунёгар дар толорҳои зебои кишварҳои дигар садо баланд мекард, ҳазорон фарди бегона лаб ба таҳсин мекушоданд. Онҳо матни сурудро намефаҳмиданд, аммо истеъдоди ўро, оҳанги дилрабоияшро баҳо медоданд. Боре дўстам Абду гуфта буд: Суруди хубро бетарҷума низ одамон мефаҳманд». Ва ҳоло, ки ба хоҳири ба ҳам омадани миллат ва якпорчагии кишвар аз чони ширин андеша накарда, дар ин кўхистони дур деҳ ба деҳ мегардаду ба гўши мардум таронаи ваҳдат меҳонад, меҳонад онҳоро ба роҳи рост ҳидоят намояд, хизмат нест? Ҳунарвар сарвате надорад, ки барои мардуми диёр қаср бисозад, мактаб бино кунад, ба یتимону дармондагон сару либос ва хўрданию нўшидани садақа кунад. Хизмати ӯ санъати ўст...

Лахзае ба худ меоям. Устои пир ғанўз дар сукут аст. Акнун катраҳои ашки шўр бораи рухсараҳояшро тар карда буд. Бархе аз толор бо алам ба ӯ менигаранд, вале наметавонанд садо баланд кунанд. Аз омўзгори воиз метарсанд. Медонанд, ки чанд тан аз хешовандони вай имрўз соҳиби гап ҳастанд, силоҳ гирифтаанд. Омўзгор марди доно буд. Хешовандонашро ба ду гурўҳ тақсим карда буд, ки дар ду тарафи сангар муқобили якдигар истода буданд.

– Дар ҳама ҷо одам доштан ба манфиати кор аст, – таъкид мекард вай. – Кадом тараф, ки дастболо шуд, гапамон хуччат мешавад. Бисёриҳо ҳамин тарафи масъаларо фаҳмида наметавонанд. Шукр, Худо ба мо ақл додааст. Барои беҳбудии кишвар як корхона мекунам, ки оламиён ҳайрон мешаванд. Дар Лахш ба ҷои картошка пахта кишт мекунам. Заминҳои дашту ҳамворро барои кишти картошка истифода бурдан камоли беақлист. Дар Тоҷикободу Ҳоит кутоспарварӣ мекунем. Алаф дар ин диёр хеле зиёд аст. Дар ҳар деҳа

як мактаби калон бино мекунем. Дар ду сол то Лахш роҳи поезд ме-
созем.

– Лекин шумо эҳтиёт шавед. Поро баробари кўрпа дароз кунед.
Набояд ҳар кас гап занад. Дар маърақаҳо ҳамонҳое сухан кунанд, ки
гапашон мегузарад, хешу табори зўр доранд, чизу чора доранд.
Камбағала гапаш ба кӣ даркор? Гўр дар рўш. Гадоӣ карда гаштан
гирад. Агар вай ақл медошт, камбағал намешуд...

Дигар ҳарфи ӯ ба гўшам намедаромад. Саргарми андешаҳои хеш
будам.

*Эй чархи фалак, ба нокасон чиз диҳӣ,
Гармобаву осиеву даҳлез диҳӣ.
Озода ба нони шаб гаравгон биниҳад,
Бояд, ки ба инчунин фалак тиз диҳӣ.*

* * *

Ба хонаи устои пир Надим омад. Надиме, ки солиёни дароз дар
хизматаш буд. Аз ӯ ҳунари хунёгарӣ омӯхт, аммо чанд сол пештар
ба якбор даст кашид аз касб. Баъди сиёхпичамарг шудани ҳамсари
худ муддате гўшанишинӣ ихтиёр кард. Аз хешу бегона бурид. Ва ба
суоли устод ҷавоби кўтоҳ дод.

– Ин коло дар бозори давр харидор надорад, устод. Ба кори дигар
даст мезанам. Бехтараш касби падарро ихтиёр мекунам. Замин
бехтарин ҳамдами инсон аст. Шаб баъди кор осуда меҳобӣ.

Устои пир садди роҳ нашуд. Ёро аз роҳ нагардонд. Панду андар-
заш нагуфт. Фақат оҳи сўзон дар лаб дам ба дарун кашид...

Хеле муддат буд, ки Надим роҳи хонаи устодро фаромўш карда
буд.

– Устод, аз он ки дер боз ба зиёрат наомадам, хешро гунаҳкор ме-
донам, – ёро ба оғўш кашида гуфт Надим. – Рўзгор оинаро мўхточи
хокистар кунад, гуфтаанд. Мушкилии зиёде болои бандаи бадбахт
омад. Бачаҳои хурдсолро ба гарданам бор карду дунёро падруд гуфт
Нигора. Ба хоҳири онҳо азоби алим гузашт аз сарам.

– Чаро ин гапхоро мегӯӣ, Надим? Ман аз касе гиламанд нестам.
Ахволатро медонам. Бачаҳо баъзан қисса мекарданд. Хуш омадӣ.

Надим ба ҷои нишондодаи устод нишасту даст ба рӯй кашид.
Чехрааш гирифта буд. Сурат гардонда буд Надим. Аз он ҷавони
шўху хушгап, аз он чехраи зебо, мӯи мушкін ва қомати боло чизе
намонда буд. Бо вучуди хеле ҷавон буданаш мўяш сафед шуда
буд. Рангаш захир. Шахсро мемонд, ки нав аз бистари беморӣ
бархоста.

– Агар як сол баъд меомадӣ, шояд туро намешинохтам. Наход бори олам ҳамааш ба дӯши ту бошад?

– Марги ҳамсари азиз, бемодарии бачаҳо. Устод, як чиз мегӯям; Худо чанд сол умре насибат карда бошад, ҳамсаратро низ ҳамон қадар насиб кунад. Бахту саодат ҳам бо ӯ будааст. Бехуда мардум намеғуфтаанд, «баҳти аввал».

– Магар то имрӯз оиладор нашудӣ, Надим?

– Хонадор шудам. Ду-се сол сари қоқ гаштам. Мушкил будааст зиндагии марди кӯдақдор безан. Дӯстон, ҳешу ақрабо ба ҷону ҳолам намонданд. Бо маслиҳати эшон як зани зебо ва ҳунармандро никоҳ карда ба ҳавлӣ овардам. Мӯи зебоаш, ки то бучул мерасад баҳои дунёро дорад. Шавҳари аввалааш баъди як соли хонадорӣ бемор шуда мемирад. Шавҳари дуюм ду сол ба вай зиндагӣ мекунаду ҷудо мешаванд. Ситораашон мувофиқ наомадааст. Рӯзҳои аввал қариб, ки ҳама ғаму дардамро фаромӯш мекардам. Шукр кардам, ки чунин зани меҳрабонро Худованд насибам гардонд. Бо фарзандонам модарвор муносибат мекард. Аммо ин дер нақашид. Баъди ду моҳи хонадорӣ тағйир хӯрд рафторах. Бачаҳоро азоб меод. Муносибаташ ба ман низ хуб нест. Аз ҳама бадтараш ҳамин, ки ҳар лаҳза шавҳарҳои пешинашро ба ёд меорад ҳузури ман. Аз ҳаёти онҳо қисса мегӯяд. Гумон мекунам, ки ба синаам қорд мезад, аз ин бехтар мебуд. Баъди заминҷунбии Ҳоит як чиз одат шудааст. Шаб либоси тағамро намебарорам. Андешаи он ки мабодо дар ҳоб замин ҷунбида монаду ман имкони либоспӯшӣ наёбам. Ҳамин қор ба вай маъқул нест. «Раҳмати Раҳим ҳар шаб қароғро хомӯш мекард, лучи модарзод мешуду баъд ба ҷоғаш мебаромад», мегӯяд. Ё «Раҳмати Раҳим ба сарам об мерехт, пушту паҳлӯямро собун мезад». Ба ҷон омадам аз ин ҳарфҳо. Беғох баъди қор ба ҳона меояму ҳаёл мекунам, ки ҳоло дар назди дарвоза Раҳим маро пешвоз мегирад. Раҳмати кампири Асила мегӯфт, ки «Зан ҳамонро дӯст медорад, ки пардаи бақораташро ӯ бардошта бошад. Қасе, ки набошад». Ақнун бовар кардам ба гапи кампири авлиё.

– Хуб мешавад, Надим. Одат мекунад ба ҳонаи ту. Сабр кун.

– Эҳ, устои меҳрабон, – бо андӯх оҳ мекашад Надим. – Дигар тобу тавонам намонд. Ба як қарор омада наметавонам. Меҳоҳам роҳи хонаро фаромӯш кунам, бачаҳо пеши рӯ меоянд.

– Хунёгарӣ мекунӣ?

– Баъди аз сахна рафтан боре рубобро ба даст нагирифтаам. Дигар ҳавасе надорам. Ҳама қувватамро ба замин сарф мекунам. Зимистон мусофиркашӣ мекунам. Як мошини сабукрав ҳаридаам. Ба

шаҳр меояму чанд рӯз аз занак дур худро дар танҳой хушбахт меёбам.

* * *

Устод дар ба рӯйи хеш баста буд. Аз худию бегона фирор мекард. Шояд ҳамдарде пайдо наовард. Дар шаҳр бештари мардум пайи таъмини рӯзгор парвои суннатҳои миллӣ надоранд. Дигар оинҳои куҳан барои эшон маъние надоранд. Дигар маданияти пешин барояшон арзишманд нест. Моли бегонаро беҳеҷ ҳиҷолат аз худ медонанд. Ифтихор доранд, ки тамаддунҳои бузург ба ҳам омадаанд. Меҳру муҳаббат, рафтуомад байни шаҳриҳо маънии нав пайдо кард. То ҷо ашхосе ёфт мешаванд, ки дурӯғ меғоянду шарм намедоранд. Касе нест, ки рози дилро пешаш ифшо намоию каме ҳештанро тасалли диҳӣ. Баъди солиёни зиёд ихсос кард, ки деҳаро пазмон шудааст. Дигар дар шаҳр ҳамдарде пайдо накард. Шахсе ёфт нашуд, ки дилашро пеши ӯ ҳолӣ кунад. Ва аз ёди лаҳзаҳои тифлӣ гӯш зад дилаш. Деҳ дигар аст. Ҳатто мардуми он аз шаҳриён фарқ доранд. Дар ниҳоди он мардум аз ҳиллаву дастон чизе нест. Покизатинату покизағуфторанд. Дар дил сире надоранд. Аз касе чизеро беҳ намедонанд. Охири дороии хешро болои дастархони пеши меҳмон мемонанд. Он қадар садқаву банди мешаванд, ки меҳмон баъзан дар ҳиҷолат мемонад. Мардуми содда, покиза, ростгӯ, Худотарс, ҳақшинос, намакро пос медоранд. Аз рӯзгори он мардум он қадар қиссаву ривоят шунидааст, ки ҳисобаш гӯш аст. Ва гоҳе, ки он қиссаҳо ба ёдаш меоянд, як муддат ҳама ғами дунёро фаромӯш мекунад. Бидуни хоҳиш дасташ ҷониби дафтари фарсудае, ки пур аз саргузаштҳо, пур аз қиссаҳои аҷиби рӯзгори ҳамдиёронаш аст дароз мешавад ва нигоҳи кунду карахташ болои хатҳои қачукилеб мелағшад...

* * *

Роз як чавонмарди номдор буд. Дар деҳа хурду калон эҳтиромаш мекарданд. Бо номи вай ва дасти кушоду дастархондоринаш ифтихор ҳам доштанд. Табаки Роз аз калонӣ ба дари дутабакаи чойхона намедарояд, меғуфтанд мардум. Меҳмоне нест, ки ба деҳа биёяду намаки Розро наҷашида рафта бошад. Ва дӯстон аз рӯзгори Роз қиссаҳо мебофтанд. Соли аввали зангирии Роз қиссаҳо бештар буданд.

Моҳи аввали фасли сармо зан гирифт Роз. Аз дуру наздик меҳмонҳо омаданд. Аз Лахш то Ёнақш човандозҳо чамъ омада буданд. Бузи калон шуд. Се шабу се рӯз хурсандӣ карданд. Ва баъд ба

навхонадорон бахту саодат орзу карда рафтанд пайи зиндагии хеш. Он сол зимистон сахт омад. Барфи баланд борид.

– Роз, – шӯҳи мекарданд дӯстонаш, – арӯсамон бепою қадам будааст. Эҳтиёт шав. Дар ин сармо қарор хоб рав, ки ягон балот наштад.

– Нози ман дар дунё ягона аст, – бо ҳамон оҳанг мегуфт Роз. – Дар хонаи ман ҳама шароит муҳайё. Ҳамоми гарму чоғаи нарма, арӯси нозанину ман. Аз бахилӣ ҳар гапа мегӯед.

Касе намедонист номи аслии арӯси Розро. Ё аз рӯзи нахуст Ноз номаш ниҳода буд.

Ва як шаб зарурати ғул пеш омад. Роз ба берун баромаду хост, ки ғул намояд. Аз хунуки тарсид. Хост тағораро ба даруни хучраи гарм дарорад. Оҳиста қадам мегузошт, ки мабодо падару модар ва бародаронаш бедор шаванд. Онҳо дар хучраҳои дигар меҳобиданд. Ҳарчанд сабӣ кард, тағораро бардошта натавонист. Ба яхи замин часпида буд. Ноилоҷ ба арӯс рӯ овард:

– Дар ҳамин ҷо оббозӣ мекунему давида ба хучра медароем. Аввал ту сару танатро шӯй, ман об мерезам. Мабодо хунук ба ту асар кунад. Мо мардҳо тобовар шудагӣ. Агар шамол аз паси ағба гузарад, занҳо ба даруни сандалӣ мебароянд. Фигони онҳо гӯши ҳамаро кар мекунад.

Арӯс либосҳояшро кашида ба даруни тағора даромад. Роз ба сари ӯ об мерехт. Хонаи онҳо дар баландии деҳа ҷой гирифта буд. Ва чун оби гарм ба таги тағора расид, аз ҷаҷудо шуд ва ба бори вазнин тоб наоварда тарафи поини деҳа давид. Арӯс аз тарс ду тарафи тағораро муҳкам дошта фарёд мезад. Ҷони худро мегуфт, имдод металабид. Роз дунболи тағора таги як эзор медавид. Шаби маҳтобӣ буд. Мардуми деҳа аз фарёди пурдарди арӯс ба кӯча мебаромаданд. Роз ба касе нигоҳ намекард, дунболи тағора метохт ва ҳар замон таъкид мекард:

– А мардак, чашми номаҳрамта бигир, ки зан зани мардумай.

Бо азоб тағораро доштанд мардҳо. Нафаре ҷомаашро ба болои арӯси аз тарс мадхуш хобида партофт. Ва рӯзи дигар дӯстон ба ҷаҷураи хичолатзадаи Роз менигаристанду мегуфтанд:

– Ошно, зани мардум зиндаҳай?..

Раҳмати Вазир марди қадҳудо буд. Баъди вайрон шудани Ҳоит аз деҳаи хеш ба ҷое наRAFT. Сари роҳи мошингард як кӯла сохт. Субҳи барвақт аз хона мебаромад. Аз роҳ дуртар дастархон мегустурд. Мошинҳои роҳгузарро манъ мекарду хоҳиш менамуд, ки ҳамроҳаш як пиёла ҷой бигиранд.

Раҳматӣ дар ҷанги Гирмон иштирок карда буд ва аз як пояш маҳрум шуд. Аз майдони ҷанг қисса гуфтандро дӯст медошт.

– Ман танкист будам, – мегуфт раҳматӣ. – Ибтидо немисҳо моро мекуфтанд. Соли саввуми ҷанг мо дастболо шудем. Ҳоли душмана танг кардем.

– Акаи Вазир, – суханашро мебурад Абзор. – Даруни танкҳои соли чилу ду чӣ хел буданд?

– Эҳ ҷавони содда, – аз буридани суханаш ба қаҳр омада мегуфт раҳматӣ. – Ман даруни танкаро аз кучо меидам., аз пасаш медавидам...

Ихтиёри мӯсафед бангӣ буд. Рӯзе домоллои калон ба деҳаи эшон меҳмон шуд. Ихтиёр марди меҳнатдӯст буд. Дар корҳои ҷамъиятӣ ба ҷои ҷанд нафар кор мекард. Барои меҳнатдӯстиаш эҳтиромаш мекарданд. Домоллои калон ба ҷеҳраи мӯсафед нигарист ва дар симои вай ғаму андӯхеро пай бурд.

– Акаи Ихтиёр тансиҳат ҳастед? – оҳиста пурсид аз вай.

– Аз кучо, ҳазрати домолло. Се-чор бутта бо меҳнати зиёд сабзондам. Кадом гӯрсӯхтае ҷавонмаргашон кард. Аз беҳу бунашон ҷанда партофтааст. Ман аз ғами онҳо бемор шудам.

Домоллои калон шояд ба тағи гапи вай нарасид, ки боз суол кард.

– Дар деҳа намози ҷамоат ҳаст?

– Хонаи вай бечора ҳам сӯхт, – бо андӯх гуфт мӯсафеди Ихтиёр. – Панҷ-шаш бутта дошт, онҳоро ҳам дуздиданд.

Садои хандаи мардум баланд шуд. Ҳамдеҳаҳо медонистанд, ки раиси ҷамоат низ бангӣ буд.

Аз рӯзгори Саттори ҷовандоз қиссаҳои бисёр шунида буд. Як рӯз Сатторро аз деҳаи дигар ба тӯй даъват намуданд. Ҳамроҳи се нафар аз ҳамдеҳаҳо рафтани шуд. Як гӯсфанди калони зоти ҳисорию ба қафои мошин бор кард. Роҳ ним шуда буд, ки яке аз ҳамсафарон хабар дод: «Агар намози шомро дар ин мавзё нахонем, қазо мешавад». Мошинро манъ карданду пайи адои намоз дар як канори роҳ саф ороистанд. Ронанда бачаи ҷавон буд. Дами намозхонии пирамардон хост аз аҳволи гӯсфанд хабар бигирад. Дид, ки аз нарасидани ҳаво кайҳо гӯсфанд ҷон додааст. Саросема шуду ба назди намозхонҳо омад. Ҳанӯз эшон ракаати дуввумро тамои накарда буданд. Тоқат накард:

– Ба номи Худо, акаи Саттор, гӯсфанд мурдааст, – фарёд зад ронанда.

– Не-е, – аз болои ҷойнамоз ба тарафи ӯ рӯй овард Саттори човандоз. – Оббо гӯсфанд моли ҳалол буду...

Садои хандаи ҳамсафарон баланд шуду намозро вайрон карданд..

Ба тӯйхона дасти холи рафтанд ва ба соҳиби тӯй гуфтанд, ки тӯхфари пагоҳ меоранд.

Додарҷон шогирди Саттори човандоз буд. Ҷавони паҳлавону ҷолок. Дар майдони бузқашӣ дар қадова кам одаме ёфт мешуд, ҷуръат карда аз почай бузи вай бигирад. Ба касби ронандагӣ машғул буд. Он рӯзҳо бо супориши сардори хоҷагӣ барои қашондани ем ба шаҳр рафта буд. Баъди бозгашт қиссаи ҳаром мурдани гӯсфанди устодашро аз забони писари вай шунид. Хеле хандид. Ҳамон бегоҳ дар хонаи як нафар аз дӯстон зиёфат ороистанд. Саттор қатори мӯйсафедҳо менишаст. Додарҷон мавридро муносиб донисту қиссае оғоз кард.

– Бегоҳ аз Душанбе баргаштам. Намози шом буд, ки тағи саддаи Қалъанак расидам. Мошинро манъ намудам. Намози шомро адо карда, хостам, ки сафарамро идома диҳам. Бинам аз як тарафи роҳ гӯсфанди калоне калавида-калавида мерафт. Дар пешониаш як ситораи сафед дошт. Дар дашти калон гӯсфанд бесоҳиб. Аз он, ки хӯроки гургҳо шавад, мо истеъмол намоем беҳтар, андеша кардам дар дил. Аз рисқи Худои дода ношукӯӣ кардан куфри неъмат мешавад. Онро ба мошин бор карда овардам. Ҳамин зиёфат гӯшти гӯсфанди ёфтагии ман аст.

– Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим, – аз ҷо баланд шуд Саттори човандоз. – Гӯсфанди гуфтагии аз он ман буд, Додарҷон. Дурӯға вая куштӣ, гуфт.

Садои ханда баланд шуд. Саттор фаҳмид, ки бачаҳо ӯро шӯҳӣ мекунанд...

Мирзои раҳматӣ човандоз буд. Боре аспӣ нав харид. Аспро аз як марди ношинос харидорӣ кард. Моли хуб набаромад аспӣ нав. Бадфеъл. Бачаҳоро мегазид. Шатта мепартофт. Ба ҷон расид раҳматӣ. Аспро ба деҳаи дигар бурда фурӯхт. Як ҳафта гузашту харидор аспро гардонда овард. Ба дигар деҳа бурд. Боз оварданд. Ба ҳафт-ҳашт деҳа бурда фурӯхту ҳафтае пас асп боз ба ҳавлиаш омад. Бо дӯстонаш маслиҳат кард. Ҳамроҳи як нафари онҳо аспро ба Даравотқурғон бурда фурӯхт. Мунтазир буд. Агар ягон кас дарвозаашро мекушод, саросема ба ҳамон тараф менигарист, ки мабодо аспро оварда бошанд. Човандозони дигар мегуфтанд, ки деҳаи мо кучову Даравот кучо. Худо хоҳад дигар намеоранд. Аспӣ дигар хариданат лозим.

Додарҷон сири падарашро медонист. Як рӯз ба чойхона дертар омад. Меҳмонони зиёд нишаста буданд. Раҳмати Мирзо ўро сарзаниш кард, ки дар чойхона меҳмону ту дар ким-кадом гӯша мегардӣ. Аз хона ягон хӯрок гирифта биё.

– Аҷаб гапҳое мегӯӣ, бово. Шумо дар чойхонаи гарм нишастеду мо дар ҳавои хунук ба чобачокунӣ аспу меҳмонҳо овора будем, – бо хотири ошуфта гуфт Додарҷон.

– Кадом асп, кадом меҳмон?

– Қирғизҳо аспа оварданд, бово, – сарашро набардошта гуфт Додарҷон.

– Оббо, хонат сӯзад аспфурӯш, аҷаб балоеро ба сарам бор кардӣ, – бо алам гуфт раҳмати Мирзо ва як паҳлӯ ғалтид.

Бечора аз хуш рафта буд. Ба рӯяш об пошиданд. Ба хуш омад. Садои хандаро шунида, донист, ки писараш шӯхӣ кардааст.

– Ба падарат лаънат, Додарҷон, талхама кафондӣ-е...

Орифу Саттор, Фозилу Шароф ва боз чанд тани дигар ба зиёрати аҳли қубур рафтанд. Фозили мӯйсафед чорзону зад ва сураи дарозеро кироат кард ва ҳама даст ба дуо бардошта ба арвоҳи гузаштаҳои манзилу макон савобашро бахшид.

– Бародаро, қиёмат қариб аст, – бо овози гиряолуд гуфт Ориф. – Мо ҳам ба назди шумо хоҳем омад.

– Дурӯғ мегӯяд, – бо қаҳр гуфт Фозил. – Аз омад-омади қиёмат ханӯз дарак нест. Ориф низ нияти пеши шумо омадан надорад. Кораш аз мӯи сар бисёр. Фирефтаи гапҳои вай нашаведу ҷои гарматонро хунук накунад.

Латифи чилдурӯғ бо лофҳои хеш байни мардуми диёр машхур буд. Ҳай қисса мекард. Мардум гӯш медоданду ҳаловат мебурданд. Бисёриҳо ба ҳарфҳои ӯ бовар мекарданд.

– Бачаи ака, дар деҳаи рӯ ба рӯ бузи калон шуд. Ин тараф аз Олой омаданду он тараф аз Файзобод. Мо ду нафар аз деҳаи худамон рафтем ба бузкашӣ. Дигарҳо гуфтанд, ки «роҳи дароз овора мешавему бузамон намерасад. Беҳтараш дар чойхонаи гарм нишаста чак-чак мекунем». Барф ҳамон сол баланд борид. Аспҳо бо синаашон барфро дарронда роҳ мекушоданд. Мо дарёи Сурхоба убур кардем. Ҳар як ях меовард, ки агар ба паҳлӯи асп мезад, аз по меафтондаш. Корекарда гузаштем аз дарё. Савораҳо аз ситораи осмон бештар буд. Хуш аз сари тамошогаро парида буд. Ин миқдор човандоза ҳафт пушташон надида буд. Абдулфаттоҳ ба ман рӯ оварду

– Акаи Латиф, дар ин Арасот коре аз дастамон намеояд, гуфт. Кошкӣ қатори дигаро дар ин рӯзи сард ғӯшаи чойхонаро мангирифт мекардем. Дастӣ ҳолӣ ба деҳа меравем, ба ҳоли мо меҳанданд.

– Воҳима кардӣ, бачаи ака, – посух гуфтам ба вай. – Ҳоли мебинӣ, ки акаи Латифат чи корхое мекунад.

Аз асп фурумадаму рӯи барф ду зону задам. Пеши Худованд гираву зорӣ кардам.

– Дареғи сари бесоҳибум, гуфтам. Э Парвардигори бузург пеши дӯсту душман шармандам накунӣ, гуфтам. Аз пиро дуёо гирифтуму болои зинда линга гардондум. Чанд бор ба кӯр даромадам. Не, на-шуд. Дигар на аспу фараҳ дошту на худам. Аспа дам додум ва боз даромадум ба майдон. Чӣ мегӯӣ, ки почай буз дар дастум омад. Лаб ба ғӯши аспӣ вафодор бурдам ва зорӣ кардам.

– Дар сумот бумурум, безабони забондони соҳибаш. Пеши дӯсту душман хорум макун. Имрӯз ҷои номусу ҷавонмардист. Агар ҳамин буза аз майдон бароварда ба саҳни чойхонаи деҳаи худмона барум, як ҳафта хӯрокат аз ҷаву кишмиш мешавад.

Не, гапама фаҳмид, безабон. Аз байни галла зада баромаду тарафи соҳили Сурхоб қадакӣ шуд. На барфи баланд роҳашро баста тавонист ва на аспе ба вай расида. Аз соҳил рост хез гирифт дар ҷӯшаи дарё. Яхпораҳои калон меомаданд. Ҳуш дар сарам набуд. Дилам ме-хост зудтар ба соҳил бароям. Чанд аспакӣ дунболи ман ба дарё даромаданд. Шукри Худо ба соҳил баромадаму табъам кушода шуд. Ҳамин дам садои хандаи занҳо, қарсаку офарингӯи эшон ба ғӯшам расид. Сарамро боло карда бинам, тамоми занҳои деҳа дар заминҳои пешорӯи дашти Пирсола гандум медаравиданд. Досҳоро ба замин партофта пешвозам давиданд.

– Зинда бошӣ, акаи Латиф, – фарёд мекарданд онҳо. – Зеби деҳаи мо, номбардори деҳаи мо туй!

* * *

Пӯлоди Мерган се моҳ боз бемор буд. Аз по афтод ва ўро фарзандон ба беморхона бурданд. Дарди ҷонгудоз обу адояш кард. Ба қавли кампири Асила «Мардаки бечора ноумед шуду даст аз домани дунё кашид». Шукр, ки таноби умраш дароз будаст. Табибони доно ба решаи дардаш теша заданд. Нимаи моҳи саввум хучпо шуд. Ба ҳавлиаш омад. Дар ин муддат пой мардум аз бемористон ва хонаи ӯ канда намешуд. Садҳо тан ба аёдат меомаданд... Акнун замона дигар шуда буд. Аҳли ҳунар соҳиб дошт. Мардум ба қадри мардони ҳунар мерасиданд. Меомаданду бо дилсӯзӣ тасаллиаш мегуфтанд.

Ҳар лахза шабаҳи дӯсти ҳунарвараш пеши рӯ пайдо мешуд. Ва бо овози гириялуд мегуфт:

«Дигар мардум раҳму шафқатро гум кардаанд. Ба қадри мо намерасанд. Бепарвоии онҳо маро мекушад. Ду моҳ дар бемористон бистарӣ будаму касе суроғам накард. Як ҷӯпон ба аёдатам меомад. Мегуфт мухлиси овози туам. Аз кӯҳ мефуромад, соате паҳлӯи бистарам менишаст. Аз нафаси ӯ бӯи гулу гиёҳ меомад ва роҳате бароям меовард. Дигарҳо фурсати хабаргирии надоштанд».

Ӯ аз тиреза ба берун нигарист. Мардони ношиноси зиёде дар сахни ҳавлӣ сӯхбат доштанд. Тааҷҷуб кард.

– Аз кӯҳистон чанд мошин одам ба аёдат омадааст, – бо ифтихор гуфт ҳамсараш ва саросема пайи коре беруни дар шуд.

Як зум дар ҳайрат монд. Шубҳа кард ба дурустии сухани ҳамсараш. Ба писараш амр кард, ки сахни ҳавлӣ ҷой партояд. Ва тақия асобағал берун баромад. Меҳмононро ба навбат ба оғӯш кашиду ба нишастан даъват кард. Пирон паҳлӯи вай нишастанд, ҷавонон дасти адаб пеши бар рост истоданд.

– Омадем, ки зиёрат кунем ва бовар намоем, ки устои хунёгарони кишвар тандурусту бардам аст, – табассуми малех дар лаб гуфт Авродхон. – Агар хурсандии моро хоҳӣ чанд суруд бихон. Мо бо сурдуи ту зинда ҳастем, Пӯлодхон.

Устои пир торашро ба даст мегирад. Як нируи тозаеро дар вучуди хеш дарк мекунад. Меҳонаду меҳонад. Дигар касе ҷуръат намекунад, ки садо баланд намояд. Сурудҳои нав меҳонад. Сурудҳое месарояд, ки дар онҳо муҳаббати ӯ нисбати Ватан, Модар, қадриносию ҳештаншиносӣ...

Арақ аз сару рӯяш мерезад, вале ӯ хастагиро пай намебарад.

Билохира катъи сурудҳои кард устои пир. Торро ҷониби шогирд дароз намуд. Аммо меҳмонон хуши рафтан надоштанд. Дар берун боз гурӯҳи меҳмонони ношинос меафзуд. Гӯё аз ҳама шахру деҳи кишвар мардум ба ҳавли хунёгари пир ҳамлавар шуда буд. Бо ишораи ӯ шогирд торро ба дасташ медихад. Ва оҳанги мутантане фазои ҳавлиро пур мекунад. Ба таҷрид садои ширин ва бақувват даст ба гардани мусиқӣ печида, аз фазои ҳавлӣ берун меравад:

*Чон ба лаб дорему ҳамчун субҳ хандонем мо,
Дасту теги ишқро захми намоёнем мо.*

*Ҳар ки бо мо мекунад некӣ, намепошад зи ҳам,
Риштаи шерозаи авроқи эҳсонем мо.*

*Соҳиби номанд аз мо оламу мо тирарӯз,
Чун нигин дар ҳалқаи гардуни гардонем мо...*

Суруд чунон ки ногаҳон оғоз ёфт, ҳамон сон катъ гардид.

Меҳмонон ханӯз саҳни ҳавлӣ рост меистоданд. Нигоҳҳои пур аз ифтихор ба нуктаи номаълуме дӯхта шуда буд. Онҳо аз устод ифтихор мекунанд. Дарди хеш, ғуруру орзу, розҳои ногуфтаи синаҳои худро дар сухани вай пайдо мекунанд.

* * *

Ва устод ба олами ёдҳо мусофират мекунад.

Пеши назари ӯ чеҳраи амир Исмоили Сомонӣ пайдо шуд, ки баъди шунидани суруди устод Рӯдакӣ пои бараҳна ва осемасар аз хайма берун омада буд.

Яқин кард, ки миллати тоҷик Бухорои дигар бунёд менамояд.

Бовараш омад, ки қавми ӯ ба раҳмати Худованд ғарқ гаштааст...

Ва ҳунарвар низ соҳиб дораду ба қадри сухан дар ин даврон мерасанд...

Ва дигар касеро дар ҳузураш намебинад. Ӯ бузург шуда буд.

Ва дар ангора хештанро як паррандаи муқтадир дар меёбад.

То баландиҳои гунбади гардун пар мекашад.

Ва он паррандаи бадҳайбатро, ки солҳои сол таҳдидаш мекард аз он баландӣ мебинад, ки ногаҳон бо боли шикаста сараки сӯи замин меравад...

Соли 2006

Ҳ И К О Я Ҳ О

Ғ Ӯ РА И СА Р М О З А Д А

Чавонмард ҳолати пареншоне дошт. Ғӯё рӯи сӯзан ё лахчапорае нишаста. Ҳар лаҳза таги чашм ба атроф менигарист. Аз он хичолат мекашид, ки мабодо ҳузураш малоли хотири аҳли маҷлис гардад. Охир ғайри ду нафар дигарҳоро намешинохт. Аз сару либос, муносибат ва рафтори эшон маълум аст: онҳо ашхоси баландмартаба ва соҳибэҳтироми шаҳранд. Вале набуд касеро парвои ӯ. Меҳмонон ба чехраҳои шукуфта ду-ду сӯхбат варзида, анвои гуногуни неъматҳои рӯи дастархонро фориғболони нӯши ҷон мекарданд.

Аз чехраҳои афрӯхта ва нигоҳҳои бепарвоёна пай бурд: на эшонро бо ғам коре буда, на ғамро ба онҳо. Ғайри ихтиёр охи оташбор аз шикофи танги сина бурун омаду кому дахонашро сӯхт, хотираш бештар ошуфта гардид.

«Чаро ба ин ҷо омадам? Чаро чуръат накардам, даъватро рад бикунам? Магар кудрат дорам дар ҳалқаи ин мардум беғам бинишинам? Бихандам, бизавқам ва дар баробари эшон аз хушиҳои ҳаёт тамаътӯъ бардорам? На, на! Ман ғуломи дили бадкешу балочӯи хешам. Ӯ тавонист маро мусофири кишвари Ғам намояд. Кишваре, ки он ҷо чизе нест: ҷуз ғам, дард, оху афғону ашки сӯзон...»

Садои ошное ӯро фаросӯи хеш хонд. Бо хотири озурда ва нигоҳи ғамандуд рӯй ҷониби овоз овард. Духтараки баландболои чехразебое, ки мӯи сиёҳашро рӯи шонаҳо фурӯҳишта буд, бо нигоҳе пур аз муҳаббат пайкари ӯро навозиш мекард. Духтар нимтаъзиме ба ҷой оварду рубоби хотамкориро ҷонибаш дароз намуд.

– Акаи Ҷовид, дар ин рӯзи саид агар малоли хотир набошад, суруде чанд барои меҳмонони азизи хонадони мо бихонед, – хичолатомез гуфт духтар.

Эҳсоси андӯхзое чавонмардро таҳрик мекард, ки хоҳишро рад бикунад. Аммо ӯ тамоми нерӯяшро ғундошт, табассуми талхе печид даври лабонаш. Рубобро бо эҳтиёт ба даст гирифт. Дуру дароз сари он овора шуд: ниҳоят ҷӯрашро соз кард. Маҷлис баробари баланд гардидани нолаи рубоб сукут варзид. Ҳозирин бо як кунҷовии ошкоро чашм дӯхтанд ба ҳунарвар. Ва ӯ дар ин нигоҳҳо маъниҳои печидабаён дарёфт: хайрат, нафрат, тамасхур, ҳасад, эҳтиром, интизорӣ.

Хешро нодида ангошт ва оҳанги ғамангезе аз зарби мизроби ӯ фа-
зои танги хонаро пур кард. Торҳои рубоб зери панҷаҳои афсунгари
хунарвар ба суҳан омаданд. Меҳмонон дигар нафас дуздид,
мутаваҷеҳ шуданд. Онҳоро оҳанги дилсӯзу шӯрангез асир гардонд.
Нолаи пурдарди Ҷовид бо навои рубоб ҷӯр шуд:

*Зоҳир накунам пеши рақибон алами дил,
Бо мардуми бегам натавон гуфт ғами дил.
Э сабр кучой, ки зи ҳад мегузарад боз,
Бар дил ситами он маҳу бар ман ситами дил.*

Дар ангора воридаи шаҳри дигаре мешавад. Ва як лаҳза ҳамаро ба
канори фаромӯшӣ раҳо менамояд. Ӯ мемонаду мӯхтавои суруд, ӯ
мемонаду ёдҳои пурдард. Суруд меҳонад ва қиссаи талхеро аз
рӯзгори хеш ҳикоя мекунад. Чашмони маҳзуни вай, ки дар панҷаи
гири дард меларзиданд, ба як нуқтаи номаълуме банд хӯрданд. Дар
жарфои ин чашмҳо як ҳисси таҳқирдида, фиребхӯрда ва асири яъсу
ноумедӣ ҳувайдост. Нигоҳи пурдард соғари чашмҳои чафокашро
лабрезии ашк намуд ва рӯи бораи рухсораҳо ғел заду ӯро дунболи
хеш кашола кард: ҷониби дунёи дур, дунёи ёдҳо, дунёи сӯзҳо...

– Ҷовид, онҳо хоҳони хушбахтии мо нестанд. Талош доранд, ки
мо аз як дигар дур бошем. Ба муроди худ намерасем.

– Намедонам. Ба сағераи бекасу кӯй кӣ духтар медиҳад? Агар аз
рӯи инсоф бигӯем, ҳақ ба ҷониби онҳост. Намеҳоянд фарзандашон
дар зиндагӣ дасткӯтоху мӯхтоҷ бошад.

– Магар онҳо намедонанд, ки бо моли дунё дили гирифторро на-
метавон раҳонид. Оё метавонам дур аз ту бо дигаре хушбахт бошам?
Танҳо як орзу дорам дар зиндагӣ: гурусна монам, танлӯч бошам, ам-
мо ҳабибам, ороми дили бекарорам ва давои дарди бедавоям
пахлӯям бошад.

– Шояд мо ҷуфти муносиб набошем, Шабнам. Охир ту дар ошӯни
баланд парвариш ёфтаӣ, вале ман... ҳатто рӯи падару модарамро ёд
надорам. Чӣ айёми пурдарде буд замони тифлию наврасӣ... гоҳо ёд
мекунам... Метарсам аз ёди он рӯзҳо... Меларзад пайкарам зери бо-
ри ғаму дард. Зери тозиёнаи деви тарс..., дарбадарӣ...,
саргардонӣ..., гушнагӣ..., зарбу лат..., эҳаааа...

– Аҷаб одамӣ, Ҷовид! Ман аз ту саргузашту аслу насаб напурси-
даам. Туро дӯст медорам ва меҳоям падари фарзандонам бошӣ:
соҳибам, хоҷаам ва ҳимоятгарам. Имрӯз хурду калони деҳ афсонаи
ишки моро меҳонанд. Биё, биравем аз ин кишвари маҳуф. Ба

шаҳрҳои дур биравем. Ба он ҷое, ки касе гузаштаамонро суроғ наравад.

– Боз каме мунтазир шавем – чӣ? Метарсам, метарсам, ки дар ғурбат шароите фароҳам оварам таъби дилат. Намедонӣ нодорӣ ва камбағалӣ чӣ дарди мушкилест...

– Маро дӯст намедорӣ, Ҷовид. Метарсӣ аз падари соҳибкудратам. Аз бародарони часуру зӯрмандам ҳарос дорӣ. Ширинӣ мекунад ҷонат. Ҳама ваъдаҳо дуруғ будаанд. Мегуфтӣ: «Ҳар он кас ошиқ аст, аз ҷон натарсад», ва ман аз соддагӣ бовар кардам ба ҳарфҳои ту.

– Чаро гиря мекуни, Шабнам? Тоби дидани чашмони таратро надорам. Гумон доштам падари дунёдидаат маро ба фарзандӣ қабул мекунад ва дасти муҳаббати эшон болои сарам соя меафканад. Хумори бекасиамро мешиканам. Тарси ман аз тунукдилӣ нест.

*Пои дилам афғор шуд аз хори раҳи шиқ,
Э кош ба он ҷо нарасидӣ қадами дил.
Дар шиқи ту расвои ҷаҳон шуд, Ҳилолӣ,
Гоҳ аз ғами бисёр, гоҳ аз сабри ками дил.*

Бо сад алам ба торҳои рубоб захма мезанад ва аз нафири он дилаш меларзад. Гумоне ба торҳои қалби хеш, ба рағҳои ҷони худ нохун мезанад ва дарди ҷонгудоз авҷ мегирад аз ин.

– Пайи дарёфти бахт якҷоя талош бояд кард. Аз зарурат имрӯз дар хонаи мардум зиндагӣ мекунем. Шояд бо амри тақдир рӯзе мо ҳам соҳиби хонаи худ гардем.

– Агар ту паҳлӯям бошӣ, гумон мекунам дунё бо ман аст.

– Бе дуои пиракиҳо зиндагиро бо ҳам пайвастем. Як гӯшаи дилам сиёҳ аст. Онҳо умре гуноҳамонро намебахшанд. Дуои бад мекунанд.

– Беҳуда худро азоб мадеҳ, Ҷовид. Падарам дар ғами обрӯяш буд. Борҳо модарамро огоҳ кардам, ки агар ба тӯйи мо розӣ нашавад, баромада меравам. Шӯҳӣ пиндоштанд суханамро. Сазои сари онҳо.

– Шабнам, азизам. Аз пагоҳ туро танҳо мегузорам. Паи ёфтани бурдаи нон рафта нам лозим. Меҳоҳам коре пайдо кунам. Дар ин шаҳр кӣ парвои ману ту дорад?

– Магар ман садди роҳат мешавам? Ба ягон мактаб даромада кор кун, ё ба театр.

– Коргар шудан меҳоҳам.

– Коргари дипломдор. Ин ба таъби ман созгор нест. Шахсони чиркинлибосро дӯст намедорам. Шавҳари ман бояд курсинишин бошад.

- Бо пули ночизи мактаб зиндагӣ дар шаҳр мушкил. Як муддат сохтмончӣ шавам, зарар надорад.
- Худо ёрат, Ҷовид!
- Садқаи овозат шавам, додар!
- Булбул ворӣ меҳондаӣ, бача.
- Дасти кама набинӣ...

*Ман он озурдаи бехонумонум,
Ман он меҳнатқарини сахтҷонум.
Ман он сарғашта хорам дар биёбон,
Ки ҳар бода вазад, пешеи давонум.*

– Шабнам, чонам, чароғи хонаам, дурри ягонаам метавонӣ табрикам гӯӣ. Коргоҳи хубе пайдо кардам.

– Муборак шавад. Хеле шод ҳастӣ, мабодо вазири сохтмон таъин шуда бошӣ.

– Коргари сохтмон. Аз пагоҳ биё, гуфтанд. Агар як сол бенуксон кор кунам, сохиби хона мешавем. Ҳамин хел ваъда доданд. Магар вазир аз ман болоӣ дорад? Ҷои кори дилхоҳ, зани хубу нозанин... хона дар шаҳри дӯстдошта. Яқин шаҳри бахт ба рӯи сағираи бекас бо амри Худованд дарвозаашро кушодааст.

– Ҳай воҳима мекунӣ.

– Чӣ ҷои воҳима, ҳақиқатро гуфтам. Боз як орзуи дигар дорам.

– Агар махфӣ набошад...

– Меҳоҳам донишҷӯи мактаби олий бошӣ.

– Ҳай-ҳай, шарм намедорӣ ? Ба поидани як зан зӯрат нарасид? Хуши хондан надорам. Айёми мактабхонӣ бо сад азоб ба дарс мерафтам. Аз тарси падару модар мерафтам то аз мактаб баромадан худро ҳамранги мурғи даруни қафас медидам. Агар хондан меҳостам баъди хатми мактаб меомадам ба мактаби олий. Бехондан мегузарад рӯзи одамо. Модари ман бе илми олий маслиҳатгари хурду калони деҳ аст. Маъракахоро сарварӣ мекунад.

– Бехуда меранҷӣ, фақат орзу доштам, ки ҳамсарам зани хозиразамон бошад...

Аз бастӣ дуввуми кор дер баргашт. Хаставу хободуд воридаи хавлӣ гардид. Начвои хандаи марде аз тирезаи кулбаи факирони онҳо танӯра кашид ва дар сахни хавлӣ ба панҷаи сарди насим печида ба рӯи ӯ таппонча зад. Дунболи он хандаи беғамонаи зане. Ҳангаш канд. Дар ин ғояти шаб марди бегона ҳамроҳи зани чавону танҳо... Гурги гумон дандон ба дили оташирифтааш зад.

Бо сад азоб худро даст гирифт, сулфид ва бо дасту дили ларзон дарро тела дод. Чун ворида уток шуд. Дид: Шабнам гӯшаи кати хоб ва ҷавони ношиносе рӯ ба рӯи ӯ болои ягона нармкурӣ ништа. Харду бо чехраи кушоду лаби хандон бархостанд ба пешвозаш. Ҷавони ношинос табассуми маккорона дар лаб даст дароз кард барои вохӯрӣ.

– Адҳам.

Куввати посух гуфтан надошт. Амонат ба лаби кат нишаст. Як сукувати сангине бор андохт фазои хона. Адҳам аз ин хомӯшӣ рамуз гирифт ва бепарвоёна ба онҳо шаби хуш орзу намуду аз дар берун шуд.

Шабнам бо навозиш шавҳарашро ба оғӯш кашид ва аз бари рӯяш бӯсид. Хомӯшии тазйиқоварро бо овози ширину пуришва аз миён бурд.

– Хеле хаста менамоям, азизам Ҷовид. Шояд гурусна бошӣ, биё сари дастархон хӯрок бихӯр.

Иштиҳояш баста буд, вале наметавонист хоҳиши занро рад кардан. Бо як ҷаҳон гумону тахмин ба умқи ҷашмони зебои Шабнам нигарист. Вале дар онҳо на изтиробе дид, на нишоне аз хиёнат.

– Ин қорат хуб нест, Шабнам. Як ғояти шаб марди бегона дар кулбаи мо ништа. Медонӣ, чӣ маънӣ дорад?!

– Рашк мебарӣ, азизам? Беҳуда. Агар ҳамаи олам мардони зебо бошанд, бароям ту яқтоӣ. Дигаре наметавонад қодир шавад ба ман.

– Рашк намебарам, лекин намехоҳам бо марди бегона нимишаб танҳо бинамат.

– Аз танҳой зиқ мешавам, Ҷовид. Ҷавони хуб аст Адҳам. Нияти баде надорад. Ба қарибӣ аз шаҳрҳои дур баргаштааст. Гоҳ-гоҳ меда-рояду бо қиссаҳои аҷибу ғарибаш ғами танҳоиро аз дилам мезудояд. Охир вай соҳиби ҳамин ҳавлист.

– Дуруст мегӯӣ, соҳиби ҳавлист, на соҳиби кулбаи ичора ва зани танҳову нозанини ман.

– Магар марди бомаърифат, хондагию дунёдида дар ҳаққи зани покдомани хеш гумони бад мекунад? – бо ишва итоб кард Шабнам ва пайи овардани дастархон аз ҷо баланд шуд. Аз суолҳои бешумори шавҳараш фирор кард.

Ҷовид лаҳзае дар танҳой сукут варзид ва дар ҷавлонғаҳи ҳаёл хешро тасалло дод. «Ӯ маро дӯст медорад. Ба ин хотир даст аз зиндагии шохона бардошта. Аз хешу ақрабо гузашт. Боре аз саҳтиҳои рӯзгор шикоят накард. Аз ҷоҳилӣ ва кӯтоҳназарӣ гумонҳои бад мекунам нисбати ӯ. Ношукрӣ мекунӣ, Ҷовид, ношукрӣ.

– Бубахш маро, марҳами ҷонам, – бо навозиш ба оғӯш кашид китфони ҳамсарашро. Метарсам тӯфони ҳаводис туро аз канорам мерабояд. Ягона умеди зиндагиамро. Ҳамааш аз касрати хастагист. Он қадар мондаву лакотам, ки боварам намеояд ду моҳи мондагиро тоб меоварам. Як сол буд шаваду хона гирем ба кори сабуктар мегузарам. Аз баракати касби хеш як бурда нонамро меёбам.

– Магар ба ман осон аст? Рӯзи дароз дар хона менишинам. На чои рафторе, на ҳамнишине, на ғамгусоре. Баъзан аз тарс хобу хаёлам гум мешавад. Ақаллан шабҳо аз кор барвақт меомадӣ.

– Гуфтам илм биёмӯз, нахостӣ. Ба хотири хуш гузаронидани вақт ба ягон кори сабук машғул шав, гӯям, майл надорӣ. Ба ҳамсоёҳо равуо намо. Наход тӯли як сол ягон дугона пайдо накарда бошӣ дар шаҳр.

– Мардум туро меҳанданд. Ҳамдеҳаҳо шунаванд дар ҳаққи ман чӣ мегӯянд? Бечора дадаҷонам байни мардум чӣ хел сарашро мебардорад? Мегӯянд, ки духтари фалонӣ бо сад орзую умед шавҳар карду ҳоло аз субҳ то шом заҳмат мекашаду шикамашро сер мекунад. Мардеро ихтиёр кард, ки қудрати як лаби нон ёфтани занаширо дар хона нигоҳ доштан надорад.

– Ҳайрон мондаам ба ту...

– Ҳайрон нашава. Ман духтари гадо нестам. Сари сӯҳбати ҳар кас надорам. Ҳасад мебарам ба мардум. Ба соҳиби ҳамин ҳавлӣ. Адҳам дар чое кор намекунад, аммо шоҳона зиндагӣ дорад. Як бор ба хонаи ӯ даро, баъд мефаҳмӣ, ки одамон чӣ сарватеро соҳибанд. Хушии ҷонаш. Ҳамин аст давлати падару модар. Зане, ки шавҳари соҳибдор дорад, мӯҳтоҷи касе нест. Дареғи бахти шӯрам.

Сухани охирини Шабнам чун ханчари тез аз ҷавшани ҷонаш гузашт.

Арақ мерехт аз сару рӯи Ҷовид. Ва меҳонд сурудҳои пур аз дард. Қиссаҳои ғамангез. Меҳост имшаб чанд суруди шӯху марғуб бихонад ба хотири базми зодрӯз, аммо натавонист.

«Ман ба фармони дилам, кай дил ба фармони манастан. Агар менавонистам ин дили хиёнатпешаро аз хонаи ӯ бурун мекардам ва он гоҳ осуда ба коми хеш мезистам...».

– Вақтҳои охир тағйир ёфтаӣ, Ҷовид. Дамдузд, ғамзада ва бечораҳоӣ. Дарди дилатро аз ман пинҳон медорӣ.

– Ба назарат намудагист. Аз шалпарӣ хуши ғапзанӣ надорам.

– Метарсам ба дилат назада бошам. Шояд ишқи мо пир шудааст?

– Чӣҳо мегӯӣ соддаӣки ман, – бо навозиш Шабнамро ба оғӯ ме-

кашад. Шаборӯз меҳнат мекунам, ки мӯҳточйнакашӣ, пеши нокасе сар ҳам накуни. Ду баст кор мекунам, танҳо ба хотири ту.

– Ҳеч чизро намефаҳмам. Баъзан фикр мекунам ишқи мо ғураи сармозадааст. Андак шамоли тунд онро рӯфта мебарад аз идлу хотирҳо.

– Чаро харфҳои хунука ба забон меорӣ? Ишқи мо пӯхтаву писандида аст. Бояд тарзе зиндагӣ кунем, ки дигарҳо ҳасад баранд. Ман ғураи сармозада будам Айни тифлӣ қазо маро аз дарахти меҳр чудо кард. Ба мевае шабоҳат доштам, ки дар хушксолӣ бор овард. Меваи хомпазу беоб. Ту бароям ҳаёти нав эҳё намудӣ, сабзидам, нумӯ кардам.

– Ту дар мактаби гап хондагӣ. Бо ин ақлу дониши нокиро чизеро намефаҳмам.

Билохира лаб аз нола фуру баст. Садои аҳсант аз ҳар тараф баланд шуд. Нимтаъзиме карду рубобро гӯшае гузошт. Бо рӯймолча араки сару рӯяшро пок намуд. Ёро муддате меҳмонон ба ҳоли худ вогузоштанд. Аз ин фурсат истифода бурду ба сахни ҳавлӣ баромад. Рӯи ҳарак нишаст ва ҳавои сарди шабҳангомро ҳарисона фуру бурд. Нигоҳи маҳзунаш васати фирӯзаайвон давид ва ба ситораи рангпариде қарор гирифт. «Чаро натавонистам ёро аз тундбоди ҳаводис наҷот бидиҳам? Чаро қисмати шум пайваста ба мани ғамзада гӯй мебозад? Даст ба чоки чайби чонам мезанад. Чаро?

Фалокат ногаҳон рух дод. Лаҳзае, ки девори бетониرو васл мекарданд, таноби оҳанин қувват накард ва девор афтид. Болои онҳо афтид. Ду тан ҳалок шуд ва ӯ бо мӯъҷизае раҳид. Аммо дасту пояш аз чанд ҷо шикаст. Ҳамаи инро баъд фаҳмид, гаҳи дар шифохона буданаш. Коргарон ба аёдат меомаданд ва қисса мекарданд ба ӯ.

Се моҳ хобид болои бистар. Ибтидо ҳар рӯз меомад Шабнам. Ҳамеша шитобзадаву парешон. Бо чехраи шукуфта ва чашмони ҳумор лаҳзае болои сари ӯ меистод ва узроме мегуфт:

– Ҷовид, ман бояд биравам. Адҳамчон дар кӯча мунтазир. Худо гузаштаҳоша раҳмат кунад, гапамро ба замин нагузашту омад ҳамроҳам, вагарна дар ин шаҳри азим раҳгум мезанам. Фарзанди кӯх ҷӣ медонад роҳу равиши шаҳра.

Сукут ихтиёр мекард. Фақат нигоҳи ғамолудаш медавид дунболи Шабнами шоду масрур. Дер-дер меомад баъдҳо. Узр меовард, ки ба танҳо омадан ҷуръат намекунад. Метарсад дар кӯчаҳои шаҳр. Бори охир даҳ рӯз пеш омада буд. Нигоҳи изтироболуд ва олукаи гуноҳ дар дили ҷавонмарди ошиқ оташаки азобзое афрӯхт.

– Пулам тамои шуд, Ҷовид. Аз дирӯз боз пораи ноне ба даҳон набурдаам. Ба қарз қардан аз ҳамсоҷаҳо рӯям нашуд.

Ва ӯ баъди сукути тӯлонӣ ҳиҷолатзадаву малул тақӣ асобағал назди духтури қалон рафт. Илтиҷо қард, ки ғӯвоҳномаи бемориашро ба ҳамсараш диҳанд.

Як рӯз пеш аз руҳсати табибон сардори сохтмон омад ба аёдаташ. Хеле нишаст ҳамроҳи вай. Гоҳи видоҳ ҳуҷҷатҳои хонаи навро ба дасташ дод.

– Ҷовид, додарам, ду зиёфат қарздор мешавӣ аз бачаҳо Зиёфати шукрона барои зинда мондану бурёқубон. Бачаҳо як ҳафта боз чизе нахӯрда, дандон санг мезананд.

Бо алам оҳ кашид, Ҷовид. Нохост он ситораи рангпариди қанда шуду миёни амвоҷи зулмот ғарқ гашт. Гӯши росташ ово дод: нафиро ҳамранги наваҳи модар. Ва аз сӯзи он банди дилаш ларзид. «Ситораи кӣ фуру рехт? Тифле, модаре, ҷавоне ё пире? Қош ситораи ман мебуд ва аз ин шӯру шағаб, аз ин дарду доғ мераҳидам...»

– Қаро ин ҷо нишастай, ақай Ҷовид? – аранге шунид овози ошно-ро. Духтар бо ҷашмони пурмеҳр ва лабони ғарқи табассум менигарист ба ӯ. Лабони дилдузд як лаҳза маҳваш қарданд. – Гумон доштам рӯзи мавлуди ман ҳама дарду ғами хешро фаромӯш мекунӣ. Маҷрои зиндагӣ аз ин баъд дигар мешавад, афсӯс...

– Бовар кун, имрӯз бехтарин имрӯз бехтарин рӯзи ҳаётам ҳаст. Баъди дерҳо даври одамони нек ништам. Зодрузи наҷотдиҳандаи хешро ҷашн мегирам. Аммо... ту инро хуб мефаҳмӣ... Баъзан дарди кӯҳна хурӯҷ мекунад ва маро таҳриқ менамояд, ки чанд лаҳза танҳо бошам. Дар танҳои бо ғамҳои хеш бо дили дардманда дар муҳовара бошам.

– Биё, ба хона даро. Меҳмонҳо сӯроғ доранд. Қош сурудеро меҳондӣ, ки муддатҳо интизорам.

Ва ӯ бидуни хоҳиш ворида хона мегардад дунболи духтар. Ба ҷои пештарааш гузашта менишнад.

Аз пайғоми сардор масту масрур субҳи дигар бол бароварду ҷониби хонаи иҷора парвоз қард. Меҳост ҳар ҷӣ зудтар ба Шабнаи меҳрубонаш хушхабарро расонад. Ва ҷун по даруни қулба гузошт, дуде аз димоғаш баромад. Холӣ буд хона. Рӯи фарш китобҳои ӯ пахну парешон меҳобиданд. Гӯшае тори садафқуби азизаш афқанда. Дигар чизе набуд. Ҳатто сару либос ва пойафзолаш. Рӯи мизи хӯрокхӯрӣ пораи қоғазӣ чангзеркардае пайдо қард. Бо дастони ларзон онро бардошт.

«Човид!

Бубахш, ки туро нодида рафтам. Баъди андешаҳо, баъди шабҳои беҳобӣ ба қароре омадам; ҳанӯз дер нашудааст. Инро хеле барвақт, баъди ду-се моҳи хонадорӣ фаҳмидам. Донистам, ки туро аз сидқ дӯст намедорам. Он чӣ муҳаббат пиндоштам ҳаваси тифлона будааст. Кӯтоҳи гап гуфтаанд: «боз бо бозу қоз бо қоз».

Кайҳо меҳостам ин ҳақиқатро бароят бигӯям, аммо бекаси ва дилбастагии ба ман имкон намедод. Имрӯз қарори ман қатъист: наметавонам ба хоҳири хушбахтии каси дигар худро қурбон кунам. Ҳангоми дар бемористон буданат бисёр чизҳоро омӯхтам. Посух ёфтам ба суолҳои бечавоб. Донистам чӣ марде метавонад ба зан хушбахтӣ ато намояд. Охир ту инро фаҳмида наметавонӣ. Хаёли ту ҳамеша банди кор буд, ҳатто рӯзҳои истироҳат.

Ман рафтам. Ҳамроҳи Адҳамҷон. Ё он мардест, ки шабҳои наврасӣ орзу мекардам. Маро ба бадӣ ёд макун.

Шабнам»

Дар ҳолати мадҳушӣ ҷониби кӯча роҳ пеш гирифт. Ба кучо рафтаниро намедонист. Касе ӯ чизеро намедид. Мерафту мерафт. Мерафт ҷониби ояндаи номаълум дар ин пайроҳаи ноошно...

Ромиз суҳан гуфт. Хоҳарашро табрик кард. Ва дар хатми каломи ҳеш рӯй овард ба Човид.

– Додари азиз! Сад ташаккур, ки омадӣ ва базми хонадони моро гарм гирифтӣ. Хоҳири меҳмонони гиромикадрро бо ҳунари волеят шод гардондӣ. Хоҳиш мекунам, ки бори дигар рубобро ба нола биёр, суруде бихон, ки дилҳо ба ракс оянд.

Ба хоҳири Ромиз ва суҳанҳои самимиаш не нагуфт. Мегирист рубоби ӯ. Ва овозе баровард аз жарфои дил, дилошубу тарабафзоӣ.

Бо лаҳне суруд меҳонд, ки дили санг об мешуд:

*Холист аз он раишки парӣ хонаам имрӯз,
Занҷир биёред, ки девонаам имрӯз.
Таскин мадиҳедам, ки туро ёру надимем,
Хезед, ки ман аз ҳама бегонаам имрӯз.
Хона чӣ кунам бе рӯҳаш, эй зилзилаи ҳаҷр,
Бар сар фикан ин кулбаи вайронаам имрӯз!*

Шабаҳои марди сияҳпӯш пеши роҳашро баст. Чобукона ӯро ба замин афканд ва ангуштони қоқи дарозашро ба синааш ҳалонид.

Лахзае пас дили бозингару ғампарвараш миёни панҷаҳои вай қарор гирифт. Бо нафрат ва кина онро фишурд ҳамранги донаи ангур. Аз дард фарёд кашид. Талоше паи наҷот кард. Вале он сияҳдеҳ по ба синааш ниҳод. Заҷр менамуд асири худро ва аз талвосоҳои ӯ завқ мебурду меҳандид.

– Ту бояд бимири! – бо овози раъдгунаш фарёд зад вай. – Чаро санги сари роҳ мешавӣ?

– На, ман бадбахтии касеро нахостам, баракс... Раҳм намо ба ҷавонии ман. Ба хотири арӯси ҷашм дар роҳ. Охир ӯ дар ҳавлии беғонае маро мунтазир аст.

– Лоф мезанӣ. Касе туро интизор нест. Магар оғаҳӣ надорӣ, ки чизе аз ман пӯшида нест? Ту ҳамранги ангушти зиёдатии ва бояд бимири!

Ва ӯ мемирад. Армонҳо дар дил. Мемирад дар ҳасрати дидори Шабнам. Падару модар меоянд... Ба қафтари сафеди зебӯе табдил меёбад сурати вай. Бол мекашад ҷониби осмон. Ва ноҳост болҳои зебӯаш сангин мешаванд. Меояд сарозер. Меафтад рӯи хоктеппаи сари роҳ. Хоктӯдаи гарму мулоим. Дардро ҳис намекунад: дар бада ни ҳеш, балки роҳат меёбад аз ин гармӣ ва нармӣ... Аз як канори осмон фариштае дар бар хулаҳои биҳишт меояд ҷониби вай. Фариштаи сафедрӯй, сияҳмӯй, қоматаш чун сарв, ҷашмонаш чун ситораи рӯз. Болои сараш ҳам мешавад. Бо навозиш сарашро сила мекунад.

– Баргард. Ба назди одамон баргард. Суруди зиндагиро бихон ба рои мардум.

– Сияҳдеҳ маро кушт. Дигар имкони бозгашт нест.

– Ӯ қодир нест амри Худовандро наҳӣ кунад. Бирав ва осуда зиндагӣ ба сар бар.

Ва ӯ бармегардад.

– Ба ҳӯш меояд. Гумон мекунам наҷот ёфт, – мешунавад овози ношиносоро. Хурӯчи дард гузашт.

Пилқҳои сангини ҷашмонашро мекушояд. Ибтидо чизеро намебинад. Мебинад дар дуриҳо суратакҳои хурду калон, ҳайкалчаҳо. Яке бо табассум рӯ меорад ба вай.

– Чӣ ҳол дорӣ?

– Шукри Худо, – гумоне ҷавоб мегӯяд. Лабонаш имое меларзанд, вале садошро намешунавад.

– Ором бихоб. Ҷунбидан мумкин не. Фикр қардан манъ. Фаҳмидӣ?

Меҳост посух бигӯяд, аммо фурсат нашуд. Ҳама ғайб заданд аз пеши рӯяш... Гоҳе бори дуввум ҷашм кушод, дид: духтараке дар

хилъати сафед канори бистар нишаста. Бо ангуштони кӯчаку нарм набзи ўро мечуст. Гумоне ўро кучое дида буд. Дар бар либоси сафед дошт ва турраи зебояш болои рухсораҳо фуруҳишта. Дурудароз андеша ронд. Тахмин зад, ки ўро кучо дида бошад ва окибат шинох-таш. Ҳамон фаришта буд. Фариштае, ки дар олами боло дида буд ва ё шояд дар хоб. Дигар натавонист ҳақиқати ҳолро ташхис кунад.

– Чӣ ном дорӣ? – бо овози хаста ҳаёлолуд пурсид аз вай.

– Умеда, – посух гуфт духтар.

– Ман Ҷовид. Чӣ кор мекуни?

– Толибилмам. Бародарам Ромиз бо усули гипноз бемолрони дилро муолиҷа менамояд. Сири ин илмро Ҳангоми фароғатӣ меомӯзам аз вай.

– Магар ман дилкасам?

– Ҳамин тавр, акаи Ҷовид. Рӯзе, ки шуморо аз кӯча ёфтанд, ба шифохона оварданд, касе умед надошт, ки зинда мемонед. Ман бо-вар доштам. Ба чехраи заъфаронат нигаристаму пиндоштам аз дерҳо мешиносамат. Ва аз ғайб гӯё хабарам меовард, ки ин ҷавони зебо аз ҷанголи марг мераҳад. Фақат ба ҳимат ва дониши пизишкон вобас-тааст. Ба даргоҳи Худо ҳар шаб зорӣ мекардам, ки шифоят бахшад.

Инро баъд гуфт, вақте ки Ҷовид аз нав роҳравак шуд. Умеда асои дасташ буд он рӯзҳо, тасодуф дар ин боб ҳарф зад. Баъди ифшои роз ҳиҷолат кашид, рухсораҳои зебояш аз шарм таъна ба себи хубонӣ заданд.

– Туро дар олами дигар дидам, Умеда.

– Дурӯғ мегӯӣ, акаи Ҷовид. Аз ин олам ба ҷое нарафтаам.

– Ба номи Худо қасам. Зориам қардӣ, ки намирам. Дар бар либосҳои биҳиштӣ доштӣ.

Механдад Умеда.

– Шӯхӣ мекуни.

– Қасам ба номи модари сиёҳпичаам.

– Чаро ҳешонат намеоянд?

– Сағераи бекас...

– Бубахш, акаи Ҷовид. Ҳамкоронат меоянд ҳар рӯз. Ту хушбахтӣ. Онҳо туро дӯст медоранд. Эҳтиромат мекунад.

– Хок ба сари ҷунин хушбахтӣ. Худо ин хушбахтиро ба душмани кас насиб накунад.

Чизе намегӯяд Умеда. Медонад дарди дили Ҷовидро. Рӯзи ба бе-мористон афтиданааш Ромиз гиреҳи мушташро кушод. Қоғазӣ ғичимшуда ғалтид рӯи фарш. Онро Умеда бардошта буд...

– Дина наомадӣ, Умеда. Пазмон шудам.

- Имтиҳон буд.
- Баҳо чанд шуд?
- Аъло.
- Табрик. Агар метавонистам бо гулдаста мерафтам донишгоҳ.
- Ташаккур. Дар имтиҳони дигар.

Сияҳдев низ меояд ба сӯроғи ӯ гоҳи хурӯчи дард. Аввалҳо ҳар шаб, баъдтар аҳён – аҳён. Назди тиреза меистоду бо ангушт таҳдид мекард ӯро. Чуръат надошт наздик шавад. Метарсид аз сӯзани духтур.

- Шаб аҳволат бад шуд?
- Боз омад.
- Кӣ?
- Сихдев.

Меояду зачр менамоядам.

- Фаромӯш кун ӯро. Ҳосили ҳаёлотӣ беҳудаи шумост.
- Сурати шиносе дорад. Гӯё ману вай дар як ҳавлӣ зиндагӣ доштем замоне.

...Сардори сохтмон омад. Ӯро падарвор ба оғӯш кашид.

– Ҷои беташвиша ичора гирифтӣ, Ҷовид. Бо Ромиз сӯҳбат кардем. Ҳуччатҳо тахт, баъди як ҳафта ба санатория меравӣ. Аз он ҷо баргардӣ, ба қавли духтур аз пештара бардамтар мешавӣ.

Ҷовид бо чашмони пур аз меҳр менигарист ба чехраи ин марди меҳрубон. Акси падари хешро ёфт дар симои вай. Ва ғайри ихтиёр аз қаъри чашмонаш оби шӯр чорӣ гашту бораи рухсораҳояшро тар кард.

– Ҳай-ҳай, хунари нав муборак. Медонӣ, Ҷовид, мо туро ба ҷои кори дигар гузаронидем. Роҳбари дастаи хунарии сохтмончиён. Дигар домани туро сар намедиханд бачаҳо. То нафақа халосӣ надорӣ.

– Аз барои Худо бас кунед. Акаи Ҷовид! Наход рӯзи мавлуди ман марсия бихонед.

Умеда бо чашмони гиряолуд ба ӯ менигарист. Ӯ сурудҳои Ҷовидро ба гӯши ҷон мешунавид. Ва аз шикваи вай ба танг омад. Чехрааш дар ин лаҳза гулистонеро мемонд, ки аз борони баҳорӣ нам кашида.

Гум зад дили Ҷовид. «Худоё, нахон имтиҳони дигаре маро пеш ояд. Дар паноҳат ниғаҳ дор бандаи худро». Ва ӯ беихтиёр оҳанги шӯхеро навохту замзама кард:

*Э ки бо силсилаи зулфи дароз омадаӣ,
Фурсатат бод, ки девонанавоз омадаӣ.
Офарин бар дили нарми ту, ки аз баҳри савоб,
Куштаи ғамзаи худро ба намоз омадаӣ.*

Умеда арғушт мерафт, арғушти тоҷикӣ. Ҷовид наметавонист чашми дил аз вай канад. Гумон надошт як духтари шахр дар бар пирохани аврупой бад-ин хубӣ нозуқиҳои рақси тоҷикиро омӯхта. Умеда акнун масрур буд, ки як ҷуфт чашми маҳзун пайкари ўро бо навозиш мепазмосид. Ва ҳамаро фаромӯш кард, ҷуз он як ҷуфт чашми маҳзунӣ пурмехр.

«Ҷовид!

Соли дуввум аст, ки якдигарро мешиносем. Муддатҳо интизор будам, афсӯс... худро нодида меангорӣ. Медонам дилат дардманд аст ва он захми носур ҳанӯз рӯ нагирифта. Шояд дигар ба зан мардум боварат намондааст.

...Ҳарфҳои бисёре дар дил дорам, лекин қудрати рӯи коғаз оварданашонро надорам. Фақат ҳаминро гуфтан мехоҳам, ки орзу дорам марҳами дарди дилат бошам.

Умедаи ту».

Лаҳзае сурати Шабнами бевафо пеши рӯяш омад. Пинҳону ошкор ҷустуҷӯаш кард. Аз ҳар дар сӯроғаш намуд, вале нишоне ба даст наовард. То ҳанӯз наметавонад аз дил берун намояд ёди ёри бевафо ва гурезпоро.

*Гул пеши ту омӯхта нозукбаданиро,
Булбул зи ту омӯхта шириндаҳаниро.
Хайёти Азал дӯхта бар қомати зебо,
Бо қади ту он ҷомаи сабзи яманиро.
Қурбон шавам Ламязалу қудрати ўро,
Ки чун ту дурре сохта як қатра маниро.*

Ва он лаҳза, ки Ҷовид дарду ғами хешро канори фаромӯшӣ ниҳод, дарди ҷонгудоз дар ғафлат гузошт ўро. Панча ба дили афғор зад. Овоз дар гулӯяш банд хӯрд, пеши чашмонашро пардаи сиёҳ пӯшонд ва рубоб аз канораш раҳо ёфта ба замин ғалтид. Ин вазъро пеш аз ҳама Умеда пай бурд.

...Боло мебаромад, ҷониби қуллаи кӯҳ. Мегурехт. Деҳа месӯхт ва сару либоси ӯ низ оташ гирифта. Бо умеди ёфтани ҷӯи об медавид. Забонаш ба ком часпида. Аз ташнагӣ ҷону чигараш месӯхт. Нохост

дар баробараш Сияҳдеҳ зухур намуд ва наҷвои бадвоҳимаи хандаи вай кӯху камарро ларзонд.

– Ҷовид, дигар роҳи гурез нест. Ин ҷо фарҷоми оғози туст. Мемирӣ.

Ба ҳар гӯша чашм медавонд: муттако меҷӯяд, ба халосгар зор ме-монад. Ҳайҳот! Тан медиҳад ба тақдир. Ва он лаҳза, ки дил ба марги яқин ниҳода буд, соиқае барканд аз само, фуру рехт болои Сияҳдеҳ. Оташ гирифт пайкари бачаи Аҳраман... Дар ангора ҷонибаш пар зад фариштаи Ҳаёт. Дар даст кӯзаҷаи тиллоии пуробе дошт. Даҳони он-ро ба лабони сӯхтаи Ҷовид гузошт.

ЗАХМИ НОСУР

Ҳар бегоҳ, даме, ки болои деҳаро пардаи нафиси торикӣ фаро ме-гирад ва мурғакон аз шоҳаҳои дарахтон ҳамдигарро то субҳи нав падруд меғӯянд, пирони деҳ як-як, ду-ду ба бори асо сӯи суфаи таги бедаи кӯхансол роҳ мегиранд.

Бобои Саттор ҳам шарикӣ онҳост. Вале гоҳ-гоҳ ӯ худро аз ҳалқаи ҳамсолонаш канор мегирад: паҳлӯи қабраки сари роҳ рӯи ҳараке, ки худ сохтааст, мешинад ва ба андеша меравад.

Ин бегоҳ ҳам сӯи ҳамон хоктеппа роҳ гирифт.

Вале нуқли маҷлиси онҳое, ки рӯи суфа ҳалқа задаанд, рӯзгори бобои Саттор буд.

– Меғӯянд, дар ҷавонӣ паҳлавон будааст, ҷовандозҳои номиро ба як нӯл мезадааст, – кунҷковӣ қард ҷавонмарде. – Лекин аз бозе худ-ро мешиносам, ӯро болои зин надидаам.

– Инро аз ҳудаш пурс, бачам. Ба касе лаб намекушояд Саттор. Дилаш пури дард...-гуфт пирамарде. – Аламашро аз қор мегирад.

– Дар ин сину сол қора қӣ мондааст ба вай, – Махсуми Ҳаким ба таънаи мӯйсафед оғоз қард. – Поят ба лаби гӯр расид, дар давлати бачаҳо савлат қарда қард. Фикри қиёматро қардан лозим. Пагоҳ, ки аз по афтодӣ, он ҷо аз ту плани қолхаз намеқурсанд.

– Пирамард ҳоли думи фила меқанад. Қӣ меғӯяд, ки як қам қаштод қарфтааст, – аз қунуққапии Махсум сӯхт димоғи пирамарди қӯзапуште, ки сари қурдақаш беист меларзид. – Ба обилаи қафи даст қон қӯрдааст як умр. Қони муфт қӯрдан намеқоҳад. Ба орият аст мардақ. Нақақашро ба боғҷаи бачаҳо бақшид. Қалолаш бод!

– Э, дина дар маърақай Саъдулло як гап гуфт... наузанбиллоҳ, – даст ба қиребон бурд Махсуми Ҳаким, ки зерӣ лаб қизе меқонду

тасбеҳ мегардонд ва аз гапи кӯзапушт қаҳраш омада буд. – «Ба вичдони партиявиам» гуфт. На аз мо рӯяш дуд кард, на аз Худо шарм дошт. Ба номи Худо қасам хӯрӣ, мемирӣ. Шарифи Саиду Одинаи Маннон магар аз ту каманд? Аз рӯзе, кинафақахӯр шудиян, номи партияро ба забон намегиранд. Ба хотири фарзандо билетро насупорида бошанд ҳам, на маҷлиси партиявӣ мераванд, на ба фирка мардум шишту хез доранд. Панҷ вақт намоз дар меҳмонхонаи Шариф тарк не. Эҳ, ин Саттор нашуду...

Пирамарди кӯзапушт саҳт барошӯфт.

– Аҷаб гапҳое мезанӣ, Махсум. «Дар ҷавонӣ тавба кардан нашъаи пайғамбарист», на дар пирӣ. Кардаи Саттор сад бор аз рӯи шариат аст. Ту гуфтагӣҳо то ин вақт давлатро фиреб доданд, акнун ба фиреби Худо овораанд. Дар ҷавонӣ ба хотири мансаб партия мегуфтанд, дар пирӣ аз тарси рӯзи ҷазо рӯзаю намоз. Не, Махсум, одам дар ин умри дурӯза фақат як роҳ дошта бошад. Як рӯй дошта бошад. Одами якрӯя ҳалолкору покизарӯзгор мешавад. Мардуме, ки ҳалолро аз ҳаром фарқ мекунанд, бо меҳнати худ нон меҳӯранд, касеро ғайбат намекунанд, ахлоқи ҳамида доранд, барои ободии ватан ранҷ мекашанд, мардумозорӣ намекунанд, дар ҳақиқат инсон ҳастанд ва онҳоро Худованд дӯст медорад. Тоату ибодат барои охират аст. Шарт нест, ки пеши чашми мардум худро обид нишон диҳию паси парда даст ба корҳои ҳаром бизанӣ. Мунофиқ дар он дунё ҷазои сазовор мегирад. Кӣ мегӯяд, ки Саттор намоз намехонад, рӯза намегирад? Магар ӯ боре муқобил фармудаҳои Худованд ҳарфе ба забон овардааст?

Ғайбату ситоиши бобои Саттор дар суфа метафсид, вале инро ӯ намешунид..., балки ин дам маъракаи мӯйсафедон аз ёдаш рафта буд. Гоҳ-гоҳ кебида-кебида тағи чашм ба теппаи алафзеркардаи гӯр назар меафканд.

Ин гӯри аспӣ ӯ, гӯри ҳавасҳои ӯст.

Човандози номӣ буд ӯ, чун ӯ човандозу паҳлавонро кам ёд доранд мардум. Он қуввату дармон ҳоло ҳам баданашро тарк накардааст. Агар мӯи сафедаш набошад, ҷавонмардеро мемонад, ҷавонмарди чил – чилу панҷсоларо. Агар имрӯз имрӯз ҳам ба хонаи зин нишинад, чанд «ман»-ро ба замин мезанад. Вале солҳои зиёд аст, ки на ба сп майл дорад, на ба бузкашӣ ҳавас. Гӯё шавқу ҳавасашро ҳамроҳи Куранг хок кашид.

Ошуфтаҳоли сархам пурандеша буд.

Ва ногаҳ ба гӯшаш ғулғулаи бузкашон расид. Ва дид: Куранг сари галаи бешумор дар парвоз аст. Савор ҷӯссаи сиркае дар қоши зин

асп медавонад. Доманҳои ҷомаи бекасаби рах-рахаш чун ду боли уқоб. Куранг дар ин лаҳза ҳамранги аспҳои афсонавӣ – зери партави зарҳалии офтоби сарди зимистон «болҳояш» ранги ба ранг ҷило медиҳанд.

Чашмонаш ғарқи об гаштанд.

Саттор ханӯз ҷавон буд, ба қавле нав ба занахаш хати сиёҳ медамид, вале ҳамчун ҷовандоз машҳур гашта буд. Аммо аспи хуб надошт. Рӯзе ҳамсоия дар ба деворашон усто Қаноат аз бозори Ҳоит тойчае харида овард. Саттор рӯзе ду-се бор ба хонаи усто меомад, ба ахтаҳона даромада, аз аҳволи тойча хабар мегирифт. Соатҳои дароз назди тойча ҷумбучул мекард, бо ҳавас ба тойча менигарист. Усто Сатторро таги чашм назорат мекарду худ ба худ табассум менамуд ва аз ҷӣ бошад хомӯшона сар мечунбонд. Як бегоҳ ўро ба ҳавлиаш даъват кард.

– Асп моли хуб аст, бачам, – гап сар кард усто. – Аз хонаи аспдор мудом файзу баракат меҳезад. Ту Ҳакими заргара мешинохтӣ. Раҳматӣ як асп дошт, чун одам боақл буд, исқотӣ. Ун хел аспро дигар дар ҳеч ҷой надидам. Рӯзи марги соҳибаш гиря кард. Хоҳ бовар кунӣ, хоҳ не. Ба чашми сарам дидам. То қабристон аз паси тобут рафт. Дам ба дам шиҳа мекашид, ки мағзи устухонат об мешуд. Баъди ба хок супурдани Ҳаким чанд рӯз ҷаву коҳ нахӯрд. Оқибат як ҳеши дури заргар омаду аспро ба деҳаи ҳудах бурд. Сари соли раҳматӣ асп гурехта омад, дар хонаи соҳибаш мурд. Аз ҳамин рӯ дӯсташ медорам. Ҳо, безабон бошад ҳам, вафодор аст ҷонвар.

Усто ба дард охе кашид.

– Мо акнун аз маърака баромадем. То тойча асп мешавад, ки сабзаи қабри ман як вачаб мебарояд. Фарзанди нарина надорам... Ту ҳам ба мо фарзандӣ. Тойчаро ба ту мебахшам. Тарбия кунӣ аспи хуб мешавад. Хунар дорӣ, дасту панҷат бақувват. Боз камтар машқ кун, омӯз, ҷовандози хуб ҳастӣ. Омин, – даст ба дуо кушод усто.

Саттор ба гӯшҳояш бовар накард. Агар аз усто шарм намедошт, ўро ба оғӯш мекашиду бўсаборон мекард. Ҳамон лаҳза тойчаро ба хонааш бурд. Мабодо то фардо усто пушаймон шавад. Рӯзи дароз овораи думи тойча буд. Агар шарм намекард, шабро дар ахтаҳона мегузаронд. Рӯзҳову моҳҳо пушти сар шуданд. Тойча асп шуд, зебову хушрафтор. Сумаш ба замин намерасид хангоми тохтан.

Вале ҷанг сар шуду ҳаваси аспсаворӣ дар дили Саттор монд: катори дигарон ба ҷанг рафт. Дами видоё падарашро тасалло дод:

– Ғам нахӯр, падар, ман бармегардам. Худатро эҳтиёт куну аз Куранг бохабар бош.

Мӯйсафед, ки тахти рӯи беҳунаш боз ҳам сафедтар шуда буд. Аз заъфи пирӣ ва аз фироқи ногузир базӯр дар тақия асо меистод, бо нӯги остин ашки чашмонашро пок намуду гуфт:

– Ғами аспа нахӯр, бачам, дар ғами худат бош. Ҷанг чоӣ бузкашӣ нест. Душманро бикӯб. Авлоди моро бадном макну. Э. бар падари Гирмон лаънат...

Саттор базӯр худро аз оғӯши гарми падар вораҳонда, болои аро-ба паҳлӯи ҷӯрахояш чо гирифт.

Аҷаб дер кашид ҷанг. Як рӯзаш ба моҳ, як моҳаш ба як сол баробар шуд. Тақдир вафо карду оқибат ӯ баргашт. Омаду рост ба ахтаҳона даромад. Дар як гӯшаи ахтаҳона кати ҷӯбини падар меистод. Модарашро ба хотир надорад Саттор. Дер боз мӯйсафед танҳо мезист. Моиндар писарамро азоб медиҳад, мегуфт ӯ. Баъди ба ҷанг рафтани Саттор ягона тасаллоӣ дилаш Куранг монд. Аз асп бӯи ҷигарбандаш, бӯи ягона нури чашмаш ва мадори дилаш меомад. Ҳоло ӯ болои кат дароз кашада, пинак мерафт. Аз шарфай нобахангоми по як қад парида хест.

«Худоё, ҳобам ё бедор? Худоро шукр, ҳама ҷояш бутун. Бо чор шикали дуруст ба ҳона омад».

Сипас ба сари синаи пур аз ордену медали писараш чашм давонд. Сараш ба осмон расид аз ҷунин фарзанд.

Қор аз мӯи сар зиёд буд дар қолхоз. Саттор рӯзу шаб орому қарор надошт.

– Тавба, Саттор девқор шудагӣ, – сар меҷунбонданд баъзеҳо. – Аз омаданаҳ боз байрақро ба қасе намедиҳад.

Падар гӯё дидори ўро мунтазир буд, ки ҷанд рӯз бемор ҳобиду вафот қард. Саттор танҳо ҳамон рӯз азоби бемодарио ҳис қард. Дӯстон маслиҳат доданд, ҳонадор шавад, лекин розӣ нашуд. «Аввал сари соли падарро гузаронем», гуфт.

Бо Куранг танҳо монд. Овозаи асп то ба ноҳияҳои ҳамсоя рафт. Харидорҳои серпул паси ҳам меомаданд. Вале Саттор онҳоро ба лаби пурҳанда, суҳанони ширин гусел менамуд:

– Аҷаб гапҳое мезанед, дӯстон. Ин бародари ман аст. Магар қас бародарро мефурӯшад? Қасам ба рӯҳи поки падар, баъди Куранг по ба рикоби аспӣ дигар намегузорам. Фақат марг маро аз вай ҷудо мекунад.

Дареғо зиндагии ороми кӯҳистон дер давом накард...

Боз риштаи андешаи бобои Саттор қанда мешавад. Дарди ноаёне пайкарашро ба ларзиш меорад. Аз алам бо тамоми овоз фарёд

задан меҳоҳад. Нафасаш мегирад, нидо дар гулӯяш мешиканад ва ниҳеби қалби шӯридаашро танҳо ҳудаи мешунавад.

Лабони ғафсаи пир-пир ба паридан даромаданд. Дар чашмони софи осмонирангаш оби шӯр чӯшида баромад ва ҳолаш парешонтар гардид. Бо вучуди гармии ҳаво бобои Саттор дарҳам кашид пайкарашро, гӯё хунук хӯрда бошад. Ва ногаҳ аз дуриҳои дур овози ҳазини пур аз дарду ғам ба садои дилошӯби дутор чӯр шуда дар гӯшаш садо дод?

*Оби Ҳоит кабутай,
Ҳафтод ҳазор нобутай.
Боқии дар зовутай,
Зилзила шуд дар Ҳоит.*

*Гуфтам Худои ҷаббор,
Ғарибонро ниғаҳ дор,
Халқи Ҳоит тухмutor,
Зилзила шуд дар Ҳоит.*

*Ин ҳодиса баҳор буд,
Қади Ясман тоқзор буд,
Дар Ворингаш мазор буд,
Зилзила шуд дар Ҳоит.*

*Шамол шуд дар Ҳисорак,
Мурда бишуд қаторак,
Ҳуни инсон ҷуборак,
Зилзила шуд дар Ҳоит.*

*Абри сиёҳ мавҷуд шуд,
Борони ғам вуруд шуд,
Ҳафтод ҳазор нобуд шуд,
Зилзила шуд дар Ҳоит.*

*Ҳоит боғу бозор буд,
Андалебаи бисёр буд,
Дар мобайнаш бозор буд,
Зилзила шуд дар Ҳоит...*

Дареғи Ҳоити овозадор. Дарди дили бисёриҳо бо мурури вақт дармон ёфт. Аз саҳифаи хотир кӯр шуд фоҷиаи Ҳоит. Вале ғами хе-

шу акрабо, ғами дӯстони ба чон баробар, ғами диёри вайрону валангор ва доғи Куранг чун захми бедаво пайваста озораш медиҳад.

Ҳар рӯз пиёда ба кор мерафт. Аз рӯи аввал ба правленияи колхоз медаромад ва баъд ҷониби саҳро роҳ пеш мегирифт. Аммо ҳамон пагоҳӣ баракс., ба идора не, балки савори асп тарафи саҳро роҳӣ шуд. «Тирамоҳ наздик. Ба қавли деҳқон мардум се шамоли дигар вазад, тобистонро рӯфта мебарад. Ҳамин ки корубори саҳро анҷом ёфт, дасти мардум ҳолӣ, вақти бузу бозӣ мешавад», – худ ба худ андеша меронд ӯ. «Аспа хунук додан лозим. Ба ростӣ пазмон шудем бузу бозиҳои халқира...»

Бо кафи дасти шахшӯлаш гардани борику зебои Курангро сила кард. «Эҳ чонвар, агар аҷал амон диҳад боз дар майдон ба паҳлавонон панча ба панча мезанем».

Куранг гӯё сухани соҳибашро фаҳмида бошад, ки сар ҷунбонд.

Акнун аз деҳа мебаромад, ки гулдуррос ва ғулғулаи бадвоҳимае риштаи ҳаёлашро пора кард. Баъд чӣ шуд? Инро баъдтар ба хотир овард: баъди гузаштани чанд рӯз, баъде, ки дунё ором гирифт... Аз болои асп озод хесту ба замин зад. Куранг ҳам шиҳаи бааламе кашид, калов-калов паҳлӯи соҳибаш фтод. Ба дастонаш така карда, аз ҷояш бархост. Бо шитоб лаҷоми аспро ба даст гирифт. Замин чун ғахвораи тифли гирёнчак мечунбид. Гӯё марди қавипанчае бо элак хокашро мебехт. Афтону хезон то поёни боғ рафт. Така ба танаи тути азим зад ва хост нафас рост кунад...

Бо азоб чашм кушода ба атроф нигарист. Пеши чашмашро ғубори ғафсе пӯшида буд. Хестанӣ шуд, вале гӯё касе ба ин ҳаракаташ монеъ гашт. Лаҳзаяке рӯ ба рӯяш хоктеппаи баланде намудор шуд. Гарду ғубор дар фазои танги деҳа ҷавлон мезад. Бовар кард, ки зиндааст ва бояд паи ҳалосии хеш талош кунад.

Хок ӯро то миён гӯронда буд. Хавосашро ба як ҷо ғундошта, бо дастони қарахаташ хоку лой ва сангпораҳоро кандан гирифт. Лаҳзае пас аз нӯги ангуштонаш хун баромад. Сараш ҳонаи занбӯрро мемонд, садоеро намешунид. Дуртар, назди дарахти якпаҳлӯ хобидае, болои сел дасти аз китф кандашудаи одамеро дид ва боз сари бета-наро... Дахшаташ афзун гашт.

«Наход аз як деҳаи қалон танҳо ман зинда монда бошам?»

Оқибат баъди ранҷи зиёд як пояшро раҳо кард. Паи ҳалосии пой дуввум зӯр зад. Аз зону поёнтар онро санги азиме зер карда буд. Аз паҳлӯ чуқурие кофт ва пой озодашро ба танаи санг монда, ба ҷарӣ тела дод. Пиндошт санг ҳамроҳи худ пояшро канда бурд. Ҳушаш рафт. Баъди фурсате ба ҳуш омад. Пояшро даст-даст карда дид.

Шукр ҳамааш бутун. Ба мадори дастони дардмандаш ба қафо ғечид. Пои росташ вазнин буду сӯзиш мекард. Лаб таги дандон газида, аз ин макони наҳс дур шудан меҳост. Ин дам айнан аз он ҷое, ки худро навакак наҷот дода буд овози нолиши одам ба гӯшаш расид, ки аз зӯрии дард ғиғони ҷонгудоз мекард. Пои маъюбашро кашолақунон ба ҳамон тараф шитобид. Боз ба кофтани замин сар кард. Беист ме-канд... пеши чашмони ӯ ҷисми урён ва саропо хуншоре намудор гардид.

– Худоё! Ин чӣ рӯзи сиёҳ? Акнун замона тинчу ором шуда буду чунин зулма ба мо раво дидӣ! Ҳанӯз доғи ҷанг рӯ нағирифта...

Бечора духтаре буд, лучи модарзод... Ҷон дошт, нафас мекашид, менолид ва ҷун мурғи нимбисмил метапид. Яктаҳи даридаашро кашида, болои духтарак партофт. Баъд номи одамонро гирифта фарёд кард. Таб баданашро месӯхт ва беҳудона ҳазён мегуфт. Ва ба ноҳост дар олами рӯё Курангро дид. Сари галаи бешумор дар парвоз. Пояш ба замин намерасид. Аҷабо, падараш болои он савор: дар тан ҷомаи сабз, дар сар салла ва бузи зиндае пеши бағал. Торафт аз замин баланд шуда, пайкари пур аз кафки асп байни абрпораҳои сафеди осмон ғоиб гашт. Ва аз он баландӣ охири бор шиҳаи бааламе кашид.

«Куранг ба осмон рафт. Пеши роҳашро бигиред, намонед, ки равад».

– Мо дар чӣ ҳаёлему фалак дар чӣ ҳаёл, – овози таънаомези касе ба гӯшаш расид. Ҳама мурданд, биргад. Ватан валангор шуд. Ту ғами аспатро меҳӯрӣ, зинда бошад ёфт мешавад.

Аз шунидани овози одамӣ ҳуш ба сараш омад. Онҳо ҷасади Курангро канда бароварданд. Дарахти тут рост ба рӯи сараш афтода буд. Ғиреве баромад аз ниҳоди Саттор ва беҳудона худро ба асп расонд. Гардани оғӯштаи хуну лояшро ба оғӯш кашид. Бо овози баланд нола мекард. Онҳое, ки боре ҳам дар чашмонаш ашк надида буданд, ҳоло бо тааҷҷуб сар аз кор бардошта, ба чехраи рангпаридаи пурлои вай менигаристанд. Оҳиста-оҳиста аз мадор рафт ва сар болои гардани Куранг монд. Он қадар худро бекас, танҳову очиз ҳис кард, ки зиндагӣ барояш маъно надошт. Сари дардмандашро аз болои Куранг бардоштан намероҳост.

...Гӯё ғариштаи марғ ба гӯшаш гуфт, гӯё ҳис кард, ки дар ин дунё танҳо сари қоқи ҳудаи монд. Дидори зану фарзанд, хешу ақрабо дар қиёмат. Хонаву дар, молу ҳол ва ҳама, ҳамаро замин ба қоми бетағаш фуру бурд... Танҳо ҳамин нишона монд... Ҳамин ҷасади Куранг!

Сарпӯши сангини шаб оламро пӯшида буд. Бобои Саттор рӯи хараки паҳлӯи қабр нишаста, гузаштаи рӯзгори талхашро ёд мекард. Ханӯз пеши назараш Куранг сари галлаи бешумор дар парвоз. Ва суруди ҳазин ба нолаи дутор омезиш ёфта, дар гӯшае овоз медиҳад:

*Оби Ҳоит кабутай,
Ҳафтод ҳазор нобутай,
Боқиш дар зовутай,
Зилзила шуд дар Ҳоит...*

А Ш К И Ҳ А С Р А Т

Дигар қуввати кашидани ин бори ғамро надорам. Бо мурури рафтани солҳо дармонам, зӯру тавонам низ пир гашта. Ба як пирамарди инҷику нозук табдил ёфтам. Дигар наметавонам рози кӯҳанро дар қалби ранҷур ниҳон дошт. Борҳо бо раҳнамунӣ Ақл дар насихати Дил лаб кушодам, пандаш додам.

Каломамро ношунида гирифт. Пайваста таҳрикам менамояд, то садои оху шеванро буланд кунам. Сабру тамкин сари ҷаҳл рӯй гардонд аз ману дигар намонд тарсе аз расвой. Сари роҳат гӯшае манзил гирифтам. Ва аз ин камингаҳ бо алам равуюятро тамошо мекардам. Дили исёнгар муддате аз ин диданҳо қаноатманд буд. Таскин меёфт ва чанд лаҳза ором метапид дар сина. Ва рӯзе маро дар ғафлат гузошт, гоҳи мушоҳидаи ҷамолат. Ту беҳабар аз дарди як марди пир, бо ҳусни хеш ғарра, саргарми ҳаводорони паричеҳра мерафти. Фигону нолааш гӯши фалакро кар кард.

Баъди нолаҳои тӯлонӣ чанг зад дар айни беҳудӣ ба гиребони пири фартут. Маҷбурам мекард, ки биравам, бемуҳобо сари роҳатро бибандам, рози ўро бароят бигўям, давои дарди ўро бичўям, атри зулфакони қачу печидаатро бибўям, гарди поятро ба ашки ҳасрат бишўям ва чун сабзаи лаби ҷўй ҳар субҳ зери қадамат бирўям.

Аз ин икдоми нобаҳангом озурда мегардам, лашкари даҳшат фахрогири вучуди нимҷонам мешавад ва аз нав роҳи начот мечўям. Аммо... мебинам аз шаш ҷиҳат роҳро баста. Танҳо мемонам дар ин бунбаст. Тасмим мегирам, ки нерӯи як марди пир дар муқобили Дили бераҳму исёнгар ҳеҷ аст. Ақли хастаро аз нав дил месўзад ба ҳоли ман. Даме сукут меварзад ва бари дманашро бармезанаду чорзону менишинад рӯ ба рӯи Дили шўрида ва исёнгар. Намедонад аз ҷӣ суҳан оғозад. Билоҳира тамоми қувваташро меғундорад ва лаб мекушояд ба панду андарз. Он қадар андарзаш меҳонад, ки агар рӯи

коғазаш биёварӣ чилд-чилд китоб мешавад. Ҳазорон мисол меғӯяд аз гузаштаҳои дур. Меҳоҳад ба роҳи рост ҳидоятш кунад. Меҳоҳад аз оташи сӯзони дарди ҷонгудоз битарсонадаш. Ва ман сукут меварзаму ба ҳарфҳои Ақли ботадбир гӯш медиҳам. Ба донишу заковати вай аҳсант меҳонам. Дили девонаро панд меғӯяд: «Ай нодон, ҳар ки дар ин роҳ меравад, билохира мусофири кишвари ғам мешавад ва шоҳи ин кишвар Ишқ ба касе раҳму шафқат надорад. Асирони хешро бетаҳаммул ба оташи сӯзон меафканад...» Ҳайҳот!

...Ману Ақл очиз мемонем дар баробари Дил. Дарди кӯҳна ба хурӯҷ меояд. Дигар дар баробари он ҳама чизро аз даст медиҳем, ғиғону нолаи пурдардаш шӯр меангезад ба олам. Дигар як лаҳза наметавонам ғофил бимонам аз ёди ту. Он қадар дӯстат медорам, ки ибтидо чунин муҳаббат намегунҷад дар синаи тангам. Наметавонам соате аз сари роҳат ба ҷое рафт.

Дами субҳи содиқ чун товус хиромон-хиромон, аз қудуми хеш миннат ба замин гузошта, хандаи мастона бар лаб, беҳабар аз тӯфон меғузарӣ. Маҷоли онро надорам, ки садоят кунам, ё овози хешро ба хотири лаҳзае ист қарданат баланд наоям. Ашки ҳасрат теппаи рухсораҳои пурожангамро тар мекунад, ноаён чизе дар гулӯ банд мегардаду нафасгардон мешавам. Ту меравӣ, меравӣ ва лаҳзае таваккуф намекунӣ. Дили дардманд дар сина ҳамранги мурғи нимбисмил ҷастан дорад ва мешунавам нолиши баланду ҷонсӯзи ўро. Нигоҳи хирраам медавад думболи ту. Ин нигоҳи пири ғартут бо азоб ғофилгират месозаду панҷаҳои сарди ларзонаш мепечанд ба кокулони бозингарат. Нарм-наrm мепалмосанд зулфони киргунатро, китфони зеботро ва гардани симгунатро.

Дод аз дасти Чашм. Магар ў гунаҳкори ин ҳама бадбахтиҳо нест? Агар ин бевафои фитначӯй раҳме ба ҷонам мекард, беҳуда ба ҳар кунҷу гӯша равуо намедошт. Беичоза ба моли каси дигар намечаспид. Якин ин Дили соддаву зудбовар паяш кашола намешуд ва гирифтор намеомад. Дареғо, пушаймонӣ дигар суде надорад. Аз маломаи Чашм манфиате ҳосил намегардад. Қисмат барои мани шӯрида чунин бозиҳои бераҳмонаро раво дид...

Даст ба риши сафед, сар ғарки андеша сари роҳат менишинаму мунтазири бозгаштат ашқ мерезам. Ашки ҳасрат. Борҳо аҳд қардам, фаромӯшат созам, ё аз ин дарди бадфарҷом огоҳат созам, шояд дили сангат барои як марди пири ранҷур бисӯзаду аз оташи лабони ақиқат лабҳои сарду бечонамро зинда гардонӣ. Вале он лаҳза, ки сармаст меғузарӣ, зӯру тавон меравад аз ман. Дар як ҳолати беҳудӣ мемонам сари роҳ.

Наёристам наздат биёяму асрори дили бечораро бароят фош бисозам. Таре домангирам буд. Дар харосам, ки мабодо бегонагон ин рафтори мани девонаро пайхас шаванду сиккаи бадномиро гузоранд болои номи покат. Мабодо он чавони накӯрӯй, ки ту парастиишаш менамой, сари чаҳл силие бари рухсораи аноргунат бизанад ва аз он зарб қалби пири мафлук рештар гардад. Ин андешаҳо садди роҳам гаштанд ва Ақли пуртадбир поямро баст ба занҷир. Дар танҳои ба ёдат ашқ мерехтам, дар дарди ишқ месӯхтам. Ин дарди бедаво пайкарамро сӯхт ҳамранги ҷӯби тар, алифи қоматамро дол гардонд, нури чашмонамро рабуд, хирадамро сӯхт ва имрӯз ҳам даст аз зачрам намекашад.

Аммо имрӯз ҳолатат дигар буд. Дар ин сурат надида будам туро. Ва баробари оғаҳӣ аз фочиа як дарди ҷонсӯз аланга зад дар сина. Ин чӣ рӯзи сиёҳе?! Илоҳи чашмам кӯр ва гӯшам кар мебуд, то намешунидам он қиссаро ва намедидамат дар ин вазъ... Бо сад азоб қадам мезадаӣ. Гиребон то ба домон сад ҷок зада. Чехраи зебот ранг иваз карда. Аз он тароват дар рухсораҳо чизе намонда. Шабнам боғи рӯятро пурнам карда. Табассум тарки лабони ақиқат намуда. Камони абрӯят шикаста, синони мижгонат кунду носуфта. Қомати сарват ба сурати камон, аз ду чашми шахло дарёи хун равон, дар нигоҳат ҳасрати ҳазорон армон ва аз шикӯфи синаат бурун мешуд фарёду фиғон. Дар хизматат зумрае аз ҳубони кишвар бо мӯи парешон ва рухсораҳои хунчакон гом мезаданду менолиданд.

Дигар ҳамаро аз даст додам. Осемасар бархостам аз ҷо. Наъраи ҷунуномезам ба дил даҳшат афканд. Меғалтидаму бо азоб бармехестам ва думболат метохтам чун бод. Дигар дар вучуди ман аз он заифӣ ва нотавонӣ нишоне намонда. Туро ба ин рӯз кӣ расонд? Беи-бо номатро ба забон оварда гуфтам:

– Ай ҳабиби дили дардманд, ай ёдат муниси шабҳои танҳои, кадом ночавонмард туро бад-ин рӯз гирифтор кард? Бигӯй, кадомин сангдили номехрабон ба ин қор ҷуръат кард? Дастан бурида бод! ...

Ту ба ҳарфам посух намегӯӣ. Бо андӯх оҳ мекашию сар мечунбонӣ. Яқин бовар дорӣ, ки аз дасти ин пири мафлук қоре намеояд. Ва пеши чашмам тағйир меёбӣ. Ба як пиразани чехра пуронг, зулфони ҳам андар ҳамаш испед мубаддал мешавӣ. Аз нав бе ҳарфу садо таноби роҳ мекашӣ. Яқин қуввати кашидани ин бори ғамро надорӣ.

Аз ин рафторат бори ғамаш сабук нашуд. Ва фарёди Дили осӣ бештар ба тангам овард. Дигар туро надидам. Хобу ҳаёло фаромӯш кардам.

Аз ғаммозон шунидам қиссаи ғаму дардатро. Ва он хабари шум бештар беморам сохт. Охир умре о хаёли ту мезистам ва дуо мекардам, ки саодатманд бошӣ, вале дуои як пири осию рӯсабӣ ба даргоҳи Холиқи бечун қабул нагардид... Шунидам он чавони меҳрубону хушсуратро, ки ҷонро фидояш мекардӣ, нотавонбинон сар буридаанд. Хок ба сари он қавми номард...

Рӯзҳо мегузаранд аз ту дарак нест. Бо умеди дигар сари роҳат ме-нишинам: соатҳо, рӯзҳо, моҳҳо, ... шояд солҳо. Дигар чехра наменамай. Шояд меҳри ин дунёи пуршӯрро аз сина берун андохтай ва дар хилват андешаи Уқбо дар сар сукут варзидай, ё аз Худои хеш барои он чавони тармарг омӯрзиш мецоҳӣ. Наход боре ин пирамарди дардманд ва куштаи синони абрӯятро ба ёд наорӣ. Ба ивази хайру садақа боре аз тамошои ҷамолат шод гардон ўро...

Аз ёди он диданҳо дардам авҷ мегирад. Шавк бештар ранҷурам месозад. Якин вопасин рӯзҳои умри хешро мебинам. Фиғонам гӯши оламу одамро кар мекунад.

Ва аз олами рӯё ба худ меоям. Дигар умеди аз васлат надорам. Нафрин меҳонам Дили девонаро. Ягона орзу дидори туст. Бо ин хаёл ашки ҳасрат дар бари рӯ рӯз кӯр мекунам сари роҳат. Ва баъзан ғаҳи шӯридагӣ бароят васият мекунам:

*Бар сари турбати ман бо маю мутриб бинишин,
То ба бӯят зи лаҳад рақсунон бархезам.*

Г А Н Ц И Р О Й Г О Н

Ин пагоҳӣ амаки Ориф баъди як қади найза баромадани офтоб аз хавлӣ асозанон берун шуду ҷониби маркази деҳа рафт. Он ҷо таги садаи пир аз рӯи одат пирамардон гирд омада, аз ҳар боб сӯхбат мекарданд. Вале имрӯз дар таги сада «пашша ҳам пар намезад».

Хеле интизорӣ кашид пирамард. Аммо аз дӯстону ҳамнишинон дарак нашуд. Бо гӯшаи миёнбанд шишаи айнакашро, ки писараш аз шаҳр оварда буд, тоза намуда, ба ҷашм гузошт ва аз нав ба куллаҳои рӯ ба рӯяш нигарист. Ў ҳар рӯз ин куллаҳои осмонбӯсро медид, вале ҳоло дар онҳо хусни наверо кашф намуд. Аз тангнои байни куллаҳои барфпӯш абрпораҳои ғафсу сафед охиста-охиста хазид, боло мебаромаданд ва киштиҳои калони бодбониро мемонданд. Нисфи офтобро абри «шиновар» мепӯшид, вале нисфи дигараш ба замини сабзу хуррам мерехт. Аз тамошои ин манзара лаҳзае ҳаловат бурд пирамард. Дар ин сахарии рӯзи нав табиат дар ҷашмаш ҷилои дигар дошт

ва ӯ ҳис кард, ки зиндагиро дӯст медорад. Баъд аз чояш бархоста та-
рафи магазин раҳсипор гардид.

Байни пирони деҳаи Молхона аз ҳама калонсолаш амаки Ориф.
Ҳамин сол ба навад қадам гузошт ӯ шоҳиди дунёи кӯҳнаву нав аст.
Чӣ қадар ғаму дард кашидааст, фақат ба ҳудаш маълум. «Шикоят
кори мардуми ноаҳл аст», мегӯяд. Ва доимо ҳамдами мардум аст.
Рӯзи тӯю сур асо гирифта, ягона чомаи нимдошти беқасабаш дар
тан, тоқии гулдӯзӣ ба сар, аз аввали кор ҳозир мешавад. Бо сӯҳбати
хушаш маъракаро гарм мекунад.

Рӯзи мотам ғамзадаю парешонҳол аст. Пойҳои дардмандашро
базӯр кашола мекунад. Миёнбандашро ба гардан андохта, қатори
ҳешу табори маит хомӯш ашк мерезад.

Ба магазин ворид гашту табъаш хирра гардид. Ӯро рафтори
чавонмарди паҳлавончӯссае хуш наомад.

Ҳамон рӯз ба магазин нони сиёҳ оварданд. Чавонмард дар ҳузури
бисёриҳо нонеро ба даст гирифта, ин тараф он тараф гардонда, пеши
биниаш бурда бӯй кашид ва баъд бурдаеро канда ба даҳонаш андохт.
Лаҳзае пас нони нимхоидаашро ба кафи даст гирифта, оби
даҳонашро ба кунче туф кард. Қавоқ андохта лабони ғафсашро бур-
ма кард.

– Ҳамин ҳам нон шуду, – ба фурӯшанда рӯ овард ӯ. – О ту, мар-
дак, нони дуруст биёр. Пул аз мо, чӣ қадар даркор бошад. Бо пул ме-
занамат, чар мешавӣ. Мн хел нона пеши сағ партой, намехӯрад. Мо
одам-ку.

Дар умраш касеро наранҷонидааст амаки Ориф. Ба қавли Мурод
«Забони морро меёбад Ориф». Чавонони деҳа ҳамин, ки пирамардро
дар гӯшае танҳо диданд, атрофашро печонда мегиранду зорӣ меку-
нанд, ки саргузаштеро ҳикоя намояд. Пирамард кони ҳикояву афсона
аст. Он қадар масалҳои зиёд медонад, ки ба гуфтан рост намеояд.
Саргузашти ҳудаш низ саропо қиссаҳои аҷиб дорад.

– Амаки Ориф, даври раисита накл кун, – мепурсад Ҳаками зард.

– О ман ин қиссара ба шумо гуфта будум-ку, – бо табассум ҷавоб
медихад амаки Ориф ва баъд паи лаҳзаи андеша бори садум ба накли
саргузашташ розӣ мешавад.

– Ба шумо чӣ бугум, бачаҳои чун? Мо мардуми кӯҳнара содаву
гӯл мегӯянд. Намедонам ин гап чӣ қадар рост бошад, Лекин рафто-
ри ман аз содагӣ буд, ё аз рӯи бесаводӣ буд, инаша худатон хулоса
кунед.

Солҳои аввали ҳукумат буд. Ленин ҳукумата аз сарватмандо ги-
рифту ба мо дод. Соҳиби давлат шудем. Дар он солҳо одамони боса-

вод дар тарафи мо ангуштшумор буданд. Аз камбағалҳо се-чор мулло буд, ки хати худашонро базӯр меҳонданд. Ана ҳамон солҳо мо камбағало дар деҳа колхоз ташкил кардем. Пиру ҷавонони деҳа як-гапа шуданду гуфтанд: «Ориф бачаи қобилай, каллааш нағз кор мекунад. Ҳамина раис интиҳоб мекунем». Ҳарчанд зорию тавалло кардам, ки ман одами ин кор не, гапи мо якта гуфтанду тамом. Он давра колхозҳо мисли ҳозира калон набуданд. Як деҳаи калон ҳам як колхоз буд. Чӣ мегӯед, ки кори мо омад кард. Тирамоҳ ҳосили беҳисоб ғундоштем. Ана таърифа бину тавсифа. Дар музофот касе намонд, ки дар сифати мо гапи нек нагуфта бошад. Кӯтаҳи ғап шартномаи давлата буд кардем, тухмира ҳам ҷудо кардем. Баъд ба котиб фармудам, ки рӯзи кори колхозчиёро ба ҳисоб гирифта, ба онҳо ғалла диҳад, мувофиқи рӯзи меҳнат. Колхоз ба ҷои пул он вақтҳо ба деҳқонон ғалла медод. Котиб як ҷавони маҳмадоно буд, раҳматӣ. Ҳама раҳматӣ додаю мана не.

– О, бача, номи мана ҷаро нанавиштӣ? – пурсидам.

– Аз ду ҷо ҳақ гирифтанду мефоранд? Раиси колхоз музди меҳнаташонро аз Шӯрои ҷамоат мегиранд, – ҷавоб дод котиб сарашро аз болои тӯби қоғазҳо набардошта.

– Хайр аз Шӯрои ҷамоат бошад, ҳеҷ ғап не, як қадам раҳ.

Рӯзи дигар аспа савор шудаму роҳи Шӯрои ҷамоатро пеш гирифтаам.

– Ҳа, Ориф, – гуфт раис, – қора тамом қарда беташвиш тамошо дорӣ?

– Тамошо кучо? Музди меҳната бигирум, гуфтаам. Дар хона як тоқӣ гандум нест. Занақ ҳолма ба танг овард.

Раис магар таги ғапа фаҳмида буд, ки раҳматӣ як табассум карду:

– Ҳаққи пешқадамора раиси қомчиқроияи район медодааст, – гуфт.

Қисса қӯтаҳ, бачаҳои ҷун, ҳамун ҳафта хуб ин тараф он тараф давидум. Баъди саргардониҳои зиёд фаҳмидум, ки қонасӯхтаҳо бо мана содда ҳазл қардаанд. Як бегоҳӣ қотибу дигар аъзоҳои правления чанд халта гандума ба харҳо бор қарда оварданд. Хуб ба ҳоли ман хандиданду қурутоби сарравғану сарпиёза хӯрда рафтанд.

Ҳамон сол аз раисӣ даст қашидам. Ҳарчанд қалонҳо маҷбур қарданд, не гуфтаам. «Деҳқони ҳоқпош, ки савод надорад, ба сардорӣ чӣ қор дорад?»...

Ҷавонҳо аз нақли амақи Ориф ба завқ омада меҳанданд.

– Амақи Ориф, занқирита нақл қун, – аз нав хоҳиш меқунанд онҳо.

– Шакара камаш хубай, бачаҳо. Боз ягон рқзи дигар. Магар рӯзҳои Худо каманд?

Вале ҳоло амаки Ориф табъаш гирифта охи сабуки ба дарде кашид. Пайкари аз камоли пири ларзонашро раъшаи сахте ба ҷунбиш овард. Ба асояш тақякунон пойҳои ларзонашро ба зӯр кашола карда, ба ҷавон наздик шуд.

– Худо тура кӯр кунад, ношукр, – бо овози гирифта гуфт пирмард. – Ба қадри нон намерасӣ. Боз шон намозхон. Даъвои такво мекунад. О дар дунё увол гуфтани гап аст. Шукр кун, ки дар замони тинҷӣ зиндагӣ дорӣ. Айбу изо гуфтани гап ҳаст дар байни мардум. Як гузаштаре фикр кун. Падару бобоят кӣ буданд? Раҳмати бобоятро хуб ёд дорам. Мудом дар як ғӯшаи хонақоҳ қачпахлӯ задагӣ буд. Як пустини кӯҳна дошт аз моли дунё, ки дарунаш пур аз кайку шабушк буд. Рангаш зарду шикамаш гурусна. Чашмаш ба дар буд, ки кадом марди дасткушод бурдаи нонаш медихад. Беҳуда одамони бофаҳм нагуфтаанд, ки «бедаста даст натиаву калбуза шох». Аз ҳамон бедастҳо яктааш ту. «Пур дорам», мегӯӣ. О, пули ту ба дарди кӣ даво мешавад? Пулата руст карда мон. Лекин нони ҷамъиятира ин хел пеши по назан. Нафорад, нагир. Ин қадар аз худ нарав, бача. Ҳар баландира пастӣ, гуфтанд. Нони тайёри ҳукумат тура маст кардааст. Солҳои пеш аз ҳукумати мо мебуд, барои як бурда нон дар хонаи бой то як вақти шаба ҷумбучӯл мекардӣ. Ана баъд медидам, ба кӣ пул нишон медодӣ. Шукр кун, бандаи ношукр.

Одамон бо таачҷуб ба амаки Ориф менигаристанд. Пирмарди орому ҳалим якбора мисли хас оташ гирифт. Носазо гуфт. Боз ба кӣ? Ба Саиди бинӣ, ки ба қавли Муроди ҳазлкаш «шарбатро аз суманак фарқ намекунад». Агар каси дигар бо Саид сар ба сар мешуд, эрод мегирифт ба ӯ. Насихаташ мекард. «Ба одами ношуд, гапатро хайф нақун. Тезӣ аз шайтон мондагӣ», мегуфт амаки Ориф. Вале имрӯз ҳудаш тезӣ кард. Барои он ба ғазаб омад, ки ҷавонмарди азобнадида, чизи барояш аз ҳама шарифро таҳқир кард. Асояшро дар ҳаво алвонҷ дода, Саидро ҳақорати дастабиринчию карду берун баромад. Пойҳои дардмандашро тақия асои дастакӯтоҳ кашола карда, то ба таги сада омад ва рӯи суфа нишаст.

– Нон! – зери лаб мегуфт ӯ ва аз ҳар тараф акси садои худро мешунид.

– Нон, нон, но-но-оооон...

– Садқаи давлати советӣ шавам. Дунёра серию пурӣ кардааст. Ганҷи ройгон шуд нон барои баъзеҳо. Маст шуданд онҳо. Одамиро шири хомхӯрда мегуфтанд, бесабаб набудааст. Замоне буд, ки мар-

дум барои як бурда нон на ватан мегуфтанду на кафан. Умрашон дар мусофирию хизматгорӣ адо мешуд. Одамон нон гуфта чон медоданд. Имрӯз дастархонҳо пури нони ранг ба ранг. Хӯроки гову гӯсфанди баъзеҳо ан нони қоқ шудагӣ. Эҳ дунё!

Амаки Ориф вохӯриашро бо Сангин дар кӯча ба хотир овард. Сангин болои хар чор халтаи пурро бор карда, сӯи хонааш мерафт.

— Аз кучо меой, Сангин?

— Ҳафтаи гузашта бригад тӯй дошт. Панҷ тал чаппотӣ зиёд кард. Бурда ба ҷои ҷав ба гуспандом медиҳам.

Дигар чизе напурсид пирамард. Нони муфт ки ҳаст, ҳамин хел мекунанд, андешид ӯ. Себу мурути совхоза дуздада мефурӯшад, пули бедарди миён меёба бригад. Агар бо обилаи дасти ҳудаш... Маъракара дида нон пазӣ, намешавад? Исроф ҷӣ даркор.

Солҳои гуруснагири ба хотир овард амаки Ориф. Решаи камол меҳӯрданд мардум. Решаи ҳолмуна орд карда меҳӯрданд мардум. Ҳамроҳи раҳматиӣ падараш ба кӯҳ рафта, то бегоҳ решаи гули лолациғак ҷамъ мекард. Модари бечорааш то як поси шаб дар уғрак онро мекуфт ва баъд як каф орди ҷав омехта карда нон мекушт. Нонаш мисли собун буд. Комҳои дандонро яра мекард, вале мардум бо ҳамон қаноат мекарданд. Шукри бозёфти ҳешро мекарданд...

Солҳои заминчунбӣ ба ёдаш омад. Аз як саду ҳаштод буна бист кас зинда монд. Аз даҳ фарзанд ҷудо шуд амаки Ориф. Гул барин додараш Амиршоҳ ҳамроҳи аҳли оилааш тағи хок монд. Аз як хонаводаи калон танҳо ҳудаш наҷот ёфт. Ятимӯ бекас монд. Савдоинамо болои вайронаҳо мегашт. Ҳуд ба худ зерӣ лаб ғап мезад, аммо дилаш нашикаст аз зиндагӣ. Ҳамроҳи дигарон меҳнат кард, заҳмат кашид. Ғалларо аз заминҳои домани кӯҳ дарав карданд Баъзеҳо обу нони ин ватан ба мо ҳаром, гуфта баромада рафтанд. Сари гардиши роҳи калон баромаданду тарафи деҳаи вайрон туф карданд. Туфу ба ин ватани пур аз кӯҳу санг, гуфтанд. Вале тирамоҳ баъди ҷамъовариӣ ҳосил меҳмони ноҳонда шуда, ду даст ба бинӣ, даромада омаданд. Омаднду даъвои гандум карданд. Мо ҳам меҳнат кардагӣ, ҳаққи мо ра диҳед, гуфтанд. Раиси колхоз раҳматиӣ Қуканӣ розӣ нашуд. Оқибат аз «боло» қоғаз оварда, нисфи ҳосилро соҳиб шуданд.

Вале ӯ нарафт. Ҳамин ҷо монд. Мисли парастуи хонавайрон атрофи ҳавли пештарааш хеле ҷарх зад. Нишоне наёфт. Дар ҷои дигар аз ҳисоби давлат хонаи нав сохт. Боз баҳор омаду онҳо ғалла киштанд. Аз пештара ҳосили хуб дод. Бо меҳнати ҳудаш кас нон хӯрад, аҷаб лаззате дорад...

Ҳоло ҳамон заминҳо бекор ҳобидаанд. Агар он ҷо гандуму зағир

ва чав кишт кунанд, чӣ мешавад? Дар гузашта мегуфтанд, ки «агар замина як-ду сол кишт накуни, аз зикр мемонад, дар ҳаққи деҳқон дуои бад мекунад». Калонҳои совхоз бо як савлату фукчухтӣ :«Давлат ба мо план додааст. Ҳама кор дар давлати мо аз рӯи план. Дар план кишти ғалла нест. Чӣ лозим сари бебоға доғ мондан. Ҳамин дуруза давлати худодода нағз гузаронӣ, бало ба паси дигараш мегӯянд. Чӣ беинсофӣ!»

Ба заминҳои алафзеркарда нигаристу дилаш сӯхт. Хирманҳои бешумору харраи гандум ба ёдаш омад. Суруди марди хирманкӯб ба гӯшаи садо дод. Чанд бор дар ин бора таклик кард, аммо суханаш ба ҷое нарасид. Баъзеҳо ҳатто дар ғайбаш мегуфтанд: «Ту пиракии маҳмадоно кори худата кун. Ба нафақа, ки баромадӣ, дар паси сандалӣ дароз каш, фикри мурданта кун. Хуб кардӣ, бад кардӣ, давронат гузашт».

Чӣ илоҷ? Мардако соҳиби вазифаанд. Ба сину сол ва таҷрибаи рӯзгор корашон чӣ. Хоҳанд, ҳа мегӯянд, нахоҳанд не.

Нисфи ҷавонҳои деҳа бекор мегарданд. Рафту фардо зарурати кишти ғалла ба миён ояд, онҳо чӣ кор мекунанд? Кӣ медонад, баъди сари мо чӣ мешавад? Дина Асрори муаллим шикоят кард, ки бачаҳо гандумро аз растаниҳои дигар қариб фарқ карда наметавонанд. Агар деҳқонзодаҳо каме меҳнат кунанд, ба қадри заҳмати онҳое, ки бо ранҷи зиёд ғалла ба даст меоранд, мерасанд. Пештар аз гандуми ҷойдорӣ суманак мепӯхтанд. Кучост ҳамон гандум? Анбори колхозҳо пури рағғани зағир буд. Бинои ҷвонхона то ҳол барҷост. Агарчи кундаи ҷувозро кадом беинсофе, бурда ҳезум кардааст. Ҳоло дар бозор нархи як кило рағғани зағир то дувоздах сум хестааст.

Бале, амаки Орифро шинохта намешуд. Димоғаш сӯхтагӣ. Таги садаи пир нишаста, сари хурдакаш болои дастони лоғару ларзонаш, ана аз ҳамин хусус меандешид.

Дина писари ҳамсоя аз газета наздаш хабаре хонд. Дар як мамлакати қитъаи Амрико одамон азоби гуруснагӣ мекашиданд. На нони хӯрданӣ меёфтанду на либоси дуруст. Ҳамааш насиби мардуми доро будааст. Аз қудратат гардам фалак». Дар ин дунё баробарӣ нест. Дар як гӯшаи олам дар ҳасрати як бурда нону дар дигар гӯша баъзеҳо аз серию пуриро нонро пушти по мезананд.

Ду-се ҳафта пештар амаки Ориф барои хабаргирии наберааш ба шаҳр рафт. Ҳангоми аз кӯча гузаштан чашмаш ба ахлотпарто афтод. Байни партовҳо чашмаш ба бурдаҳои калону хурди нон афтид. Дилаш ба рикқат омад. Ҳамон бурдаҳои нонро ба лунгиаш печонда, хонаи писараш бурд. Лекин бо ин кораш келинашро ранҷонд.

– Ин чӣ кори кардагиат, амак? Ҳаку ҳамсоя меҳанданд ба мо.

– Барои чӣ меҳанданд, чони амак?

– О мо он қадар бенаво нестем ку. Шукр маошамон ба рӯзгорамон басанда аст. Шумо нони ба ахлотпарто партофтаро овардед. Ноне, ки сағ аз хӯрданаи рӯй мегардонад. Шояд дар ахлотпарто ба он касалҳои гузаранда часпида бошанд. Як кас бинад, чӣ гумон мекунад?

– Ин нона хӯред, нагуфтаам-ку бачам. Фақат онро аз таги по гирифтаам. Ба ягон ҷои дигар мондан даркор. Кошкӣ Ҳукумат ягон идора мекушоду нони қоқа қабул мекард. Боз ягон кор меодагист. Азоби гушнагира, ки надидӣ, ҳамин хел мегӯӣ, бачам. Бехурмати нон заволи давлати одамӣ. Мабода ба туфайли ҳурмати нонро накардану онро зерӣ по афкандани шумоҳо барин олуфтаҳо ба сари давлати тавоноӣ муктадир ва одампарвари мо балое биёяд.

Амаки Ориф лаҳзае хомӯш монд. Ба ҷавонҳои ҳозира гап фаҳмондан мушқил. Ҳамааш хондагию доно. Гапҳои мо ба назарашон мисли афсона метобад. Гӯе мо аз олами дигар ба замин афтода бошем. О дар бораи ҳурмати нон чӣ қадар панду насиҳат кардаанд, гузаштагони мо.

Ҳикоят аст, ки дар як замон марди давлатманде зиндагӣ мекардаст. Боигарии сарваташ ба ҷое расидааст, ки ҳисобашро наёфт. Ҳамаи кӯху калотро рамаи гӯсфанду галлаи аспони вай банд намуданд. Барои подаи говҳояш бошад ҷароғоҳ намеёфт. Чӣ қадар сарфу хароҷот кунад, чӣ қадар ба ҷодову бечораҳо садақа диҳад ҳам, боз сарваташ бештар мегардад. Мардак ба андеша афтоду аз оқибати он тарсид. Назди хирадманде барои маслиҳат рафт. Хирадманд маслиҳат дод, ки аз пеши вай баромадан пас, як бурда нона ба даст гирифта, болои асп раҳорах то хонааш хӯрда равад.

Давлатманд аз назди ҳаким баромада, аз паси иҷрои амри ӯ гардид. Роҳ дур то хонааш. Бо эҳтиёт нонро газида меҳӯрд. Назди як чашма нонрезе аз қафаш ба замин афтид. Аз асп фурумада, замини он ҷоро хокшӯр кард, вале мағзи нон ёфт нашуд.

Ягон роҳгузар нонмайдари зер мекунаду ношукрӣ мешавад, андешид мардак ва ҷои нон афтодари кӯрғон гирифт.

Рӯзи дигар мондаву шалпар дами офтобпаропар ба хона баргашт. Чанд моҳ интизор шуд, вале давлаташ аз пештара афзуд. Аз нав пеши хирадманд омад.

– Гуфтагии маро кардӣ? Пурсид ҳаким.

Давлатманд воқеаи дар роҳ ба вай рӯхдодари нақл кард.

– Давлати ту ҳеҷ вақт кам намешавад, – дар ҷавоб гуфт ҳаким. –

Зеро ту қадри нона медонӣ. Касе, ки нона ҳурмат кунад, соҳибдавлат мешавад. Ман ба ту фармудам, ки нона раҳрах бихӯр. Агар нонрезае зери пой мардум мемонд, сарвати ту битамом нест мешуд. Акнун бирав, ки ҳочати маслиҳати ман нест...

Амаки Ориф сараш дардманду вазнин, андешаманд базӯр аз чояш хест. Асозанон бо эҳтиёт по рӯи замин мегузошт. Гӯё метарсид, ки нонрезаҳои одамони бепарво ба замин афтондари, бо чашмони камнураш дида наметавонаду зер мекунад...

БОЗИИ ҚИСМАТ

Айнан дар ҳамон лаҳзае, ки пардаи булӯрини субҳ акнун гумони паридан дошт, фарёди чигарсӯзи кампири ҳамсоя маро як қад парронд. Вучудам сармо рафт ва бошитоб сӯи чапардари хонаи кампир давидам. Даре нагузашта фиғони кампири Зарррингул дигаронро низ ба ҳавлиаш овард. Кампираки баргаштабахт қомати чангашро бо азоб нигоҳ дошта, ба рӯи пурожангаш нохун мезаду ба гӯши фалак навҳа мекашид.

– Писарам, – мегуфт, – чону чигарам, – мегуфт кампир ва гиребони пирохани сафедашро чок зада, гӯё лаҳза ба лаҳза дар пеши чашми одамон адо мешуд. Панчаҳои қоқи сиёҳашро мегазид, хунобаи кунчи лабонашро бо бари остин пок менамуд, сари хурдакашро меҷунбонду менолид.

– Во писарам, – мегуфт кампир, – рӯзи маҳшарам, – мегуфт кампир.

Рухсораҳои харошидаву пурхун, пирохани пора-пора ва мӯи сафеду парешони модар дилҳоро ба дард меовард. Касе ҷуръати лаб кушодан надошт, ҳаёле, навҳаи кампир ва мусибати саҳти ӯ ҳамаро дар банди чоду кашида буд. Ҳатто субҳ ҳам гирифтаре ва озурда ме-тофт.

Ман бо нармӣ ба лаби айвон гузаштам ва бо дили пуризтироб ба ҳамон гӯшае нигаристам, ки кампир лаҳзае пеш он ҷо меистод. Нигоҳам ба пайкари харобу дароз афтод, ки рӯи бистари тозаву озода меҳобид. Он пайкари беҳис ҳоло парвои доду фарёди кампир на-дошт. Ором меҳобид... Пойҳоям қат хӯрданд. Бо азоб сутуни байни долонро дошта, худро рӯи фарши гилин гирифтам ва сӯи часад рафтам. Кампири Заррингул сар ба хок мезад:

– Писари бетолеҳам, писари берӯзиям, писари бепадарам...

Дасти ларзонамро сӯи часад дароз намуда, рӯйпӯши болояшро ба тарафе гардондам. Фиғони пасте аз синаи тангам берун шуд. Пеши

назарам писари яккаву ягонаи кампир – Исфандиёр меҳобид. Ором, ботамкин, чехрааш ким-чӣ хел пуразоб... Танҳо аз як гӯшаи лаби сахл варамидааш зардоби хуномехтае мезаҳид ва болишти сафеди таги сарашро ранг мезад.

Дигар чашмони зебои ӯро намедидам. Устухонҳои барҷастаи рухсораҳояш ҳаёле фурӯ рафта, тарҳи рӯи ӯро тағйир додаанд. Муддате дар ҳамон ҳолат ях баст пайкарам ва нигоҳам ба рӯи Исфандиёр дармонд...

ӯро аз ҳамон айёме мешинохтам, ки бачагиамро дар ёд дорам. Боз тарсида-тарсида салом доданамро... Ҳангоми аз кӯча гузаштани Исфандиёр аҷиб, ки мардум мегурехтанд ва роҳи худро қасдан дигар мекарданд. Мо, бачаҳои дунёбеҳабар, ба паси дару девор пинҳон шуда, дуздида-дуздида таъкиб мекардем роҳу рафторашро. Дар ҳаёле будем, ки ӯ ягон рафтори аҷибе зоҳир кунаду мо, мочарочӯён, тамошогар шавем. Вале ӯ ҳамчунин бепарво, сар набардошта, орому ғамгин мегузашт аз назди мо...

Бо эҳтиёт пӯшидам рӯяшро. Гӯё акнун аз хоб бедор шуда бошам, ҳам шуда, кампирро аз рӯи хоки сард базӯр бардоштам.

– Худро ба даст гир, бибӣ, аз қисмат ҷои гурез нест, – гуфтам. – Охир, чашми марг кӯр аст.

Аз ин тасаллӣ аламаш дучанд гашт. Мушт ба сар зад. Куртаи танга-танга хунии кампирро дида, ҳаёлам, ки пирохани сафеду симгунаи субҳ низ ҷо-ҷо доғи хун дорад. Аранге овози гирифта ва сӯхтааш ба гӯш мерасид:

– Писарам, – мегуфт кампир, – садбарги тарам, – мегуфт кампир, – лахти чигарам, – мегуфт кампир...

Марги ногаҳонии Исфандиёр ҳамаро моту мабхут сохта буд. Агарчӣ пештар ҳам баъзе мӯйсафедони ҷаҳондида таҳмин мезаданд, ки ҳаёт ягон рӯз Исфандиёрро мачбур мекунад, ки ҳарчи тезтар аз дарди баду азоби рӯҳӣ ҳудахро бо дасти худ раҳо кунад.

Аз суҳанҳои печида ва сӯзноки кампир ба зӯр фаҳмида шуд, ки Исфандиёр аз ин рӯзгори шӯрида ҷонсер шуда, ду рӯз қабл аз ин як бегоҳирӯз бо ҳаёли равшан ба модар мефаҳмонад:

– Сари кӯҳи Уқобон мебароям, оча.

– Чӣ зарурат дорӣ? Ҳанӯз ба сари он кӯҳ пой одамизод нарасидааст.

– Ба он ҷо мебарояму тухми уқоб меҳӯрам. Баъд бол мебарорам!

– Ба ту бол чӣ даркор, шукри дасту пой сихатат кун, бачам. Сарам пахта барин сафед шуд, лекин ҳеҷ нашунидам, ки одамизод бол бароварда бошад.

– Ман бол мебарорам, якташ сафед, дигараш байрақвор супсурх.

– Хайр, – ҳайрон мешавад модар.

– Ба ҳаво меҳезам. Меравам ба суроғи чашмаи Хизр. Аз оби он менӯшам, сихат мешавам. Меоям пеши ту ва дигар намонам, ки барои ман азоб кашӣ. Охир, ман сихат нашуда, чӣ хел ба ту фарзандӣ мекунам?

– Чашмаи Хизрро касе наёфт, бачаи пурармон. Ба кофтан пайдо мешуд, онро Сикандар меёфт.

– Охир, ман Сикандар не, ман Исфандиёре, ки як болам сафед, боли дигарам алвонист. Ин рангҳои муқаддасро Хизр дӯст медорад. Ба ман раҳ нишон медиҳад, ки ба сари чашма фуриям.

Кампири ғамзада ҳам дар ҳавои орзуи писар мафтун мешавад.

– Баъд ман дасту остин барзада дар тараддуи тӯят мешавам. Нодира дар либоси арӯсӣ хандон-хандон ба кӯлбаи мо меояд. Хӯҷаи Хизрро ҳам падарвакил карда ба тӯй ҷаҳт мекунем...

– Нодира духтари нағз, бофаросат, хонаи мо равшан мешавад, азоби очаи мо кам мешавад.

Ана ҳамин орзу Исфандиёрро ба сари кӯҳи Уқобон мебарорад. Аммо лаҳзае, ки нав офтоб баромада ва ӯ даст кушода ба ҳаво хестанӣ мешавад... Шохиди ягона бобои Раҳим меғӯяд, ки вай дар ҳақиқат мебинад, ки гӯё Исфандиёр бол бароварда будааст ва чанде парвоз ҳам кардааст, лекин замини нозанин ўро боз ба синаи меҳри худ кашидааст.

Кампир мегиристу ин афсонаи худро парешону канда-канда ба забон меоварад. Бо умед ба рӯи одамон менигарист, ки ба гуфтаҳоиш шак наоранд. Писари ӯ ана ҳамин хел ниятҳои хуб дошт.

Одамон бовар мекарданд. Бобои Раҳим ба тасдиқ сар мечунбонд, ки вай бол бароварда парвозӣ шудани Исфандиёрро дар воқеъ дидааст.

Инак ман ҳам гирифтори андӯхи гарон атрофи ҳаёти сояравшани ҷавонмарди ноком дар андеша будам. Нолаи модар гӯё аз дуриҳои дур пардаҳои гӯшамро ба ларзиш меоварад ва гоҳе овоз чунон наздик мешуд, ки...

Солиёни дароз ҳамсоияи мост кампири Заррингул. Яккаписар буд Исфандиёр. Гоҳ пардаи ғафси зулмотро дарронда, овози кампири Заррингул то ҳавлии мо меомад.

– Худоё, ба мани муштипар раҳм кун, – илтиҷо мекард кампир. – Пас аз сари ман хор мешавад сағираи бесоҳиб. Аз ҳамин ҳол набудани наш садбор беҳтар. Кош дар ҳамун солҳои тангӣ мемурд, ин қадар ғам намекашидам. Дар пеши чашмам шамъвор оҳиста-оҳиста сӯхта

обу адо шуд бачаи бечора. Агар пеш аз вай бимирам, дар гӯр ҳам орому қарор намеёбам. Дар об меафтад бачаи бечора, ё дар оташ месӯзад...

Кампир баъзан то як поси шаб рӯи ҳавлиаш ҷумбучул мекард ва аз худои хеш марги Исфандиёрро хоҳиш дошт. Аз ин дархости бераҳмонаи ӯ дилам пора мешуд. Ба ғазаб меомадам аз гапҳои кампир. Наход дилаш ба ҳоли фарзандаш насӯзад? Модар аз лахти чигари худ безор бошад, аз дигарон чӣ ҷои гила. Боз суҳанҳои ӯро ба хотир меовардам, аз маҳаки андеша ба таҳқиқ мегузарондам ва дилам месӯхт ба ҳоли модар. Чӣ рӯзи сиёҳе дорад ӯ. Мурғони ҳаво ба ҳолаш гира мекунанд.

Аммо кампир дар пеши касе дарди дил намекард, агарчӣ тамоми аҳли деҳ воқифи ҳоли ӯ буд. Лаб мегазид, хомӯшона ашк мерехт ва обу адо мешуд. Ҳамаашро аз қисмати пешонӣ медонист.

Қариб ҳар рӯз дами ба кор рафтан бо Исфандиёр вомехӯрдм. Ҷомаи сиёҳи пахтанок ба китф, муддати мадиде рӯи санги назди дарвозаи ҳавлиашон нишаста, тулӯи офтобро тамошо мекард. Нигоҳаш ба чехраи сӯзони хуршед мепечид. Ба касе аз раҳгузарон таваҷҷӯҳ надошт. Абрӯву лабони базебаш ин лаҳзаҳо ноаён мечунбиданд ва ба ҳаёли кас чунин тахмин меомад, ки ӯ бо офтоби пагоҳирӯз чӣ гуфтугӯи розҷӯёнае дорад. Ва гоҳе чизеро ба хотир оварда механдид. Хандаш чунон дахшатнок ва баланд садо медод, ки модараш зуд аз ҳавлии дарун давида меомад. Механдиду механдид. Баъд беҳол мешуд ва аз чашмони чуқураш об мебаромад. Сари шонаояшро молида, бо зорию тавалло ӯро ба ҳавлӣ мебард. Ва боз дами ғуруби офтоб ба тамошо мебаромад. Ҳангоме, ки сурхии нури хуршед ба рӯи кӯҳи пуштаи Ҳован афтода, онро лолагун месохт, ба ҷои пештарааш меомад ва то паҳн шудани пардаи тирафои шом беҳаракат менишаст он ҷо. Сипас хомӯшона ашк мерехт. Гӯё аз беҳуда рафтани як рӯзи зиндагӣ афсӯс меҳӯрд. Ё аз ҷудои хуршеди ҷаҳонтоб дили дардмандаш ба дард мебаромад...

Дина пагоҳӣ низ ӯро дар ҳамон сари санг ҳаёлолуд дидам, аммо акси рӯзҳои дигар озурдахотир буд. Ҳамин ки бо вай баробар шудам, чашм аз рухсори сӯзони офтоб канда, бо ҳасрат саропои маро дар нигоҳаш навозиш кард.

– Ба кор меравӣ, Ҳалимҷон? – пурсид Исфандиёр.

– Ҳо, ака ба кор, – охиста ҷавоб гуфтам ва дасти ба сӯям дароз шударо фишурдам. – Шумо боз ҷӯраи офтобатонро пешвоз мегиред? Ҷавон шудааст ё пир? – мисли тарошаи аз бом афтида пурсидам аз ӯ.

– Офтоб пирию ҷавонӣ надорад, додар. Аммо ман... Чӣ кор ку-

нам, додари ширин? Ин дарди кӯҳна устухонамро об кард. Сарам мудом ғуввос мезанад. Гумонам, ки даруни косахонаи сар замбӯри зард хона карда бошад. Зиндагӣ чунон ба дилам задааст... Эҳ агар ҳамин модари муштипарам намешуд. Хок ба сари дунё. Дигар бароям зеб надорад.

Таҳ кашид дилам. Ҳеч гоҳ ўро ин қадар рӯхфарсо надида будам. Бори аввал обилаи дил мекафонд ҷавонмард. Ҳаёт ҳузуру ҳаловатро аз вай дарег дошт. Акнун ҷашму дилаш сер шудааст аз дунёи равшан.

Даҳ-дувоздаҳ сол аз ман калонтар буд Исфандиёр. Солҳои мактабхонам ў – ҷавони бистудусолаи тануманд, дар ким-кадом шаҳри Ўзбекистон кор мекард. Коргари пешқадами заводи пахта. Он солҳо дар кӯҳистон кам касон соҳиби пулу мол буданд. Музди меҳнати аз колхоз гирифта ночиз буд. Лекин Исфандиёр ба кампири Заррингул пул мефиристод. Куртаворҳои қиматбаҳо оварда, ба сари шонаҳои коркӯфтаи модар мепартофт.

– Беваи Заррингул акнун роҳати дунёро мебинад, – меғуфтанд бо ҳасад баъзе нотавонбинҳо. – Умри ҷавонша аз қафои сағерапой ҳазон кард. Талбиду бачаша нон дод. Хушии ҷонаш. Кошкӣ ҳамин хел писар медоштем. Агар Худо диҳад, яқта бошад Исфандиёр ворӣ.

Исфандиёр сағира калон шуда бошад ҳам, ба ору номӯс буд. Дар ҳузури вай касе ҷуръати ғайбати дигареро надошт. Ба дармондагон ёрӣ медоду дастӣ афтодаҳоро мегирифт. Мардумфиребонро ҷашми дидан надошт.

Ба деҳа танҳо баҳор меомад. Меомаду як моҳи дароз дасташ аз кор холӣ намешуд. Шикасту рехти ҳавлии модарашро ба ифока меовард. Ва охири ҳамон моҳ боз ба шаҳр бармегашт. Ҳама дар деҳа орзу мекарданд, ки Исфандиёр барин домод дошта бошанд, вале ҷавон ханӯз зан гирифтани намехост. Рӯзу соаташ нарасидааст, меғуфт.

Мо бачаҳои шӯху беқарори маҳалла аз омадани Исфандиёр ба модар хабар меовардему шодиёна мегирифтем. Соатҳои дароз пешорӯяш нишаста, дар дил орзу мекардем, ки мо ҳам мисли вай ҷавонмарди ҳақиқӣ шавему ба шаҳрҳои калон рафта кор кунем ва ба модарони худ аз пули меҳнатамон тӯҳфа биёрем.

Аз омадани Исфандиёр аз ҳама бештар духтари амаки Мардон – Нодира, хурсанд мешуд. Аз паси девори пастаки ҳавлиашон пинҳонӣ ўро мечуст. Гоҳо дуздвор дар кунчаке вомехӯрданд. Рафту банохост касе дар ҳузури Нодира номи Исфандиёро ба забон ме-

гирифт, аз чӣ бошад, шарм мекард ва ду бари рӯяш лоласон сурх мешуд.

Кампири Заррингул, шоду масрур аз дидори фарзанд попеч ба хона медаромад ва баъд аз қанду курси овардаи ӯ каф-каф тақсим мекард ба мо.

Як рӯзи гарми тобистон, дами қиёми офтоб, ду марди ба мо ношинос ӯро пешандоз ба деҳа оварданд. Ачаб ҳолате дошт Исфандиёр. Риши расида, шиму куртаи чигда-чигда ва сару рӯи чиркин. Марду зан бо дилсӯзӣ ба вай менигаристанд. Баъзеҳо афсӯс меҳӯрданду мегуфтанд:

– Бачаи занака захми чашм расидагӣ. Ҳова захри чашм санга мекафонад. Боз бечораро рӯяш сиёҳ шуд дар пирӣ.

– Аз нигоҳи гирдгардон, паридани қошош маълум, касалаш сарғ, – ғурунгид муллои кӯса. – даҳ гӯсфанди сиёҳа кушта садақа кунад, сихат мешавад иншооллоҳ.

– Аз касе серӣ лат хӯрдааст, – дар ғайби Заррингул мегуфт кампири Асила, – О дар шаҳри мардум пота чени кӯрпат дароз кунӣ, мемури. Пулаш бисёр шуду чашмаш рӯған гирифт. Ба зану духтари мардум чашм ало кардагист. Гуфтанд, зан бигир, гапи калонхоро писанд накард. Аз таи остини бева нон хӯрдагӣ сағира ҳамин қадар ақл мегирад. Тарбияи падар дидагӣ мешуд, ба ин рӯз намерасид.

Ҳайфи бача. Бечора кампир бо сад азоб бача калон кард, ки дар охири умр биосояд. Бо умеде, ки писараш одам шавад, рӯи кор барояд ва асои дасташ шавад. Гӯрмону кафанмонаш бошад. Ҳай дарегӣ орзуҳои модар...

Ҳама тахмину қиёс мекарданд, вале асли воқеаро касе намедонист. Ин рози ногуфта то рӯзи марг дар як гӯшаи торики дилаш нухӯфта монд. Онро ба касе ифшо накард. Гоҳо дами оромии асаб ба ёдаш меомад ва ҳамон лаҳза дарди сахте риштаҳои нозуки асабро ба ларзиш меоварду мефушурд. Баъд дард гум шуда, худро дар олами дигар медид. Ҳазён мегуфт. Ҳама чиз дар хотираш ба ҳам мепечид, сафед-сиёҳ, сиёҳ-сафед метофт. Забонаш аз гуфтор мемонду қарорашро аз даст медод. Мешуд, ки хаёлан бо ким-чӣ хел одамони ношиносе, ки ба ҳолаш меҳандиданд, дар задухурд меафтод Исфандиёр.

Хеле баъд равшан шуд, ки воқеан ҳам як задухурди беинсофонае рӯй дода будааст...

Рӯзе Исфандиёр дар ҷои кор пай мебарад, ки зани бародархондаш Асо бо марди бегонае алоқа дорад. Ва ин қисса вирди забонҳо мешавад. Ачабаш меояд.

Бегоҳӣ занакро дар кӯча дида насихат мекунад. Аммо занак мӯй меканад, рӯй меканад ва дар ҳаққи тӯҳматгарон ҳазорон носазо мегӯяд. Ба номи яздону арвоҳи покон қасам ёд мекунад, ки ӯ зани покдоман аст, душманон аз бахилӣ бадгӯй мекунанд. Вале рӯзи дигар ба ҷои кори Исфандиёр ду марди ношинос меояд. Аҷаб шӯру ғавғо мебардоранд онҳо. Дар ватани худат зӯрита нишон деҳ, мегӯянд ба сараш мушт мебардоранд... Вале касе аз тамошогарон даҳлат намекунад, тарафгир намешавад ва намегӯяд, ки «эй авбошон, чаро ба ҷавонмарди ҳақгӯ даст мебардоред?».

Вай ҳам дигар худро дошта натавониста, барои мудофия мушт мекашад. Ҳарду мочарочӯ дар он воҳид заминро мегазанд. Ва дергоҳе қудрати аз ҷо бархостан намекунанд.

Баъди ду рӯзи ин воқеа дӯстону ҳамкоронаш Исфандиёрро беёд ва сару даҳонаш шикаста аз пушти девори заводи пахта меёбанд. Ӯ худ дигар чизеро дар ёд надорад...

Пасон Исфандиёр фориғ аз андешаҳои зиндагӣ сукут меварзид. Ӯ, ки нахли умри азизашро дар роҳи ҷавонмардӣ шикаста буд, акнун парвои олам надошт. Соатҳои дароз тулӯи хуршеди навро тамошо мекард ва баъд даст ба сари зону зада механдид. Ба офтоб не, гӯё ба олам механдид.

Се сол ҳамин хел бо азоб гузашт.

Офтоб ба қиём омад. Дар ин лаҳзаи тафсони рӯз, ки одам нафасгардон мешуд, мурдашӯйҳо тани сарди Исфандиёрро шустанд ва айнан дар ҷои пештарааш хобонданд. Занҳо атрофашро печонда, ҳамроҳи модар овоз меандохтанд. Кампири Асила, зани ачибулрафтор, болои сари онҳо рост истода, қиссаи пуршӯри Исфандиёрро ба риштаи носуфтаи суруди навак бофтааш кашида, бо алам мехонду панҷаи афсӯс ба ҳам месоид. Аз бевафоии умри инсон ва бебақоии он шиква менамуд.

Дигар намегирифт модар: ҷӯи чашмонаш хушкида буд. Ӯ, ки аз бисту сесолағӣ, аз ҳамон рӯзе, ки шавҳараш дар сохтмони роҳи Рӯшон ҳалок шуда буд, ашк мерехт, дигар мадораш намонда, ҳоло бо чашмони камнурӯ варамида, бо нигоҳи сарди берангаш бо як ҳайрати омехтаи тарсу даҳшат ба ҷасади хобидаи писараш менигарист. Ва гоҳ бо азоб лабони парсингбастаашро меҷунбонду садои ҳузнангезе тоб хӯрда-тоб хӯрда аз гулӯяш берун мегардид.

– Оҳ писарам, мегуфт кампир, – ҷону чигарам, – мегуфт кампир.

Мардони деҳа аз паи тарадлуди маросими дафн буданд. Чанд кас тути калони ҳавлии кампирро бурида ғалтонданд ва ҳоло тахтаи бо-

лои гӯрро метарошиданд. Ман ҳам ҳамроҳи онҳо машғули кор ва андармони андешаҳои хеш будам.

Занони деҳаи мо одати ачибе доранд. Ҳар бегоҳ дар подачо барои гирифтани гову гӯсола ва бузу гӯсфандонашон ҷамъ мешаванд. Маърака мегиранд назди ҳавлии Заррингул ва гапи ҳамдигарро бурида, вақт кӯр мекунанд. Ман ҳар бегоҳ баъди тамои шудани соати корӣ бо ҳамон роҳ ба ҳона бармегаштам. Гоҳе шамоли сарсарӣ чун ашхоси ғаммозу суҳанчин гуфтаи онҳоро ба гӯшам мерасонд.

— Бечора Заррингул рӯзи нека надид дар дунё. Ҳаёле, ки қисмат ба ӯ хусумат дошта бошад, — ғур-ғур мекард кампири Асила. — Тамоми умеду орзуҳои ба ҳамин бача буд. Эҳ занакӣ берӯӣ.

— Айби ҳудаи, — ҷашмони бозингарашро беғамона ҳумор мекунад ҷавонзани нозуқандоме. — Агар ман дар ҷои вай мешудам, ин хел намекардам. Кино интизор шуд? Қадом мурда зинда шуда ба ҳонааш баргаштааст? Хайр, баъди сари шавҳар, боз шӯӣ қарданро кӣ бевафой мегӯяд? Агар ҳолаи Заррингул ҳаёташро дар танҳои ҳазон намекард, барои ҳудаи хуб мешуд. Ҳоло кӣ медонад, чанд фарзандаш буд. Дастаи мегаштанду бародари бемори худро сарпарастӣ мекарданд. Умри беҳосил сояи одам барин қадр надорад. Баъзеҳо серфарзандиро бадбахтӣ медонанд. Мумкин дар гузашта ин гап дуруст меомад, аммо ҳоло ҷӣ. Ҳолаи Назира дувоздакта фарзанд дораду ҳудаи ҳоло духтари ҷордаҳсола барин базеб. Хирс барин бардаму бақувват. Қаҳрамонмодар ва боз давлат ҷӣ қадар ба вай ёрдам мекунад. Ҷӣ хел бадбахтӣ будааст, ки як маҳаллаи деҳа ҳамаш фарзандони ӯанд. Умр боқӣ бошад, ҳудаи як ҳонаро пури бача мекунам.

Таги ҷашм ба кампири Заррингул менигарам. Беихтиёр овози шиносе қалбамро ба ларза оварда, ба ин зани сарсахту боирода аҳсант мекунад. Дар ин ҳангом кампири Заррингул назди оғилҳонааш андармони кор шуда, занҳоро нодида ва ғайбаташонро ношунанда меангарад.

Рӯз то рӯз адо мешуд Исфандиёр. Дандонҳои ғурӯ рехтанд. Ҷашмони тезбинаш хирра ва қомати зебоаш пеш аз маҳал ҷанг гашт. Аммо дасту бозуи меҳнатдидааш ҳанӯз тавоно буданд. Баъди баромадани аз беморхонаи касалиҳои рӯҳӣ мисли пештара меҳнат мекард. Орому ботамкин, танҳои хомӯш қори чанд касро уҳда менамуд. Девонаи ба қори худ хушёр, ба рафтаи баҳо мебуданд мардум. Аммо дарди кӯҳна зуд-зуд хурӯҷ мекард ва ӯ аз дасти он ба дод меомад. Аз мардум қанора меҷуст. Соли гузашта барои ҳудаи хуҷра сохт. Танҳо девор қашид: лой мегардонд, мебурид, сари девор мегузошт ва баъд боло баромада поҳса мезад.

Тобистони дароз барои гову молаш алаф захира мекард. Мардум алафи даравидаро бо мошин мекашонданд, вай пуштора. Мо паҳлӯи ҳам медаравидем. Субҳи барвакт баробари бонги хурӯсон озими дарав мешудем, аммо Исфандиёр пешгири мекард маро. Ба қавли падари деҳқонам, «ман ҷавони ноқобилу танбал» мекӯшидам, то баромадани офтоб бештар алаф даравида, бори худро сабук кунам. Бо ҳамин ният дос мекашидам. Гоҳо қоматамро рост карда, миёни ба дард омадаамро молиш меодам. Ҳар замон ба зардии паҳншуда истодаи офтоб менигаристам. Аммо ӯ ҷомаи сиёҳи пахтанокаш ба тан сар намебардошт аз кор. Ҳамин, ки офтоб қади як найза боло мешуд, овоз меодам ӯро.

— Акаи Исфандиёр, вақти ҷоштак шуд. Дарав гуфта, худро мекушем.

Сар боло карда ба ман менигарист ва баъд рӯи ҷониби офтоб мегардонд. Ҷӯби хушкero аз замин бардошта, рост мегузошту ба сояи он менигарист. Доништан меҳост, ки ҷоштак шудааст ё не. Чун бовар мекард, досро болои дарзае гузошта, ба тағи бедаи ягонаи лаби марзаи замин меомад. Хомӯшона ба як тарафи дастархон менишасту аз лунгиаш нонро бароварда болои дастархон мегузошт. Сукӯт варзида ҷой менӯшидем ва косаи ҷурғоти ҳамроҳ овардаро бо ҳам медидем. Бо шитоб як-ду пиёла ҷой менӯшид. Баъд «соатҷӯбаш»-ро рост мекард. Зери лаб ба дастархон шукр гуфта, саросема аз ҷо меҳест.

Дами қиёми офтоб даҳ-дувоздаҳ дарза алафи нимхушкро рӯи ҳам ҷида саҳт мебаҳт. Пуштора мекард ва ба тарафи деҳа меҳамбид. То ба Сарчашма меомад баъд тағи тути қалон рӯи теппаҷае борашро мегузошт. Лаҳзае нафас рост мекард. Баъд аз ҷо бархоста қадам меҳад. Аввал оҳишта, сипас медавид ба ҳар тараф. Аз рӯи ҳарсангҳои азим меҷаҳид беҳеҷ душворӣ ва ҷунон бошаст медавид, ки гӯё болу пар дошта бошад. Пояш ба замин намерасид. Панҷаи бақуввати тарс гулӯямро мефушурд. Афсонаи кампири Асила «Паривара» ба ёдам меомад бештар ба даҳшат меафтадам. Айнан ба ҳамон монанд: Исфандиёрро гӯё парихо ба ҳаво бардошта мебарданд.

Исфандиёр табиатан ҷавони меҳрубон ва раҳмдиле буд. Ҳоло ҳам ин ҷанд банд алафро дар гармии рӯз пуштора ба хонаи кампири Асила мебард. Ва ҷун аз дур ӯро пурсон мешудам, абрӯвони базабаро гиреҳ андохта мегуфт:

— Мардуми мӯйсафед доим муҳтоҷи ёрию дастгирианд. Кампири Асила модари ман барин дастнигар аст. Ҳама фарзандонаш дар шаҳр, акнун фақат меҳмонӣ меоянд. Меҳмон будагӣ гап нозуку из-

затталаб мешавад. Ба вай ёрдам расонам, ким чи хел осудаву хотирчамъ метобам, додар.

– Ҳа, рост, – розӣ мешудам ман. —Одамони пирро эҳтиром кардан лозим.

– Раҳмат ба гузаштагонат. Пирӣ аз танҳой метарсад. Танҳои мардуми пирро мо бояд пур кунем. Баъд... шояд ҳаминро дида, парихо дигар маро азоб надиханд.

...Баъд ба сари тути куҳансол санг меборид. Бо тамоми кувват мушт мезад ба танаи он. Хуншор мешуданд панҷаҳояш. Оқибат ором меёфт ва дар ҷояш нишаста, бо овози баланд мегирист. Дилам вайрон мешуду ашк мерехтам ҳамроҳи ӯ. Чунонки пагоҳӣ паҳлуи модари сиёҳбаresh нишаста, гирия кардам.

– Ҳайф шуд ҷавони зебо, кампири сиёҳбаht, – садое ҷарангос мезад дар гӯшам...

Ҷавонмарди қадпасти ришдоре ҳамроҳи чанд пирамард ворида хавлӣ гардид. Ҷасади Исфандиёрро бо эҳтиёт рӯи тобут хобонданду оро доданд. Чунин зебу зинат... ба рӯяш ҷомаи домодӣ густурданд, ки онро бо ниятҳои нек, шабҳои тор пеши ҷароғи хираи карасинӣ модар дӯхтааст. Ва боз миёнбанду токии гулдӯзӣ, ҷойхалтаи пурнақшу нигор. Бо ишораи ришдор ҷавонон тобутро бардоштанд. Ҳама мехост пояи тобути ҷавони номуродро бигирад. Тобут вазн андохта, қадамзаниро душвор мегардонид. Модар афтону хезон аз паси тобут то сари кӯча баромад:

– Ох писарам, – меғуфт ӯ, – ҷону чигарам, – меғуфт ӯ...

Як гӯшаи тобути Исфандиёр дар сари шонаам бошитоб қадам қадам мезадаму фақат ба пеши поҳоям менигаристам. Ба нохост аз чунин ҳиссе бадан мурғак рафт: ҳаёлам, ки баробари модари Исфандиёр замин ҳам ба марги чигарбанди худ паст-паст нолиш мекунад.

И Н С О Ф

Пирамард муназзам нафас мекашиду риши паҳну зебош меларзид болои қафаси сина. Шукр, ки аҳволаш беҳтар шудааст. Лаҳзае ба чеҳраи заъфаронӣ, чашмони фурурафта ва лабони хушкидаи ӯ нигаристам. Ожангҳои рӯяш афзуда, абрувони ғафсу испедаш боло ҷаста, бинӣ борик...

Ёдам омад ҳукми кампири Асила: «Бинии беморе, ки борик шуд, як ҷон не, сад ҷон дошта бошад, умедатро кан». Паси ин андешаҳо банди дилам ларзид. Пай бурдам, ки пираки барои ҳамаи мо азиз аст.

Ҳамсоия девор дар миёни мост, амаки Ориф. Ҳанӯз айёми тифлӣ

мо бачаҳои шӯху бекарори маҳалла қиссаҳои ўро ба шавқу завқ гӯш мекардем. Соатҳои дароз давраш ҳалқа мезадему ҷонбезораш мекардем.

Тӯли ин солҳо дониستم, ки вай маслиҳатгару насихатгари пиру барност.

– Додарам, – ба ҳамсоияи дигарамон акаи Асо рӯй меовард амаки Ориф. – Имрӯз имкону дармон дорӣ. Дар ҳамон ҷарии паҳлӯи ҳавлиат ниҳоли ар-ар шинон. Ҳеч зарар надорад. Он заминро ҳукумат ба ҳисоби заминҳои корношоям даровардааст. Вале ҳар касе бао замин сару кор дошта бошад, медонад, ки замини ҳосилхез аст. Замин ҳамеша нам дораду ниҳол тез месабад. Ақаллан ҳазор ниҳол шинон. Фардо ту низ истифода мебариву давлат ҳам. Он рӯз калонҳо хурсанд мешаванд. Медонед, дар кишварамон ду чизи камчинро аз нодонӣ кӯр-кӯрона истифода мебаранд. Ба қадрашон намерасанд. Замин ва масолеҳи бинокриро. Имконият ҳаст, аммо...

Ба баъди ин панду андарз дар деҳа майдонҳои ар-арзор бунёд шуд. «Таҷрибаи пешқадам»-и роҳбарони хоҷагиро дар ноҳия паҳн карданд. Сарварони ноҳия аҳсант хонданд ба эшон. Барои навоварӣ мукофот ҳам гирифтанд. Амаки Ориф ҳамаи инро медуи зерӣ лаб гумоне нумои табассум мекард, лекин ҳарфе ба забон намеовард. Аз барори кори ҳамдеҳагон шод буд.

Шаш моҳ бемори бистарист амаки Ориф. Пойи хурду калони деҳ аз ҳавлиаш канда намешавад. Қадрашро медонанд мардум. Хизматхояшро ёд мекунанд. Ва ман ҳам дами фориғи кор меоям ба хонаи ӯ. Ҳамроҳи бачахояш «хучу паст» мекунем пиракиро. Ҳар ки меҳодад барои вай хизмате кунад, дуои ўро бигирад, зеро вай барои ҳама беминнат хизмат кардааст.

Амаки Ориф бо дард дуру дароз нолиш кард. Байни абрӯвони ғафсу пайвасти испедаш чин уфтод. Охишта кафи сарди дастамро ба пешонаи паҳну пурожангаш ниҳодам. Не, тасф надошт. Рағҳои чакаи сар мисли рӯзҳои пешин бозингарӣ намекунанд. Пирамард сардиро ҳис карду охишта чашм кушод. Як зум нигоҳи куду хиррааш ба чеҳраи ҳаёлолуди ман қарор гирифт.

– Чӣ ҳол дорӣ, амак?

– Шукр. Худованд аз ин бад накунад. Имрӯз худамро хеле бардам ҳис мекунам. Таб аввали шаб гум шуд. Дуру дароз хобам бурд. Бечора кампир аз хоби рустамонаи ман ба ташвиш афтод. Мабодо хоби абадӣ набошад, гуфта то субҳ сари болинам нишастааст. Дилам ба ҳоли вай месӯзад. Обу адо шуд, дар хизмати ин бандаи пургуноҳ.

– Иншоллох, баъди ду-се рӯзи дигар чойхонаравак мешавад. Боз

дар давра чои худро мегиред. Боз базму маҷлисиҳои деҳаро метафсонед.

– Не, бачам, ин дард аз қабилӣ дардҳои пешин нест. Гумонам маро нияти сар додан надорад. Қониби гӯр кашола мекунад. Хафа нестам, бачам. Умри дароз дидам. Аз ин баъд одам хор мешавад. Бемории бистарӣ тӯл кашад, ҳама ҷонбозор мешаванд. Бо дасту по аз олам рафтани давлати калонай барои одам. Дар дунё хуб давр рондем. Талхию ширинихоро чашидем. Фақат як ҳасрати дигар; тӯи бачара меғузaronидаму рӯи набераро медидам. Агар фочиаи Ҳоит намешуд бачаҳои калонӣ зинда мемонданд, ҳама орзуям кайҳо ҷомаи амал мепошид. Ҳайф... ту бачаҳои маро надида будӣ. Ғайратшоҳи ҷон паҳлавони даврон буд. Дар бистсолагиаш паҳлавонҳои номдор аз вай ибод мекарданд. Маҳмадшоҳа намегӯӣ. Ҳай дарег... даҳ писар дар онӣ воҳид ба хоки кӯча баробар шуданду мани сарсаҳт зинда мондам. Шукр. Ғам одама намекуштаст. Ҳайр, насиб будааст. Боз хона обод кардем. Худованд боз фарзандорамон кард. Акнун дами пири ормоу орзуи тӯи писару дидани набера...

– Худо хоҳад, амак сари по, ки шудед, тӯи сар мекунем. Аз шаҳри калон артис меорем. Бузу бозӣ медиҳем. Як бори дигар ба саманди номдор савор шаву дар майдон доди марди ро бидеҳ. Як бори дигар исбот кун, ки ба беҳуда «падари ҷовандозҳои водӣ» ном нагирифтаӣ. Мурдан дер намешавад.

– Кошкӣ гуфтаӣ ту шавад, бачам. Аз даҳонат шакар резад, – кампири Маърифат, ки болои сари ман ҷанг зада ба ҳарфҳои ҷолаш гӯш меод табассуми талх дар лаб ба гӯшаи қарси сафед ашкӣ чашмонашро пок кард.

– Гириро мон, очаи Ромиз. Тараддуди зиёфата бин. Аз гапҳои Искандаршоҳ номусу ҳамияти мардим боло гирифт, дард гурихт аз тарс. Ба номи Худо қасам айёми ҷавонӣ ворӣ дармону тавон пайдо кард пайкарам. Як ширбиринҷи сарравған мебуд...

– Дилат ҳар ҷӣ хоҳад, бовош, дар онӣ воҳид тайёр мекунам. Кошкӣ ҳамина хел доим вақтат хуш бошад.

– Ғам нахӯр, очаи Ромиз, ҳоли ман осон ҷон додани нестам. Хоса баъди суҳанҳои Сикандаршоҳ. Ҳо, аз паи зиёфат шав, ману Сикандаршоҳи ҷон то пӯхтани ҳӯроқа гапхӯри мекунем.

Кампири Маърифат сабук-сабук қадам партофта, бо чеҳраи кушоду табии болида паи иҷрои амри шавҳар рафт. Нигоҳи андешамандам дунболи ин зани боварҳангу саховатпеша давиду бозуи қоқу дарози амаки Орифро нарм-нарм молиш додам. Ва дар дил андешае бо ифтихор гузашт, ки ин хонадон дар ҳақиқат зиндагии ширину

саодатманде доранд. Боре гапи онҳо ду нашуда буд. Боре касе настунидааст, ки амаки Ориф занашро ранҷонида бошад ва ё баракс. Бисёрҳо ҳасад мебурданд ба хушиҳои рӯзгори эшон.

– Сикандаршоҳи чон, ҳамаи пируни деҳ аз сар рафтанд, – бо чашмони пӯшида сукунати ба миён омадари халалдор кард амаки Ориф. – Се чор каси дигар мондем аз одамони кӯҳна. Аз он одамхое, ки замони Никалая ёд доранд. Аморати Бухорора ёд доранд. Шоҳиди ҷанги Гирмон буданд. Аз он ҷанг дар бадан ёдгориҳо доранд. Ҳайф, ки умр ба кас вафо надорад. Замин аз хӯрдани фарзанди одам сер намешавад. Ҳамин будаст интиҳои кор. Имрӯз ҳиоб кардам; Ҳамроҳу Ёрӣ, ману Ҷонӣ, Фозилу Давлат, Шарофу Раҳмон, абдусаттору Ризвон, Аҳтаму Ситора... Будагиаш ҳамин. Зеби деҳ мӯйсафедҳо буданд. Давлати ҷавонҳо. Таърихи зиндаи диёр. Ҳай дареғи умри бевафо. Ҳаштоду се сол умр дидам, гумонам ҳанӯз аз дунё як коса об нахӯрдам. Ҳамранги меҳмонем, ки аз як дар ба ин сарой даромадаму косаи об дар даст мебаром аз дари дигар.

Чашм пӯшида кушодам, ки банди пом дар дасти Аҷал. Кашола дорад ҷониби гӯр.

– Ин гапхоро мон, амак. Шукр рӯз аз рӯз ахволат рӯ ба беҳӣ меоварад. Фардо сари по меҳезӣ. Аҷал дар гирифтани одамони хуб гоҳо саросема намешавад. Дунё пури одами...

– Ин хел нагӯӣ, бачам, гунаҳкор мешавӣ. Марг фарзи Худост.. Фарзе, ки ҳама фарзхоро барои банда бекор мекунад. Аз марг не, аз аъмоли хеш тарсидан даркор. Аз киштаи худ. Бесабаб ҳазрати Хоча нафармудаанд:

*Аз мукофоти амал гофил машав,
Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав зи ҷав.*

Шукр аз дунё ком бардоштем. Умри дароз дидем. Хуб тамаътӯъ гирифтем аз анвои неъматҳои олам. Фақат як ҳасрат дорам: осудагии мардуми хеш. Агар ҳоли бимирам, дастам беруни гӯр мемонад. Чаро мардум аз кӯтоҳии умр андеша намекунанд? Чаро андеша намекунанд, ки ҳамин умри кӯтоҳ киروي кашмакашиҳо надорад. Мо онро фақат бояд паи ободонӣ масраф созем. Сад дареғ, бесомониҳо, гиребонгиҳо, беандешагиҳо мебинаму дилам хун мегирад. Эҳ бачам, дар дил он қадар дарду алам дорам, ки... Баъзан орзу мекунам, Худованд бароям он қудратро ато намояд, ки ба Иброҳими Халил дода буд. Сари кӯҳи баланд барояму фарёд занам: «Одамон, эй одамон! Ба худ биёед! Зӯру тавони хешро паи ободии кишвар сарф кунед». Афсӯс... Ва боз меҳостам аз дидаву шунида барои ояндагон

китобҳо нависам. Ҳайф, хату савод нест. Бузургони мо он қадар панду андарз гуфтанд, ки ба омӯзиш даҳ умри одам камӣ мекунад. Вале ҳар даври замон қонуни худро дорад. Бисёр чизҳоро аз дигар ва дар либоси нав гуфтан даркор. Ба замона мувофиқ. Дар ҳайрат мемонам; гумонам дар ин дунё аз халки мо дида, дигаре ба панду андарз ин қадар муҳтоҷ набудааст. Меғуянду меғуянд ва мо боз ба хатоҳо роҳ медиҳем.

– Бовар кунед, амак. Дар замони мо гӯши шунаво намондааст. Мардум ба насихат ниёз доранд, аммо китобхону қиссагӯ тухми анқо шуд. Гӯши шунаво нест.

– Садқаи забонат шавам, бачам. Солҳои ҷавонии мо дигар буд. Ба ҳарфи калонҳо гӯш медоданд ҷавонҳо. Аз хати кашидаи пирони деҳ по берун намегузоштанд. Аз ёди як воқеа мудом дилам меларзад. Он қадар беҳурмати ро ёд надорам нисбати як при обрӯманди деҳ тӯли умри дарозам. Ҳабиб зард як бачаи дурӯза, ман имрӯз зӯрам гуфта, порсол даст ба гиребони мӯйсафеди Саттор бурд. Барои суханҳои хуби падаронааш «ту номаъқул кардӣ, пиркоммунисти номусалмон», гуфт. Як бор андеша накард, ки ӯ худ кист. Падараш кӣ буд. Касе аз тарс овоз баланд накард. Ҳол он ки ҳама хизматҳои Саттори мӯйсафеда медонанд. Мусулмониашро низ. Агар даҳ-бист сол пештар ҷавоне нисбати як пиракӣ чунин беҳурматӣ мекард, гарданаашро мешикастанд. Он солҳо дигар буд. Мардум хату саводи қазой на доштанд, аммо он қадар ривояту ҳикоят, шеър суруд шунида буданд, ки сӯхбаташон ёде аз маҷлиси уламоро меовард. Деҳ ба деҳ мегаштанд китобхонҳо. Пандномаҳоро меҳонданд ва аз ҳар як сӯхбат ба гӯши ҷавонон як-ду ҳарф медаромад.

– Алам мекунад, амак. Ҳозир мардум аз фарҳанг гӯё рӯй гардонда бошанд. Завқи китобхонӣ надоранд аз хурд то калон. Ба қавли як бузургвор «Умри одам ҳама дар фикри шикам мегузарад». Айби одамо нест, замон дигар шудааст. Барои як бурда нон аз субҳ то шом давидан даркор. Ба Худо бо ин маоши ночиз ёфтани нон осон нест. Шиками қӯдаконро бо хондани китоб пур карда нашавад.

– Не, бачам. Ин гап асос надорад. Шумо ҷавонҳо баҳонаҷӯӣ ме-кунед. Айбе надорад замона. Дунё ҳам дар шакли пешин қарор дорад. Замин даври тираш мечарҳад беист. Дарё ҳам мисли пештара ҷорист. Одамо дигар шудаанд. Лаванду ноқобил, баднафсу манфиатхоҳ. Усули тарбияро дигар қардан даркор. Ҳунарманд он аст, ки дилҳои мурдари эҳё кунад. Завқи одамра бедор намояд. Ин масъулият бештар ба дӯши шумост. Касби омӯзгориро писандидӣ, аз дигарҳо бештар талош намо. Ин бахта Худо ба ҳар кас насиб наме-

кунад. Шукр кун. Мушкил бошад, кам даромад бошад ҳам, пешаи пурифтихор аст. Инсон сохтан ҳунари ҳар кас нест. Кӯдак ба гили шӯридаи кулол монанд аст. Фақат шумо метавонед аз вай ҳар чӣ исозед. Албатта эҳёи қалбҳои мурда заҳмату ранҷ металабад.

– Аз чӣ чар қардани корро намедонад, кас. Сари роҳ музтар мондем. Хона равем, нобудихои рӯзгору шикваи ҳамсари азиз. Дар мактаб шогирдони танбалу дарсгӯрез...

– Ту омӯзгорӣ, бачам. Илоҷи корро ёфтанат даркор. Аз шогирдат сар кун. Аз нав бунёд қарданамон даркор. Кори нека мардум фаромӯш наменамоянд. Ғами бурдаи нонро хӯрдан зарур нест. Моро Худованд халқ қардааст ва ризқамонро мерасонад. То он лаҳза, ки нафас боқист, бурдаи нон ба ҳар восита меояд ба даҳон. Агар як-ду сол шоҳона зиндагӣ накунем, баъдҳо ҳамааш хуб мешавад. Ба додагии Худованд қаноат қардан ҳунар аст. Инсони комил барои нону ҷон зистанро ор медонад. Аз пай ном мурданро беҳтарин зиндагӣ гуфтаанд.

– Ҳар коре аз дастамон биёяд мекунем, амак. Дигар мадору тавон намонд. Муаллими бечора дар танҳой коре қарда наметавонад. Тарбияи бачаҳо бояд қори ҳамагон бошад. Ҷомеа рӯй ба мактаб биёрад. Ҳама ба хоҳири ояндаи меҳани азиз аз як гиребон сар барорем.

– Ана ба ин гуфтаҳо розӣ ҳастам. Мардум адлу инсофро фаромӯш қарданд. Ҳамаи нуқсонҳои ҷомеа аз беинсофист. Дар ҷое адлу инсоф бошад, ҳама қор ба низом меояд. Агар шумо кӯдаконро ба қанори қисмат ҳавола қарда, пай зиндагии шоҳона шавед, инсофу адолат аст? Не, не! Хуб андеша кун. Қонуни адолат маҳаки низом аст. Ҳама, аз шоҳ то гадо бояд ин қонунро эҳтиром намоянд. Муқаддас доранд. Акси ҳол мулк ҳароб мешаваду халқ дар азоб мемонад. Ҳозир кишвари мо ба як тифли хурдсол мушобеҳ аст. Халқамон ҳам. Баъди чандин қарн аз нав зимомӣ давлатро ба дастамон часпонд тақдир. Таҷриба нест. Дунё пур аз кашмақашу ҳиллагариҳо. Ҳар кас меҳодад фитнае ангезад, ё моро ба доми хеш афканад. Ҳамин хел давраи нозук. Бояд дасти ҳамдигарро гирем ва дар қадом мақоме, ки бошем, аз қонуни инсофу адолат ғофил намонем. Кишварамон обод мешавад. Ҳоло, ки дармону қувват дорам, дар ин мавзӯ қиссаҳо меғӯям. Бо гӯши дил шунав афсонаи маро. Пунбаро аз гӯш бигир. Баъдҳо ба шогирдонат қисса кун. Касе гуфта наметавонад, ки оянда онҳо кӣ мешаванд. Шояд аз ин қисса баҳрае бардоранд. Мабодо тамоми дидаву шунидаро ба гӯр барам меғӯям.

Лаҳзае сукут варзид амаки Ориф. Бо чашмони баста сар ба чайби тафаккур фуру бурд. Шояд дар китоби хотир оғози қиссаи

хешро мечуст. Ман низ катори вай сукут ихтиёр кардам. Китоби зиндаи ҳикмат аст пираки. Ба қавли Муроди ҳазлкаш «сари даҳ подшоҳа хӯрда аз зиндагӣ таҷриба андӯхтааст». Тӯли ҳаштоду се соли умр чӣ қиссаву ривоёте шунида, кадом воқеотро дида ва чанд китобе хонда...

– Сикандаршоҳи ҷон, ин қиссаро ман набофтаам, балки аз забони онҳое шунидаам, ки худ шоҳиди воқеа будаанд. Раҳмати қиблагоҳӣ ба санъати кишоварзӣ меҳр надошт. Саркори зовут буд. Тирамоҳ ба Фарғона мерафту то оғози тобистона кор мекард дар зовути Петрус. Бачаҳои деҳаро ҳамроҳ мебурд. Аввали тобистон бо бору банди вофир бармегаштанд ба ватан. Он қадар қисса медонист раҳматӣ. Агар таъаш хуш мешуд, ману додаронамро давраш мешинонду қисса мегуфт. Боре дар бораи қиблагоҳи худ, яъне ҷадди бузургвор сухан кард. Аз саргузаштҳои вай қиссаҳо мегуфт. То ҳанӯз ёд дорам қиссаҳои ӯро. Ба ин гӯшаи диёр бобои мо аз Ёзғанди Ваҳе кӯчида омадааст. Он ҷо ҳафт бародар буданду барои як тикка зами гапашон мегурезад. Медонӣ-ку куҳистони мо камзамин. Аз бародаро қаҳр карда ин тараф меояд. Дар ин боб ягон бори дигар ҳикоят мекунам. Ман дар бораи адлу инсоф қисса гуфтани будам...

Аз рӯзгори Маҳмадназари раҳматӣ бисёр қиссаҳо мондааст байни мардум. Баъзеашро мешунавию гумон мекунӣ, ки дар олами афсона сукунат ихтиёр кардаӣ. Дар бисту панҷсолагӣ дасташ болои дасти ҳама буд дар қадова. Маҳмадназар –луччак мегуфтанд одамо. Дар Бухоро «олуфта» мегуфтанду дар кӯҳистони мо «луччак». Он солҳо дар ин ватно зиндагӣ мушкил буд. Мисли ҳозира мошину трактор ва комбайна намедонистанд халқо. Роҳи мошингард набуд. Эҳа... аслан мо мардум намакшинос нестем. Эрод гирифтани айб ҷустана дӯст медорем. Хафа шудӣ? Ба иззати нафат расид? Айби дигарамон ҳамин аст, ки қудрати гапи ҳаққа шунидан надорем. Абрӯ чин нақун, бачам. Мани пираки бедалелу бурҳон думи саги касеро қач нагуфтаам. Он қадар далелат меорам, ки рӯ ба гурез меорӣ. Ба халосгар зор мешавӣ. Имрӯз аз хурд то калон Ҳукумати Шӯрора бад меғӯем. Нуқсони ҷомеаро моли ҳамон замон медонем. Баъзеҳо Ленина сақат меғӯянд. Як фикр кун: ҳукумат ба мо зовут сохт, фабрика, роҳи мошингард, , роҳи поезд, дар ҷои деҳаҳои хурду назарногир шаҳрҳои калон... Синаи кӯҳро дарронда ҷӯи об гузаронд. Дар ҳама деҳаҳо мактаб сохт. Боз чӣ хел мактабҳо! Дуошёнраву як ошён. Сафеду покиза. Аз як канори дунё мизу курсӣ оварду аз дигар гӯшааш асбобу ашён таълим. Мардуми соҳиби савод кард. Мардуме, ки ҳафт пушташон хату савод надоштанд, хатхону

хатнавис шуданд. Зани ту барои худаш як сабад чӯча бароварду аз ҳукумат кӯмакпулӣ гирифт. Ҳамаашро нодида гирифтем. Аз ҳама кас нуқсон ҷустем. Ин айби мо набуд. Айби сохтори давлатӣ. Ҳамин хел қонуни нонавишта дошт. Подшоҳи кишвар, ки мемурад, бадномаш мекарданд. Корҳои хубашро фаромӯш мекарданд. Фақат бад мегуфтанд дар ҳаққи вай. Ин қора онҳое пеш аз ҳама мекарданд, ки то зинда будани шоҳ «зинда бод» мефтанду кордашон болои рафта буд. Баъд ҳамаи мардум ёд гирифтанд ин ҳунарро аз пешвоҳои хеш. Ин қори бада подшоҳи кал оғоз кард. Меғӯянд, ки чанд бор дар маҷлисҳои калон хостааст худнамоӣ кунад, рухсаташ надоданд. Кафлез, ки бадташ хӯрд, ба хоҳиши дили худ кор кард... Як ба кишвари ҳамсоя бирав, зиндагии дунё шумат мешавад. Ман нарафтаам, нияти рафтан ҳам надорам, аммо дидагӣҳо меғӯянд. Имрӯзҳо рафтуомад бештар шудааст. Меғӯянд, ки замина бо ҷуфти гов шудгор мекунад. Роҳи мошингард нест дар он соҳили Панҷ. Азоби саҳт доранд мардум. Як ҳамшаҳрии мо таъриф кардааст, ки мо хонаҳои сафеду қолину мошин, трактор, кӯтоҳи гап ҳама ҷиз дорем. Яке аз ватндоро, ки ба ҳарфи ӯ гӯш меодааст, ба нафрат гуфтааст: «Набошад шумо кӯрнамак будаед, ки ба муқобил чунин як давлати одил исён кардаед. Панди бузургонро ношунида гирифтед, ки гуфтаанд «шоҳи одили қофир беҳ аз подшоҳи мусалмони золим». Ин ҳарфҳо беҳуда нестанд. Дар баҳо додан ба давлати шӯроҳо бояд адлу инсоф риоя шавад. Ҳақиқатро гӯем. Баду некашро ба мизон гузоре му санҷем, ки хубаш бисёр ё... Дур рафтам. Қиссаи мо мавзӯи дигар буд. Гӯр пирӣ... ҳуши одам, ки кам шуд, гапа гум мекардааст. Ба Доғистон мераваму аз Туркистон меоям. Ҳа, ёдам омад. Қиссае аз рӯзгори Маҳмадназар паҳлавон гуфтани будам.

Гуфтам, ки дар кӯхистони мо он солҳо зиндагӣ мушкил буд. Ниёгонамон «Ҳоки ватан аз тахти Сулаймон хуштар», гуфта тоб меоварданд ба саҳтиҳои зиндагӣ. Як рӯзи танги тирамоҳ раҳмати Маҳмадназар пайи овардани аловӣ озими дара шуд. Қатъи манзилу таи мароҳил карда, қарибҳои намози аср ба сари дара мерасад. Бору бандашро аз ҳар фуруварда, гӯшае хиргоҳ мезанад. Аз санг уҷоқ сохта ҷой меҷӯшонад. Шаб гесувони мушкини худро рӯи чехраи олам парешон мекарду пайкари ҳастаи паҳлавон аз навозиши насими шабхангом роҳат мебурд. Хоб домангираш шуд.

...Баробари кафидани чашми рӯз табарро гирифту рафт пояи бурси кӯхансол. Рӯз рӯшан шуд. Офтоб аз паси кӯҳ гардан ёзид. Арак сару рӯяшро мешуст. Хирвори ҳема меафзуд. Паҳлавон, ки шаби

дароз дар ҳавои тоза хӯфта буд, дигар хастагиро пай намебурд. Ва ... нохост дар кӯлчаи зону дарди ҷонгудозеро хис кард. Бо сад азоб поин фурумад. По ба замин ниҳоду аз хуш рафт. Чӣ қадар хобид, намедонист. Даме, ки ба худ омад, офтоб мағзи сарашро мечӯшонд. Рӯз аз ним гузашта буд. Дарди ҷонсӯз имкони ҷунбиданаш намедод. Фарёд зад, имдод хост. Ҳайхот, дар ин дараи ҳолӣ ва дур аз ободӣ кӣ ба фарёдаш мерасид? Пушаймон шуд, ки ба панди пиракии Абдурахмон гӯш надод. «Ба роҳи дур ва ҷои хилват танҳо нарава. Оламу ҳаводис, гуфтаанд Як афтидану хестан аст», гуфта буд пиракӣ. Танҳо буд ӯ. Ягона дастгиру муттақояш ёди номи поки Худованд. Худро ба даст гирифт, ақлаш ғолиб омад. Шикаммола то назди маркаб рафт. Парвои бору бун надошт. Ягона орзу – зинда ба назди зану фарзанд, хешу табор расидан буд.

Аввал дар деҳа овоза шуд, ки паҳлавон аз дарахт афтода маъюб шудааст. Баъдтар қиссаҳо афзуданд байни мардум. Аз шунидани онҳо воҳима ҳокими дил мегашту мӯйи бадан сих мешуд. «Маҳмадназари тентак, «ман зӯр» гуфта, аз гиребони гул гирифтааст. Гул писари амакат намешаваад, ки раҳму риоя кунад. Паҳлавона сари китф бардоштасту ба ҷарӣ ҳаво додааст. Тарсвара шудай мардак. Дар косо мепара. Оромӣ қарор надорад. На ҳудира пеш рафта мемонаду на бегонаро». Баъзеҳо ба рӯзи сиёҳи паҳлавон шарик ашк мерехтанду бархе мезаданд фарқи сараш санги маломат: «Ҳолуш аз ин ҳам бад шавад, ҷоҳила. Ман зӯрам гуфта махлӯки Худоро ором намегузорӣ?».

Рӯз то рӯз аҳволи паҳлавон бад шуд. Табибо аз дуру наздик омаданд. Омаданду илоче наёфта баргашта рафтанд. Муллоҳои номӣ чанд рӯз хонданду чилёсин қарданд. Не, дигар ҳама ба шифоёбиаш шубҳа қарданд. Пешӣ ҷашми мардум ҳамранги шамъ обу адо мешуд. Тавба, месӯхт. Сӯхтанаширо мидиданд одамо. Месӯхту дуд надошт. Рӯз то рӯз харобу лоғар мегардид. Дар баданаш гӯшт намонд. Пусту устухон шуд. Хешу ақрабо ҳай ду то қарданд. Касе онҳоро маслиҳат дод, ки Кабири парихона биёранд... ҳай заҳмат кашид Кабри бечора. Азоим хонд. Қасида хонд. Се шабу се рӯз нахобид мардак. Мо бачаҳои дунёбеҳабар механдидем ба ҳоли ӯ. Сӯзаши меодем.

Рӯзи ҷорӣ паҳлавон аз мадор рафт. Хобаш бурд. Пешӣ шумо дурӯғ пешӣ Худо рост. Ду шабу ду рӯз хобид мардак. Пахлӯ нагашт. Кабир ба деҳааш боз гашт. Табъаш хуш буд. Гоҳи рафтаниш назди дарвозаи паҳлавон як по дар рикоби асп ба мардум рӯ овард. Баъди се-ҷор рӯз як бори дигар меоям. Гуфт. Ҷошти рӯзи саввум аз хоб бе-

дор шуд паҳлавон. Асли қадим ворӣ ҳушу гӯшаш дар ҷояш буд. Вале аз касалии худ чизеро ёд надошт. Фақат дарди кӯлчаи зону озораш меод. Бо асобағал даробаро мекард.

Ба ваъда вафо қард Кабир. Охири ҳафта омад. Омаду дар танҳои ҳамроҳи паҳлавон дуру дароз сӯҳбат қард. Баъд ҳузури ҳешу табор коғазӣ лӯла қардаро ба дасташ часпонд.

– Гуш кун, паҳлавон, – таъкид қард парихон. – Агар ба фармудаи ман амал намоӣ аз дарду ранҷ наҷот хоҳӣ ёфт. Як ҳафта банду баст қардам. Ҷонам ба лаб омаду сари риштаре ба даст овардам. Натарс. Бемуҳобо бирав ба назди шоҳ.

Баъд ўро ба оғӯш кашиду видоҳ қард. Барзагови қориро пешкаш намуданд. Розӣ нашуд Кабир.

– Дар роҳи ризоӣ Худо мекунам. Шифои қомил, ки ёфт барзагова қушта тӯю тамошо диҳед. Ман ҳам меоям қатори меҳмонҳо. Ба мисқину бенавоҳо якҷӣ – нимҷӣ садақа диҳед.

Субҳи барвақт ҳари бури Маҳмадназарро зину афзор қарданд. «Ҳари мисрӣ» меғуфт, ў шӯҳиомез маркаби бақувату қориашро. Ба савор шуданаш кӯмақ қардем. Даст ба дуо бардошт раҳмати Нусрат. Ба Худо супоридемаш.

Вақте ба сари дара расид, шаб ҷодари мотамиро ба сари кӯҳу пушта қашид буд. Сари теппаи аланде нишаст дар интизорӣ. Вақт қохилона қом меқартофт. Шағоли шубҳа қандон мезад ба синаи ў. Шояд Кабир қиребаш қод. Дар ин дараи сарду қолӣ сарқоз қуву шоҳ қуҷост? Ҷонаш ба лаб омад аз бетоқатӣ. Қосаи сабраш лабрез шуд. Ва қун ду қос аз шаб гузашт, ў қирифтори яёсу ноумедӣ раҳти қоб қустурд. Оқирин қор ба қунҷу қанори дара қашм дӯхт. Ноқост аз як қанори дури дара машғалаҳои қурузон қайдо шуданд. Аз он дури ҳамранги ситораҳои урду қирра қуднақой меқарданд. Қоб аз сараш қарид. Яқин қард қухани Қабирро. Ба ростии қухани ў диғар шубҳае набуд. Ба қудӣ бадрқаи лашқар расид сари дара. Лашқариён меомаданду меомаданд. Лашқаре аз ситораҳои осмон афзунтар. Дара қур шуд. Диғар қои сӯзанпартой намонд. Ва дар байни онҳо қатри шоҳро дида: давраш қуломони зарринқамар ва қондорони савора қалқа қада. Қаймае қаданд аз атласи қафтранг ва бо зару зевар ораста. Таҳте аз қуби оҷ ва давраш қузоштанд қурсҳои заррин. Шоҳ пиёда қашту по рӯи тахт ниқод. Вазирону надимон, паҳлавонону қарданқашон қар яке мувоқики қояи қуд аз ду тараф рӯи қурсҳои нарм ором қирифтанд. Қонсолорон аз қайи қустурдани дастарқон сарқардон. Як зум қирифтори ваҳшату қайрат даву този лашқариёно тамошо қард. Сипас тақай асо лангон-лангон

вориди боргоҳ гардид. Касе садди роҳ нашуд. Заминро намоз бурд. Дасти адаб пеши бар ба шоҳ офарин хонд ва бо тавозӯ гуфт:

– Дуруд ба шоҳи ҳафт кишвар. Умрат дарозу танат сихат, давлатат пойдор, душманат сарнагун бодо, малики додварз.

Малики чиниён саломи ўро пазируфт ва бо даст ба курсии заррине, ки ҳолӣ буд, ишора кард.

Паҳлавон бори дигар сар ба таъзим фуруд овард.

– Ба меҳмонӣ наомадаам, шоҳи бузургвор. Овозаи адлу инсофат байни инсу чин парешон гаштааст. Додхоҳӣ омадаам. Агар ба фарёдам бирасӣ ва доди маро аз ситамгар бистонӣ, қарнҳо бимонӣ дар неқномӣ.

Бо сад азоб калимоти омӯхтаи Кабирро баён кард ва ғарки обу арақ аз чайби яктаҳ номаи Кабирро бурун овард, заминро бўсид ва онро ба пояи тахт гузошт. Бо ишораи шоҳ вазир номаи сарбастаро кушуд ва бо овози паст қироат кард. Шоҳ дуру дароз сар ба чайби тафаккур фуру бурд. Аҳли рикоб аз ин сукут ба даҳшат уфтода баланд нафас намекашиданд. Билохира шоҳ сулфае карду гуфт:

– Ай бузургони кишвар, ай мардони бо ору номус ва Худотарс! Худо шоҳиди суханҳои ман аст. Ҳафт пушти қавми ман ба одамизод зиён нарасонидааст. Умр киро надорад, ки дар бадномӣ зиндагонӣ кунем ва фардо дар Арасот аз шармандагӣ натавонем сар боло кардан.

Ҳама аз ҷо баланд шуданд ва суханҳои ўро тасдиқ карданд.

– Пас бигӯед, водии Гузор дар дараи Нисор ба кадом ҳоким мутааллиқ мебошад?

Марди нуронӣ, азракчашм, ки риши сафед то рӯи ноғаш мерасид, аз курсии заррин бархост ва таъзими шоҳро ба ҷой овард.

– Эй сарвари далерон, зинати дарбору пояи давлати мо, оё метавонӣ бигӯӣ, кадом бемурувват ба ин бандаи Худо ҷабр намудааст? Агар хабаре дорӣ, бигӯӣ, вагарна аз пайи ёфтани он ночавонмард бош.

Марди пир сукут ихтиёр кард ва нимтаъзиме карду аз хайма берун шуд. Фурсате пас ҳамроҳи ҷавонмарде қавипайкар ва зеборухсор вориди хаймаи шоҳ гардид. Шоҳ лаҳзае бо нигоҳи пур аз ғазабу нафрат саропои ҷавонмардро палмосид.

– Ай ҷавонпахлавон, аз Худо натарсидӣ ва аз мо шарм надоштӣ, ки махлуки Парвардигори азимушайнро озор додӣ? Оё медонӣ, бо ин кирдори ҷоҳилна пеши оламиён моро бадному сияҳроқ намудӣ?!

– Шоҳам, бад кардам, тавба кардам. Сари ҷаҳл... Он рӯз баъди сафари тӯлонии ҳарбӣ мураххасӣ гирифтам ва хостам дар танҳои

бигнаваму кӯфти рохро аз хеш дур намоям. Бо ин ният рафтам сояи бурси кӯхансол, – бо сари баланд посух гуфт чавонмард. – Одамизод ҳезум меғундошт. Ва лаҳзае пас ба буридани шоҳу хадраҳои бурси пир даст зад. Ман нимхобу нимбедор ба зари табари ӯ гӯш меодаму нафринаш меҳондам, ки як дарахти зеборо, маскани ҳазорон паррандаро мебурад. Садои шикастани шоҳи бурс ба худ овард маро. Рост болои ман меомад. Хостам худро ба канор кашам, аммо фурсат даст надод. Шоҳи бурида бошаст болои поям афтод. Аз дарди ҷонкоҳ беҳуд шудам. Даме, ки ба ҳуш омадам, одамизод ҳанӯз шохҳои сабзи бурси кӯхансолро қир мекард. Аз дард поямро ҷунбонда натавонистам. Сари ғазаб табарзинро аз камар кашидаму ҷониби вай партоб намудам. Ба кӯлчаи зонаиаш бархӯрд ва то ҳанӯз он ҷост.

Шоҳ дуру дароз сукут варзид. Аҳли дарбор низ ба ҷайби андеша сар фуру бурда буданд. Як сукунати сангин бор андохт фазои хайма.

– Андешаи кори хешро накардӣ, чавонпахлавон? – Сукуиро ҳалалдор сохт окибат шаҳаншоҳ. – Надонистӣ, агар дар умри чанд рӯза касе ба доди ин мазлум нарасад, фардо Худованд ҷазоятро хоҳад дод. Шукр ӯро ба сӯи мо раҳнамоӣ намуданд ва фардо назди Парвардигор шармсор нахоҳам монд. Ҳар ойна ҷазоятро ба кафат хоҳам гузошт.

– Олампаҳо, ибтидо ӯ зулм кард. Фароғатамро ҳалалдор намуд. Поямро дардманд кард. Магар ҳуқуқ надоштам пайи дифои хеш ҷорae андешам?

– Ӯ қасдан коре накардааст. Мо ба амри Илоҳӣ аз ҷашми эшон пинҳонем. Ту дониста ба зерӣ дарахт хуспидӣ ва имрӯз аз дифоъ ҳарф мезанӣ. Магар ин шармандагӣ ва берӯй нест? Абри идбор болои сарат соя афкандааст ва ҳузури мо беҳудагӯй дорӣ. Магар фаромӯш кардӣ, ки Худованд заминро осмонро ба хотири Одам офарид. Ӯро дар замин халифаи хеш хонд ва бар ҷумлаи махлуқот бартарӣ дод. Ҷаллод, сари ин ҷохил зеби дор аст!

Вузаро, удабо ва уламо бархостанд ба шафоати ӯ.

– Шаҳриёро, – лаб ба сухан кушод вазири аввал, – агар пахлавон аз нодонӣ айбе кард, шумо бо қарами хеш авфаш намоед. Дар олам ҷуз зоти поки Парвардигор ҳама айбу гуноҳе дорад. Ба мисли ӯ марди пахлавону ҷолок дар лашкари шумо касе нест.

– Шумо ҷаро бар ҳилофи қонуни адлу инсоф ҳарф мезанед, – хитобид шоҳ. – Агар ӯ фарзанди маро кушта буд, авфаш кардаме, аммо даст ба мардумозорӣ задааст. Агар аз гуноҳи вай ҷашм бипӯшам, инсоф аз байн меравад. Золимон шердил мешаванд. Пояи давлат ба адлу инсоф пайваста аст. Шумо ин чизро хуб медонед.

Дигар касе чуръати ҳарф задан надошт. Ҷаллодон рӯ ба рӯт хаймаи шоҳ, пояҳои дорро бардоштанд. Ва ҳалқаи дор паси чоряк соат бо даҳони во ҷониби дарбор менигаристу мунтазири лукмаи хеш буд. Гунаҳкор илоче ҷуз ризо ба тақдир надид...

Табиби ҳосаи шоҳ паҳлуи Маҳмадназар нишаст ва даст ба зонуяш бурд. Дарди ҷонкоҳ аз нав домангираш шуд ва аз зӯри дард аз ҳуш рафт.

Аз таъсири офтоби тамуз ба худ омад. Чашм кушод ва бо нигоҳи кунду беранг атрофро палмосид. Ногоҳ нигоҳаш ба хокистари гулханҳои афрӯхта бархӯрд ва воқеаи шабҳангом хирра-хирра пеши рӯяш ҷилвагар гардид. Пойи маъюбашро ҷунбонид: на дард карду на озоре кашид. Саросема аз ҷо баланд шуд ва азми тохтан кард. Асли қадим ворӣ. Аз шодӣ гирист. Хеле даву тоз карду паҳлуи хокистартӯда қарор гирифт. Ёдаш омад қатли ситамгар. Бо ҳарос ҷониби пояҳои дор нигарист. Аз ҳайрат ях баст пайкараш. Дид: ду ҷубаке баробари дона гугирд ва малахе ба он авезон.

Амаки Ориф қиссаро катъ кард ва ҷониби пиёла ишора намуд. Аз ҷойники сачоқпеч барояш ҷой рехтам. Ҷойи ширгармро бо ҳавсала менӯшиду ман пайи қиссаи аҷиби вай дар осмони бекарони андеша саргардон.

– Дидӣ, бачам, – маро аз сафари дур ба сӯи хеш хонд амаки Ориф. – Марди одил дигар хел рафтор карда наметавонист. Шоҳи ҷиниён ба хотири ҳукумати адлу инсоф дар мамлакаташ беҳтарин сарбозашро маҳкум кард. Ба ҳарфи муқаррабони хеш гӯш надод. Ба хотири бегонае... Медонам, ҷавонони имрӯз ҳикояти ин пири беморро шунида тамасхӯр мекунанд. Меғӯянд: «Мӯйсафеди Ориф сари пирӣ ақл бохта, афсонабофӣ мекунад». Ман парво надорам. Ин қисса панднома аст. Оинаи ибрат аст. Хохӣ номат ҷовидон монад, мулкати харобнагардад, давлатдорию ҷавонмардиро аз малики ҷиниён биёмӯз. Ва ҳоло ҳар қадоми мо бояд коре кунем, ки дар мустаҳкамии давлати ҷавону навбунёд ҳиссагузор бошем.

Ба ҳарфҳои пирамард гӯш меодаму мурғи ҳаёл ба дуриҳо пар мекашид. Аз кирдори ҳамчинсони хеш шармам меомад.

Амаки Ориф магар аз ҳарфи зиёд хаста шуда буд, ки хоб домангираш гашт. Мани гирифтори андешаҳо дар ваҳми хеш пайи дарёфти адлу инсоф рӯйи замин кафш фарсуда мекардам...

« Г У Н О Ҳ И П А Д А Р »

Сари теппаи баланд хомӯш ништа буд мардак. Ба поин ба тарафи хонаҳои бенизом ҷойгирифтаи домани кӯҳ менигарист. Писарак бо чашмони пурхайрат ба чеҳраи гирифтаи мард чашм дӯхта буд. Аз афташ вай пай бурдан душвор набуд, ки аз хомӯшии дурудароз ва азиятовар дилгир шудааст.

– Бово, ҳамон хонаи сердарахт ҳавлии худамон нест?

– Ҳо, ҷони падар. Номи хонаро нагир, ки чашмом кӯр мешаванд, – бо алам ҷавоб гуфт мард ва сар болои даст гузошт.

– Бигӯ, бово, кай ба хонаи худамон меравем, магар аз ин баландӣ рӯзи дароз тамошо кардан ба дилат назадааст?

– Ба ин хона ҳеч гоҳ барнамегардем, ҷони падар. Хонаи дигар месозем, хонаи нав ва он хонаро дар ягон ҷои дур сохтанамон даркор, то ман дигар номи ватанамонро, он ҷои муқаддасро, ки падару модарам ҳок гаштаанд, то рӯзи марг нашунавам.

– Ҳамааш гуноҳи туст, падар. Моро партофта рафти ва ба ин рӯзи бад гирифтор шудем.

– Ҳо, бачам. Ҳамааш гуноҳи ман, гуноҳи мани бадбахт. Ту ҳоло ҳамин тавр фикр мекунӣ, мумкин дигарҳо ҳам. Калон шавӣ баъд гунаҳкорро меёбӣ. Боз камтари дигар сабр кун, ҷони падар...

Писарак дар нӯги мижгонҳои дароз-дароз ва сип-сиёҳи мард қатраҳои марворидранги ашкро дида, ба тааҷҷуб монд. Ӯ то ба ҳол ба хотир надорад, ки падари паҳлавонаш ашк рехта бошад. Ҳатто қавоки овезони ўро ёд надорад ва аз забони падар то ҳол шикоят настунидааст. Агар дар кӯча хангоми бозӣ бо ҷӯраҳояш лат хӯрда гирия мекард, падар аз вай меранҷид. «Мард шав, мегуфт бачам. Мардак агар дасташ шиканад, набояд гирия кунад. Бо сабру бардошт бошад. Дар ҷанг пою дастҳои мардони заҳмдорро мебуриданд, вале лаб зери дандон газида, тоб меоварданду аз дард шикоят намекарданд». Вале имрӯз ҳуди ӯ мардаки азамат шарм накарда, ашк мерехт. Албатта, навҳа намекард. Писарак ёд овард, соли гузашта бачаи ҳамсоя дар дарё ғарқ шуд. Падари ғамзада дар даст асо гирифта, дар соҳили дарё қадам мезаду ҳой-ҳой гирия кард. Тамоми ҳафта азодорӣ кард. Ҳатто шабхангом аз соҳили дарё овози ӯ меомад. Аммо падари вай сарашро миёни панҷаҳои бақувваташ дошта, хомӯшона гирия мекард ва тамоми бадани марди азимҷӯсса маҳин-маҳин дар зери бори ғаму андӯҳи бекарон меларзид.

Офтоби тамуз ба тахтапушти писарак таъсир кард. Бетоқат шуд, вале дигар бо падар ҷуръати суҳан гуфтан надошт. Дилаш ба ҳоли

падар сӯхт. Агарчӣ ханӯз ба маънои ҳаёт дуруст сарфаҳм наравад ҳам, дар байни як сол камубеш чӣ будани зиндагиро пай бурд. Пай бурд, ки зиндагӣ пастию баландиҳо дорад. Пай бурд, кигоҳ одамон ба санги сари роҳ пеши по меҳӯранд. Ва боз ҳис кард, ки дар дунё а ҳама одамшаклҳоро ИНСОН номидан мумкин будааст... Оҳиста аз ҷояш бархоста, ҷониби беи яккаи паҳлӯи теппа рафт. Аз гармо дар сояи ӯ паноҳ ҷустан меҳост.

– Ҳамааш гуноҳи ман, – ғурғур кард падар ва тарафи ҳавлӣ бори дигар бо ҳасрат нигариста, аз қалби лабрезии зардоби ғаму дард оҳи оташборе берун намуд. Оби тумчу часпак дахонашро пур карду сипас халқаш ба сӯзиш даромад.

Як сол муқаддам ӯ марди хушбахте буд. Дар зиндагиаш ҳама чиз мерасид. Ҳам хонаву ҷо ва ҳам зани меҳрубону фарзандони ғапдари. Ба ёд овардани он рӯзҳо барояш гоҳ талх буду гоҳ гуворо. Не, ӯ гузаштаре магар фаромӯш мекунад? Ҳаргиз! Ба қарибӣ бо даъвати суди халқии ноҳия ба ин тараф раҳгузар шуд. Ана як ҳафта боз ба сари ҳамин теппа меомад соатҳои дароз нишаста, перомуни рӯзҳои рафтаи умр андеша меронд. Занак баъди як сол ўро ба суд дода, даъвои алимент кардааст. Хайр бало ба пасаш. Қонуни боадолат ҳар чӣ гӯяд, ҳамон мешавад. Охир ҳамаи кӯдакон дар интернат тарбият ёфта истодаанд. Алимент барои кӣ? Барои базмороии занак? Ё Тозагул меҳорад, ба дигарон хизмат карда, аз вай маош гирад?

Чӣ илоҷ? Мард бояд, ки ҳаросон нашавад. Мушките нест, ки осон нашавад, гуфтаанд. Бояд ба ҳама саҳтиҳо тоб орад.

– Чаро ба ин рӯзи бад гирифтӣ шудам? – аз нав ба андеша рафт мардак. – Ҳамааш аз касофатии мошин. Ҳамсои мошин хариду вай ба бало монд. Ҳамин ки аз кор бармегашт, ҳамсараш:

– Бовои Саёҳат, шунидӣ, Ҳасан мошин харидай! Зану бачаҳоша имрӯз савор карда ба район бурд, гӯён «ба чаҳ-чаҳ медаморад». – Аз мошинхариҳои онҳо як моҳ нагузашту Сороҳон ба мо нигоҳ ҳам намекунад. Назараш намегирад бовош. Ҳамин ҳам зиндагӣ шуду... Кор гуфта, номуси дунё гуфта як умр худата азоб додӣ беҳуда. Касе ба қадрат нарасид. Як бор даҳони сардори идора нақайд, ки «Содиқ коргари пешқадам аст, бояд бенавбат мошин гирад», гӯяд. Хок бар сари ҳамин хелӣ роҳбар. Ў, ки мошин дорад. Чаро парвои мо бесоҳибҳо кунад?

Ба назараш суҳанҳои занак ҳазлу шӯҳие буданду бас. Гоҳ ба соддагии вай меҳандид. Табассуми беғамонае карда мегуфт:

– Ғам нахӯр. Очаш, дар кӯчаи мо ҳам тӯй мешавад. Ҳозир ба мо

мошин чӣ даркор? Шукр дар зиндагӣ камие надорем. Рӯзу соаташ расад, мошин ҳам меҳарем.

Баъд аз суҳанони Содиқ занак итобе намекард. Ҳамааш нағз буд. Вале рафта-рафта қабои сӯхбат дигаргун мешуд. Табассуми малех лабони зебои Тозагулро падруд гуфтанд.

– Бовои Саёҳат, ту аз кӣ кам? Як одами баоброӣ деҳа. Худат кор мекуни, камакак захира дорем. Ба болои он чанд сум қарз гирем, ё говамонро фурушем, кор буд мешавад. Охир мо ҳам нангу номус дорем

– Ин қадар шитоб накун, занак. Шитобкорӣ аз шайтон мондааст, мегӯянд. Мумкин аз ҷои кор мошин диҳанд. Соли гузашта худро дар навбат нависонда будам. Гова фурушем. Ҳоли бачаҳо чӣ мешавад? Як чакка ширашро онҳо меҳӯранд, мо зиён мекунем?

– Ҳой мардак, агар худи ҳамин ҳафта пула саришта карда, мошин нахарӣ, дар ин ҳавлӣ ё ту мемонӣ, ё ман! – итоб кард занак ва ба хонаи хоб даромада дарро аз пасаш қулф зад. Ба гӯши Содиқ овози гирии ӯ расид.

Онҳо соли бистум буд, ки як ҷо зиндагӣ мекарданд. Соҳиби шаш фарзанд. Вале бори аввал занаш шӯридахоти р буд. Бист сол назди комбинати абрешими пойтахт шинос шуданд. Содиқ як сол пеш барои таҳсил ба шаҳр рафта буд. Ана ҳамон вақт Содиқ ба Тозагул шинос шуд. Бо хонааш рафтуомад кард. Ва рӯзе ба вай таклиф кард, ки хонадор шаванд. Занак аввал розии надод. Пиндошт бо ӯ шӯҳи мекунад. Чанд баҳона пеш овард.

– Ман зани шавҳардида, – далел овард ӯ, – баъд фарзанд дорам.

– Маро касе намеҳандад. Туро дӯст медорам, Тозагул. Ман як сағираи бекас. Бо сари қоқ ба дилам зад. Ба фарзандат падар мешавам.

Аммо дӯстони Содиқ ба ин азми вай зид баромаданд. Онҳо тозагулро нағз мешинохтанд.

– Биё, Содиқ, аз роҳат гард, – зорӣ мекарданд онҳо. –Ин зан лоиқи ту нест. Охир дар шаҳр духтар бисёр ку. Ту медонӣ, вай агар зан мешуд, бағали шавҳари аввалаашро гарм медошт. Бо дигарҳо ҷӯрабозӣ намекард. Ягон рӯз пушаймон мешавӣ, Содиқ.

– Маро ба ҳолам монед, бачаҳо. Ёро ба роҳ медарорам, одам мешавад. Дӯст медорам. Агар ба мақсад нарасам, намедонам...

Ҳамин тавр онҳо хонадор шуданд. Баъди гузаштани солҳои зиёд бо розигии занак ба деҳа кӯчид...

Аз итоби занак ҳафа шуд. Магар бист сол барои инсон кам аст. Дар байни ин солҳо ҳама шодию хурсандиро бо ҳам دیدанд. Ана

окибат чӣ шуд? Фарзандони Содиқ бо даҳони во атрофи ўро печонда, хомӯш менишастанд.

– Очам рост мегӯяд, – хомӯширо шикаст духтари калониаш Саёҳат, ки дар синфи нухум мехонд. – Ҳама соҳиби мошин шуданд, мо аз кӣ кам? Ана вай амаки Ғиёс. Худаш дар ягон ҷо кор намекунад. Кораш зимистони дароз дар бозор себ фурӯхтан. Хонаву дараща бинӣ хушат аз сарат мепарад. Мошин ҳам дорад. Боз майдачуйда не, ГАЗ-24. Ту бошӣ, бово, кор гуфта гаштӣ.

Содиқ аз гапи духтараш бештар хафа шуд Ба кӯдакони хурдсоллаш нигарист. Чояшро нахӯрда. Аз ҷо бархосту ба кӯча баромад.

Тозагул як хафта боз бо вай ногап буд. Аксари шабҳо аз кор баргашта гурусна мехобид. Ба қароре омадани мешуд. Аз ногувориҳо роҳи наҷот мечуст. Аз занаш ҷудо шавад, тифлони бегуноҳ дар чӣ аҳвол мемонанд? Чӣ илоҷ, аз ёру рафиқон пул мегирам. Рӯи хотири чигарбандонам. Баъд қарзамро ба оҳистагӣ аз қадди маош меканам...

Охири моҳ мошин гирифт Содиқ. Худи мошини ҳамсоя баринашро. Сардори идорааш ваъда дод, ки охири сол мошин шавад, медиҳам. Вале Содиқ розӣ нашуд. Аз бозор харид. Пул қарз кард. Ба фурӯхтани гову гӯсола дилаш нашуд. Аҳли оилаи Содиқ аз хурсандӣ ҷои нишаст намеёфтанд. Акнун вақтҳои холигии ӯ ба мошин савор шуда, ба сайру тамошо мерафтанд. Табӣи Содиқ ҳам шод буд. Як лаҳза қарзи мардумро ба фаромӯшӣ супурд. Хайр пул чони одам не-ку. Ёфт мешавад. Бачаҳоро ёфта наметавонам.

Хурсандии Содиқ дер накашид. Баъди як-ду моҳ баъзе соҳибони пул кас фиристода, «амонатӣ»-и хешро талаб намуданд. Ва боз Зӯрибеки бангӣ. Ки аз вай ҳам пул гирифта буд, дар маъракае хуб изо дорондаш.

– Мардак, мошинсаворит мефораду пули мардума додан не. Токидор марда аз пули ғундоштагии хеш мошин харида, баъд токира нимта мемонаду беминнат мошин ҳай мекунад. Ҳайфи ҳамин тану тӯш Содиқ. Надонистам, лави латтай, варна пуламро хор намекардам.. Пули ман мероси момакалонат не-ку...

Гумонаш рӯи сӯзан менишаст. Саропои вучуди ўро оташи сӯзоне ба коми хеш кашид. Аз ҳамин рӯза мурдани ман барин мард бехтар, андеша мекард дар дил. Чӣ илоҷ? Бозёфташ базӯр сару нӯги рӯзгорро таъмин мекард. Аз нисф зиёди маошаш сарфи мошин мегашт. Лол монд. Бо ҳадду ҳамсоя маслиҳат намуд. Ҳамсои дар ба девори ӯ усто Собир маслиҳат дод, ки «аз ҷои қорат рухсатӣ гир, ҳамроҳи ман деворкашӣ меравем. Дар андак вақт қарза саришта мекуни».

Ба занак гуфт, розӣ шуд. Ба номи сардори идора арзиза навишта, шароитастро маълум кард. Пешқадамиашро ба ҳисоб гирифта, дусола рухсатиастро иҷозат доданд.

Мардак аз ҷайб рӯймолча бароварда. Ашки чашмонашро пок кард. Сӯи писарак нигарист. Ё аз ҳама дарду ғами дунё фориғ. Ғарқи тамошои табиати афсунгари кӯхистон зери дарахти бед қачпахлӯ зада. Роҳат мекард. Аз нав тасаввураш бол зада, ба олами хотира баргашт.

Сафар се моҳ тӯл кашид. Зарурат донист, ки ҳамроҳи усто Собир ҳавлӣ ба ҳавлӣ кор ҷустуҷӯ намояд. Шарм мекард. Одамони бегона ба тарафи онҳо бо як ҳисси ғарибе менигаристанд. Вале ҳамин ки чехраи қарзхоҳонро пеши назар меовард, ноилоч дунболи усто қадам мезад. Бо сари ҳам супоришҳои ӯро иҷро менамуду ба рӯи мардуми он ҳавлӣ наменигарист. Гӯё дар назди онҳо гуноҳи азиме карда бошад. Рӯзҳои дарози тобистон, айни гармии ҳаво аз сахар то шом каланд задан, ҷонашро ба лаб расонд. Рӯз то рӯз пайкараш об мешуд. Аммо ӯ лаб зери дандон газида, тоб меовард. Ниҳоят усто баъд аз меҳнати тоқатфарсо, рӯзе аз анҷоми кор навид гуфт.

Пулҳои ғундошташро байни онҳо тақсим кард (се нафар буданд онҳо: усто, лойчӣ ва лойбур). Аз пули қарз кардааш анча зиёд. Хурсанд шуд Содиқ. Тамоми азобу ранҷи кашида фаромӯш гашт. Бо пули зиёдатӣ барои аҳли оила савғо харид. Боқимондаи пулро ба дасти усто дода хоҳиш кард, ки ба ҳамсараш расонад. Бигзор то ба деҳа омадани вай қарзхоҳон пули худро гирифта хурсанд шаванд.

— Ман як сари қадам Алмаато меравам. Писари акаам ҳамон ҷо хизмат мекунад. Хабар гирифтаним лозим. Арвоҳи падараш шод мешавад.

Ба деҳа мешитобид Содиқ. Дидори чигарбандонашро пазмон шуда буд. Аммо ба хона расидан замоно дуд аз димоғаш баромад. Дарвозаи хонаеро, ки бо меҳнати ҳалол сохта буду дар ҳар вачаб девор нақши обилаи дастони хешро медид. Ба рӯяш шахси бегонае кушод. Занашро пурсид.

— Тозагул хонаро ба ман фурухта, ба район рафт. Як ҳафта пештар.

Ҳайрати омехтаи ваҳшат вучудашро фаро гирифт. Боварии ӯ наомад. Наход зане, ки дар тӯли бист сол сар ба як болишт мондаанд, берозигии марди хона чунин рафтор кунад. Охир Содиқ барои вай бегона аст? Дар дунё ягона каси қарибаш Тозагул. Ҳамаи ёфтаву тофташро барои онҳо сарф кард....

Ба деҳаи ҳамсоя хонаи як ошнояш рафт. Шабро бо сад азоб, бо

сад тарсу ваҳм рӯз кард, вале дар бораи фалокати ба сараш омада. Лаб накушод. Субҳи барвакт роҳи районро пеш гирифт. Пас аз саргардониҳои зиёд тақдир ӯро бо Тозагул рӯ ба рӯ овард. Гашти рӯз «Як пиёла ҷой нӯшам» гуфта, роҳи ягона ҷойхонаи соҳили дарёро, ки дар ин мавсими сол хеле камодам буд, пеш гирифт. Ин дам дар як гӯшаи кӯчаи ҳолӣ чашми ӯ ба мошинаш уфтод. Рост пеши мошин рафт. Пас аз чанд лаҳза аз ошхонаи пешорӯи ӯ зану духтараш ҳамроҳи ҷавоне баромада, сӯи вай омаданд. Содикро дида. Бо нӯги ангуштонаш салом кард Тозагул. Битамом тағйир ёфта буд занак. Дандони тилло, соати тилло, гарданбади тилло, дастпонаи тилло ва сару либоси муди охирин ӯро ба назар аз будаш зиёд ҷавон нишон меоданд.

— Омадӣ. Мардак?

— Омадам.

— Нағз кардӣ. Ман ҳам омадани туро интизор будам.

— Пулҳои фиристодаамро гирифтӣ?

— Ҳа. Биё савор шав, ба хона меравем. Ҳамон ҷо сӯхбат мекунем.

Кӯча ҷои гапзании мо нест. Ин ҷавон домоди ояндаи мо Артур.

— Муборак шавад. Саёҳат мактабро тамои накарда, дар ғами домод афтидӣ?

Саёҳат дигар намехонад. Ҳамин қадар хонданаи бас. Дар хона барои мо мардина лозим аст. Рафтем, баъд сӯхбат мекунем.

Содик итоаткорона ба мошин савор шуд. Ба паскӯчае тоб хӯрданд. Мошин назди хоначаи хурди нимвайронае истод. Занак аз мошин фурумада, дарро кушод. Содик дунболи ӯ.

Ҷавон моторро ба қор андохта, ба роҳи омадагиаш пас гашт. Саёҳат паҳлӯи вай менишаст. Таги шонаи чапи Содик хала зад ва лаҳзае пардаи сиёҳи ғафс пеши чашмонашро пӯшид.

— Бачаҳо кани? — бо овози гирифта пурсид вай.

— Чор нафараш ҳамроҳи Раъно, Саёҳату Насрулло ҳамроҳи ман. Шароит нашуд. Хона шавад, ҳамамон сарчамъ мешавем.

Сокит шуд Содик. Хомӯшона савғоҳои овардаашро пеши занак гузошт. Ин дам ба димоғаш бӯи туруши машрубот расид. Сӯхбаташон кӯр намегирифт. Шабро ба ҳоле рӯз кард. Рӯзи нав ҳам ба назараш беранг буд. Бегоҳӣ занак худ ва духтарашро ба тартиб овард. Аз дар баромада истода:

— Як кас хона ваъда дода буд, аз ҳамон абар гирифта меомам, — гуфт.

Тамоми шаб Содик мижжа таҳ накард. Таби баланд азобаш меод. Доруи хоб хӯрдан ҳам ёрие нарасонд. Саропояш дар оташ

месӯхт. Субҳи барвакт ҳанӯз чашми рӯз накафида, овози мошин ўро ба худ овард. Аз дарича ба берун нигарист. Зану духтарашро дид. Ба хона даромаданд. Ҳарду ширакайф ва аз азоби бехобӣ рангу рӯяш коҳида. Болои кӯрпачаи ифлос бо сару либос дароз кашидан замоно хобашон бурд...

– Аз худам гузашт. Хонаи бемардина ҳамин хел мешавад. Ҳеч гап не. Дар дунё қорҳои аз ин бадтараш рӯй медиҳанд, – худ ба худ фикр мекард Содиқ. – Хайр, ба занак сӯҳбат мекунам. Ўро бори дигар аз роҳи бад мегардонам. Мани бекасу кӯй ба кучо ҳам меравам, «замин сахту осмон баланд». Рӯи хотири бачаҳо...

Занак то чошти рӯз хоб рафта, мондагиашро баровард. Содиқ пеши онҳо нишаста. Чун ғаввоси ноухдабарое дар баҳри беканори андеша ғўта мезад. Оқибат ғўё ба қароре омада бошад, занашро аз хоб бедор кард.

– Тозагул, чаро хонаро фурӯхтӣ? – бо табассуми пур аз дард пурсид Содиқ.

– Ба ман деҳа маъқул не, худам одами шаҳр.

– Хайр чанд пул фурӯхтӣ?

– Панҷунимта.

– Нодон. Хонаи маро ҳозир ба даҳ ҳазор ҳам намедиҳанд.

– Хайр, акнун пушаймонӣ суде надорад.

– Хуб занак, бигзор гапи ту шавад. Пули фиристодаамро ба қарзҳо додӣ?

– Ачаб гапҳои мазанӣ. Он пул ҳаққи ман буд. Ҳаромииро туро ҳўрондаму пўшондам. Боз пул мемонад?

– Пули хонаро бите набошад, ягон хонаи арзониар харем.

– Ба ту дилам месўзад Содиқ. Ачаб марди соддаӣ! Агар ту ба ман даркор мебудӣ, хонаро фурӯхта намегурехтам.

– Хайрони туам, занак. Дар бист сол ба ман хиёнат накардию...

– Акнун дунёра фаҳмидам. Бист соли умрам беҳуда гузаштааст. Дам ғанимат гуфтаанд. Бо ту зиндагиам хуш набуд. Озод будан мехоҳам. Чавониам дар озодӣ гузашта буд... Ба суд ариза додам, ваъдааш рўзи душанбе. Аз хусуси бачаҳо ғам нахўр. Онҳо бо ман мемонанд. Алиментат даркор не. Фақат аз молу амволи хона чизеро даъво нақун. Дар бораи пул бошад, хоччати лаб кушодан ҳам не.

Сукут кард Содиқ. Ҳамааш маълум. Ба гап дароварданааш муҳол. Хайр, қанӣ бинем, суд чӣ мегўяд.

...Дар суд мардак чизе нагуфт. Ҳамаашро хомўшона ғўш кард. Гапҳои занаш дурўғ бошад ҳам, лаб накушод. «Бист сол шаттаву шаллоқ хўрда омадам, – гуфт занак. – Акнун бас, косаи сабрам лабрез

шуд». Чунон бо алам гап мезад, ки ашки шашқаторашро дида, қариб вай ҳам ба суханони занак бовар мекард.

Бечораро аз болои шутур ҳам сағ мегазад, гуфтаанд. Дили Содикро пеш аз саршавии суд ҷонишини сардори милисаи район Холиқ Сафар шикаст.

– Ту хулигани падарлаъната гум мекунам, – боситеза гуфт Холиқ. – Занаки хуба хафа кардӣ, бадпадар. Садқаи зан шав. Агар ба Сибир нафиристам, номам Холиқи Сафар не.

Сахт хафа шуд. Аз милиса хафа шуд. Охир нархи сабзию пиёзро напурсида... О вай дар бораи ман чизе намедонаду ... хулиган гуфт. Боз эшон намояндаи идораи адолатҷӯ. Э садқаи ҳамин ном шавӣ. Ҳамин зайлҳо ба чашми халқу давлат хок мепошанд. Барои манфиати худ аз ҳеч чиз рӯй наметобанд.

Масъала ба фоидаи занак ҳал шуд. Аммо писари калониаш Насрулло дар байни мардум аз модараш рӯй гардонд. Ба Содик аз чизу чора мошин расид. Онро фурухта қарзашро дод...

Як сол боз беҳонаву дар мегардад Содик. На зани дигар гирифтӣ на хонаи нав сохт. Ба райони дурдасте кӯчида рафт. Аммо доғу алам, шикасти ҳаёт ўро ором намегузорад. Гузаштаре ба хотир оварда дарун-дарун месӯзад.

– Айби худам, агар ман сари вақт ба гапи занам намедаромадам, шояд хонаам вайрон намешуду тифлаконам сағира. Шояд дар лавҳи казо ҳамин тавр навиштаанд, – меғӯяд Содик бо алам.

ЗАРРИНЁЛЕ БАӢДИ ПАДАР

Тойчай маст бори аввал нӯхтаре ба сараш дида, ноҳинҷор гашт. То имрӯз озод буд, ҳамроҳи ҳамчинсонаш дар кӯҳу пушта метозид. Об гӯяд, алаф гӯяд, фаровон. Аммо... пай бурд, ки гирифтори асорат аст. Ба тарафе хез гирифт. Рӯи биниашро банди пашмин сахт фушурд, дарди ҷонкоҳе ўро озор дод. Май кашид, по кӯфт ва даври Ромиз резачорпо чархид. Мехост пару бол барораду назди шариконаш равад, вале банди тавила ва меҳи оҳанини дароз садди роҳ шуданд. Ва ноилоҷ истод, ҷониби ҷавон бо ҷашмони рамидаю тарспечидааш нигаристу бо алам шиҳа кашид. Чанд қатра об аз дидагонаш ҷар шуд. Гӯ дар мотами озодӣ гирия дошт...

Дили Ромиз ба ҳоли тойча сӯхт. Наздиктар рафту даст зонд. Пешонаи аспро сила намуд. Ёлҳои заррини ба рӯи ҷашмаш фуромадаро бо панҷаҳояш навозишкорона «шона» зад.

– Бехуда ғам меҳӯрӣ, бодпо, – ҳаёлолуд пичиррос зад ӯ. – Чунон парваришат кунам, ки ҳама ҳасад баранд. Ба хотири арвоҳи падар... ба хотири дӯстии ду марди наҷиб...

Аспак ба суханони пурмуаммои ҷавон лаҳзае «гӯш доду» аз нав бекарор гашт. По кӯфт, сар афшонд, фиҳхос зад ва паст-паст аламонк шиҳа кашид. Ба дурудур, ба доманаи ағбаи барфпӯш, ба ҷое, ки чанде пеш бо ҳамчинсони худ беғамона метохт. Алафи сабзи бомаззаро мечарид. Оби зулоли чашмасоронро нӯш мекард. Нигаристу гиряолуд шиҳа кашид.

Ромиз чашм ба пайкари бекарори тойча, лаҳзаи тӯлонӣ сукут варзид. Ва дар тасаввуроти хеш аспакро бо аспҳои номии деҳа муқоиса кард. Не, тойча бо пайкари кӯчаку назарногираш гаронтару пурарзиштар буд, барои ӯ. Ва меҳре нисбати он эҳсос намуд, дар кимкадом гӯшаи дилаш. Аз ёди хотирае ашки талх чашмонашро сӯзонд. Бори аввал дар ин муддати тӯлонӣ сиришки шӯр бораи рухсораҳояшро лесида-лесида ба замин ҷар мешуд. Ва нохост дар тасаввуроти ӯ тойча ранг гардонд, аспи калон шуд: ҳамранги саманди номии падар. Ва боз падари пир бо салобати тамом болои хонаи зин нишаста...

Ҳамон саманде, ки чанд сол муқаддам падари пири фартут саворӣ мекард. Савора ба тамошоӣ бузу пойгаҳ мерафт. Човандозону аспбозон бо ҳавас ба саманд нигариста ҳусӯс меҳӯрданд: «Чаро ин моли гаронмоя ба онҳо тааллуқ надорад». Амаки Ориф аз асп мефуромад ва онро ба ихтиёни яке аз човандозҳои номӣ вомегузошт.

Ромиз ба асп меҳр надошт, ишқаш ба мошин рафта буд. Амаки Ориф аз кирдори фарзанд норизо, гоҳо бо андӯҳ сар мечунбонд.

– Магар касе мегӯяд, ки ту фарзанди манӣ! Аз амари ман мебудӣ, човандоз мешудӣ. Аз даҳ солагӣ дар хонаи зин нишастаму панча ба панҷаи паҳлавонони номӣ задам. Дареғ, баъди сари ман зини аспам ҳолӣ мемонд...

Барисови котиби райком бо мӯйсафед аҳди бародарӣ дошт. Ин қиссаи хеле дароз аст. Ромиз ҳамаашро борҳо аз забони мардуми деҳа шунида буд. Боре пирамард дар деҳа ба котиби райком вохӯрд. Дар чойхонаи деҳа калонҳои район бо халқ вохӯрдан меҳостанд. Пиракӣ дурудароз ба чехраи котиб нигарист.

– Дар рӯям маҳ дидӣ, – бо ханда гуфт котиб.

– Ба як кас бисёр монандат мебинам, рафиқ котиб, – оромона посух медиҳам падари Ромиз.

– Ба кӣ?

– Падарам солҳои зиёд дар шаҳрҳои Россия мардикорӣ карда буд.

Меғуфт, ки ҳамон ҷо зан доштаму як фарзанди нарина. Мабодо ҳамон бародари гумшуда шумо бошед...

Котиб аз шӯҳии пиракӣ хеле хандид ва баъдтар даъво кард, ки дар ҳақиқат падари Ромиз бародари ўст. Бо ҳамин байни ўву амаки Ориф риштаи дӯстӣ мустаҳкам гардид. Соле, ки Барисов ба вазифаи дигар гузашт, пеш аз рафтаниаш барои видоъ ба хонаи онҳо омад.

– Ака, – бо забони оҷикӣ гуфт котиб, – ман меравам. Чӣ мешавад, ки пеш аз рафтаниам бароят як мошини сабукрав тӯҳфа кунам. Пӯшида нест, ки бо нархи аслии харидани мошин бароят имкон надорад.

– Агар хурсандии маро хоҳӣ, барои харидани як асп иҷозат деҳ, – гуфт пиракӣ.

Он солҳо ҳукумат нигоҳ доштани аспро манъ карда буд. Касе ҳуқуқ надошт дар ҳавлиаш асп нигоҳ дорад. Асп дигар моликияти хусусӣ набуд.

Котиб табассуми зебӯе дар лаб ба чехраи пирамард дуру дароз нигарист. Баъди се рӯз ба ҳавлии амаки Ориф асп оварданд. «Тӯҳфаи райком». Гуфтанд. Ромиз хафа шуд. Аз амаки Ориф ранҷид, ки мошинро нагирифт.

– Хафа нашав, бачам, – хандаи базеб дар лаб гуфт амаки Ориф. – Падарам барои ман на асп харида буду на мошин. Калн шавӣ кор мекунию мошин мегириӣ. Ман ҳамин аспа ба хазинаи Қорун намедихам.

Тойча аз овозе рамида май кашид, имдодхоҳона сӯи ҷавон чашм дӯхт. Чашм аз ҷавон канда ҷониби ҷӯи равон нигарист. Магар ташнагӣ ўро азоб меод. Як лаҳза аз мулки хотироти худ берун раҳиду аз ҷо бархост. Сатили пуробро таги фуки вай ниҳоду бо навозиш гардани борики тойчаро сила кард.

Баъдтар саманд бемор шуд. Шабе, ки аҳволи асп бад гардид ҳаво хунук буд, ё хунук набуд нағз дар хотир надорад. Вале зимистон буду барф меборид. Барфи калон-калон. Ба қавли кампири Асила «аз осмон токилоқ меборид». Амаки Ориф хобу хаёло фаромӯш кард. Шаби даро ба ахтаҳона равуо дошт. Мерафту меомад, меомаду мерафт. Ва рӯзи дигар саманд аз даву пар монд. Аҳволаш бадтар ушуд. Карими қассоб корд дар соқи мӯза омад.

– Биё, акаи Ориф, ҳалолаш бикунем. Хунталаш мекунӣ, ба арвоҳот фотеҳа мехонанд мардум. Аз дусар саманд сиҳат намешавад.

– Дилам намешавад, Каримбой. Мон, ки аспӣ ман осуда бимирад, ду ҳасадашро пора-пора набинам.

Ва бегоҳӣ саманд чон дод. Пеши чашми аспбозони номии деҳа чон дод. Дами мурдан одам ворӣ лаҳзае бо нигоҳаш ҳозиронро саропо лесид; паст-паст нолиш мекард. Ва оқибат тири нигоҳаш дуру дароз вучуди амаки Орифро сӯзонд. Ба ӯ менигаристу сар мечунбонд. Гуё падруд меғуфт. Тоб наовард; ашки чашмонашро бо гӯшаи миёнбанд пок карду асозанон аз ахтаҳона дур шуд...

Амаки Ориф шабҳо бо овози пасту пурдард аспашро нола кард. Ғаму дарди чандинсолааш сар овард. Бохтҳои ҳаёт пеши рӯ, фарзандони шаҳиду бародарони тағи хоксели Ҳоит мондашро ном гирифта нола кард. Ва боз чанд соли охир ахтаҳонаи амаки Ориф ҳолӣ буд. Дигар асп нагирифт. Вале зину афзоли аспро ба хонаи хоб овард. Дар хонаи хоб ба девор меҳ кӯфт ва онҳоро овехт.

Ромиз он шаб ҳамроҳи падар нагирист, сари овози ӯро нагирift. Бача буду парвои олам надошт...

Ва бори аввал ашк мерехт. Рӯзи марғи падар гирифта натавонист. Фурсат нашуд барои гирия. Барои шаъни мардум, барои нанги дунё аз паи тадфини падар овора буд. Бояд аз дигарон беҳтар сарфу хароҷот мекард. Боз мардум ғап накунамд; амаки Ориф дар деҳа мусофир буд, на мурдабар ёфту на чанозаҳон. Фалонӣ. Худо раҳматаш кунад, писарҳои хуб, ки дошт, мардуми райони даъват кард, муллоҳои калон омаданд, дахсумӣ токивор дод... Он рӯз даври лабони мардум табассумро медид, ҳалқаш талх мешуду худро нодида меангошт. Бача буд, нав ба понздаҳ қадам мемонд. Вале калонвор рафтор кард, обрӯ кард раҳмати амаки Орифро. Лекин оби чашмонаш набаромад. Имрӯз барои падар, барои номуродиҳои ӯ ашк мерехт. Соатҳои дароз хомӯшу танҳо дар ин гӯшаи соқит бо сели сиришки беохир заминро, сабзаву себарғаро об меод.

Амаки Ориф рӯи бистари нарма бо чашмони нимпӯш сукут меварзид. Ромиз буғумҳои дастони хушкшудаи ӯро мемолид. Ва як лаҳа ба чеҳраи ғамолуди писар нигаристу хандид. Хандаш талх буд, гирия буд, ё ханда, нафаҳмид. Ба ханда монанд буд, аммо хандаи пурдард...

Бо ишора ӯро наздиктар хонд.

— Падармурӣ меросай, бачам. Мо ҳам падар доштем. Мард шав, миёнатро сахт банду байни дӯсту душман мурдаамро шарманда наку. Бачаи калонам туй. Каси дигар надорам, дар ватани мардум. Амаки Ориф оҳ кашид, бо андӯҳ оҳ кашид. —Як шомӣ дигар меҳмони шумоям. Васиятамо гӯш кун. Акнун калони хона, пушту паноҳи очаву додаронат туй...

Тойча ба ӯ наздик омаду сару гарданашро бӯид. Пушти сарашро

лесид ва бо алам шиҳа кашид. Ромиз аз чайб қанди сафедде бароварду рӯи кафи даст пеши даҳони вай бурд.

– Меҳмонхонаамро обод бидор. Мусофиронро эҳтиром кун. Қадри ҳамсолону дӯстони маро бидон. Бо маслиҳати онҳо кор бигир. Зину афзоли аспамро нафурӯш. Медонам асп парваридан кори ҳар кас нест. Агар дар хонаат ҷой наёфтӣ, ба қабристон бар, тораки сари гурам мон, лекин нафурӯш. Аз раҳмати падарам мерос монда буд... Арвоҳам аз ту ризо намешавад.

Ва рӯзи дигар дами субҳдам ҷон дод амаки Ориф. Бо ҳарфу гап рӯи дастони модари Ромиз ҷон дод. Осон ҷон дод. Фақат каме манаҳаш ларзиду номи хоҳари таги сел мондааш дар забон ҷон дод. Баъди падар хона ба назараш ҳолӣ шуд.

Аспаки ромгашта по ба банди тавила заду тур гирифт ва бо нафрат тарафи ҷавон нигарист. Магар пай бурд, ки дар банди асорати ўст ва ин дафъа ба овози баланд шиҳа кашид. Ромиз рӯзи марги падар нагирист. Ва боз ҳангоме, ки баъди ду ҳафтаи тадфини амаки Ориф бародархонди вай – Солеҳи Нор тӯй гирифт, урду калони хонаводаи онҳо ашк рехтанд. Кампири модар бо овози баланд нола кард. Аз ғарибҳои амаки Орифи раҳматӣ шиква кард. Шиква кард, ки дар мулки бегона ғарибгӯр шуду касе ба қадраш нарасид. Касе хизматхояшро ёд накард. Аммо ӯ нагирист. Солеҳи Нор, ки тамоми умр савори асп мансаб буд. Тӯи ба дабдаба дод. Ва Ромиз аз нақли дигарҳо медонад, ки ӯ чил сол бо амаки Ориф дӯстӣ варзид; ғаму шодиро бо ҳам диданд. Пирони деҳ ба ин кори вай розӣ набуданд. «Дина дар деҳа мусибат шуд, як одами калону обрӯманд фавтид, имрӯз тӯй гирифтани маъно надорад. Халқи олам ба мо меҳанданд». Аммо Солеҳбой дар гапаш истод: «Мурда мемираду зинда бояд корашро кунад. Ориф мурд гуфта дигар нон нахӯрем?». Аз шаҳр ҳофизони номӣ овард. Аз ҳавлии Солеҳ овози карнаю сурнай ба фалак мепечиду аз ҳавлии онҳо нолаву шеван...

Ромиз ба хоҳири арвоҳи падар ба хоҳири дӯстии чилсолаи онҳо миёнро маҳкам баст. Дар тӯй хизмат кард. Ва пирони деҳ дар ҳақиқи вай дуои бад карданд. «Марги ҳамин хел фарзанд. Аз фавти падараш як моҳ нагузашту хандаву бозиша бин. Номус, ки надорад...»

Вале кирдори амаки Оқил алами ўро овард. Ҷавон буду баду неки оламро намедонист. Бори аввал сар болои даст раҳо карду андешид: оиди одаму одамгарӣ, оиди ҷавонмардӣ, оиди дӯстони ҷонию нонӣ... Ва донист, ки аҳён-аҳён одамон дӯстонро поси хотир медоранд. Донист, ки дӯстӣ ба ранги пӯсту забон ва миллат қаробате надорад. Аз дуродур суханони Солеҳи Нор овоз медиҳанд ба гӯши ӯ:

«Агар бимири мурдаатро ба хок намесупорем. Дили мо намешавад. Ба гилем мепечонему гирди ҷаҳон мегардем. Чил сол мотами туро мегирем. Хизматкарда марде ҳастӣ, Ориф. Ба ҳама хизматат расидааст. Баъди ту маракаи мо зеб надорад. Худо молро пешмаргат гардонат».

...Амаки Одил аз марги ҷӯрааш хеле дер хабар ёфт. Роҳи дур, хомию ҷавонӣ имкон надоданд, сари вақт ўро дарак диҳат. Дер бошад ҳам омад. Бо хоҳири ранҷида, барои дўстии дерина омад. Пиракӣ аз он даме, ки хабари марги дўсташро шунид, либоси мотам дар бар кард. Сари гӯри амаки Ориф зону заду гирист. Бӯса ба теппаи баланди хок зад. Ва баъд ба деҳа омад. Ба ахтаҳонаи ҳолӣ рафт. Ва лаҳзае он ҷо истоду бо овози баланд гирист. Овоз андохта дўсташро нола кард... нолаи шонашикан. Ромиз забони амаки Одилро намефаҳмид, аммо пай бурд, ки марги падараш барои ин пирамарди лақай гарон афтадааст. Аз байн ду сол гузашт. Амаки Одил соле як бор ба зиёрати дўсташ меомад. Меомаду либоси мотамро дар бар карда мерафт гӯристон. Соате тори сари амаки Ориф зону мезад. Зери лаб сура меҳонду ашки ҷашмонаш ожангҳои рӯяшро, торҳои ришашро тар мекард. Ва ба наздикӣ тойчаро ҳамроҳаш овард.

– Арвоҳи падарат шод мешавад. Умри ман ҳам кам мондааст. Баъди сари мо ёдгории дўстии ду пиракиро нигоҳ дор. Азоб кашӣ ҳам, нафурӯш... Ба хоҳири арвоҳи падар... Ба хоҳири дўстии мо. Аспи хуб мешавад аз зоти саманди падарат аст.

Ва лаҳзаи дигар аз рӯзгори падар пеши рӯ омад. Амаки Ориф чанд рӯз бистарӣ ҳобид. Хурду калони деҳ меомаданд ба аёдаташ. Пои мардум канда намешуд аз ҳонаи онҳо. Аз деҳаҳои дур, ҳатто аз маркази район мансабдорон меомаданду аз аҳволаш мепурсиданд. Аммо аз Солеҳбой дарак набуд. Гӯё аз бистарӣ будани амаки Ориф хабар надошт. Рӯзи панҷум омад. Омаду рӯ ба рӯи амаки Ориф ба болишт така зад. Амаки Ориф ҷашмонашро накушод. Ба тарафаш нигоҳе накард.

– Ака ҳобӣ ё бедор?

– ...

– Як даҳан гап зан, ки дилам кафид, – бо овози баланд гуфт Солеҳбой.

– Чӣ бугум, Солеҳи чон?

– Ҳар бор, ки касал шавӣ, дарав васият мекуни. Мегум ин дафъа ягон гап дошта бошӣ...

– Ба ту гап надорам. Панҷ рӯз боз мардум аз дуру наздик меоянду ту аз ҳамин як қадм маро хабар намегирӣ.

– Хайр, имрӯз вақт ёфтаму омадам. Шукр беморит ба воҳимаро нест. Ду-се рӯз пас меҳезӣ.

– Не, Солеҳбой, ин дафъа марг маро раҳо намекунад. Инро хуб медонам, аммо гап сари ин ҳам нест. Баъди мурданам кучо меой? Асло набиё, эътиқоди одам дар зиндагист.

– Бисӣр воҳима нақун. Шукр, ки нағз ҳастӣ. Ҳоли мо мурданит намемонем.

– Вақти шӯхӣ нест, Солеҳ. Ҳайи меҳнатом, ки ба хотири обрӯи ту кардам. Соле, ки ба вазифа пешниҳодат кардем, калонҳо зид баромаданд. Хуб медонӣ. Барои он ки номат ба хати сиёҳ афтода буд. Солҳои ҷанг аз хизмат саркашӣ кардию ба шаҳрҳои дур рафти. Вале ману Қандак сад дарро як дар карда соҳиби вазифаат кардем. Дар шаст солағӣ ба хотири ту арақ нӯшидам. Аз риши сафед шарм накардам. Ҳамааш ба хотири ту. Ҳайф, ки одама фаҳмида намешудааст...

...Ромиз сари по пеши тойча менишасту андеша меронд. Аз амаки Одил омӯхт одаму одамгариро. Оини дӯстиро омӯхт аз ӯ. Амаки Ориф дӯсти бетамаъ буд. Агар дасташ расад, ба дигарон ёрӣ меод, вале аз касе тамаъ надошт... Ва дар ангора падарро дид шоду масрур, пушту паҳлӯи тойчаро даст-даст мекард. Ва боз симои амаки Одил бо қомати хамида сари гӯри падар зону зада, сукут меварзид... Аламаш омад, даст ба гардани тойчаи ноомӯхт халқа карду бо овози баланд гирист. Тойча магар ба тақдир тан дода буд, ки аз вай нахаросид, балки бо меҳр шонаҳои ӯро бӯ кашид. Шояд дилаш ба ҳоли Ромиз сӯхта бошад...

Ғ У Л

Бобораҳим байни шоҳроҳи деҳа истод карду вазнашро ба дӯши асои дарозу суфтаи иргайинаш партофт ва кафи дасти пахну серрагу пайи хешро болои чашм соябон кард. Як лаҳза нигоҳи сарду кунди ӯ рӯболо васати кӯча давид. Оҳ кашид бо андӯх. То манзили умед ханӯз роҳ дур. Оҳиста ҷониби суфаи сари роҳ тоб хӯрд ва бо нияти «каме дам хот кардан», рӯи тахтасанги лаби чашма нишаст.

Чанд соли охир ин гуна масофаи дурро тай нанамудааст. Агар зарурате пеш намеомад, ба ҳеч вачҳ ба сафар намебаромад. Рӯи хотири арвоҳи раҳмати Аъзам. Дар деҳа ҷӣ бисёр, гайбатҷӣ. Боз нагӯянд, ки писари кенчаи ҷӯраи ҷониаш бо хости Худо як ҷони нав ёфту назараш нагирифт. Ба аёдат наомад. Тарсид аз гапи мардум. Ва ҳоло дар ин ҳавои гарм бефараҳу афғор на қуввати рафтору на мадори

гуфтор. Гумон надошт, ки азоб мекашад дар роҳ. Як қадам роҳ, гуфт дар дил. Айби пирӣ. Пирамард бо андӯх сар ҷунбонд. Кош инсон то дами марг дар як сурат мемонд. Солҳои ҷавонӣ... эҳа, ин масофаро дар они воҳид тай мекард. Мабодро рафту ягон коре пеш меомад, ба як дам се-чор бор рафта меомаду «уфф» намегуфт. Дареғи ҷавонӣ. Бесабаб бузурге нафармудааст:

*На бар ину на бар он мебарам рашк,
На бар фирдавсу ризвон мебарам рашк.
Зи ман ҷархи кӯҳан бирбуд ҷавонӣ,
Бар он айёми даврон мебарам рашк.*

– Бегоҳ аз кор баргардам, бо мошин ҳамроҳ меравем, бово, – гуфта буд писараш Ҷонибек, аммо вай розӣ нашуд. То бегоҳ як ҷувол умр даркор. Як касалу бемор аст. Марди пирро ҳар лаҳза ногувориҳо пайгиранд. Ва ё ба Толиб ягон ҳодиса рух диҳад (Худо нигоҳдор бошад), байни мардум шарманда мешавам.

Ва ҳоло аз шитобзадагии ҳеш малолу ғамгин рӯи суфаи лаби чашма сукут варзида дунболи андешаҳои парешон саргардон буд. Гоҳе деги ғазабаш мечӯшид. Аз рафтору сабукбориҳои ҷавонон қаҳраш меомад. Бо ин ҷавонони бесар дили пирон зардоб гирифтааст, аммо кучост чашми бинову гӯши шунаво. Дар ин замона касе ба ҳарфи пирон гӯш намедихад. «Одамони кӯҳна» ном гирифтаанд. Толибро нафрин хонд барои худситоиву сабукандешиаш.

– Бачаи беақл. Ман паҳлавони пуштам заминро надидагӣ гуфта, манманӣ намудан ҳунар нест. Одами зӯр вазнин мешавад Санги вазнина об набурдааст. Раҳмати Аъзам ин хел набуд. Марди тавонову диловар, вале ҳалиму беозор. Соле, ки дар зовути пахта ҳамроҳ кор мекарданд, тани танҳо тоӣи сесадилоҳаро мебардошту мичаш ҳам намехӯрд. Дар майдони гуштин кӣ ба вай баробар мешуд? Аммо гаҳи сӯҳбат гапашро гум мекард. Дасту по мехӯрд. Аз мардум шарм медошт мардак. Дашному ҳақорат, якумр аз забонаш нашунидем. Эҳ Толиб, Толиб, фарзанди ҳамин хел одам... Беҳуда нагуфтаанд, ки «аз оҳани хуб, хулла». «Забони сурх сари сабزو барбод медихад». Ростӣ гап гӯем, айби ҷавонҳо ҳам не. Айб аз мост. Ҳамин хел тарбия кардем онҳоро. Панду андарзи гузаштагонро афсона хондем. Қиссаи деу париро гапи беҳуда гуфтем. Фаромӯш кардем, ки Худованд ҳаждаҳазор олам офаридаву дар ҳар олам махлуке.

Бобораҳим ҷониби чашма тоб хӯрд. Оби софу зулоли он бо як ниЗОМИ муайян ҷун марди шитобзадае ҷониби ояндаи номаълум меда-

вид. Остин барзада то оринч дастонашро шусту чанд панча об нӯшид ва аз сардии он як кайфияти ачиберо эҳсос кард дар пайкари хеш.

Боз ғули Толиб ҳам мисли ғули раҳмати Саъдулло набошад, – тахмин зад дар дил ва аз ин андеша хандаш омад. Аксари мардум ханӯз ёд доранд қиссаи ғули Саъдулло.

Деҳае, ки Бобораҳим дар он мезист аз қадимулайём азоби беобӣ мекашид. Рӯди ягона аз сарғаҳи деҳ қониби деҳаи ҳамсоя ҷорист. Ва мардуми деҳа, ки аксар санъати кишоварзӣ доштанд, бо сад азоб навбат поиста, зироати хешро об медоданд. Он сол ба рағми марди деҳқон зимистон хушк омад, барф кам борид. Дар дараҳои деҳа тарма нафуромад. Оби рӯд аз ҳар сола кам шуд. Хуб ёд дорад, аввали солҳои ҳукумати Шӯро буд. Марди деҳқон шабуруз орому қарор надошт. Бо он умед арақи ҷабин мерехт, ки баъди адои андоzu шартнома як миқдор ғалларо барои рӯзии аҳли аёл захира намо-яд. Аммо камии об ба рӯи орзуҳои ширини вай хати батлон мекашид. Тобистон сӯзону замин ташналаб. Ва барои навбат чӣ ҷанҷолу кашмакашиҳое нашуд дар деҳа. Чанд нафар маъйубу маслуҳ гардиданд. Ашӯри бангӣ бо каланд гӯши Абдукаримро бурид. Қиёмат қоим шуд. Ана дар ҳамон рӯзҳо оби рӯд битамом хушкид. Аз обфуру шахси номаълуме онро қониби деҳаи поён гардонд. Байни аҳли деҳ миш-мишу овозаҳо паҳн гардид. Танҳо рӯзона чанд тан аз ҷавонмардони ҷасур ба сари обфуру рафта, сангҳои калонро бо сад азоб ҷунбонда, обро сар медоданд ва то бегоҳ саробӣ мекарданд. Ҳамин ки лашкари зулмот ба сари рӯз тохтан меовард, ҷавонмардон ҷасоратро аз даст дода саросема медавиданд қониби хонаҳои хеш. Аз тарс овоз дар гулӯи онҳо банд меҳӯрд. Пирони деҳ дар бораи балои осмонӣ ба ҳамдигар паст-паст ҳикоя карда, даст ба гиребон шукр мегуфтанд.

«Ҳамааш аз касофатии мост. Барои об ношукрӣ кардем, даст ба гиребони якдигар бурдем, – мегуфт суфӣ Ал-ғаффор, – оқибат ғзаби Худованд омад болоямон. Аҷаб мардуми ҷоҳилем мо. Барои як қатра об хешу таборӣ гум шуд, одаму одамгарӣ намонд. Ҳеҷ кас гумон намекард, ки мардумозорино намебахшад Ҳақтаъоло. Мӯъмин бародари мӯъмин. Агар мӯъмин дар тангӣ дасти барода-рашро нагирад, чӣ бародар аст вай».

Дарвозаи шаҳрро баста мешаваду даҳони мардумро не. Билохира хурду калон оғаҳӣ ёфтанд, ки Ғули бадвоҳимае сари обфуру манзил гузидааст. Шабхангом обро ба рағми мардуми деҳ қониби дигар сар медихаду то дамидани субҳ он ҷо базм меорояд. Бисёриҳо шунида-анд овози бадҳайбату садои зангула, наю ҷангу рубобашро.

Мотам дошт деҳа. Бо маслиҳати пирон назди марқади Эшон умочи сари мазор пӯхтанд. Аз ҳар хона як мушт-як мушт орд оварданду даруни деги пур аз умоч партофтанд. Роҳгузаронро оши худой доданд. Баъди хӯрдани таъом худию бегона даст ба дуо бардоштанд. Барои дафъи бало аз рӯҳи ҳазрати бузургвор мадад хоистанд. Мардум бо як азоб рӯзро беғоҳ мекарданд, аммо шабонгаҳ аксари эшон тӯда-тӯда чамъ меомаданд ва чун рамаи гургзада то дамидани субҳ дир-дир меларзиданд аз тарс. Хобу ҳаёл надошт касе. Ҳатто тифлони гаҳвора гирияро аз хотир бароварданд. Пирон шаби дароз болои ҷойнамоз ба даргоҳи Худованд дасти дуо бардошта, зорию тавалло мекарданд, ки ин балои осмонӣ ва ин офати ногаҳониро аз сари аҳлу байташон дур созад. Деҳаро ободу мардумро шод гардонад. Вале баъзеҳо «обу замини ин ватан бароямон ҳаром» гуфтанд ва ба ҷойҳои тинчу осуда кӯч бастанд.

Ва... рӯзе дуои пирони покизарӯзгор ба даргоҳи Худованд мустасҷоб гардид. Аз шаҳр ҳамдеҳаи онҳо Саъдуллои милиса омад. Омаду ғочии ба сари мардум омадаро шунида хуб хандид. Бовараш наомад.

– Гапи беҳуда. Ғул чист, парӣ ку, дев кучост? Биред, ки ман онаи зорашонро нишон диҳам. Ин афсонаро баъзеҳо барои манфиати худ бофтанд. Ба ин васила ҳарчӣ пайдо меоварданду рӯз мегузарониданд. Аз рафтори шумо шармам меояд. Ягон каси бегона шунавад, умре хандасор мешавад. О, шумо дар кадом аср зиндагӣ мекунед?

– Илоҳӣ гуфтаи ту шавад, бачам, – овоз баровард суфӣ Ал-Ғаффор. – Ту намояндаи давлатӣ. Вазифаат ҳимояи фуқаро. Ба наздат шикоят овардем. Агар зӯрат бирасад наҷотамон деҳ. Мағзур, ки хокдони бобой вайрон гардаду мардум кӯчида ба шаҳри бегона раванд.

– Наҷот медиҳам. Дер на, ҳамин шаб дастгир мекунам ғули шуморо ва тавбааш медиҳам, – лаб пури ханда посух дод Саъдулло. – Ба пушташ зин зада саворӣ мекунам, беадаба. Ба вай кӣ ҳуқуқ додааст, ки деҳаи моро ба вайрона табдил диҳад. Лекин як шарт дорам: ҷавонони деҳа ҳамроҳӣ кунанд маро.

Рӯз раҳти сафар мебаст, ранг аз рӯи одамон меканд ва пайкарҳо ба фишори панҷаҳои гирои тарс тоб наоварда, меларзиданд. Забонҳо дар ком ях баставу чашмҳо чун шишаи беранг. Саъдулло ҷавони бистусе-бистучорсола ба чехраҳои пуркида бо шавқ менигаристу якзайл механдид. Баъди намози шом ба роҳ баромад. Ва чанд тан аз ҷавонмардони далери деҳ ба ҳукми роҳбалад бо сари ҳаму дили пурғам паҳлӯш гом мепартофтанд. Онҳо аз ноилочӣ ва шарми пиро-

ни деҳ натавонистанд баҳонае пеш оранду худро канор гиранд. Раҳими навхат низ аз қатор қафо намонд. Ҳамин, ки аз чашми пирон пинҳон гаштанд, як-як, ду-ду бо пайроҳаҳои хилват ҷониби манзили хеш юрға заданд. Ва даме, ки Саъдулло ба сарғаи деҳа расид, дар паӯи хеш касеро надид. Ибтидо ҳайрон шуд. Вале зуд пай бурд рафтори номардонаи онҳоро. Ранчид аз ҷавонони тарсуи деҳаи хеш. Аз беҳурмати ҷамсолонаш ранчид. Дил кард, ки ба қафо баргардаду эшонро гӯшмол диҳад. Хеле нишаст дар танҳои. Билохира ба қароре омад, ки рӯи хогири пирони ҷашм дар роҳ танҳо биравад ба набарди нобаробар. Ва панди пиреро зери лаб замзама кард: «Дар сафар аз по ништастан ҷиммати мардона нест...»

Он шаб аҳли деҳ мича ба ҳам назаданд. Шаби ялдо буд.

– Оббо, – бо андӯх лаб ба гуфтор кушод суфӣ Ал-Ғаффор, – умр охир шуду ақл расо не. Сари ҷаҳл бачаи мардака ба коми аждаҳо фиристодем. Байни мо як марди оқил набуд, ки пеши роҳашро бигирад. Дар бало мемонем. Ҳукумат гӯри ҷамамона то зиҳи лоқӣ меканад.

– Аз Худо намебинӣ, Суфӣ, – бо қаҳр ба вай рӯ меорад мӯйсафеди Қирғиз. – Зӯри милисаи ҳукумат ба ғул нарасад мо ба кӣ додхоҳӣ кунем? Аз кӣ паноҳ ҷӯем? Охир бачаҳои мо рафтанд ҳамроҳаш. Агар бало зӯр ояд, ҳамаро ҳалок мекунад. Ҷони вай аз ҷони бачаҳои мо азизтар нест.

Аммо субҳи барвақт Саъдулло сихату саломат ва чун ҷамеша лаб пури ханда баргашт ба масҷиди деҳа. Танҳо набуд. Пешопеши вай як ҷондори пурпашми бадвоҳима бо қомати дуто қадам мезад. Китфони вай пур аз зангула буданд ва гоҳи роҳгардӣ садо медоданд.

– Ана ба аҳдам вафо кардаму ғула даст баста овардам, – аз дар даромада, рӯй овард ба пирамардон.

– Аз рӯи қонунҳои Шӯравӣ ҷазо мебинад, лаънатӣ! Сибираш мекунам. Миёни яху барф, срмои қаҳратун қатори душманони халқ хизмат мекунад.

Хомӯш буд Ғул. Аҳли деҳ аз тарс қарахт бо ҷашмони ҳайратзада менигаристанд ба ғул ва зери лаб паст-паст дуо хонда ба атрофи хеш медамиданд. Дар воқеъ ғул бадвоҳима буд. Пайкараш мисли одамӣ, аммо дандонҳо аз даҳон беруну ҳар қадоме баробари дастаи табар, саропо мӯй ва як ҷашм дар пешонӣ. Аз ҳайбати ӯ мардони рӯзгордида ҳам ба даҳшат уфтоданд. Касе ҷуръат надошт наздиктар биравад. Билохира суфӣ Ал-Ғаффор дуру дароз сулфиду рӯй овард ҷониби Саъдулло:

– Худо ҷону тани ту ро дар амони худ нигоҳ дорад, Саъдуллои

чун. Ростй гапа гӯям беназар нестӣ. Раҳмати Худо болои сарат буд, вагарна ин ҷондора... ё тавба, аз қудратат гардам Парвардигор. Магар ҳамин хел махлуқа офаридан зарур буд, мегум Саъдуллои чун?

– Мо аз ин бадтарашро дидем, амак, дар умри кӯтоҳ. Барои адлу инсоф мубориза мебарем ва ғолиб меоем.

– Ё мегум, Саъдуллои чун, китоби ҷодуро нахонда бошӣ?

– Хонаша бисӯза золима, – ба сӯхбат ҳамроҳ мешавад мӯйсафеди Қиғиз. – Аз тарси ин худобехабара бист рузай на хоб дорему на хаёл. Ку гап зан чӣ хел дастгираш кардӣ?

– Аввал таъому баъд калом, гуфтанд бузургон, – ба лаби дастархон нишаста шӯхиомез гуфт Саъдулло. – Аз гуруснагӣ мачоли гуфтор нест. Шикамо сер кунам, ба ҳузур ҳикоя мекунам воқеаро. Шумо ҳам натарсед. Гул зери фармони ман асту ба касе зиёнаш намерасад.

Дар як лаҳза рӯи дастархон мағзу мавиз, донаву зардолу, себу мурут рехт. Ширчою маска омад. Фатирмаска оварданд. Ширбиринчу умоч. Сарфари намерафт, ки аз кадомаш чошнӣ гирад.

– Амаки Ал-Ғаффор агар маро бо ҳамин хел дастархон пешвоз гиред, ҳар шаб бароятон як гул тӯҳфа меорам.

– Оши танат шавад, бачам. Зиёфат гапай. Беғул ҳам мешавад. Илоҳӣ номаш гум шавад. Ҳозир қиссаи ин бадбахта бигӯй. Ки дилам торс мекафад аз тарс.

– Рафтам сари обфуру, – қисса оғозид Саъдулло. – Ҳама ҷо ором буд. Моҳтоб болои сар ҳукумат дошт. Кӯҳу пушта рӯз ворӣ рӯшан. Касе ба чашм намехӯрд. Обро ҷониби деҳа гардондму таги Беди Тоқа камин гирифтам. Чавонмардоне, ки маро ҳамроҳӣ мекарданд, гум шуданд дар роҳ. Танҳо будам. Ҳамон соат дониستم сабаби натарсии ғула. Донистааст, ки дар ин деҳа мард нест. Хеле мунтазир истодам. Намедонам як лаҳза ғанаб бурдааст ё не. Садои дахшатзое бозам хонд. Сароскема чашм кушодаму дидам, ки сари обфуру ҷондори бузургҷӯссае мерақсад. Аз санг ба санг мечаҳад, сангеро болои санге меафканаду бо овози ноошно суруд меҳонад. Садои чарангоси зангулаҳо то дуриҳо пар мекашад. Ҳамон лаҳза танҳоиямро ҳис кардам. Мӯи баданам сик гашт. Бо сад азоб худро ба даст гирифтам ва берун частам аз кмингоҳ. Таваккал туфангчаро берун овардам аз ғиилоф. Ва бо овози баланд фарёд задам: «Инсӣ ё чинӣ, ғули ё дев, даст бардор! Қасам ба номи покони агар ҳаркат кунӣ, сари як тират мекунам!» Не, лаънатӣ натарсид. Фақат лаҳзае қарор гирифту пасон сангҳои калонро ҷонибам ҳавола намуд. Пештар омад. Нохост аз дастаи асояш оташ аланга зад. Билохи азим оташ

хафт ранг дошт. Дар рӯшанӣ дандонҳои белмонандашро дидаму хангам канд. Бо сад азоб туфангчаро ҷонибаш рост кардаму болои сараш ду тир паррондам. Ғайри мунтазири тағйир ёфт рафтори Ғул.

– Аз барои Худо напаррон, – ғиғон кард ӯ. – Тавба кардам ҷавони диловар. Бачаҳома сағира наку.

Ба гӯшҳои худ бовар накардам. Ман, ки то ин лаҳза даст аз ҷони ширин шуста будам, ал-он шерак шудаму боз тир паррондам. Ду даст ҷониби ҳаво даvon-даvon омаду ғалтид пеши поям. Ва ҳоло дар кунҷаки масҷид паҳлавон дир-дир меларзад.

Саъдулло як зум сукут варзид ва аз ҷо баланд шуду назди асири хеш рафт. Бо як ҳаракати ҷобукона пӯстро аз баданаш «ҷудо» кард. Рӯ ба рӯи аҳли деҳ Одинаи Чолок меистод. Одинаи паҳлавон, масҳарабоз аз деҳаи ҳамсоя. Марди ҷусту чолок ва китобхон буд. Дар майдони гӯштингирӣ бо сад ҳилла паҳлавонони номдорро меғалтонд. А зи рӯ Чолок лақабаш доданд ҳамдиёрон. Марде, ки тӯю маърака дар тамоми водӣ бе ширкати вай зеб надошт. Ба зӯр сари по меистод: бо сари хаму ранги парида.

Саъдулло аз нав наклашро идома дод:

– Чун донидам, ки Ғул Одинаи Чолок аст, ибтидо хандам омад. Сипас кашидамаш таги лағад. Ту гӯрсӯхтаи беимон қариб як деҳаи обода вайрон мекардию халқи бегуноҳа саргардон. Аз Худо натарсидӣ? Гумон кардӣ шахр бедарвозаву мулк бесоҳиб аст?

– Гунаҳкорам, Саъдуллои чун. Рӯзгор, мӯҳтоҷӣ, кӯтоҳдастӣ маҷбурам кард. Ғаллаи киштаам қариб меҳушид. Ҳамин ҳилла ёдам омад. Оқибати қора фикр накардам. Сад афсӯс...

– Бинед хонасӯхта чӣ нағмае андешидааст. Маро бештар оташ гирифтани асо тарсонд. Бинам сари асо як қабза пахтаро бастааст. Онро ба рағғани зағир тар карда, болояш намаку керосин ва атр пошидааст. Аз қоғаз дандон сохта миёни пӯст ширеш намудааст... Ана калла. Ақли кӣ мерасад ба чунин қор.

Хурду калони деҳ ҳалқа заданд даври Одина.

– Ту хонахароб талхақафмон кардӣ бо бозии хунукат, – шӯрид мӯйсафеди Қиғиз. – Худованд дар ду ҷаҳон рӯта сиёҳ кунад. Дӯзахи ҳафтум ҷот шавад. Роҳати фарзандора набинӣ. Як ман гандум насибат нашавад имсол.

Мегирист Одина. Бо алам, сари хаму дили пурғам, ашки надомат шашқатор. Баъзеҳо лаб ба дашном кушоданду гурӯҳе меҳандиданд ба ҳоли ӯ.

Билохира пирони деҳ ба миён даромада, зориву илтиҷо карданду Одина озод гардид.

Бобораҳим аз ёди ин воқеа завқ бурду баланд хандид. Аз садои хандаи хеш ба олами ҳастӣ бозгашт ва шармзадаву хичил ба гирду пеш чашм афканд: «Хайрият касе нест. Мабодо гумон кунанд, ки ба ақли Раҳим дами пирӣ зиён расидааст», – андешид дар дил ва саросема аз ҷо бароста таноби роҳ кашид.

Меҳмонхонаи раҳмати Аъзам пури одам буд. Соғари лабрезӣ бодаро мемонд. Дар як кунҷи он рӯи ҷойгаҳи нарму озода тақя ба болишт дода, Толиб менишаст. Сараш бо докаи сафед баставу дасти рост ба гардан овезон. Як бари рӯ харошидаву сиёҳ. Ба ҳурмати пираки ҳамагӣ киём карданд. Бобораҳим бо онҳо дастаки вохӯрӣ намуд ва сари болини бемор нишаст. Бо гӯшаи миёнбанд араки сару рӯяшро пок намуд. Ҳалқи хушкидаашро бо як пиёла ҷой тар кард. Баъд ба аҳволпурсии бемор оғозид.

– Шукр, ки аҳволат беҳтар шудааст, бачам, – дар овози ӯ оҳанги дилсӯзӣ ҳувайдо буд. – Аз ҷанги он бало саломат растан давлати калон аст.

– Раҳмат амак, қалами тақдир...

– Чанд рӯз боз омадани будам, афсӯс мадорам нарасид. Гӯр пирӣ. Аз каллаи субҳ пай мешуморам.

– Намеомадед, амак. Аз ҷойгаҳ бармехестам мерафтам ба дидорбинӣ. Акаи Ҷонибек ҳар бегоҳ меояд, то як ғояти шаб менишинад ҳамроҳам.

– Бобо, то омадани шумо аз Толиб хоҳиш кардем, ки муҳорибаашро бо Ғул қисса кунад, – ба гап ҳамроҳ шуд Ҷамил, ки ҷавонмарди кунҷков буду шунидани қиссаҳои деғу париро хуш дошт. – Акнун бо иҷозаи шумо дар ҳузуратон қисса кунад.

Бобораҳим ҷониби Ҷамил теғ кашид, як зум нигоҳи кундаш ҷеҳраи ӯро палмосид, аммо дар посух чизе нагуфт.

Толиб сукутро аломати ризо донисту:

– Айби худам. Беҳуда ба қувваи худам ғарра шудаму сазо дидам, – бо сари ҳам ғурунгид. – Беҳтараш ба ёд наорам он лаҳзаҳоро. Дилам ба дард меояд.

– Бачаи беақл, ба ҳаре, ки бор надорӣ, чӣ кор дорӣ, – бо тундӣ гуфт Бобораҳим. – Дар сину соли ту раҳмати падарат духтар ворӣ шармгин буд. Ҳеҷгоҳ гапи бечо намезад. Носазоро ба забон намеовард. Гумон мекуни аз касе метарсид? Не, ақлу фаросат дошт, одаму одламгариро медонист. Афсӯс...

– Рост мегӯӣ, амак. Аз карда пушаймонам, аммо чӣ суд. Аҳд кардам, ки ин дафъа сиҳату саломат аз ҷо бархезам, дигар пашшаро озор намедиҳам.

– Хайр давом қиссаро бигӯй, Толиб, – норозиёна садо баланд кард Ҷамил. –Дигар пушаймонӣ ва оху нола ғоида надорад. Кори ношуданӣ шуд.

– Гуфтам-ку, гуноҳ аз ман сар зад. Сари ағба баромадему шаб фаро расид. Пагоҳ тӯй буд ва расиданамон зарур. Роҳро давом додем. Бо нияти казоҳочате худро аз бачаҳо қафо кашидам. Тоҳир шӯҳӣ кард: «Тезтар биё, мунтазир намешавем, мабодо Ғули Молхона роҳгузар танҳо дастат гирад». Сари ҷаҳл аз ғуруру нодонӣ носазо гуфтам: «Очаи ғула... Як ғул ҷӣ, даҳ ғул биёяд, ибo надорам». Зӯрам мерасад. Шумо рафтан гиред. Дарёб мекунам. Акс гирифтаму паси харсанг зиёдтар аз нимсоат нишастам. Ба фурча истироҳат карда, сипас ба роҳ даромадам. Аввал гумон кардам, ки касе дунболам қадам мезанад. Ва нохост садои пой гум шуд ва рӯ ба рӯям як марди пуррапайкаре, ки қадаш аз се метр баландтар буд, пайдо омад. Чашмонаш медурахшиданд монанди чашми бум. Аз тарс бачаҳоро овоз додам, касе посух нагуфт. Эҳтимол хеле поин фурумада буданд. Нохост овози раъдгуне ларзонд пайкарамро:

– Беҳуда гирев мебардорӣ, паҳлавон. Ба додат намерасанд. Даъвои паҳлавонӣ дорӣ. Ина дашту майдон. Даст дар камари якдигар мезанем, агар ғолиб оӣ, якумр ғуломат мешавам. Афтодӣ, мемирӣ. Солхост, ки бо одамони ин мулк кина надоштам. Намедонам ту аз кадом ғӯри кӯҳна пайдо шудӣ.

Даст фароз карду гирифт бозуямро. Ана ҳанӯз нақши панҷаҳои вай аёнанд(Дар ҳақиқат пайи чор ангушт дар бозуи ӯ менамуд, ки ҳар кадоме баробари се ангушти одамӣ буд). Кӯшиш кардам, кихудро начот диҳам, аммо... Аз тарси ҷон ва ноилочӣ даст задам ба камари ӯ. Баданаш мисли тани ғӯсфанд буд. Намедонам чанд соат муҳорибаи нобаробар идома ёфт. Гоҳ ӯ меғалтиду гоҳе ман. Ҳарду дар ҷариҳо меғелидему аз ҳавли ҷон баробар меҳестем. Аз танаш бӯи бад меомад. Ҳис кардам, ки соат ба соат мадорам кам мешавад. Даст аз ҷони ширин буридам. Ба ёдам корди қассобӣ омад, ки онро бо нияти тӯхфа барои тӯй сахарӣ аз хона гирифта будам. Бо сад азоб кордро аз ҷайби чома берун кашидам. Ҳамин ки чашмаш ба дами дурахшони корд уфтод, якбора ғайб зад аз назарам. Бо ҷора ба пайроҳа баромадаму аз ҳуш рафтам. Аз ҳиял карданам бачаҳо ба ташвиш афтода, баргаштанд аз роҳ. Пуштора маро ба деҳа оварданд. Рост ба хонаи бобои Маҳсум. Қиссаро бараш гуфтам.

– Агар корд намебуд, ҳалокат мекард. Аз тезина метарсад, – гуфт бобои Маҳсум.

Як бари танам афғор шудааст. Дастӣ ростам аз ду ҷо баромада.

Толиб ҳикояташро анҷом доду сукут варзид. Як сукунати сангин бор андохт фазои меҳмонхона. Ҳама сар ба чайби тафаккур фуру бурда. Пайи андешаҳои хеш саргардон буданд.

– Шумо гуноҳ надорен, Толиби чун, – нохост пардаи хомӯширо дарида фазои меҳмонхонаро пур кард овози ширадори Бобораҳим. – Айби мост. Тӯли солҳои дароз дар мактабу мадорис, дар анҷуману маҷлис гулӯ даррондем, ки ҳама деғу парӣ дурӯғанд. Чуз Одам махлуки боақлу доно нест дар олам. Ва шумо бовар кардед ба ҳарфи калонсолон. Шояд имрӯз хатои хешро ба гардан бигирем. Боист ҳақиқатро меғуфтем. Зеро одамиро зарур аст, ки аз ягон қувваи ғавқултабаи ҳамеша ибo кунад. Др он сурат даст намеғанад ба корҳои ношоғам. Ба забон намеорад ҳарфи носазоро. Агар сарвари оила марди сиёсатдону боғаросат набошад. Фарзандон тарбияи хуб намеёбанд. Ин одат шудааст байни мардуми Ховарзамин. Ин кор ба дигарҳо бояд оинаи ибрат шавад. Забони худро инғоҳ доранд. Донанд, ки дунё бесоҳиб нест. Акнун шумо ҳам минбаъд рӯи замин доништа қадам монед.

Бобораҳим аз нутқи дуру дароз мағар хаста шуд, ки бар лаб мӯҳри хомӯшӣ зад ва ниғоҳи кундашро ғӯшае андармон намуд. Аз нав сукунат ҳокими вақт гардид. Касе гапи ўро тасдиқу инкор накард. Аммо ўро парвои эшон набуд. Аз он шод шуд, ки ақаллан ни-ми гапҳои дилашро холи карду худро сабук ҳис мекунад...

М У Р О Д

– Ҳай шитоб дорӣ, додар. Ҳай шитоб дорӣ. Субҳи сағар ба хайр?

– Ҳамин хел, ака. Кӯшиш дорам, ки тезтар ба мақсад бирасам. Меғӯянд бобои Мурод омадааст. Ба зиёраташ меравам.

– Кадом Мурод?

– Муроди ҳазлкаш. Муроде, ки дар давраҳо хурду калони деҳа ба неқӣ ёдаш меоранд. Қиссаҳо меғӯянд аз рӯзғораи. Як умр орзу доштам, ки боре дар сӯҳбаташ нишинаму аз забони вай чанд қиссаро бишнавам. Худо насиб карда бошад, бори аввал мебинамаш аз наздик.

– Эъъъ... кай омада бошад, мӯйсағед? Ба Худо, бағар намешавам аз воқеаҳои деҳа. Пир, ки шудӣ, ба ҳисобат намеғиранд. Ошарфат намеғиданд, ки дар деҳа меҳмон... Сад хайфи хизматғорӣ ба ин мардуми ноахл... Пойи рағтор надорам. Дигар он қувваву тағон нест... Меғонанд мардум. Меғонанд, ки аз дасти мани пир коре бар

намеояд. Хамин хел муносибат мекунад. Агар зӯри бадан рафта бошад ҳам, шукр ҳоло қуввати қабули меҳмонро дорам. Шукр дар давлати бачаҳо метавонам як не, сад меҳмонро ҳар ҳафта қабул кунам. Ҳайф... Мурод меранҷад. Меранҷад, ки шабҳангом наомадам ба диданаш. Пештар ин тавр набуд. Пирон ибтидо хабар меёфтанд аз дигаргуниҳои деҳа. Ё тавба...

Чавонмард гӯш намедихад ба ҳарфҳои ӯ. Чониби чойхона мешитобад. Аламаш меояд аз беодобии вай. Нигоҳи хирраву ҳаёлолуди амаки Ориф медавад дунболи чавон як лаҳза. Сипас пираки бо андӯх оҳ мекашаду тири кунди нигоҳашро медӯзад ба шоху навдаҳои хушкдаи садаи пир.

– Ману Мурод ҳамранги навдаҳои сада хушкидаем. Анқариб омадем ба ғалтидан. Шукр, ки умри бобаракат дидем. Аз ин зиёдаш хубӣ надорад. Хор мешавӣ. Қадру қимататро гум мекунӣ. Хуб аст, ки Худованд бо дасту по ҷамъугират кунад... Гап дар чойи дигар аст, – андеша меронд дар дил. – Одам бояд мудом фикр кунад, ки умрро пайи кадом коре сарф кардааст. Чӣ хизматаш ба мардум расид тӯли умри дароз... Не, касе Муродро эрод намегирад. Дар ин қадова ҳама медонанд корҳои ӯро. Беҳуда назист рӯи замин. Як умр обод кард. Сабзонд ва ба дармондагон ёрӣ дод. Дуои одамонро гирифтааст, ки пирамарди навадсола беасо мегардад. Пойи пиёда ними оламро гардад, уф намегӯяд. Марди баору номус ва ғайратдор ҳаст. Ҳозир ҳам агар лозим шавад, ба чойи се-чор нафар кор мекунад.

Амаки Ориф аз рӯи одат як канори суфаи таги сада нишаста буд. Дӯстону ҳамсӯхбатонашро интизорӣ мекашид. Вале ин сахар наоманданд онҳо. Беҳуда маътал шуд мӯйсафед. Ҳо, акнун донист, ки чаро бедараканд. Ҳамроҳи меҳмон болои кӯрпачаҳои нарму тозаи чойхона қачпахлӯ зада, чойпарронӣ менамоянду лаззат мебаранд аз хушгӯйҳои меҳмон. Хушии ҷоншон. Аксари онҳо бааклӣ карданд. Ба чойхона наздик хона сохтанд. Акнун кадом вақте ки хоҳанд, меҳезанду аз ҳавлӣ ба чойхона медароянд. Роҳ, ки дур аст ва подард имкони бисёр роҳ гардӣ намедихад, наметавонад мудом ба чойхона рафтан. Хамин хел мемонӣ дар ғафлат...

– Хонаат пури гандум, пираки. Дар ин сину сол натарсида биёй аз роҳи дур. Ҳар бечигар ба ин кор даст намезанад. Як касалу бемор аст; марги ногаҳонӣ дар кӯчаҳои хилват, ҳасрати дидори фарзанду набера... Ба ту қоил мешаванд, мардум. Эҳ Мурод, Мурод, мемурдӣ намерафти аз ватан! Ҳоли ҷон ба нӯги бинӣ биёяд, пушаймон мешавӣ. Ормона мебарӣ ба хок. Ангушти надомат мегазию меноӣ, ки кошкӣ дар зодбуми хеш хок мешудам. Кош пахлуи хешу ақрабо,

ёру дӯсто дар қабристонии деҳа гӯрам мекарданд. Танҳо намондам. Холи дар он қабристонии бегона... тавба кардам, Худои қарим...

Ва нохост дар ангора рӯ ба рӯи хеш мебинад шабахи Муродро. Дар сурати қадим. Баланболо, қавипайкар, чехра нуронӣ, вале он қомати баланд акнун монандие дорад ба қамон. Нумое табассум қард амаки Ориф.

– Чаро ғайбат мекуни, пиракӣ? Ғайбатчиро ҳолаш дар охираат бад аст. Ҳамин, ки рӯҳ қолибро тарк гуфт, рост ба дӯзахаш мебаранд.. Ин хел одат надошти, Ориф. Ё пир шудиву феълат дигар шуд? Дар танҳои пойи дигаронро баробар ба даҳон гирифта мехой. Боз меранҷӣ, ки ҷавонҳо пиронро ҳурмат намекунанд. Ба ҳарфшон гӯш намедиханд. Ҷавонии ҳудамонро ба ёд биёр. Чӣ қорҳое намекардем. То як ғояти шаба меғаштем дар кӯчаҳо, падару модар ба дод омада буданд. Аҷаб бозӣҳое буд. Пайи бозӣ деҳ ба деҳ меғаштем. Ҳамаашро ба ёд биёр. Дар полизи раҳмати Нусур харбуза намемонд. Боғи раҳмати Шоқарима хомталош мекардем. Ба Худо қасам ҷавонҳои ҳозира авлиёанд. Дар мактаб тарбияи дуруст гирифтанд. Ҳукумати мо як ҳукумати сағирапарварай. Хонданшона намегӯй. Як-ду синф меҳонанду мисле, ки об дар нов меравад, равону ширин меҳонанд. Мо чӣ? На мактаб дидему на мадраса. Аз сад як нафар меҳондагӣ буд. Ҳукумати он вақта парвои хондани мардуми надошт. Амир қай ғам меҳӯрд, ки бачаҳои кӯхистонӣ мактабхона ё не. Хуб фикр куну баъд ҳафа шав. Гоҳе меҳандӣ худ ба худ. Парӣ ёрат шудааст, чӣ бало? Ба қомати қанги ман меҳандӣ ё ба нотақонии хеш? Шукр ҳоло бақувватам. Мушт бизанам, миёни барзагов мешиканад. Бубин, аз роҳи дур танҳо омадам. Ният дорам пагоҳ ағба буром. То дараи Ясманда пой пиёда меравам. Деҳаи Молхонаро ёд кардам. Меғӯянд обод шудааст. Бар падари ҳамун ҷавонмарди бономус раҳмат, ки миёнашро бастаасту ватан обод қардааст. Лекин ту...пири мафлук шудай. Метарсам шаб барои ҳоҷат баромада наметавонистагӣ нашуда бошӣ. Мебинам, ки дасту поят меларзад. Ба лӯхтаки духтарчаҳо монанд шудай...

– Таъна мезанӣ, қол? Пот ба лаби гӯр овезону намондӣ аз баддахонӣ. Туро, пири фаргут, агар даҳонат набошад, гург аз қочақхоят меҳӯрад. Ба қадум хешӣ дорӣ. Нешат заҳрноку қушанда аст. Мудом талх меғӯй. Ғам маро хӯрд. Барвақт пир шудам. Ту ҳамаашро медонӣ. Худо рӯзҳои ба сарам омадаро ба душман нишон надиҳад. Аз як авлоди қалон танҳо мондам. Рӯи хоксели Ҳойит меҷарҳидаму дуо мекардам, ки «Ай Худованди қодиру тавоно, қатори дигарон амонатиатро бигир. Беҳешу табор зиндагӣ қарда наметаво-

нам. Ба чилу шаш даромадаму умрам болои асп гузашт. На ғами шикамро меҳӯрдам, на ғами таъмини хонаро. Даст ба оби хунук намеадам дар давлати бачаҳо. Додари раҳматиам Амиршо тамоми қувваташро барои он сарф мекард, ки мабодо дар рӯзгори мо нуқсоне ба чашм нарасад. Парвои олам надоштам. Саҳарӣ ба идораи колхоз мерафтаму бегоҳ бармегаштам. Ёд дорӣ! Зимистони дароз дар диёри мо кор набуд. Мардҳо бештари вақташонро дар чойхона мегузaronданд. Ҳар рӯз дар як деҳа бўзу бозӣ буд. Аҷаб давроне доштем...Рӯзи фочиа дар деҳа набудам. Даме баргаштам, чизе ба чашм нарасид. Аз он ҳавлии пур аз долу дарахт ва хонаҳои зебо нишоне намонда буд. Ҳама ормону ҳавасам тағи хок монд...Ҳамаашро медонӣ. Медонию ба захмҳо намак мепошӣ. Ғам маро обу адо кард. Вақтҳои охир зуд-зуд хоб мебинам. Дина шаб хоҳари раҳматиам Савлат омад... Эродгирро дӯст медорӣ, Мурод. Ба Худо, хабарам набуд. Натавонистам байни деҳа баромадану аз омаданат хабар ёфтан. Пир, ки шудам назари мардум намегира. Бегонагима бештар пай мебаранд. Хизматҳои маро фаромӯш мекунанд. Магар ёд надоранд, ки Орифи мусофиру хонавайрон сабабгори ободии деҳаи эшон шуд. Соҳибватанҳо ароз карданд аз деҳаи нимвайрон. Баромада рафтанд. Гуфтанд, ки «тӯф кардем ба чунин ватани пурифат». Раҳмати Қандил, Қўқанию Раҳмат, Абдусаттору Шароф, Шонаврӯзу Раҳмон пеши роҳамро гирифтанд. Қатори дигарон ба пахтакор рафтани будам. «Нарав, гуфтанд. Ту марди кӯхистонӣ дар водӣ азоб мекашӣ. Умри мо дигар кирои саргардонӣ надорад. Агар ҳамамон биравем, арвоҳи ниёгон норизо мешавад. Нафринамон мехонанд. Ном мебарорем дар беномусӣ. Ин деҳа ҳам барои шумо ватан мешавад. То дараи Ясман як қадам роҳ. Гоҳе рафта тори сари хӯфтагони тағи хок дуову дуруд мегӯӣ». Хушам омад гуфтаҳои он. Зиндамондаҳои деҳаи Мазору Сафедова ҳамроҳам манъ кардам. Аз гап набаромаданд, ҳамшахриҳо. Мардони баномус буданд. Ҳойит вайрон шуду мо дар ватани дигарон саргардон. Шабу рӯз меҳнат кардем. Обод шуд. Аз пештара бехтар...Ҳоло омадану ба оши тайёр бакавул. Моро «омад» мегӯянд. Дилам барои шикамам не, барои қадрам месӯзад...

– Пир шудай, Ориф. Нолиданро пешаи худ кардай. Шикваро акнун дӯст медорӣ. Дар як он ними деҳаро ғайбат кардӣ. Сернозу нуз шудӣ. Зуд меранҷӣ аз мардум. Миннат мекунӣ. Деҳа обод кардӣ, бачаҳои наберагонат соҳибватан шуданд. Қатори дигарон баҳра мебаранд аз сарвати деҳаи ободшуда. Оби чашм бари рӯт. Кучост дасту бозу?Кучо шуд якраву гарданшахиҳо?Дар ин диёр ғайри

Хусейнпахлавону Муродпахлавон касе чуръат намекард, бигирад почай бузта. Ҳамроҳи Қандилу Абдусаттор, Латифу Шароф доди марди ро медодед. Ана оқибати дунё. Латта шудай. На қуввати сӯҳбати меҳмона дорию на мадори танҳоиро. Хокут бикаша чол...

– Агар медонистам, ки Мурод меҳмони деҳаи мост, ду пой дигар амонат мегирифтаму мерасидам нимашаб. Ҳама метарсанд аз неши забонат. Мани камбағал ҳам. Мемурдӣ, хурсанд мешуданд халқо.

– Агар дуои ин мардум мегирифт, дар кишвар ягон одами ҳалолкор сари по намонд.

– Аз ҳазл фуруе, ёдот кардум, Муроди ҷон. Як шабу рӯз гап занем, тамом намешавад гапомон. Шукр умри дароз дидем ва ҳамроҳ барои ободии ватан корҳои бисёр кардем, ки кири ёдоварӣ мекунам.

– Биё, Ориф. Дар ҷойхона мунтазираам. Аз омадагим суроғат менаоям, даракат нест. Хушат намеояд, ки биё ба сӯҳбати мо. Дам ғанимат. Кӣ медонад то рӯзи дигар мерасем ё не...

Ва шабаҳи Мурод ҳамон зайле омада буд, ғайб зад аз ҷилвагоҳи андешаояш. Ва мурғи ҳаёли пири танҳо чун уқоби солхӯрдаи бемор вазнин-вазнин бол кашада, ворид шуд ба олами пешини аҳди шабоб...

Ба қавли Мурод «ваю Ориф дар як шаб ба дунё омадаанд». Ориф бачаи шармгин, одамгурезу камгап, вале Мурод шӯху бесар, густоҳу бекарор. Ба таъбири кампири Асила «морбача сохтаст зани мардак. Як бачаи оламсӯз. Агар пешӣ роҳашро нагирӣ, дар онӣ воҳид ду дунёро барҳам мезанад». Ҳанӯз айёми наврасӣ ном гуфт: дидадаро, ҳозирчабоб, базлагӯй, маҷлисоро, ҳазлкаш, суҳанвар...

Чое мулло буду чое гадо. Гоҳе роҳбару гоҳе роҳзан. Гоҳе дармонбахшу гоҳе дармонда. Аз уҳдаи ҳама кор мебаромад...

Пиракӣ аз ёди воқеае лаззат мебарад. Худ ба худ меҳандад. Китфони ҷангаш пасту баланд мешаванд. Риши сафедаи кӯтоҳаш меларзад дар қабзаи ханда.

– Хуб хондӣ, Муродбой. Мулло шудӣ?

– Ҳо, таксир. Деҳаи мо аз қадим бемулло буд. Ҳар сол мардум ният мекарданд, ки як-ду бачара мефиристам пайи хондан. Баъди оғози кишту кор фаромӯш мекарданд. Аз соли омадани ҳазрати Эшон дигар гап накушоданд сари ин масъала. Вале мани маҳмадоно фаромӯш накардам. Аз он тарсидам, ки деҳа баъди сари ҳазрат бемулло менамояд. То кай шуморо овора карда меоранд. Рӯзи мусибат деҳа ба деҳа мулло мекобему назди халқи олам шармандаву расво мешавем. Ана бинед, ки тахминам рост баромад. Ҳазрати Эшон имсол ба зиёрати хонаи

Худо рафт. Худо медонад, ки баъди як сол меояд, ё паси ду сол. Шукр, ки будеду фикри хешу табора карда, омадед. Ба халқи авом сар шудед. Дехара бесоҳиб нагузоштед. Ин пагоҳ бо чанд тан сӯҳбат доштам. Дуои ҷони шуморо меғоянд. Хондан осон набудааст, тақсир. Азоби гӯр қашидам. Ростӣ, пушаймон ҳам шудам, аммо ҷойи қафогардӣ набуд. Аз гапи мардум тарсидам. Таънаву маломатам мекарданд. Бачаҳои боақлу соҳибтадбирро дидам, ки дар зовут кор мекунанду даста-даста пулро ба кисса мезананд. Мани нодон...эх..., чӣ гӯям? Хоби шабамро ҳаром карда. Хайр Худо оқибаташро нек биёрад. Акнун шумо маслиҳат медиҳед. Роҳашро нишон медиҳед. Шояд киссаҳои холиро дар ин ҷо пур кунем.

– Мемурдӣ, қатори дигарҳо кор мекардӣ. Касби падарро аз даст намедодӣ. Бачаи деҳқон кучову илму дониш кучо, – зери лаб ғур-ғур кард мулло.

– Лаббайк?-худо роҳи шумо ангошт Мурод.

– Мегум кори хуб кардӣ. Ин кора ҳар кас карда наметавонад. Соҳиби илм шудӣ. Забони арабира омӯхтӣ?

– Ҳо, тақсир. Камубеш аз худ кардам. Албатта ба ҷойи шумо расидан мушқил, лекин ба қадри тавон. Аҷаб забони ширину шево. Хоҳед каме бо забони пайғамбар(с) сӯҳбат кунем.

– Не-не! Ҳар кас аз забони ҳудаш намонад. Дар дунё аз забони мо забони ширинтар нест, Мулломурод.

– Биё, тақсир, шаб дар масҷид як баҳс кунем. Забондонимона ба халқ нишон диҳем. Ҷавонҳо ҷалб мешаванд. Завқашон бедор мегардаду мераванд пайи омӯхтани илм.

– Не гуфтам, нафаҳмидӣ. Ман вақти баҳсу талош надорам. Одами боақл вақташро ба корҳои беҳуда масраф намесозад. Ту пайи кори худат бирав.

– Ин кор ба манфиати мардум. Ба манфиати ҷавонҳо. Агар шумо нахоҳед ҳам, ман бегоҳ ҳузури пирони деҳ талабгор мебароям. Аз дусар онҳо ҷониби мана мегиранд Тайёри бинед, тақсир. Барои эҳтиёт ҷойҳои фаромӯшшударо боз як бор варақ занед. Охир, ҳузури мардум...

– Ту ба ҷонам назан, Мурод. Бар падари пироту ҷавонот баробар лаънат. Агар ба онҳо илм лозим бошад, ҳудашон баҳсу талош кунанд. Аз ҳафт маҳаллаатон безорам. Ҳамин шаб ба деҳаи ҳудам мееравам. Хайфам меояд, ки сари бедоға доғ мондам. Ҷойи тинча партофта пеши шумо омадам. То омадани ҳазрати Эшон ту, Мулло Мурод эмомхатиби деҳа мешавӣ. Ё тавба...Гардиши фалака бинед...Подоман гиребон шуду гиребон подоман...

Мулло Акрам дар деҳаи ҳамсоя мезист. Саводи казoi надошт. Форсиҳон буд. Хобаш мебурд болои ҷойнамоz. Чор-панҷ моҳ боз эмомӣ мекард. Баъди сафари Эшон бо даъвати мардум омада буд. Ба ҳалли масоили шариат сарфаҳм намерафт. Бо нозу нузи хунук ба ҷон овард мардуми деҳаро. Мурод, ки аз сафари Фарғона баргашта буд, шиқояти ҳамдеҳагонро шуниду дар дил нақшаи начотро аз ин балои осмонӣ мекашид. Ва шoми дигар яктаҳи дароз дар бар, дастори калон дар сар, тасбеҳи ранга дар мушт омад ба хонақоҳ. Танҳо буд мулло. Тарсид аз ҳайбати Мурод. Ва баъди он сӯҳбате, ки шумо шоҳид будед, саросема бор баст аз деҳа. Бомдод қавми намозхон беимом адо карданд дугоникҳоро. Ва бегоҳӣ гирифтанд аз гиребони Мурод.

– Кори хуб накардӣ, бача. Мулло ро тарсондӣ, бо димоғи сӯхта мегуфт мӯйсафеди Абдуғаффор. – Магар деҳаро беимом мешавад? Рӯзи мусибат назди меҳмонҳои дуру наздик ҷӣ хел сар боло мекунем? Меҳанданд ба ҳоли мо. Як деҳаи калон пури омию нафари саводнок ёфт намешавад, мегӯянд. Марги ҳамин хел одамони беанде-ша, мегӯянд.

– Шумо аз вай норозӣ будед, – эътироз менамояд Мурод. – Доду фарёд кардед. Дилам сӯхт. Пиндоштам аз ин кори ман хурсанд мешавад. Ба ҷойи некӣ бадӣ. Аз ҳамон муллои бесавод ҷӣ манфиат ба мардуми деҳ?

– Барои мо нағз буд, – гирех бар абрӯ зада мегӯяд бобои Ҳасан. – Босаводу бесавод ҳар бегоҳ як порай «Чаҳор китоб»-ро меҳонд бароямон. Дар намозҳо пеш медавромад. Рӯзи мусибати мардум роҳбар буд. Мурдари ҷамъу гир мекард. Боз ҷияш бароятон маъкул на-шуд? Ин мардума ҳеҷ фаҳмида намешавад.

– Акнун то омадани ҳазрати Эшона Мурод, эмомиро ба зимма мегирад, – эълон менамояд Нусрат.

Музтар монд. Қиссаи «Савобҷӯй» ёдаш омаду дарунакӣ хандид. Дигар илоче надошт...

Субҳи барвақт аз назди хонаи Ориф мешитофт ҷониби масҷид. Гармои тобистон буд. Рӯйи боми хона меҳуфт Ориф. Баробари пайдо шудани Мурод кӯрпаро ба як тараф ҳаво дода, нимхез мешуд ва даст пеши бар салом мегуфт. Қаҳраш меомад аз рафтори вай. Рӯй ҷониби дигар метофт. Бо ҳасрат сар меҷунбонду охи сӯзон дар лаб медавид. Метарсид, ки мабодо пирони деҳ пеш аз вай биёянд ба хонақоҳ. Бояд имом пеш аз дигарҳо ҳозир шавад ба масҷид. То расидани қавм чанд ракаат намози нафл бихонад. Ва баъди ҳама аз масҷид хориҷ шавад.

Билохира, ҳазрати Эшон баъди як солу ду моҳ аз зиёрати хонаи Худо баргашт ба ватан. Як ҳиссаи дигар аз шаб монда буд, ки вориди деҳа шуд. Хабар надошт Мурод. Пайи адои намози бомдод саф кашиданд. Ва гоҳи нияти намоз садои қадамгузорӣ ба гӯшаш расид. Муроди зирак овози пойи Эшонро шинохт. Ва гоҳе, ки қавм сар ба сачда бурд, охиста бархосту фирор кард аз меҳроб.

– Бародаро, беҳуда сукут меварзед чорғовак. Имоми таърифӣ аз ҳайбати ҳазрати Эшон ду пойи дигарро қарз гирифтӯ чорхез шуд. Акнун маълум нест, ки хабараш аз паси кӯҳи Қоф меояд ё аз ҷангали Мозандарон...

Гулдурроси ханда ларзонд бинои хонақоҳро. Намоз вайрон шуд. Эшон ҳам, ки аз нақли ҳамдиёронаш асли воқеаро шунид, хеле хандид...

Рӯзи дигар дар ҳузури мардум Эшон хост Муродро молиш диҳад.

– Адабгоҳи муҳаббат нозу шӯхиро намебардорад, бачам. Ба ҳама бозӣ кардӣ, ба фарзҳои Худованд шӯхӣ макун. Барои чунин гуноҳ мефармоям ба тахтапуштат чанд тозиёна бизананд.

– Гуноҳ аз ман нест, бузургвор. Аз ҳайбати шумо ҳама илми дар «мадрасаи Бухоро»

хондаамро фаромӯш кардам. Ҷойи гашти шерон ҳадди рӯбоҳ ҳамин аст, – бо лутф посух гуфт Мурод. – Дигар ин ки мебоист шумо чанд рӯз пештар пайғом мефиристодед. Аз бозгаштатон моро хабардор менамудед. Бо иззату иқром пешвозатон мегирифтем. Кори хуб нашуд. Агар бегонагон фаҳманд, ки давраи пешвоии Мулло Мурод ҳамин хел як ҳочии бузургро пешвоз нагирифтаанд, хуб мазамматамон мекунанд.

Баъдҳо ба деҳқонӣ даст зад. Як замини санглоха ба боғу бўстон табдил дод. Ҳеч кас бовар намекард, ки як ҷавони гарданғафсу саргардон ба чунин корҳо қодир аст. То солҳои наздик буд «Боғи Мурод».

– Медонӣ, чаро ин қадар ҷон меканам? – ба Ориф рӯй овард ӯ.

– Кӣ медонад дили туро! Ҳама дар интизоранд, ки пагоҳ Мурод боз ҷӣ нағмаи наведе менавозад.

– Ба гапи дигарҳо қорам нест. Аз шӯхӣ берун меғум. Доништан хоҳӣ, ба ҳарфҳои ман гӯш кун.

– Хайр, – санги қалонеро пеши бағал бардошта, ба ғори поёни замин ғелонда гуфт Ориф ва рӯ ба рӯяш нишаст.

– Буд набуд, дар Машрик ё дар Мағриб, пеш аз салтанати ҳазрати Сулаймон, ё замони ҳукмронии ҳазрати Довуд ва ё шояд замони зиндагии пайғамбари мо (с) дар қадом кунчи дури дунё як шаҳри

зебо ва сернуфусе буд. Дар ин шаҳри калон як шоҳи окилу ҷавон хукмронӣ мекард.

Бо вучуди ҷавонӣ шоҳ окилу одил ва халқпарвар буд. Ҳафт вазири доно ҳамеша давраш ҳозир маслиҳаташ медоданду кишварашро обод мекард. Ва подшоҳи ҷавон аз ҳама бештар сайри кӯҳу дашт ва шикорро дӯст медошт. Моҳе якбор бо аҳли рикоби хеш ба шикор мерафт. Домани кӯҳҳо ва паҳлӯи ҷангалистон хайма мезаду чанд рӯз лаззат мебурд аз бахшишҳои табиат. Як шом хангоми бозгашт ба қароргоҳи хеш аз пеши роҳаш оҳубараи зебое баромад. Хост онро зинда дастгир кунад. Камандро аз қоши зин кушоду дунболи оҳубара лаҷомро сар дод. Шаб торик шуд, сайд аз пешаш хато хӯрд. Хост ба суйи лашқараш бозгардад, роҳро гум кард. Ноилоҷ таги дарахти сари роҳ аз асп фуруд омад ва дамидани субҳро мунтазир шуд. Дар ҳамон ҷо хобаш бурд. Як ғояти шаб аз хоб бедор шуд. Гӯш дод ба садои онҳо. Зикри Худоро мегуфтанду ба хотири хурсандии рӯҳу арвоҳи шинонандаи дарахт дуруд мефиристоданд. То дамидани субҳ ин кор идома ёфт. Баъди рӯшан шудани рӯз шоҳ ба қасраш баргашт. Пайи даъвати соҳиби дарахт ба ҳузураш одам фиристонд. Як ҳамени пурзар дода, он дарахтро харид. Шаби дигар ҳамроҳи вазири калон рафт таги дарахт. Паррандагон мисли шаби гузашта дуруд мегуфтанд, аммо ба хушнудии арвоҳи ниёғони шоҳи ҷавон. Аз Худованд омӯзиши гуноҳи эшонро талаб менамуданд. Шод гардид.

Аз байн чанд моҳ гузашт. Дар ин байн боре дарахт ба ёдаш наомад. Банди корҳои муҳими давлатӣ буд. Ва рӯзе фурсати муносиб пеш омаду чанд лаҳза аз кор фориг шуд. Ҳамроҳи вазири аъзам ба таги дарахт омад ва хост соате истироҳат намояд. Гӯш ба хониши паррандагон дод. Таачҷӯб кард. Мурғон дигар ба рӯҳи ниёғонаш дуруд намефиристоданд. Омӯзиши гуноҳи гузаштагони соҳиби пештараи хешро талаб доштанд аз Худованд. Ҷониби вазири хирадмандаш суолomez чашм дӯхт.

– Шоҳам, шумо беранҷу заҳмат аз пули хазина ба ин дарахт соҳиб шудед. Савоби он чанд моҳ идома ёфт. То он лаҳза, ки маблағи пардохта дигар киматашро гум кард. Яъне дар зохир ин дарахт ба шумо тааллуқ дорад. Моли шумост. Аммо дар асл мансуб ба ҳамон боғбон аст. То явми Қиёмат савобаш ба ҳафт пушти ӯ мерасад. Зеро ӯ баъди шинондани ниҳол то ба воя расиданаш ранҷи зиёд кашидааст. Умри худро чанд муддат пайи сарсабзии ҳамин дарахт сарф намудааст. Барои ҳамин дарахт аз шумову баракаташ аз боғбон аст.

Шоҳ баъди шунидани ин панд дигар аз сайру тамошо ва шикор даст кашид ва тамоми вақти фориг аз вазифаашро ба боғкорӣ сарф

кард. Боғи зебое бунёд намуд. Дар байни шоҳу навдаҳои дарахтони боғи хеш барои паррандагон лона сохт...

Мурод лаҳзае сукут варзид ва тағи чашм ба чехраи Ориф нигарист. Доништан мехост, ки қиссааш ба ҷавон чӣ таъсире расонд.

– Ҳикояро хондаму, – аз нав сукунатро ҳалалдор кард вай, – доништан боғкорӣ аҷри бисёр дорад. Даст кашидам аз қорҳои дигар. Ният дорам, ки дар заминҳои бекорхобида боғ бунёд наоям. Аз ман нишона мемонад дар дунё. Ояндаҳо бо неки ёдам мекунад. Ба арвоҳам дуруд мефиристанд баъди ҳурдани мева. Шояд туфайли дуову дуруди эшон Худованд гуноҳамро авф кунад...

Афсӯс...Роҳбарони олиқадрӯ маълумотдори мо, ки аз уҳдаи шинондани як ниҳол намебароянд, боғи Мурода вайрон карданд. Ба харобшавии ин гӯшаи зебои деҳа роҳ доданд. Ва оқибат чанд нафар аз сокинони деҳа даруни боғи вайрону валангор хонаи истиқоматӣ сохтанд...

Мурода дӯст медоштанд мардум. Барои ҳалолкорӣ, покнатӣ ва ҳалқпарварӣ. Дар деҳа касе ёд надорад абрӯи чинзадаи ӯро. Мудом лабаш моили ханда. Ҳатто рӯзҳои пурмусибаташ (ҳангоми шигдевор гирифтани боғи навбунёд тасодуфан ба чашми росташ хоре халиду онро нобино сохт) чехрааш тағйир наёфт.

– Бузургон фармудаанд, ки ашхоси бозаковату донишманд ҳамаи бандагони Худоро бо як чашм мебинанд, – табассум дар лаб мегуфт ба мардуми хабаргир. – Аз дилбастагӣ ба фармудаи эшон як чашма қурбон кардем. Акнун ҳамаҳо бо як чашм менигарам. Касе намеранҷад аз ман.

Ҳамеша дастгиру мададгори бечорагон буд, Мурод. Ба ҳавлии беваю бечора мерафту хизмат мекард. Ба яке ҳезум меовард аз кӯҳ, боми дигареро меандовид. Хизматгори беминнату қобил.

– Камбағало шаби дароз рӯи ҷойнамоz зону зада, ба даргоҳи Кирдугор зорӣ мекунад, ки «Бор Таъоло, муроди маро ҳосил кун. Маро ба муроду мақсадам бирасон». Ва рӯзи дигар медароям аз дарашон. Ба қадри тавон ёрӣ медиҳам. Гоҳе аз волидайн меранҷам, ки чаро Муродам номиданд. Охир агар ман пайи ёрии онҳо наравам, аз даргоҳи Парвардигор ноумед мешаванду дар Қиёмат шояд ранҷи дигаре мунтазирам шавад...

Ва рӯзе Мурод хокдони бобоиро тарк гуфт. Касе чашмдор набуд. Як бегоҳ сари роҳи қалон фуромаду мошин овард ба деҳа. Кӯч баст. Сабабгори тарки зодбум гуфтани раиси нав шуд. Ҷавони тезу беандеша буд. Мурод ба кирдорҳои носавобаш зид баромад. Қатори дусе нафар пиракии рӯзгордида садди роҳ гардид. Лаб ба насихати

раиси чавон кушод. Як шаб одамони раис омаданду таҳдидаш карданд. «Ту пиракӣ ақлатро хӯрдаӣ, ки муқобили раис гап мезанӣ? Алифа аз чӯб фарқ намекуниву боз насихатгар. Худо чони ту вори андарзхона бигирад. Раис чавон бошад ҳам, соҳиби илм аст. Мактаби олий хондагӣ. Агар як бори дигар даҳонатро боз кунӣ, ҳар ду поятро мешиканем, пирсаг». Ба касе лаб накушод. Фақат пеши Ориф гила намуд аз рафтори раис.

– Ба калонҳо хабар диҳем-чӣ?

– Не, Ориф. Ҳаволаи бад ба Худо. Ман ба ғоидааш гап задам, нафорадаш бало ба пасаш. Рӯзе ба халосгар зор мемонад. Байни мардум беобрӯ мешавад. Бандаи нафс ба ҷое мерасаду ба мақсад не...

Ба рӯзи кӯчбандӣ Ориф ду-се мӯйсафеди иззатманди деҳаро хотирандоз бурд

– Кори хуб намекуни, додар. Хоки ватан аз тахти Сулаймон бехтар. Умр кирои ин қадар саргардонӣ намекунад. Аз аспӣ ҷаҳл фуру. Мансабдорон меоянду мераванд, мо мемонему хокдони бобой, риш дар қабзаи даст сари мақсад омад мӯйсафеди Ҳафиз.

– Беҳуда ташвиш кашидед, акаҳои чун, – лаб ғарки ханда посух дод Мурод. – Ориф воҳимаро дӯст медорад. Касе маро хафа накард. Асли воқеаро бугум, бовар намекунед. Як духтарчаи дӯстрӯ дорам. Шаби дароз мегиряду «той-той» мегӯяд сархӯр. Безорам кард. Ноилоҷ мондам. Ёро «той-той» мебарам. Дигар қиссае нест.

Ба пахтакор кӯчид, ба ноҳияи Қумсангир. Ноҳияи навобод буд. Ба марди ҳалолкори меҳнатдӯст мӯхтоҷ. Боз ба боғкорӣ даст зад. Ва рӯзе раиси колхоз омад ба боғи вай. Хеле писандаш уфтод. Як пахноӣ қумзори сӯхтаро ба гулистон табдил дод.

– Қанда бизан, акаи Мурод, – бо ҳарорат мегуфт раис. – Агар ҳама мисли шумо пайи ободӣ ҷаҳд мекарданд, ноҳия байни се-чор сол машҳури дунё мегашт. Бигӯй, аз ман чӣ кӯмак лозим барои ободии ин боғи зебо?

– Ростӣ чашмдор набудам, раис. Худам ягон илоҷ мекунам. Лекин намедонам атрофи боғро бо чӣ маҳкам намоям. Агар..

– Шуд, шуд... Одами боақл аз як ишора мефаҳмад. Он тарафи қор ба зиммаи ман. Симҳор мекашем атрофи боғ. Пагоҳ мефиристам ёрдамчиро. Мушқил нест барои бисёрӣ. Як-ду рӯз қор. Сарчамъ мешавему қорро буд мекунем. Охир ин боғи ҳамаи мост...

– Дар даҳонат садқа, раиси чон. Кошкӣ ҳамаи роҳбарҳо мисли шумо бошанд. Агар гуфтагии шумо шавад, халос мешавам аз ҳучуми гову гӯсфанди сархуй. Ниҳолакҳо зуд қад мекашанд. Бор

меоваранд. Ҳам колхоз даромад мегираду ҳам савобаш ба мо мера-
сад.

– Ҳез, акаи Мурод, – бо ҳаяҷон риштаи суханро ба даст мегирад раис. – Ҳамон ҷо биист. Не-не, он тарафтар бирав. Болои он баландӣ баро. Дарвозаи боғи мо бояд аз ҳамин тараф бошад. Пешорӯйи роҳи калон. Аз дур ба чашм менамояд. Меҳмонон зуд пай мебаранд шукӯху шаҳомоти боғамонро. Ё болои он теппаи баландтар гузорем дарвозаро? Шумо чӣ мегӯед, акаи Мурод? Илми боғкориро аз ман бехтар, ки донед, дарвозасозиро низ бояд донед. Ҳамин хел дарвозае сохтан даркор, ки овозааш то Қофу Қайсар биравад. Ҳама биёянд ба тамошо. Аз мо ибрат бигиранд дигарҳо. Хуб болои теппаи калон мебароем. Ана дидӣ, чӣ хел ҷойи нағз. Тамоми водӣ дар тағи пойи мост. Ана ҳамин ҷо месозем дарвозаро. Хайр, фарз кардем, ту сутуни тарафи рост. Рӯятро он тараф гардон. Қомататро рост бигир. Начунб. Акнун сутуни дуввум даркор. Ман бояд бо чашми сарам дида, баҳояшро маълум намоям. Бинем кирои саргардонӣ мекунад, ё не. Каме сабр намо, ягон касро ёфта ба ҷойи сутуни дуввум гузорамаш. Ду-се маҳмадонои дигарро ҳам меорам. Сад бор чен кардану як бор буридан, маслиҳат аст...

Ва раис рафт пайи ёфтани сутуни дуввум. Аз байн ду сол гузашт. Мурод аз ҳисоби худ симхор кашид даври боғ. Як дари кӯчаки назарногир низ сохт. Ҳамин қадар маблағ пайдо овард.

– Беҳуда худро азоб медиҳӣ, Мурод, – маслиҳат меоданд баъзеҳо. – Ба раис мурочиат кун, ёрдам медиҳад. Агар ғапатро нагирӣ, болотар арз кун. Ба қадри заҳматат мерасанд. Ақаллан музди меҳнат мегири.

– Раис марди серкор аст. Ёро ташвиш додан зарур нест. Холо зарурат нест ба кӯмаки вай. Шукр гирди боғ маҳкам аст. Об ҳаст. Боз чӣ гуна кӯмак даркор? Вақту соаташ, ки расид, раис бекортар мешаваду камбудихои моро ислоҳ менамояд. Ман боға дар роҳи ризои Худованд бунёд кардаам. Шикоятбозӣ касабам нест.

Ва рӯзе аз Душанбе меҳмон омад. Калонҳои Сека. Қатори дигар ободиҳо дидан карданд аз боғи Мурод. Вай болои теппа ду даст ба пахлу тирак, қомат алиф ва мӯҳри хомӯшӣ ба лаб пешвоз гирифт онҳоро.

– Девона шудай, акаи Мурод? – бо димоғи сӯхта ва овози паст садо кард раис. – Даст пеши бар бигиру меҳмонҳоро пазирай намо. Меҳмонон андак-мундак нестанд, калонҳои ҳукумат...

Хомӯш буд Мурод. Миҷжа намезад. Аз санг садо буду аз вай не. Деги ғазаби раис ҷӯшид.

– Беодобӣ чой дорад, ошно. Баъди рухсати меҳмонҳо ба ту ёд медиҳам одамгариро. Бо кӣ шӯхӣ карданатро ёфти.

Яке аз меҳмонон, ки ҳайкали чондор боиси таачҷубаш гашта буд, кунҷковона таги чашм рафтори раисро пайгирӣ мекард.

– Рафиқ калон, – нохост лаб кушод «ҳайкал». – Шумо одами холис. Дар ягон ғушаи олам гап задану меҳмон қабул намудани сутуни дарвозаро дидаед? Мани бечора ду сол боз зери барфу борон сутуни дарвозаи нимқораи раисам. Ва тӯли ин муддати мадид раис аз ягон ҷо сутуни дуввумро пайдо карда натавонист. Ҳоло дашном медиҳад, ки меҳмононро пазирай намо. Магар сутуне, ки ду сол таги барфу борон мондаву қисман пӯсидааст, ба ин кор қодир аст?

Калони Сека суоломез нигарист ба раис. Ноилоҷ қиссаи дарвозасозиро, ки кайҳо аз ёдаш рафта буд, ба хотир оварду ҳикоя кард. Калон аз нигоҳи аввал кӣ будани Муродро фаҳмида буд. Хеле хандид. Дасти ўро гирифта самимона фушурд. Мурод даруни боғ дастархон ораста буд. Илтиҷо кард, ки як пиёла чойи боғбонро ногирифта нараванд. Не, нагуфт, калони Сека. Дастархон пури мева буд ва он меваҳо маҳсули ранҷи кашидаи Мурод буданд. Калони Сека гоҳи видоъ ба китфи лоғараш дасташро гузошту дурудароз ба чехрааш нигарист.

– Бар падарат раҳмат. Кош ҳама мисли шумо мебуданд. Агар кӯмак лозим шавад, ҳиҷолат накашида, мурочиат кунед. Мо шуморо таги барфу борон фаромӯш намекунем.

Калон аз боғи навободи вай хурсанд баромад. Мурод аз ҳар намуд меваи дарахтони боғаш чанд донаи оварду ба мошини ў монд. Рад накард, роҳбари аввали Ҳукумат.

– Медонам, рафиқ котиби Сека, – ҳиҷолатомез гуфт Мурод. – Шумо ба ин меваҳо мӯхтоҷ нестед. Лекин онҳоро чун тӯхфаи як деҳкони ин диёр қабул карданатон ба мани ғариб болу пар мебахшад. Қуввати бозуямро зиёд мегардонад.

Калон дасти ўро аз тахти дил фушурду дигар ҳарфе ба забон наоварда, ба мошин нишаст. Мурод дар қаъри чашмони калон он чизеро, ки мунтазир буд, дида тавонист...

Баъди гусели меҳмонҳо авҷ гирифт соҳтмони дарвоза. Қатори дигарон кор мекард раис. Аз кирдори Мурод ба коргарон қисса мегуфту механдид. Аз он хушнуд буд, ки маҳз Мурод тавонист хотири калонро шод гардондан. То гашти рӯзи дуввум анҷом доданд корро. Касе наранҷид аз вай. Медонистанд, ки ин корро ба манфиати худ не, ба ғоидаи чамъият намудааст.

Гармии офтоб таъсир кард. Роҳат диданд устухонҳои фарсудаи

амаки Ориф. Як лаҳза аз сафари дур боз пас гашт. Ба худ омад ва саросема баланд шуд аз ҷо.

– Оббо, гузаштаро ёд кардаму дер мондам аз имрӯз. Зинда дар ғӯрат мекунад Мурод. Қабратро меканад то гиреҳи локӣ. Шитоб кун, пиракӣ, – зери лаб пичиррос зад ӯ.

Амаки Ориф такяи асо ларзон-ларзон ҷониби чойхонаи деҳа роҳ бурид...

ҲАЙИТИ МОРБОЗ

«Ҳайита мор газид».

Бо шунидани ин хабар дили бобои Пирназар ларзид ва аз чашмони фурурафтааш донаҳои шӯри ашк ба бораи рухсораҳои заранду-даш ғел заданд. Ӯ мудом дар дил кампири гапчину воҳимагари худро маломат мекард. Гап дар дилаш намерояд. Ба кӯча баромада, гапчинӣ мекунад ва гоҳо бо хабарҳои нохуш айши пирамардро талх мегардонад. Дар бинои умри дароз кам воқеаро пеш аз ӯ шундааст. Ҳоло мӯйсафед рӯи ҷогаҳ ба болиштҳои мулоим такя зада, ангуштони ширчойолудашро беҳавсала лесиду бо қавоки гирифта ба сари кампир, ки пеши тирезаи хучраи хоб чунбучӯл дошт, борони маломат мерехт.

– Занаки бефаросат, умрам дар насихати ту адо шуд. Одами шум-хабар ба чашми кас шумрӯ мешавад.

– Ҳай-ҳай, як соли дароз дар ҷогаҳ хобидӣ, зиёнат расидаст, – бо хоҳири ранҷида худро сафед мекунад кампир. – Дилам ба ҳоли ҷӯрат сӯхт, хабарат додам, хайр чӣ зарар дорад?

Кампир бо ситеза сарпӯши чойникро пӯшиду бо дастони ларзон онро оварда рӯи дастархон, назди шавҳараш гузошт. Рӯяшро тарафи дигар гардонда, бо ғӯшаи қарси сафед ашки чашмонашро пок кард.

– Ҳммм, ҳам гуноҳ мекунаду боз ба сари мани барҷомонда дӯғу пӯписаша бинеда. Ба ҷонат расида бошам, дуо кун, ки Худо тезтар амонатиашро бигираду туро аз пири серманаҳ халос кунад. Ман ҳам ношукрӣ нашавад, аз чунин зиндагӣ сад бор безор. Хайр, агар камак ақл дошта бошӣ, медонӣ, ки хабари нохуша ин тавр намерасонанд. Ҳайит барои ман бегона нест. Аз хурдӣ тайи як кӯрпа калон шудему як бурда наона бо ҳам дидем. Эҳ чӣ рӯзхоеро аз сар гузаронидем, худамон медонему Худо. Даррав оби чашмат шашкатор мешавад. Зан мардума оби чашмаш дар сари остин. Гиряро мон ба тартиб нақл кун, ки ҳодиса чӣ тавр рух дод.

Аз шеваи гапзании бобои Пирназар пай бурдан душвор набуд, ки сари ҷаҳл кампирро коҳиш дода, ҳоло аз карда пушаймон аст. Меҳоҳад, илоҷе ёфта, дили ўро нарма кунад.

Саҳарии барвакт кампир модаговашро пешандоз карда, ба подачо бурд. Дар роҳ дугонааш кампири Зайнаб ба ў ҳикоя кард, ки дар ҳавлии Маҳмурод Ҳайита «мори курук» газидаст. Дили кампир ба Ҳайит сӯхт. Чаро насӯзад? Ҳайит барои ҳамаи аҳли деҳ азиз аст. Хо-са ба хонадони онҳо. Маҷлисорову дастбақор аст мардак. Панҷ панҷааш ҳунар. Як умр хизмати мардумро кард. Ҳамин фикру анде-ша дар сар ба хона омаду воқеаро каме обуранг дода қисса кард. Дар бало монд. Пиракӣ ҳамон як коса ширчоёшро нахӯрд. Як ғалла гапи пасту баланд гуфт ба вай. Пирназар пир шуда, бадаҳан шудааст. Дар тафти даҳанаш шишта намешавад. Ин бемории зормонда ҳам ўро инчиқу кӯдакфёъл гардонд. Ҳар замон нозу нуз карда, ба ҷони кас мерасонад. Ана ҳоло ҷоёш хунук шуда бошад ҳам, сукуташро вайрон намекунад. Гӯё мор ба бадани Ҳайит не, ба тани ў заҳр зада бошад.

– Ҷоят хунук шуд, мардак, – тоб наовард кампир. – Ҷӣ ин қадар дам ба дарун мезанӣ? Кӯли зоянда, миранда, гуфтаанд. Кори дунё аз Азал ҳамин. Рӯзу соатат ки буд шуд, дар шишаи марҳам дарой, ғои-да надорад.

– Аҷаб гапҳое мезанӣ. Медонам, то абад касе дунёбон намонда-аст. Косаи давр аст зиндагӣ. Вале марғи мардуми асил гарон меаф-тад ба кас. Ҳайит тилло буд, тилло. Худо нигоҳ дорад, мардака. Эҳ ту ҷӣ медонӣ...

Дар лабони парсингбастаи бобои Пирназар табассуми пурдарде олудаи ифтихор хувайдо гашт. Як зум дар ҳамон ҳолат монд пиракӣ. Сандуки хотироташро тақуру кард. Меҳост аз рӯзгори Ҳайит ба кампир қисса гуфта, дилашро андак холӣ кунад...

Замони Никалай буд, занак. Соле хушқаслӣ омаду рӯзи мардуми камбағал табоҳ шуд. Ҳар рӯз аз ҳавлие мурдае берун мебароварданд. Тоифаи доро парво надошт. Чаро ғам хӯранд, хушқаслӣ барои онҳо зараре надошт. Ғаллаашон фаровон, хотирашон ҷамъ. Як рӯз ману Ҳайит машварат карда, ба қароре омадем, ки аз хонаи онҳо орду нон дуздида, ба мардуми камбағал садақа мекунем. Ҳоло ҳамин кор ба ёдам ояд, изо мекашам. Хайр, ҷӣ ҷойи шарму ҳаё; гушна ба шер ме-занад, гуфтанд. Шабе ба хонаи Мулло Назар рафтем. Дуқабата имо-рат доштааст. Сархисоби хучраҳо нарафтем. Қариб роҳгум мезадем. Вале дар он ҷо на нон пайдо шуду на ғалла. Оқибат дилу гурдари

якто карда, ба хучраи хобаш даромадем. Масти хоб буданд онҳо. Дар рӯшании сияҳчароғ чашми Ҳайит ба сояи линчае афтод. Ба ман ишора кард. Дар шифт линчаи калоне овеzon буд. Таҳпоқӣ истодам. Ҳайит ба пуштам баромад. Даст-даст карда дид ва ҳам шуда ба ман хабар дод, ки «чормағз аст». Бо як азоб ба вазни ӯ тоб меовардам. Ҳамин ки Ҳайит линчаро аз шифт халос кард, тараққосе шуду баъд ману Ҳайит ҳамроҳи халта сарозер ба қаъри торикӣ хӯй хӯрдем. Аз дунболи мо мулло ҳамроҳи аҳлу байташ. Болорҳои хонаи қабати яқум пӯсидагӣ будаанду ба вазн тоб наоварда шикастанд. Як вақт қафотанаам ба замини саҳт расид ва аз дард як оҳ гуфтаму пакару гаранг шудам. Баъд... Эҳ занак, ҳоло ба ёдам меояд, дасту поям ме-ларзад. Оғилхона будааст дар қабати яқум. Маоси бузу гӯсфандони рамида ба фалак печид. Мулло, ки дунболи мо омада буд, бо овози баланд сура меҳонд. Кӯдакону занаш бо овози баланд мегиристанд. Бинои торик ба назар як гунбази бузургу бедару тирезаро мемонд. Хаёле аз хуш рафта будам...Як вақт хуш ба сарам зад. Бинам линча дар сари китфи Ҳайиту дасти ман ба дасташ дар тангкӯчае тохта истодаем. Аз давидана дамсӯз шудем. То мардум дарак ёфтанд, ки худро ҳамроҳи ғанимати ба дастовардаамон бераҳа кардем. Халтаро кушода, дуд аз димоғамон баромад. Саҳт хафа шуд, Ҳайит. Линча пури курути кирмзада буд. Магар даҳсол зиёдтар он ҷо истодааст. Рӯзи дигар Мулло дар хонақоҳ байни мардум овоза кардааст, ки кадом дузди ноинсоф бист ҳазор тангаи сиккаи бухориро бурдааст...

Бобои Пирназар наклашро тамоm карда сукут варзид. Аз гап задан магар чоғаш бефараҳ шуда буд, ки бо ангуштони қоқи ларзонаш манаҳашро молиш дод. Сипас аз тоқчаи болои сараш кадӯи нукракӯби худро ба даст гирифта, бо хавсала рӯйи қафаш як каш нос рехту бо эҳтиёт онро зери забон партофт. Баъд сар ба зер афканда, чашмони фурурафтаашро маҳкам пӯшид ва лаб аз гуфтор баст. Пиразан, ки дар тӯли панҷохупанҷ соли хонадорӣ хислати чолашро омӯхта буд, дигар ҳарфе ба забон наовард ва пайи андешаҳои хеш рафт. Бобои Пирназар аз рӯйи одат носро, ки ба тағи забон партофт, то ҳолӣ шудани даҳон сукут меварзид. Бо даҳони пурнос ҳарф задан, одоб нест, мегуфт. Аслан ӯ носкашҳоро бад медид. Дар хонавода касе ғайри ӯ нос намекашид. Қиссаи носкашии вай низ сабаб дошт. Дар ҷавонӣ ба хориши ганда гирифтор шуд ва табибе маслиҳат дод, ки нос кашад, то газакӣ дард дар вучудаш намонад.. Ана, баъд одат шуд.

Ҳоло бобои Пирназар бо чашмони пӯшида, кайфи носро медиду кампир ба рухсораҳои зарди пурожанги вай чашм дӯхта, дар бораи Ҳайити морбоз фикр мекард...

– Кас умрашро мисли Ҳайит гузаронад, пушаймон намешавад, – сукунатро халалдор кард кампир. – Чун ки баъди маргаш мардум ўро фаромўш намекунанд. Саргузашташ афсонае мешаваду аз даҳон ба даҳон мегузарад. Шабдаравҳо ба ёдам ояд, гоҳо мегирияму гоҳо меҳандам. Аҷаб рӯзхоеро аз сар гузаронидем. Занҳои ҳозира чӣ? Нони тайёр мегиранд. Дар деҳа каси бекор ёфт намешуд. Шабу рӯзи тоби-стони дароз дар кӯҳу пушта гандуми калхоза медаравидем.

Як шаби тобистон зану мард ба шабдарав баромадем. Шароит такозо мекард. Гоҳо ҳафтаи дароз дар ҳамон ҷо мемондем. Он шабро ба гумон то мурдан фаромўш кунам. Звено ба звено тақсим шуда, ба кор сар кардем. Моҳи чордах бо тамоми ҳастиаш арзи ҳусну малоҳати худро мекард. Шири болои майсаи ғаллазор рехтааш чӣ қадар дилрабо буд. Ниҳолҳои зарандудбадани гандум зери таъсири шамоли серуни шабҳангом маҳин-маҳин китф меларзониданд. Ҳай даравидем он шаб. Ҷони одам аз санг нест. Мо занҳо шалпар шуда, аз мадор рафтем. Ҳайит ҳамроҳи мӯйсафеди Ҳасан дарзабанд буд. Магар ҳолати моро пай бурд, ки қомат рост карду хитобид:

– Ай хоҳарони акош ва апаҳои меҳрубон, соате дам гиред. Медо-нам, ки аз ҳад зиёд монда шудаед. Ҳиссаи моро андакаш монд. Пеш аз мардум тамом мекунем.

Мо гӯё маътали ишораи ӯ будем, ки досҳоро рӯи тали гандум гу-зошта, гӯшае тӯб задем. Касе мадори лаб кушодану ҳарф задан на-дошт. Ин сукунатро раҳмати Ҳасан вайрон кард.

– Ҳайит, бачам, дар дунё заб бесоҳиб одамум, – бо овози шикаста гуфт ӯ. – На фарзанде дораму на хешу ақрабо. Мурдаи кас бегӯру кафан намеронад. Одамони нек ўро ба ҳок месупоранд. Аммо зеби мурда гираву нола гуфтанд. Худо медонад, касе ёфт шавад, ки болои сари ман дарег гӯяд. Ҳамин армон дар дил ба гӯр наравам додар. Биё, болои сарам як наъраи ҷонсӯз бикаш ва аз марги ман афсӯс бихӯр. Не нагӯ, додар. Ба арвоҳи падарат...

Мо, ки аз ин хунари Ҳайит ғофил будем, хастагиро фаромўш кар-да, хушу гӯш шудем. Ҳайит норозиёна зери лаб гур-гур карду баъд болои сари Ҳасани раҳматӣ омад. Занҳо ба ҳоли Ҳайит хандиданд. Фарёди ҷонхароше зад Ҳайит. Мушт ба сандуқи сина кӯфт, даст ба даст соид ва бо ҳаракатҳои часпон чун занони навҳагар қомати мав-зунашро ларзонда, мақомгардон намуда, нола мекард:

*Фарёд занум намерасад овозум,
Сад вою дарег зи меҳнатой барбодум.*

*Як рӯз ба коми дил намондем хурсанд,
Аз дасти аҷал ҳамеша ман ношодум.
Акамой, акамой, акаме...*

*Имшаб чӣ шавай хонаву дар ҳайрунай,
И акай Ҳасан дар хунамун меҳмунай.
Ку хоҳару ку додар, гӯянд : «акамой»,
Дар фурқати ӯ пиру ҷавон нолунай.
Акамой, акамой, акаме...*

Он шаб ҳай гириستم аз дасти Ҳайити морбоз. Рӯзгори амаки Ҳасана ҳикоя кард ба мо; аз бефарзандиҳош, аз хонавайрониҳош. Дар дунё умри дароз дидам. Пеши чашмам аз хурд то калон чӣ қадар одамон мурданд ва занҳо болои сари онҳо марсия хонданд. Вале нолаи Ҳайит дигар буд: то ҳол дар гӯшам садо медиҳад навҳааш. Окибат Ҳайит хаста шуд, сулфа гулӯгираш намуд. Раҳмати Ҳасан ашки шашқатори чашмонашро пок кард ва бо дастони ларзон ўро ба оғӯш кашид.

– Илоҳо, ҳазор сола шавӣ, додар. Хока ба дастат гири, зар шава. Аз ту умедам ҳамин ки рӯзи маргам низ мисли ҳолӣ гирия кунӣ. Аз нолаи ту дили санг об мешавад. Шояд он рӯз баъди нолаи ту мардум донанд, ки Ҳасани раҳматӣ аз ин дунёи номард бо дили пур аз дарду ҳасрат рафтааст.

Кампир он пораи рӯзгори гузаштаре қисса карду хомӯшона ашк рехт. Дар дафтари хотироти ӯ ханӯз Ҳайити морбоз дар кимқадом ёнаи кӯҳе навҳагарӣ дошт ва Ҳасани мӯйсафед бо сари ҳам пеши вай сукут варзида.

Амаки Пирназар аз нақли кампир илҳом гирифт, магар ки гулӯи хушкидаашро бо як қулт чой тар карда, забон ба гуфтор кушод.

– Солҳои пеш аз омадани Ҳукумати Шӯроҳо буд, занак. Як рӯз ба деҳа се-чор нафар шахсони муллонамо меҳмони ноҳонда шуданд. Пас аз нӯшидани «як пиёла чой» мулло имом яке аз онҳоро раиси дини ноҳия гуфта, ба мардум шинос намуд. Баъд аҳли деҳаро назди масҷид ғундоштанд. Аз бинои мусалмонӣ, аҳком ва аркоми шариат савол медоданд ба онҳо. Баъзеҳо ба як саволу баъзеҳо ба ду савол нимкола ҷавоб мегуфтанд. Баъзеҳо ба як савол ҳам ҷавоб намеёфтанд. Холиқи падари Лоик аз ҳамин қабил буд. Бечора умрашро аз қафои рамаи Ғозибой гузаронд. Пештар аз вай хӯчайин танҳо саломати ғуспандони худро талаб мекард. Раис ўро беимон номиду чилқамчина ҳукм баровард. Ду марди девсурат остин барзада ба тах-

тапушти лучи Холик ҳай қамчин заданд. Раис ба гунаҳкор амр кард, ки паси ҳар тозиёна бо овози баланд «тавба кардам», гӯяд. Мардак аз зарби дард ба ҳар як тозиёна панҷ бор тавба мегуфт. Баъдтар забонаш гирифт «тӯрба кардум» мегуфтагӣ шуд ва ин лақаб то мурдани раҳматира ба номаш часпид. Қисса кӯтаҳ ҳамин вақт аз кучое Ҳайит омад; мори калони сиёҳе дар бағал. Ҳуши раис ба Холик банд буд ва ба ҳоли ӯ меҳандид. Ҳайит ғофил аз пас ба вай наздик шуду морро рӯйи зонуяш сар дод. Мори гизала як ғашшос заду қадашро рост кард ва баъд даври миёни раис печид. Аҷаб фарёде зад раис. Байтали буғӯз аз даҳшат курра партофт. Аз фукчухтии раису ҳамраҳонаш нишон намонд. Раис як лаҳза қарахт шуд, рангаш канд ва баъд оҳиста ба як паҳлу ғелиду ором гирифт. Мардони девсурат низ мисли шохи маҷнунбед меларзиданд. Пайкари бузурги эшон дар ҷанги тарс маҳину якнавохт меларзид. Ҷунон ки беи маҷнун аз таъсири насими сахар... Ҳайит ҳам шуду аз гардани мор гирифт. Мулло имом ба рӯйи раис ҷанд каф об пошид.

– Дар пеши пот мурам, фарзанди падар, – зорӣ кард мулло имом. – Агар Махсум шунавад пиру ҷавона шикамчок мекунад. Хонавайрон мешавем. Раиса аз ҷанги ин ҷондори безот халос кун, Ҳайит.

– То Холика озод накунад, халосаш намекунам, – оромона гуфт Ҳайит. – Бигзор аз деҳаи мо баромада равад. Ҳафт пуштамон беназорати эшон ба аҳкому аркоми шариат итоат карданд. Мо низ мӯҳтоҷ нестем ба маслиҳатгар. Ҳар кас ба қадри тавон худошиносӣ мекунад. Худованди бузург мӯҳтоҷи ду ракаат намози зӯракӣ нест. Ҳар кас, ки аз ҷониби Парвардигор ҳидоят шавад, Худовандро бо тамоми ҳастияш парастӣш менамояд.

Раис ба худ омада, бо забони гирифта ва имову ишора чизе мегуфту домони Ҳайит аз даст раҳо намекард. Ҳайит морро аз бағали раис гирифт, ба соиди дасташ печонду ба гӯшае рафта, қарор гирифт. Пурсиши раиси дин ҳамон шуду омаданаҳ ҳамон. Ҷокаронаш ўро базӯр болои зин шинонданд. Он бегоҳ зиёфати шоҳонаи муллоимом нохӯрда монд.

Аз нав забони гуфтор баст бобои Пирназар. Вале ин дафъа сукуташ тӯл нақашид. Кӯрпаашро болотар қашид ва рӯйи ҷониби кампираш гардонд.

– Ҷавонҳои ҳозира буду шудашон қарруфар. Ишқи аксари онҳо ба пул рафтагӣ. Мошин бошаду сару либоси озода... Қадри одам барои онҳо мувофиқи молу мулкаш. Аёми ҷавонии мо ин гуна гапҳо набуд. Баҷаҳо барои пул не, барои ободии ватан ҷонбозӣ мекарданд. Аз комсомол як ишора мешуд, ҳама як тану як ҷон баробар ба қор

мечаспиданд. Ту пиндорӣ, ки Ҳайит барои морбозиаш байни халк маъруф буд? Не. Аслан вай морбоз ҳам набуд. Морбоз, артис гуфтани гап аст. Аз рӯи ҳунараш нон ёфта меҳӯрад. Аммо Ҳайит гапи дигар: ба морбозӣ ишқ дошт. Марди часур буд. Дар базмгоҳ, ё хангоми кор, дами дамгирии деҳқонҳо ҳунарнамоӣ мекард. Қатори дигарон истироҳат намекард. Охир вай ҳам баробари мардум меҳнат менамуд, аммо баробари эълон гардидани танаффус байни давра ме-даромаду ҳунарнамоӣ мекард. Вале аз касе пул талаб надошт. Ҳамту барои мардум, ба хотири вақтхушии ҳамкорон бозӣ мекард...

Бобои Пирназар лаҳзае хомӯш истод, гапашро қайчӣ зад ва нигоҳашро ба дариҷаи рӯшани хона андармон кардаву аз ёди хоти-раи ширине баланд хандид.

– Дар ҷавонӣ Ҳайит аз мор метарсид, занак. Қади бало метарсид. Номашро шунавад, дар рӯи ӯ ранг намеомонд. Чашми дигаронро хато карда, аз маърака мегурехт. Гоҳо бачаҳо ягон чизи хунука ба бадани лучаш расонда, якбора фарёд мезаданд. Бечора чанд рӯз аз хона намебаромад. Аммо воқеае шуду Ҳайит бо ин хазандаи бадкин «ҷӯраи ҷонӣ» шуд.

Боре Ҳайит аз деҳаи ҳамсоя ба деҳаи хеш меомад. Ҳаво гарм буд. Ӯ аз ҷойҳои хилват паноҳи дарахтони кӯҳансол роҳ мепаймуд. Нисфирӯзӣ ба Боғи Вайрона расид. Нохост аз як канори пайраҳа аждаҳое хез заду пеши роҳашро баст. Ба гапам наханд, занак. Бо чашми сарам дидам онро. Аз ду кулоҷ зиёд буду кам не. Ва дар паси сараш ёл дошт. Мисли ёлҳои асп. Албатта онҳо кӯтоҳ буданд. Ана ҳамин мори калону бадҳайбат ҷониби Ҳайит хез зад. Фурсати танг имкони гурехтан надод ба ӯ. Беҳудона аз ҳавли ҷон ҷанг андохта, аз гулӯи аждаҳо мегирад. Ҷанги тан ба тан сар шуд. Мори бадҳайбат фашшос зада, об аз даҳон парронда, бо суръат ба пойи Ҳайит мепе-чад ва онро мефишорад. Боз як лаҳзаи дигару кор тамои. Ҳамин вақт ба ёди Ҳайит носкаду мерасад. Бо як азоб онро аз нифаи эзор мегир-раду тамои носро ба даҳони кушодаи мор мерезад. Пакар мешавад мори бадҳайбат. Печаш суи гашта, Ҳайит наҷот меёбад. Бо азоб санги калонеро бо ҳарду даст мебардорад ва нимхез мешаваду ба сари мор мезанад. Баъд паҳлуи мор меғалтад. Гузаштани вақтро ди-гар ҳис намекунад. Майнаш карахт буд, ё шояд беҳуд шуда буд. Қарибиҳои намози дигар меҳезад сари по. Мори бечонро мебардора-ду сарашро ба дарахти тути як тарафи роҳ мебандаду думаширо ба дарахти тарафи дигари роҳ. Ин воқеа рӯзи дигар дар деҳоти дуру наздик овоза шуд. Роҳгузарҳо мегузаштанду мори бадвоҳимаро ди-

да, овозаро то ба дуриҳо мебурданд. Хеле вақт бисёриҳо чуръати аз ин роҳ гузаштанро надоштанд. Аз ҳамон солҳо дигар мор чӣ қадар чолоку тачанг ҳам бошад, дар дасти Ҳайит мисли мум мулоим мешуд.

Гап дар сари морбозии Ҳайит не. Гап дар сари он, ки вай ба ҳама кор аввал шуда даст мезад, вазниниро ба дӯш мегирифт. Пешрави деҳконҳо буд. Ҳама ба ӯ бовар доштанд. Бовар доштанд, ки дар ҷое Ҳайит аст, кор бенуқсон буд мешавад. Ба кучое гӯянд, баҳона пеш намеовард. Чакманаширо ба китф партофта мерафт...

Боре аз молияи район ривизор омад. Як мардаки мазанг. Даҳ бор пурсӣ, баъд базӯр лабони ғафсаширо чунбонда, ба саволат посух медод. Касеро назараш намегирифт. Аз хурд то калон барояш одамкаҳак буданд. Вай кору бори колхоза тафтиш мекард. Колхозии мо Маданӣ ном дошт. Колхозии деҳаи боло Калинин ва колхозии Пӯсидашӯх – Партизани Сурх. Ривизор колхозҳои Маданию Партизани сурхро тафтиш мекард. Ду рӯз тафтиш карду камбуди наёфт дар кори колхозии мо. Он солҳо роҳбарҳо низ инсоф доштанд. Лаҷоми нафс дар дасташон буд. Моли чамъията беҳуда барбод намекарданд. Мурод аз ранҷу заҳмат ободии ватан буд. «Деҳпурӣ беҳ аз хонапурӣ», мегуфтанд. Хайр, бегоҳи рӯзи дуввум ривизор кора тамои карду ба колхозии Партизани сурх рафтани шуд. Роҳбалад талаб кард. Ҳайит ба зимма гирифт. Зимистон буду барфи баланд. Барфи он солҳо ба худат маълум. Тавба, қудрати Худоро тамошо кун, ки баракати барф ҳам намондааст дар Кӯҳистон. Дар баъзе ҷо аз қадим одам баланд меборид барф. То чиллаи баҳора барф мерӯфтем. Аввали баҳор тамоми заминҳои кишта хок мезадем. Агар хок намезадӣ, аз кишт қафо мемондем. Кӯтаҳи гап савори асп сини дашти барфпӯшо дукафон карда, нисфишабӣ ба колхозии ҳамсоя расиданд. Рӯзи дигар то фаромадани торикӣ ривизор хуб тафтиш кард. Баъди анҷоми кор ба нею нестони раиси колхоз гӯш надода, қафо баргашт. Дамабарф меборид. Пораҳои барфи яхбаста ба рӯй мисли мучхор меҳалиданд. Дар дашти Пирсола аз пешашон галлаи гургҳо мебарояд. Салобату карруфари ривизор барбод рафт. Чунон наърае зад, ки гургҳо гаранг шуданд. Вале Ҳайит ўро ором гардонд.

– Ҳозир як ҳилла мекунем, ошно. Ман гургҳоро «ба гап мегираму» ту ҷониби деҳа асп метозонӣ.

Намоянда аз ин суҳан як лаҳза ҳайрон мешавад. Магар Ҳайит забони гургҳоро медонад, ё аз тарс девона шудааст, андешид дар дил. Чун барги бед меларзид. Ҳайит бо зораву нола, бо пӯписаву ҳақорат

илоче карда ўро ба гап мефарорад. Сипас намоянда сари аспашро чониби наздиктарин хонаи деҳа мегардонаду ба сағриаш тозиёна мезанад. Ҳайит аспашро маҷбур мекунад, ки аз байни гургҳо тохта гузарад. Аспи бечора барфи баландро базӯр чок карда, метохт. Галлаи гургҳои гурусна аз ду қанаташ медавиданд. То мурутаки Зайналобиддина асп давонд Ҳайит. Илоче карда худро болои дарахт мегирад. Асп чун бори худро сабук мебинад. гургҳоро гоҳе ба сар, гоҳе бо лағад зада, бо роҳи омадааш қафо мегардад. Тарафи деҳа метозад. Галлаи гургҳои аламзада мурутро ба «муҳосира» мегиранд...

Намоянда як ғояти шаб бо ранги паридаву забони гирифта ба хонаи раис омад. Бо имову ишора, гоҳе як калимаро бо сад азоб ба забон оварда, воқеаро ба раис мефаҳмонад. Моро раис ҳамон лаҳза ба по хезонд. Ба ҷустуҷӯи Ҳайит баромадем. Ҳайит аз тарси афтидан бо миёнбанд худро ба шоҳи мурут маҳкам бастааст ва дар ҳамон ҳолат аз хунукӣ шаҳ шудааст. Кӯтаҳи гап, ўро ба деҳа овардем. Субҳдам буд. Намоянда дар меҳмонхонаи раис миёни кӯрпаи ғафс печида дар ҳоби роҳат рафта... Бечора Ҳайит чанд рӯз бистарӣ шуд. Ба аёдаташ мерафтему шӯҳӣ мекардем.

— Намояндаи тарсончаки манманиро чаро ба гургҳо надодӣ, Ҳайит?

— Кампирмӯрӣ гап нею аҷал омӯхта мешавад, гуфтаанд. Вале колхоз бадном, номи деҳа сиёҳ мешуд. Ин гап то ба абераҳо рафта мерасид.

Ана ҳамин хел одам Ҳайит. Барои вай аз чони ширин дида, обрӯӣ деҳа, обрӯӣ колхоз қиммат буд.

Бобои Пирназар нақлашро тамом карду қадӯи нуқракӯбашро ба даст гирифт. Кампир низ аз ҷояш бархоста, пайи гундоштани дастархон ҷунбучул сар кард, вале ханӯз ҳушаш ба Ҳайит банд буд. Умре мардак кори савоб кард. Имрӯз ҳам барои наҷоти каси дигар сипар шуд. Бачаи ҳамсоя дарахти тутро афшондан меҳост ва ба ӯ мори курук ҳучум намуд. Доду фарёди хонавода Ҳайити роҳгузарро ба ҳавлӣ овард. Фурсати фикр кардан набуд. Аз думғозаи мор гирифт. Рост ба пушти дасташ неш зад. Морро ба замин зада кушт ва бо корди дамаш алмос барин тез дасташро чок карду захмро макид. Афсӯс комҳои бедандонаш захм доштаанд. Худо ниғаҳбон бошад. Ҳозир духтурҳои мо ҳар дарда даво меёбанд. Шояд пиракии Ҳайит ҳам наҷот ёбад.

Шояд...

МАКТАБИ МО

Рӯз хеле димоғсӯхта буд. Табъаш хирра ва сард. Ва бешак баъди чанд лаҳзаи дигар борон меборид. Аммо ҳамаи ин дар ин гӯшаи дуру хилват бароям қимате надошт. Андешаи онро надоштам, ки тани як куртаи тунук дур аз деҳа аҳволам чӣ мешавад. Хабарӣ марги муаллими кӯхансол хеле муассирам карда буд. Ҳаваси сӯҳбати касе надоштам. Муаллими тайёрии ҳарбии мактаби деҳа ин хабарӣ нохушро гуфту табъамро ба мисли ҳавои имрӯз ночӯр гардонд.

— Сад бор хоҳиш кардам аз ту, — сукунатро ҳалалдор кард муаллими тайёрии ҳарбӣ Мирзобеки Қандил. — Биё ба аёдаташ биравему хотираҳояшро навишта бигирем. Барои ояндаҳо лозим мешавад. Мардак таърихи зиндаи ин мулк буд. Воқеаву фоҷиаи оғози асри гузаштаро хуб ёд дошт. Яке аз аввалинҳо буд, ки дар мактабҳои сохти нав ба бачаҳо сабақ гуфт. Сад дарег.. Агар аз дасти худам меомад... ту аз якравӣ намондӣ...

Ӯ бо қаҳр ба сарам борони маломат мерехт, аммо мадору тавони посух гуфтан надоштам. Банди андешаҳои худ будам. Бо пири хирадманд, яке аз нахустмуаллимони деҳаи хеш бобои Фозили Шарифзода дар ангора муҳовара доштам.

— Мо шогирдони мактаби кӯҳна будем, — бо овози нарму мулоимаш мегуфт амаки Фозил. — Падарам деҳқони хокпош буд, аммо барои саводомӯзии фарзандон талош мекард. Баъди барқарории ҳукумати Шӯроҳо ба кор даъватамон карданд. Замона нотинҷ буд. Мардум метарсиданд. Мактабҳои нав дар диёри мо якбора пайдо нашуданд. Ҳар кас дар он айём гурдаи кор карданро надошт. Аввалин мактаби нави ибтидоӣ дар шаҳри Ғарм соли биступанҷум таъсис ёфт. Соли бистушаш дар Ҳойит низ мактаб кушоданд. Баъди ду сол дар Ғарм мактаби яқсолаи муаллимтайёркунӣ кушоданд. Духтарони ҳойитӣ, ки аввалин шуда қатори мардони диловар ба хотири таълиму тарбияи атфол камари ҳимат бастанд, шогирдони нахустини ҳамин мактаб буданд. Мо баъдтар хондем. Мактаби деҳаи мо соли бистунӯҳ фаъолият оғоз кард. Дар деҳаи Чафр ҳам ҳамон сол мактаб кушоданд. Дар Чафр Рачаби Зиё ҳамроҳи як ҷавонмарди хучандӣ кор мекард. Раҳмати Рачаб яке аз аввалин мудирони маорифи ноҳия ҳам буд. Баъди ба вазифаи мудирӣ маорифи ноҳия таъин гардидани Рачаб ба ҷои вай раҳмати Саидбурҳон омад. Дар деҳаи худамон ман ҳамроҳи Фаромарз. Фаромарз аз дӯстони домӯлло Лоҳутӣ буд. Ду сол дар деҳаи мо кор карду баъд ба Ҳойит рафт. Муаллими асил буд. Ҳамон ҷо хонадор шуд, соҳиби хонаву дар, чанд фарзанд.

Ҳайф, ки соли фочиаи Ҳойит таги хок монд. Мактаби нав то як ғояти шаба кор мекард. Рӯз бачаҳо меҳонданду шаб калонсолон. Мактаби махви бесаводӣ буд. Пеш аз инқилоб ҳам дар деҳа мактаби ибтидоӣ буд. Шойири машҳури диёрамон Мирзо Азизбеки Ҳаҷрӣ таҳсили ибтидоиро дар ҳамин мактаб гирифта буд. Нимичи мо ҳам аз кӯҳна бо мардони номдору нондораш машҳур аст. Солҳои инқилоб муаллими мактабдор тарсиду мактабашро баст. Баъди як сол дигар касе аз мактаби вай ёд накард.

Дар лабони пиракӣ нумое табассум хувайдо мегардад. Як лаҳза бо чашмони камнураш чеҳраи маро мепазмосад. Шояд доништан меҳодад, ки ҳарфхояш бароям таъсире доранд ё на.

— Ту хафа нашав, бачам, муаллим, ки ҳастӣ медонам дар ҳаққи ҳамкасбонат сухани бадро шундан намехоҳӣ. Аммо ман мегӯям гапиро, фақат барои беҳбудии кор гап мезанам. Ман ҳам омӯзгораму аз он ки имрӯз кори мактаб мувофиқи матлаб нест, ғам меҳӯрам. Як рӯз набераамро имтиҳон кардам. Ба Худо қасам ҳарфхоро дуруст навишта наметавонад. Як байта азёд намедонад. Ҳамин сару либоси муаллимхоро намегӯӣ. Ту гумон мекунӣ он солҳо шиками мо сер буду танамон пӯшида? Эҳ, додар, имрӯз мардум шоҳона зиндагӣ мекунад. Ҳама чиза давлат ба ихтиёри халқ додааст. Меҳнат куну ноната ёб. Боз чӣ лозим? Он солҳо кор дигар буд.

Пирамард аз нав сукут мекунад. Дуру дароз ба ҳаёл меравад. Танҳо мекӯшам. На ёрои ҳарф задан дораму на қуввати аз ҷо бархостан. Ба якбор баланд меҳандад амаки Фозил. Як қад мебарам аз ҷо.

— Як қисса ёдам омад, бачам. Ману Фаромарз рӯзи истироҳат Ҷафр рафтем.

— Муаллимхоро хабар мегирему як зиёфати Сайбурҳона хӯрда меоем, — гуфтам ба вай. — Дар деҳа истода чӣ кор ҳам мекунем?

Розӣ шуд. Ними рӯз буд, ки ба Ҷафр расидем. Шикамҳо аз гуруснагӣ ғиғон бардоштанд. Ба меҳмонхонаи Сайбурҳон даромадем. Хушӯ ёдамон ба як бурда нон буду пиёлаи чойи гарм. Шукр, ки Худованд дуои моро шунид. Саидбурҳон баъди салому алайк дарав дастархон партофт. Нону чой овард ва дар як табақ шӯрбо. Даруни табақ як пой мурғ буд. Ман онро гирифтаму болои бурдаи нон гӯшаи дастархон гузоштам. Нонро пора карда ба шӯрбо партофтемӯ бисмиллоҳ гуфта ба хӯрдан шурӯъ кардем. Як вақт чашмам ба гӯрбаи калоне афтод, ки даври мо меҷархиду дузда-дузда болои дастархонро бо нигоҳи тезаш муоина мекард. Ба якбор пой мурғро аз дастархон ба даҳонаш гирифт ва як хез зада аз дар баромад. Баъди

фурсате онро бо иштиҳои тамои тановул кард ва боз ба назди мо баргашт. Хеле хафа будем, аммо аз тарси соҳиби хона сукут ихтиёр кардем. Саидбурҳон чизе намегуфт. Худро нодида ангошт. Табақи холиро бо ангушташ лесид ва барои овардани ҷои гарм аз ҳуҷра берун шуд. Ҳамин дам Фаромарз аз ҷайбаш коғазро бароварда гӯрбаро дошта он коғазро ба думаш печонду бо ришта баст. Як ду мушт ба сари гӯрба кӯфт. Ман ба кори вай менигаристаму меҳандидам. Баъд аз киси дигараш гӯгирд бароварда оташ дар дода онро ба думи гӯрба наздик бурд. Ва гӯрбаро раҳо кард. Гӯрба ғиғони бо аламе кашид ва ҷонҳавлӣ аз думи оташгирифта дар гурез шуд. Рост ҷониби коҳдони раҳмати Аҳрор медавид.

– Эҳ хонасӯхта, ҷӣ кор буд, ки кардӣ? – ғиғон кардам ман. Агар ба коҳдон дарояд доништа бош, ки аз дастони бақуввати Аҳрор ману ту халосӣ надорем.

Паси ин суҳанҳо ману Фаромарз ҳам баробар баланд шудем аз ҷо. Раҳмати Фаромарз дар тохтан яғонаи даврон буд. Пеши шумо дурӯғ пеши Худо рост ҷое вай аз гӯрба мегузашту ҷое гӯрба аз вай. Билохира гӯрба аз болои як порухонаи сари роҳ хез гирифт ва ба даричаи коҳдон рост шуд. Фаромарз думболи вай. Болои порухона дар ҳаво ба гӯрба баробар шуд ва бо кафи даст онро даруни порухонаи пуроб тела дод. Ҳарду ғалтиданд даруни он. Мо ҳам расида омадем ҳамроҳи Саидбурҳон. Фаромарзро шинохта намешуд. Аз сару рӯяш поруи гов мерехт. То миён ба он фуру рафта ҳар чанд талош мекард, худро раҳонда наметавонист. Садои хандаи моро шунида Аҳрор баромад. Қиссаро ҳикоя кардем. Хеле хандид. Баъд Фаромарзро берун баровардему либосашро иваз карданд. Баъди шустушӯ ба меҳмонхонаи Саидбурҳон баргаштем. Ҳамин шароит буд бачам. Агар шиками мо сер мебуд, Фаромарз ин кора намекард. Беҳуда нагуфтаанд, ки гушна бо шер мезанад». Гоҳ гурусна, гоҳе нимсер ва бо як либоси тунук ранҷ мекашидем. Ва меқӯшидем, ки барои дигарҳо намунаи ибрат бошем. Ба сару либосамон низ аҳамияти ҳоса меодем. Дар тан куртаи гиребонаш гулдори русӣ меқӯшидем ва миёро бо таноби махсус мебаstem. Он риштаро «таноби маданият» меномиданд. Хеле дер донистам, ки номи аслии риштаи мазкур зуннор будааст.

Маро садои пур аз маломати муаллими тайёрии дифоии мактаб ба олами ҳастӣ меҳонад.

– Аз сӯҳбаташ дар натиҷаи сабру таҳаммули ту дер кардем, коре кун, ки аз ҷаноза низ дер монем, ҷаноби иззатманд. Агар ҳамин хел шиштан гирӣ, беғоҳ ба деҳа мерасем ва онҳо мунтазир намешаванд, ки мо кай мерасем.

Аз ҷо баланд мешавам ва шитобзада пайи ғундоштани чизу чорам машғул мегардам. Ва дунболи ӯ ба роҳ медароям. Ӯ сари кадом масъалае баланд-баланд ҳарф мезанад, аммо суханонаш ба гӯшам намедароянд. Ман хешро дар сӯҳбатаи амаки Фозил дармеебам...

— Ғумон макун, ки пеш аз инқилоб дар деҳаи мо мактаб набуд. Як мактаб не, чанд мактаб буд. Мактаби ибтидоӣ, мактаб барои маъҷубон ва мактаби усто Шарифхӯча. Як мактаби духтаро низ амал мекард. Ин мактаб ба духтарон таълими ришта ресиданро меод. Ҳо, дар ин мактаб духтарони деҳаи мо ба ғайри касб дарси адаб ва оиладорӣ низ мехонданд. Онҳоро занҳои дунёдида таълим мегуфтанд. Ёд дорам, агар модаре алла мегуфт, ҳоби одами калон меомад. Тарбияи ҳамон мактаб буд. Байту ғазали бомаъниро сари гаҳвораи фарзанд месурӯд модар. Гаҳвора меҷунбиду садои ширину ҷаззоби модар фазои хонаро пур мекард. Хурду калон ба мӯхтавои суруди алла гӯш дода, лаззат мебурданд. Ҳоло чӣ? Шукр мактаб дорем, духтарҳо даҳ сол мехонанд, аммо навозиши фарзанда намедонанд, алла гуфта наметавонанд. Агар тифл дар гаҳвора ё дар оғӯши модар ором нахобад, пистонҳои сунъӣ баромадааст, ба чочи гов мушобеҳ аст. Ҳамонро зӯран ба даҳони тифл мехалонанд. Ба ҷои аллаи ширин фандаш медиханд. ...Солҳои охир ин мактабро кампири Бих ба даст гирифта буд. Ба ғайри риштаресӣ пашму пахта паҳиданро ёд меод ба духтарак. Намадмолиро. Кампири Бихро дида будӣ? Суруди бисёр медонист, лекин суруди машҳури «Муғулдухтар»-ро дар як рӯз себор ҳам мехонд. Не, шумо он вақт кӯдак будед. Раҳмати ришта мересиду суруд мехонд. Мактаби маъҷубонро раҳмати эшони Шарофиддин таъсис дода буд. Дар ин мактаб аслан бачаҳои кӯру кар таълим мегирифтанд. Сокинони деҳ онро «қорихона» низ меномиданд. Раҳмати бобои Эшон дар назди хонааш, паҳлуи боғи худ иморати сеҳучрадор сохта буд. Дар ду хучра толибилмон зиндагӣ мекарданд ва дар як хучра синфхона ҷойгир буд. Аз тамоми манотиқи Раштон бачахоро меоварданд пайи таҳсил. Тамоми сарфу харочотро раҳмати Эшон аз даромадҳои худаш сарф мекард.

Амаки Фозил лаҳзае истод мекунад ва аз ёди хотирае завқ мебарду дар лабони хушкідааш нумое табассумро пай мебарам.

— Аз ҳаёти қорихо низ воқеаҳои аҷибу ғарибе ба ёдам мондааст. Агар хоҳиши шумидан дошта бошӣ бароят кисса мекунам.

Болотар гуфтам, ки мактаби онҳо паҳлуи боғи бобои Эшон ҷой гирифта буд. Онҳо аз нақли дигарон медонистанд, ки дар боғ аз ҳама бештар ангур парвариш карда мешавад. Як шаб маслиҳат кардаанд, ки ба боғ даромада ангур медузданд. Ҳамин тавр ҳам мекунанд.

Даст-даст карда дари боғро меёбанд ва чил нафар ворида боғ мегарданд. Токҳои ангурро пайдо карда шикамссерӣ нӯши ҷон мекунанд. Баъд бо нияти бозгашт ба ҷойи иқомат аз ҷо баланд мешаванд. Гирди девор аз лойдевор ҳисор гирифта шуда буд. Деворро даст-даст карда даври ҳисор мечарханд, аммо дари баромадро пайдо намекунанд. Назди дари баромадгоҳ аз ду тараф буттаҳои ангет ва хӯч шинонда шуда буд. Раҳмати Ӯшон ба илми тиб ҳам сару кор дошт ва аз ин растаниҳо бисёр истифода мебард. Ӯар гоҳ, ки қориён ба дар наздик мешаванд, хорҳои тез ба баданашон меҳаланд ва онҳо он гушаро убур карда, сипас даст ба девор месоянду баромадгоҳ мекобанд. Як вақт садои азон гуфтани муаззин баланд мегардаду бештар саросема мешаванд. Билохира ноумед гашта, ба қароре меоянд, ки як ҳиссаи деворро чаппа карда барои худ баромадгоҳ ба даст оранд.

– Агар бобои Ӯшон хабар ёбад, шарманда мешавем, – бо овози ғиряолуд мегуяд қорӣ Салим, ки халифаи онҳо буд. То аз намоз омаданах қоре карда аз ин зиндон баромаданамон дарқор.

– Як илоҷ ҳасту, – мад мекашад қорӣ Мухтор, – як гушаи деворро интиҳоб карда китф монем ҷӣ мешавад?

– Э бар падарат раҳмат Мухтор, – хурсандона садо баланд мекунад қорӣ Салим. – Ӯаминаро барвақттар мегуфти.

Ва онҳо якҷоя чил нафар як гушаро интиҳоб карда китф ба девор мегузоранду зӯр мезананд. Як қисми девор чаппагардон мешавад ва баромадгоҳро ба даст меоранд. Оҳиста-оҳиста ҷониби иқоматгоҳ роҳ меҷуянд.

– Ӯа шабгардҳо, дар ин ғояти шаб аз қучо омадед? – ба гушашон мерасад овози форами ҳазрати Ӯшон.

Ӯама дар ҷояшон шах мешаванд. Аз шармандагӣ қасе садо баланд карда наметавонад...

Боз як қиссаи дигар низ дорам аз рӯзгори шогирдони ин мактаб.

Боре ҳангоми таътил бист нафар басайру гашт мебароянд. Ба деҳаҳои дуру наздик рафта, дар маърақаҳо ширкат меварзанд, қироат мекунанд ва ба ҳамин васила як қиз – ним қиз ба даст меоранд. Як рӯз ҳангоми бозгашт поёни деҳаи Ӯафр мулло Юнус пеши роҳашонро мегираду даъват мекунад, ки як шаб меҳмон шаванд. (Мулло Юнусе, ки баъдтар сеқаса қисматашро ҳал қарданду ба Сибир фиристодандаш ва то имрӯз қасе намедонад мадфанахро). Қориҳо яқравӣ карда розӣ намешаванд. Мулло ҳам паст намеояд. Ӯун мебинад, ки онҳо розӣ намешаванд, қизи дигар пешниҳод мекунад.

– Ихтиёр доред, ман бисёр меҳостам, ки як беғохро дар сӯхбати

шумо гузаронам, – меғӯяд мулло Юнус. – Агар хоҳишатон набошад, биёед намози асрро якҷоя меҳонему баъд сафаратонро идома диҳед.

Розӣ мешаванд. То намози аср ҳоло вақти зиёд монда буд. Бархе аз эшон таҳорат доштанд ва қисми дигараш таҳорат карданд. Пеш аз заминҷунии Ҳойит дарёчаи Чафр поёни деҳа як ғори калонро пур карда қорӣ мешуд. Дамов буд ва обаш хеле суст ҳаракат мекард. Даҳ-бист қадам поёнтар аз роҳи калон як ҳавзи чуқуру васеъ мешуд. Муллоюнус қорихоро ба лаби қарӣ оварда қатор мегузорад (барои адои намоз саф мегиранд) ва худааш аз тарафи соҳил гузашта, имоматиро ба зима мегирад. Намозро ният мекунам ва ҳамин ки имом барои сачада такбир меғӯяд, бист нафар қорӣ сарозер ба даруни ҳавз меғеленд. Садои доду фарёд, дашному ҳақорати қорӣён гӯши фалакро қар мекунад. Дар як он аз ним зиёди сокинони деҳа ба қойи воқеа ҳозир мешаванд. Мулло Юнус даври ҳавз мечархиду қорӣёни ба соҳил наздик шударо бо нӯги асо тела меод, ки баромада натавонанд. Онҳо ба як дигар бархӯрда, доду фарёд мекарданд. Хулоса як соат эшон дар оби сард оббозӣ карданд ва баъд бо мадади чанд тан ба соҳил баромаданд.

– Дар дунё рӯзи хуша набинӣ, мулло Юнус, – бо овози гириялуд ҳар лаҳза тақрор мекард қорӣ Салим. – Чӣ бад кардем, ки ин гуна муносибата ба мо раво дидӣ?

– Хостам як шаб меҳмони мо бошед, – даҳон пури ханда тақрор мекард мулло Юнус.

Тирмоҳ буд ва ҳаво сард. Қорихо, ки сару либосашон битамом тар шуда буд, илоче наёфта ба таклифи Мулло розӣ шуданд. Беғох дар меҳмонхонааш қояшон дод. Гӯсфандашон қушт ва барои ҳар кадомаш яктаҳ ва лозимӣ ҳадя қард. Сару либоси тар шудаашонро хушкунд ва рӯзи дигар гуселашон қард...

Мактаби усто Шарифи оҳангар солҳои ташкилшавии колхозҳо хизмати калон қард. Дар як ҳафта чӣ қадар оҳани чуфт мерехтанд, Худо медонад. Усто ҳамроҳи шогирдон то як ғояти шаб қор мекарданд. Ин мактаб ба шогирдон на танҳо касби оҳангарӣ, балки дуредгариро низ меомӯхт. Вале як чизро бояд биғӯям, ки на ҳар кас дар ин мактабҳо хонда метавонист. Мактаб ихтиёрӣ буд. Баъзеҳоро дасташон намерасиду баъзеҳо хуши хондан надоштанд. Давлат саҳтгирӣ намекард, ки табаа соҳиби илм бошанд. Дар мактаби ибтидоии деҳа бист-сиҳ нафар бачаҳо меҳонданд. Гоҳо шумораашон ба панҷ-шаш нафар мерасид. Дигарҳо муддати дароз пайи ризқ саргардон буданд.

Ҳукумати нав ба дигар тарз қорро сар қард. Дар бораи ҳатмӣ будани таълим қонун баровард. Мардумро маҷбур мекард, ки дар мак-

таб таҳсил кунанд, сиёхро аз сафед, дӯстро аз душман фарк мекардагӣ шаванд. Дуруст ба нақша гирифтанд, ки агар сафи соҳибилмон зиёд шавад, давлат мустаҳкам мешавад, кишвар рӯ ба пешравӣ меорад...

Соли сиюҳафт мактаби мо ҳафтсола шуд. Қандили раҳматӣ баъди хатми мактаби дусолаи муаллимтайёркуний барои кор ба деҳа омад. Акнун сафи муаллимон аз ҳисоби ҷавонони маҳаллӣ зиёд мегардид. Вале... ҷанг сар шуду кор нимқора монд. Аксари муаллимон қатори дигарон ба ҷойи қалам силоҳ ба даст гирифтанду ба майдони ҷанг рафтанд. Қандилро барои кор ба НКВД даъват карданд. Боз мактаби дусолаи ҳуқуқшиносиро хонд. То соли чилуҳафт дар ин идораи бонуфуз кор кард. Аммо ишқи мактаб боз овардаш ба синфхона. Соли чилунӯҳ директори мактаб таъин шуд...

Эҳ додар, агар ҳамаи қиссаҳоро ҳикоя кунам, барои навиштани як умри одам камӣ мекунад...

– Гуфтам-ку, – ғиғони ғазаболуди Мирзобеки Қандил ба олами ҳастӣ меҳонад маро, – дер мемонем аз ҷаноза. Гапам рост баромад, ана тобутро ҷавонмардҳо бардоштанду ҷониби қабристон роҳ пеш гирифтанд. Ҳамранги арӯсаҳои танноз қадаматро шумурда меравӣ.

Ман худро аз сӯхбати муаллими пир канор мекашам ва шитобзада дунболи Мирзобеки Қандил, ки акнун ба давидан шурӯъ карда буд, метозам...

Ш У К Р И Н Е Ё М А Т

Сафо қабзаи пул дар даст ба хонаи дарун даромаду ашқи чашмонашро дошта натавонист. Ў, ки ҳама саҳтиҳоро паси сар кардаву боре дар умри дарози хеш ашқ наредхт буд, акнун кудрати онро надошт, ки аз домани сабр бигирад ва хешро аз ҷанголи гирои ҳаяҷон берун кашад. Пайкари пурраву тавонояш меларзиду беихтиёр ашқ аз дидагонаш мерехт. Дигар ҳама ҷизро ба канори фаромӯшӣ раҳо карда буд. Ў солиёни дароз ба ҳама душвориҳо тоб оварда, таҳқиру мазамамати мардумро хомӯшона паси сар карда буд, акнун дар дар танҳой ашқ мерехт ва пирумунӣ рӯзгори гузаштааш фикр мекард...

– Оча, падарам кай ба хона бармегардад? – аз жарфи ҷоҳи бетағи рӯзгори пешин мешунавад садои хешро. – Ёро пазмон шудаам.

– Падарат, – бо овози пурдард посух мегӯяд модар. – Бармегардад, албатта бармегардад.

Ва мунтазири бозгашти падари азиз назди дарвозаи пастаку ним-

вайрона рӯз кӯр мекунад. Интизорӣ мекашад ва ба чое намеравад. Мабодо падар баргарда, ўро пайдо накунад. Дигар ҳамроҳи бачаҳои маҳалла бозӣ намекунад.

– Сафо, – мешунавад садои хастаи модарро. –Ба букқа алаф додӣ? Охир мо бояд онро фарбеҳ кунем. Сари соли... – садо дар гулӯи чавонзан банд меҳӯрад ва сукут ихтиёр мекунад.

Сафо аз сухани модар маънӣ намебардорад, аммо хомӯшона ҷониби оғилхона мераваду дарзаи алафро аз коҳдон пуштора мебарорад ва пеши букқа мепартояд.

– Сафо, бачам, – аз нав баланд мешавад овози ҳазину пур аз дарди модар. –Ҳезум нест. Ягон нафар аз бачаҳои шарикатро бигиру ба кӯҳи пешорӯ баро. Як дарза ҳезуми хушк биёр. Пагоҳ панҷшанбе. Агар маъракаро хуб нагузаронем, рӯҳи падарат ноором мешавад. Акнун калони хона ту.

Ба хонаи ҳамсоя меравад. Аз Насим хоҳиш мекунад, ки барои овардани ҳезум ба вай кӯмак намояд. Не намегӯяд Насим. Табару банд мегиранду як порай нони чавин...

Сафо як лаҳза ба худ меояд. Даст ба гиребон мебарад, зери лаб «Шукр, ҳазор бор шукр. Ба додагирот, Парвардигорам, шукр. Ин бандаи рӯсиёҳ бандагире накарду ўро ба ин иззату мартаба расондӣ» мегӯяд. Қабзаи пулро ба миёнбандаш мепечонад ва тағи кӯрпача мегузорад. Ҷойнамошро аз тоқчаи тиреза мегирад ва онро болои фарш паҳн менамояд. Болои ҷойнамош қоим мешавад. Дастӣ адаб пеши бар ба намоз шурӯъ мекунад. «Ният кардам бигзорам ду ракаат намози шукрона...».

Рӯзи ғавти падарро ёд дорад. Ҳафт сол дошт, ки падараш бемор шуд. Аз сари замини кишт ба хона баргашт. Аввали баҳор буд. Рангаш канда буд ва мадору тавон пайкарашро тарк гуфта. Боа зоб лаби суфаи долон нишасту ба модараш рӯй овард.

– Худо медонад, соатам фаро расидааст, очаш. Гумон мекунам, ки чон аз дасту пойҳоям кайҳо баромадааст.

– Аз даҳонат шамол барад, бовош, – гирех бар абрӯ зада гуфт модар. –Тани гарм бедард намешавад. Шамол хурдагистӣ. Кори колхоз гуфта худатро азоб додӣ. Каллаи субҳ аз хона мебарой. Як-ду рӯз хобида дам гир. Ҳозир чоғаш мепартоям.

Вале мардак дубора сари по нахест, кӯчаравак нашуд. Ҳамагӣ даҳ рӯз бистарӣ шуд. Баъд мардум дар ҳавлии онҳо чамъ омаданд. Хурду калон ашк рехтанд, афсӯси чавонии ўро гуфтанд. Ва ба гахворае савораш карданду бурданд. Дигар падараш ба ҳавлӣ дубора по нагузошт...

Сафо он рӯзҳо чизеро пай набурд. Бачаи сода буд. Ба маънии марғу зиндагӣ сарфаҳм намерафт. Ва дар интизории бозгашти падар назди дарвозаи нимвайрону пастаки ҳавлӣ рӯз кӯр мекард.

Модар каси дигарро ба хона наовард. Паи тарбияи ҳафт фарзанди ҷетим камар баст. Панҷ духтару ду писари хурдсолро ба гарданаи бор карду рафт раҳматӣ.

– Шукр, эй Худои меҳрубон, – дар саҳнаи ҳавлӣ мегуфт ҷавонзан. – Аз ин бад накуни. Ба ҳама додаву нододаат шукр.

Сафо ҳанӯз ба пуштманзари ҳарфи модар намерасид, вале медид, ки модар аз пештара бештар заҳмат мекашад. Акнун қорҳои мардона низ ба дӯши ӯ афтада буданд. Сари замин мерафт. Пеши ҳамсоя гардан қач мекард, ки як тика заминаро шудгор карда диҳад. Барзагови алоро чил рӯз баъди рафтани падар сар буридану маъракаи чили падарро гузарониданд. Барзагови сиёхро баъди шашмоҳ. Шабҳангом баъди қори мушкил модар дар равшании сиёҳқароғ гулдӯзи мекард. Барои Сафо ва додарчааш афсона мегуфту сӯзан мезад. Афсонаҳои пур аз дард ва рӯби меҳонд: рӯбиҳои дарднок. Занҳои деҳа ба хонаи онҳо меомаданд. Яке курта меоварду дигаре тоқӣ. Саввумӣ сӯзанӣ. Бадали шаббедорию заҳматҳо модарро эҳтиром мекарданд. Мӯхтоҷи ӯ буданд занҳо. Ва пайи ин машаққатҳо барои фарзандон бурдаи нон пайдо мекард.

Сафо баъди адои намоз дуру дароз сукут варзид. Паи андешаҳои ҳеш саргардон буд. Мурғи ҳаёл дар ин лаҳзаҳои хуш дардзо ӯро кашола мекарду имкон намедод, ки ба олами ҳастӣ воқас гардад. Билохира худро ба даст гирифт ва даст ба дуё бардошт:

– Парвардигоро, агар дар ҳар нафас ҳазор бор шукрона наоям, кам аст. Мани рӯсиёи осиро дастнигари касу нокас нагардондӣ. Писаронаро арзандаву ҳақшинос ба воя расондӣ. Имрӯз онҳо қоргар шудаанд ва дар давлаташон роҳати пириро мебинам. Сад бор шукр...

Ва якбора пеши рӯяш симои модар намоён мегардад. Холаи Инобат ду қоса орди охирино ба қарсон андохту шӯрид. Ашқ мерехт ва ҳамиш мешӯрид. Ӯ охирино захираро сарф мекард ва дар андешаи он буд, ки фардо аҳволи фарзандонаш чӣ мешуда бошад. Ба якбор овози ширину ширадори домоллои қалон ба гӯшаи расид ва ӯро аз олами андешаҳо ба дунёи ҳастӣ бозхонд.

– Келин, дар хона ҳастӣ? – шунид овози домоллои қалонро.

– Биё, падари қон, дар қадамот ҳасанот, – ашқи чашмонаро ба нӯги қарси сафедаш қор карда, аз ҷо бархост модар.

– Ҳай-ҳай, ин қорат хуб нест, – қиддӣ гуфт домолло. – Арвоҳи

рахматӣ хафа мешавад. Дар гӯр беқарор мегардад. Шукр кун, духтарам. Тавба гӯй. Чони ҳамаи мо амонати Худованд аст. Касе фарзҳои Худовандро инкор кунад, ғазаби Парвардигор болои вай меояд. Ба ҳамаи додаву нодоҳои Худованд бояд шукр кунем. Дар китобе хонда будам:

*Шукр гӯйӣ, неъматат афзун шавад,
В-ар нагӯйӣ, аз кафат берун шавад.*

Ҳамин фармударо пилтаи гӯш кун, зеро дар ҷои дигар азизе фармудааст:

*Шокиронро дӯст медорад Худо,
Носипосонро диҳад охир ҷазо.*

Сабр кун, духтарам. Бандаи мӯъмин баду некро аз Худо мебинад. Ё моро халқ кардааст. Халқ, ки қард, рӯсу насибаамонро медиҳад. Фақат шукри неъматҳои додашро бояд гӯем. Мо набудем, халқ шумед. Агар дар ҳар нафас ҳазор бор шукрона кунем, шукри як неъматӣ ўро ба ҷо оварда наметавонем. Моему меравем. Ин Дунё ба мисли меҳмонсарост. Ҷунонки меҳмон аз шаҳр меояд, чанд рӯз бо мо мемонаду боз пас мегардад. Дунёи имтиҳон аст. Сабр қардан, шукр гуфтан, фарзанд тарбия намудан, хизмати халқро қардан ва ба номи нек соҳиб шудан. Ҳамин аст маънии ҳаёт.

– Падари бузургвор, ман ғами худро намехӯрам, – ашки чашмонашро пок қарда гуфт ҷавонзан. – Аҳволи сағираҳо ҷӣ мешуда бошад?

– Оне, ки моро халқ қард, рӯсқамонро медиҳад, – андешамандона гуфт бобои мулло. – Мо ғами беҳуда меҳӯрем. Дар хона ду сатил орд буд, як сатилашро барои шумо овардам.

– Дасти қама набинед, падар, – бо овози ларзон гуфт ҷавонзан.

Ин воқеа баъдтар рух дод. Баъди се-ҷор соли фавти падар. Амаки Қаландар – дӯсти деринаи падараш ба ҳавлии онҳо омад. Аз аҳволашон пурсид ва Сафоро ҳамроҳаш гирифта, ба хонааш бурд.

– Ҳосили хуб гирифтем аз гандуми киштаамон, – гуфт ба модари Сафо. – Вайро ҳамроҳам мебараму ҳаққи шуморо мефиристам.

Амаки Қаландар ба дасти Сафо халтаеро дод ва гуфт, ки ба қадри тавон гандум пур кунад. Сафо халтаи панҷоҳкилоҳаро қариб пур қард. Ва гоҳе, ки амаки Қаландар ба хонаи дарун рафт, ба тағи халта даромаду онро озод бардошт. Бачаи ёздаҳсола меҳост ҳарчи зиёдтар гандум барад. «Бори вазнин роҳати хона», гоҳо насихат мекард раҳмати падар. Ва ў ин лаҳза ба ёд овард фармудани падарро. Роҳ аз

ним гузашт. Дигар тобу тавонро аз даст дод. Зери бори вазнин пойҳои лоғараш меларзиданд. Ноилоҷ халтаро рӯи бораи лаби роҳ фурувард аз пушт. Хеле вақт паҳлӯи халта нишаст. Аз ин роҳ касе намегузашт. Билохира аз ҷо баланд шуд ва хост халтаро ба пушт гирад. Ҳарчанд кӯшид, мадораш нарасид.

Чашм ба роҳ дӯхт. Умед дошт раҳгузаре мегузараду ба вай дасти мадад дароз мекунад. Аммо ба бахти вай кӯча ҳанӯз ҳолӣ буд. Аз дарду алам ва очизӣ болои халта нишаста гиря кард. Рухсораҳояш аз ашки сӯзон тар шуданд. Аз нав ба тағи халта даромад. Ҷоё кашола кард рӯи замин халтаро ва ҷоё пуштора. Қарибҳои пешин ба ҳавлӣ расид. Назди дарвозаи пастаку нимвайронаи ҳавлӣ онро гузошт ва бо қомати ҳамида ба ҳавлӣ даромад. Модар писарашро бо ранги пардаву қомати ҳамида дида, ҳуш аз сараш парид.

– Ба ту чӣ шуд, ҷони оча? – садои гирифтаву пур аз тарсе аз қаъри синаи модар берун омад.

– Миёнам, очачон, – бо алам сар ба зонуи модар гузошта, домани гиряро раҳо кард.

Як моҳи дароз бистарӣ шуд Сафо...

Сафо даст ба риши кӯтоҳаш бурда табассуми пурдарде гирди лабони хушкидааш нақш бааст. Ҷойнамоз бо эҳтиёту эҳтиром таҳ карда, болои тоқча гузошт ва ҷойникро гирифта ба пиёла ҷой рехту така ба болишт зад...

Муддате, ки Сафо бистарӣ буд, боре нашонид, ки модар носазое ба забон биёрад. Аз нобудихоӣ рӯзгор шиква кунад. Дар паҳлӯи бистари писари бемораш шаби дароз менишаст, бо андӯх оҳ мекашид ва зери лаб тақрор мекард:

«Шукри неъмат, эй Рабулӯламин. Аз ин бад накунӣ. Илоҳо, фарзанди маро, асои дасти маро сиҳатӣ ато кун».

Ва Сафо ҳамроҳи модар зери лаб тақрор мекард: «Шукр, ...».

Боре аз модар суол кард:

– Очаичон, шумо ҳамеша дуё мекунед, ки Худованд аз ин бад накунад. Аз ин ҳам бад шуданаш мумкин аст?

– Тавба кун, Сафои ҷон. Ҷазаби Худовандро наёр. Шукри Худо, дар зиндагии мо камие нест. Ҳама чиз мерасад, ёру дӯстони падарат, мардуми деҳа моро ёрӣ медиҳанд. Шукри ҳамаи инро бояд гуфт.

Холаи Инобат лаҳзае сукут ихтиёр мекунад. Бо гӯшаи рӯймол ашки чашмонашро пок менамояд ва нигоҳашро ба нуктаи номаълуме дӯхта қисса мекунад.

– Сафои ҷон, дар як замон, дар як шаҳри калон зане дугоник таваллуд мекунад. Иқболи бади зан буд ё дар зиндагӣ гуноҳи азиме

карда буд, ки дугоникҳо пушт ба пушт часпида буданду табибони номии кишвар дар илочи дарди онҳо очиз монданд. Кудрати Худованда бин, ки ду одамро дар як пайкар офарид. Як нафар ба ин тарафу нафари дигар ба он тараф рӯй гардонда. Аммо пусти пушташон якто буд. Кӯтаҳи гап модари бадбахт шабу рӯз мегирист ва аз додаи Худованд шукр мегуфт. Дугоникҳо калон шуданд. Аз бисту сӣҳ гузаштанд. Чавонони хушрӯй буданд. Ба навбат ҳамдигарро пуштора карда мегаштанд. Аз модари хеш ибрат гирифта, ҳамеша шукри Парвардигорашонро ба ҷо меоварданд. Баъди чанд муддат гардиши фалак будаасту онҳо иҷборан рӯ ба мусофират оварданд. Пои пиёда аз субҳи содиқ манзилу мароҳил тай мекарданд. Ҷое одамони дилсӯзу худотарс як-ду рӯз эшонро бо ҷои хобу хӯроки гарм таъмин менамуданд. Рӯзе аз як деҳа гузар карданд, ки бачаҳои беғам одами дусараро дида, думболагир шуданд. Тарафашон сангу кулӯх партофтанд. Аз Сару рӯи кафидаашон хун мерехт. Бо азоб гурехта, ба ҷои бехатар расиданд. Як нафараш даст ба гиребон бурд ва зери лаб чанд бор такрор кард: «Худо аз ин бад накунад».

– Аз ин бадтараш намешавад, – бо андӯх гуфт бародар. –Ин ҷӣ рӯзи сиёҳ аст ба сари мо? Кош Худо амонаташро бигираду моро аз таҳқиру азоб халос намояд.

– Тавба кун, – бо қаҳр гуфт дугоники дигар. –Ғазаби Худовандро набиёр. Танҳо ӯ қодир аст, ки ҳама чизро бо сурату ҳайате халқ кунанд. Магар дар муқобили хостаи вай коре кардан мумкин аст. Шукр кун, бандаи ношукр...

– Шукр намекунам, – боситеза гуфт чавон. –Аз ин бадашро касе ёд надорад.

Аз байн ҳафтае нагузашта чавони шукргузор ғавтид. Акнун бародари ситезакори вай мурдаи бародарро пуштора карда, дар кӯҳу пушта мегашту зор-зор мегирист. Гаштаву баргашта тавба мекард. Аз Худованд узр меҳост, ки ношукрӣ кардааст. Мурдаи бародараш пӯсид, бӯй гирифт, кирмҳои бадани вай ба пайкари ӯ мегузаштанд. Ёро дар деҳе манзил наметоданд. Аз мардум дур шуд. Вай зор-зор дар танҳои мегиристу тавба мекард ва шукрона мегуфт. Донист, ки бадтараш ҳам будааст.

Холаи Инобат лаб аз гуфтор фуру бастан ва тағи чашм ба чехраи писараш нигарист. Сафо даст ба гиребон бурда тавба мекард...

Аз ёди ин лаҳза банди дилаш ларзид. Панҷаи гирои ҳаяҷон гулӯяшро фушурд. Саросема дасти ларзонаш ҷониби пиёлаи ҷой дароз шуд. Бо як дам ҷои хунукро нӯшид. Аз нав ба пиёла ҷой рехт. Бо пушти даст ашки чашмони камнурашро пок кард.

– Оҳ, модар, модар! Ту барои мо, сағираҳои бепадар, ҷи заҳматҳое кашидӣ. Андешаи умри ҷавонатро накардӣ. Дунболи марди дигаре нарафтӣ. Таънаи мардумро шунидию тоб овардӣ. Таҳқир дидӣ, хорӣ дидӣ. Дар зиндагӣ ҳама азобу машаққатро чашидӣ. Пеши касу нокас сар фурувардӣ. Ба хотири мо гардан қач кардӣ. Бачаҳом хор нашаванд, гуфта...

Сафо китобу дафтараширо ғундошту нияти мактаб рафтан дошт, ки овози марди бегонаеро шунид аз назди дарвозаи ҳавлӣ. Халтаи пури китоб таги каш аз хона баромад. Бригадир ҳамроҳи ду шахс ба ҳавлӣ даромаданд. Ба саломи вай алайк нагирифт ва тарафи поёнии ҳавлӣ раҳсипор гардид бригадир. Бару гази ҳавлиро бо қадамҳояш чен кард ва Сафоро наздаш хонд.

– Замини ҳавлии шумо аз миқдори муқарраршуда зиёд будааст, – гуфт. – Агар идораҳои дахлдор фаҳманд, кампири модаратро ба суд мекашанд. Ҷавобгар мекунанд. Қисмати зиёдании заминро мебарорӣ. Аз пагоҳ дер нақун. Мо ҳозир як қатор ниҳолҳои замини зиёдатино канда, ба боғи колхоз мебарем. Хотир дидему дар бало мондем.

Бригадир ба ҳамроҳонаш ишора кард. Онҳо ба кор шурӯъ наму-данд.

Аз хонаи дарун ҳолаи Инобат баромад. Рафтори бригадирро дида, ғиғонаш баромад.

– Ҷаро ниҳолҳои ҳавлиро меканӣ, акаи бригадир?

– Ба писарат ҳама гапро гуфтам. Ними замини давлата ғайриқонунӣ аз худ кардиву боз гап мезанӣ. Ин шахр соҳиб дорад. Хуб манфиат бардошти аз замини давлат. Акнун замон дигар шуда-аст. Аз мо мепурсанд. Барои Туву сағираҳоят ҳудамро дар бало на-мемонам.

– Панҷоҳ сол боз зиёти набуду ҳолӣ зиёд шуд? Аз Худо шарм дор.

Ҷанҷолро шунида, домуллои калон омад. Омаду хеле муддат ба гирудори бригадир чашм дӯхт.

– Теша, айбу изора намедонӣ? Ин ниҳолҳо ҳаққи сағираҳоянд. Аз Худо битарс. Дар китобе хонда Будар:

*Ҷар ки хандонад яtimi хастаро,
Боз ёбад ҷаннати дарбастаро.*

Агар аз дастат ояд, сари ятимонро сила кун, ба онҳо кӯмак расон. Агар ятимонро шод гардонӣ, Худованд аз ту хурсанд мешавад.

– Ту кори худатро кун. Қаҳрамро набиёр, мулло. Кошкӣ беайбу ибор бошӣ.

– Аввал худатро ислоҳ кун. Давлат туро вазифа додаст, ки ба халқ роҳбарӣ намоӣ, на ин ки зулм кунӣ.

– Ман вазифаамро медонам, ташвиш накаш. Лекин аз худат эҳтиёт бош. Давлат шумоҳора дӯст намедорад. Агар як даҳан гап занам...

– Ҳайфи ту, Тешабой. Бехуда волидайн ба ту ин номро раво надидаанд. Бачаҳо калон мешаванд, рафтори ночавонмардонаатро фаромӯш намекунанд. Ин рӯзҳо мегузаранд.

– Гапа зиёд накун, душмани халқ, – боситеза гуфт бригадир.

– Домулло дигар ҳарфе ба забон наовард ва Тешаву ҳамроҳонаш даҳ-понздаҳ ниҳоли ноку себро решакан карда бурданд.

Аввали фасли баҳор буд. Дарахтон акнун кӯшиши бедор шудан доштанд. Холаи Инобат хомӯшона ашк мерехту зери лаб такрор мекард:

– Ман хафа намешавам, акаи Теша. Ба Худо месупорамат. Ба рисқи یتимони ман зомин мешавӣ. Тирамоҳ маълум шуд, ки аз яксаду панҷоҳ беҳ ниҳоли базӯрӣ аз ҳавлии мардум гирифта як беҳаш ҳам сабз нашудааст.

– Дуои кампири Инобат гирифт, – гуфт дар чойхона Теша. – Гапи домуллоро нагирифтам, хуб нашуд...

Ҳеҷ кишт бедарав намонд. Чанд сол баъд Теша ҳамроҳи чанд тан аз шогирдонаш ҳангоми дуздии мева аз боғи колхоз ба даст афтод. Ба курсии айборӣ нишаст ва аз он ҷо рост ба маҳбас рафт. Панҷ солабему нишон шуд. Касе суроғаш накард...

Сафо аз маркази ноҳия ба хона баргашт. Мошини харидаи писарашро савор шуда ба аёдати хешу табор рафт. Сари гардиши роҳи деҳа дид, ки пирамарди хамидақомате боа зоб халтаи вазнинро пуштора карда сӯи деҳа равон аст. Ҳар замон ба ақиб гашта бо умеди ёфтани мошин менигарад. Мошинро манъ карда фурумад. Халтаи пирамардро гирифта ба қафои мошин ҷой кард. Дастӣ ўро гирифта ба курсии пеш шинонд. Пиракӣ Теша буд. Ў ҳиҷолатзада ба тарафи Сафо нигаристу ҳарфе ба забон наовард. Шояд аз ёди воқеаи гузашта шарм дошт. Сафо ўро то назди ҳавлиаш овард...

Соле, ки Сафо мактаби деҳаро хатм кард, ҳамсинфонаш паи идомии таҳсил давутоз доштанд. Ҳуҷҷат омода менамуданд, аммо вай дар ин бора фикр намекард. Рӯзгор ба китфаш бор буд ва намехост модарашро бо тифлони ноболиғ танҳо монда паи таҳсил равад. Мактабро бо медали нуқра хатм кард. Рауфи муаллим гуфт, ки «Агар падарат зинда мебуд, ту медали тилло мегирифтӣ». Вале парвои су-

хани муаллим надошт. Холаи Инобат ба чехраи андӯхгини писар менигаристу дарун-дарун хун меҳӯрд. Як бегоҳ сари дастархон гуфт:

– Сафои чон, ту чаро барои ба мактаби олий дохил шудан тайёри намебинӣ?

– Ба деҳқонӣ машғул мешавам, оча. Паи касби падар меравам.

– Не, чони оча. Бояд дар мактаб хонда соҳиби касб шавӣ. Арвоҳи раҳматӣ хафа мешавад. Вай мегуфт, ки «талаби илму касб фарз аст». Раҳматӣ баъди кори вазнин шаби дароз китоб мехонд. Барои ҳамин эҳтиромаш мекарданд. Барои илму дониши андӯхтааш. Падарат як деҳқони оддӣ набуд. Марди соҳибмаърифату донишманд буд. Аз илми наву кӯҳа бохабар буд. Ту ҳам бояд хонӣ.

– Ман барои таҳсил биравам, аҳволи шумо чӣ мешавад?

– Худо ниғаҳони мост.

Рӯзи дигар барои маслиҳат назди муаллими Малех рафт. Раҳматӣ тилло буд. Дар деҳа хурду калон эҳтиром мекарданд муаллимо. Агар касе ба мушкили рӯ ба рӯ мешуд барои маслиҳат ба назди амаки Малех меомад. Ба чехраи рангпариди чавон дурудароз нигариста:

– Ба шӯъбаи ғоибона ҳуччат супор, бачам, – гуфт амаки Малех. – Касби омӯзгориро интиҳоб кун. Ҳамроҳи худам кор мекуни. Нозукиҳои касбро ёд медиҳам. Ҳам таҳсил мекунию ҳам чор танга гирифта, рӯзгоратро таъмин менамоям.

Ва ӯ насиҳати муаллимо гӯш кард. Ҳуччатҳояшро ба шӯъбаи ғоибона супорид. Рӯзи имтиҳони аввал як устои донишманд саволборонаш кард. Маҷлиф ном мебуданд вайро. Қариб як соат санҷид дониши Сафоро. Аз илмҳои гуногун суолаш дод. Ба қадри тавон ҷавоб гуфт. Муаллим қаноатмандона сар чунбонд. «Кош ҳамаи довталабон мисли ҳамин бача бошанд», гуфт ба ҳамроҳаш. Баъд ба тарафи Сафо рӯй овард.

– Ту чаро ба шӯъбаи ғоибона ҳуччат супоридӣ, писарам?

– Шароити оилаамон бад аст, муаллим. Падарам дар қайди ҳаёт нест. Модарам аз ӯҳдаи таъмини рӯзгор намебарояд. Ҳафт нонхӯр дорем.

– Ту гапи моро бигир, бачам, – андешамандона гуфт муаллим. – Ман дар хонаи худам туро ҷой мекунам. Сару либос, хурду хӯрокат аз ҳисоби ман. Фақат ба шӯъбаи рӯзона гузар. Тарбия мекунам. Аз ту олими хуб баромаданаш аниқ. Пушаймон намешавӣ.

– Ташаккур ба шумо, падари азиз, – бо дард гуфт Сафо ва рӯяшро

ба тарафи дигар гардонд, ки муаллим ашки чашмонашро набинад. — Наметавонам.

Имтиҳонхоро аъло супорид ва ба деҳа баргашт. Дар мактаб ба кор даромад. Амаки Малех ба гапаш вафо кард. Соатҳои фориғи дарс ӯро мешинонд ва аз касби омӯзгорӣ сабақ мегуфт. Ба дарсхояш медаромад, нуқсону камбудииҳои дар рафти дарс рухдодаро ислоҳ мекард. Ва рӯзе, ки нахуст дастмуздашро ба хона овард, ғиғони пуралами модар фазои ҳавлиро ба ларзиш овард. Холаи Инобат падари ӯро нола мекарду ба Худо шукр мегуфт. Аз он афсӯс мехӯрд, ки раҳматиرو насиб накард, ки аз музди нахустини писараш пиёлаи чое нӯшад.

Шаб модар ба Сафо гуфт, ки пагоҳ бузи кабудро сар занад ва аз мағоза барои зеби дастархон харид кунад. Пирони деҳ, дӯстони падарашро шаби ҷумъа ба ҳавлӣ даъват намояд. Ба арвоҳи падар хатми куръон кунад. Маоши аввалашро барои ҳамин кор сарф созад. Чизе нагуфт. Нагуфт, ки дар дил орзуи дигар дорад. Меҳост аз маоши нахуст барои модари меҳрубон куртаворе бихарад. Нагуфт, ки калуши пои хоҳаракаш даридааст. Нагуфт, ки пеш аз ҳама вай ба ин пулҳо ниёз дорад. Муаллими ҷавон аст, қатори шариконаш костюми нав пӯшидан мецоҳад. Паи иҷроиши супориши модар камар баст...

Сафо лаҳзае аз олами хотираҳо берун омад ва чашм ба сақфи рангпарандаи хона дӯхт. «Бачаи калониرو хонадор кардан лозим... Чанд сол боз дар мулки бегона мегардад. Худо накарда, оинҳои миллиро фаромӯш кунад? Ба бисту панҷ даромад. Вале... хонаҳо таъмирталаб шудаанд. Аз нав таъмир карданам даркор. Акнун ҷавонон дар чунин хонаҳои кӯҳнасохт зистан намехоҳанд. Ҷаҳонбинияшон дигар шудааст. Дунёи кушодро дидаанд, аз мардуми кишварҳои дигар омӯхтаанд. Шукр, акнун дар давлати бачаҳо дастам мерасад. Як-ду нафар усто ёфта нам даркор...».

Соле, ки Сафо хонаҳои вайро на падарро канд, бистсола буд. Хешу табор ёрӣ доданд. Рӯзи кашидани тарҳи бино ва сангдевори хонаи нав мардуми деҳа ҷамъ омаданд. Одами бисёр омад. Домуллои калон сарварӣ кард. Девори якумро низ устоҳои деҳа заданд. Панҷ девори дигар монд. Устоҳои деворкаш ба навбат меомаданду бекул девор мезаданд. Аммо Сафо азоб кашид. Бегоҳ лой мекарду вақти намози бомдод лойро мегардонд ва сум мезад, ки он пазад ва барои девор тайёр шавад. Як пиёла ҷой мегирифт саросема ва баробари омадани усто ба лойбури машғул мешуд. Кори се нафарро ба зимма мегирифт. Агар мисли дигарҳо пул медошт, ҳадашро ин қадар азоб намедод.

Холаи Инобат сару рӯи арақшори писарашро дида, дилаш хун мегирист ва ашки шашқатори чашмонашро дошта наметавонист.

Сафо то тирамоҳ хонаи нав бунёд кард ва бо кӯмаки хешу табор хонадор шуд...

– Ин хона бароям азиз аст, – нигоҳашро аз сақфи хучра наканда, андешид дар дил. – Модари меҳрубонам тамоми умрашро дар ин хона гузаронид. Талхию ширинии ҳаётро дид. Бачаҳоям дар ҳамин хона ба дунё омада, ба воя расиданд, лекин замона дигар шудааст. Акнун ҷавонҳо дар хонаҳои сохтагии мо зистан намехоҳанд. Тӯи набераи калониашро медид. Охир вай танҳо модар не, падари мо низ буд...

Холаи Инобат бемор буд. Дарди ҷонгудоз пайкари наҳифу умре зачркашидаашро ба оғӯш гирифта мефишурд, вале боре оҳанги шикваю оҳ аз лабаш берун намеомад. Пайваста зери лаб мегуфт?

– Шукри умри додаат, Худованд. Ҳафтоду шаш сол барои одам кам нест. Ҷӯчаҳоям парвозӣ шуданд. Онҳоро умри дарозу тани сиҳат насиб гардон. Ба муроду мақсад бирасонашон. Илоҳо, ҳеҷ гоҳ дарду ғам набинанд.

Як рӯз пеш аз сафари охират Сафоро дар танҳой ба наздаш хонд. Дурудароз ба чехраи ғамолуди фарзандаш нигарист. Бо азоб табасум кард:

– Сафои ҷон, хок дар кафат зар шавад, – гуфт бо овози пасту ҳазин. – Дар ду дунё сарат баланд бошад. Хизмати фарзандиро адо кардӣ. Ман аз ту ризо ҳастам. Додару хоҳаронатро ба ту месупораму туро ба Худо...

Ба хона ҳамсараш даромад ва ўро аз ғори жарфи андешаҳо берун кашид.

– «Бачаҳоям пул фиристодаанд», гуфта дигар аз хона берун намеой, – лаб пури ханда ба шавҳараш рӯй оварда гуфт ў. – Намози асрро қазо накунӣ. Таҳорат куну ба чойхона бирав. Бачаи Саиди маълим маърака доштааст. Писарашро хонадор мекардааст.

Сафо посух нагуфта, аз чой бархоста:

– Шукр, эй Парвардигори бузург. Шукр, ки мани пургуноҳро ба ин рӯзгор расондӣ. Ман ба падари ҷавонмаргам пиёлаи чой дода наметавонистам, аммо раҳмати ту беинтиҳост..., – зери лаб тақрор мекард дар он лаҳза.

АСПИ ОДАМХОР

*Барои ҷигарпораам
Меҳрангези ғуррамарг*

...Мард метарсид. Рӯзи рӯшан ҷуръат намекард даруни хона танҳо нишинад ва ё аз деҳа берун равад. Дар шаб... баъди намози шом аз паҳлӯи кампир барнамеҳост. Ба ҷомаи пурдарбеҳ печида сар паҳлӯи ӯ мегузошту то баромадани офтоб сухане ба забон намеовард. Ва агар барои қазои ҳоҷат берун рафтаниш ногузир мешуд, занашро зорию тавалло мекард. Зан дар долони хона меистоду мегуфт, ки бирав шаб моҳтобисту атроф рӯшан. Қадам пас мекашид ва бо хоҳири озурда посух медод: моҳ дар осмон аст, гург маро дар замин меҳӯрад. Зан зери лаб ғургур мекарду мерафт думболи ӯ ва болои сараш рост меистод.

— Хуш омадӣ, додар! То рӯзи маргам фаромӯш намекунам кадрони туро. Имрӯз, шунидӣ, ягона набераам, гумкардаи ман, пайдо шуду ба суроғам омад. Омадӣ, то дар рӯзи хурсандиам шарик шавӣ. Хоки поят сурмаи чашми мани мушти пар. Авлоди шумо аслан ҳалолзода омадаанд. Ҳамон солҳо бибиат кампири Иззат як бурда нони ёфтагиша бе мо намехӯрд. Дар ҳар намоз дуруд мегум ба арвоҳаш. Аз мураббо бигир, ҷони хола. Чоят хунук мешавад. Бигиру ба афсонаи рӯзгори мани бечора гӯш кун. Шаммае ҳикоят мекунам бароят. Агар диламро ҳолӣ накунам, аз ғусса торс мекафам.

Мард метарсид. Баъзан аз сояи хеш ҳазар мекард. Пештар аз бало наметарсид. Шабу рӯз дар кӯҳу камар мегашту тарс домангираш набуд. Ғафур ном дошт ӯ. Солҳои пеш ном ба номи Ғафур – палвон буд дар Кӯхистон. Дастӣ кушод, ки дошт дар як рӯз сад мусофиру гадоро нон медод. Гардиши фалакро бин додар: «Гоҳе зинсавору гоҳе зин ба пушт» гуфтанишон рост будааст. Дар охири умр хор шуд мардак.

Соле, ки ҳукумати нав омад, Ғафур як парча замин дошт. Барзагови корӣ дошт. Ғалла мекошт дар заминҳои хеш. Шаш писару чор келин ҳамроҳаш ғалларо медаравиданд. Вақти ғундоштани ҳосил бачаи ғаҳворагиро мебурд сари замин. «Одам аз хурдӣ ба чашм бинад, ба меҳнати ҳалол одат мекунад, мегуфт. Аз обилаи даст нон хӯрданро ёд мегирад. Ҳаромхӯр намешавад фарзанди деҳкон».

Соли ғавти Ғафури раҳматӣ асп буд. Мурдаи одам кадр надошт он сол. Соли аспа беҳосият намегуфтанд гузаштаҳои мо, вале бо

чашми сар дидам, ки хосият надоштааст ҳамин сол. Ё аспи сол одамхӯр буд... Пӯшидачӣ меомаду мардум мегурехтанд. Хати сиёҳ меовард. Бачата сиҳату саломат мебурданд аз пешат ва пӯшидачии гӯрдаргирифта меовард хабари маргашро. Мардум ўро чашми дидан надоштанд. Дар ҳар хона се-чор хати сиёҳ буд. Дар хонаи Ғафур ҳам.

Қомати Ғафур чанг зад. Қомате, ки кас бовар надошт, рӯзе ҳам мезанад. Аз он дасту бозу фақат сурате монд. Тарсвара шуд, палвон. Раҳ ба раҳ худ ба худ гап мезад. Ба рӯи одамо нигоҳ намекард. Ман ҳамсояшон будам. Медидам рӯзи сиёҳи мӯйсафеда. Набераҳояш аз гушнагӣ ҷон доданд. Оқибат бо кампир танҳо монд пиракӣ...

Як рӯз пеши раиси колхоз рафт. Раисои мо он солҳо илм надоштанду сиёсат доштанд. Аз нӯги қамчинашон хун мерехт. Охирин боигарии хеш занҷири дарози аспро гирифта бурд. Аспи самандро як моҳ пеш ҳукумат барои фронт тала кард. Пеши пой раис зону заду мӯзаашро бўсид.

– Дар хоки пот бимирам, Холназар. Ҳамин занҷира бигиру ивазаш як тоқӣ гандум бидеҳ. Дар дунё дигар касе намонд аз авлоди мо. Дар ҳақат дуёи давлат мекунам додар.

Холназар хандид. Беғамона хандае зад раис.

– Не, Ғафурбой. Ба ту донии гандумро нишон намедихам. Давраш буд ту нони гандум хӯрдӣ, мо решаи алафу нони ҷавин. Ҳолӣ навбати мост, душмани халқ. Аз ҳамон солҳо чашми диданат надорам, палвон. Ёд дорӣ, чӣ хел дар майдони гӯштӣ қанотак мезадӣ? Фикр мекардӣ, ки замини осмон зерини туянд. Ман баринҳоро ба як тангаи сиёҳ намехаридӣ. Гумон надоштӣ рӯзе мешавад, ки дегу кафлез ба дасти мо ҳам мерасад...

Баъд бо мӯзаи вазнини худ зад ба кафаси синаи Ғафур. Пиракӣ афтоду дигар барнахост. Не, бархост, балки ду нафар аз тағи бағал ўро бардошта бурданд. Ҳанӯз посе аз шаб монда буд, ки ҷон дод раҳматӣ.

Субҳи рӯзи дигар пайи тадфини вай овора буданд мардҳо. Дар деҳа ҷавонмарди солиму бардам ба чашм намехӯрд. Се-чор пиракию мардҳои лангу лоғар монда буд. Касе напурсид, ки ба Ғафур чӣ расид. Аммо кампири Солеҳа парвои марги шавҳар надошт. Болон сари мурда на гиребон дариду на оби чашм кард. Саҳарии барвакт оташ гиронду дар деги калон об гарм кард. Ва сару танаширо шуст. Ҳарчанд манъ кардем, гӯш надод ба ҳарфи мо. Гуфтем рӯзи мурда сару тан шустан хуб нест, вале аз раъйаш нагашт. Кампири ҷаннатӣ буд, раҳматӣ. Умраш болои ҷойнамоз гузашт. Он рӯз ба гапу ҳарф баъди оббозӣ омаду болои ҷойнамоз қарор гирифт. Ду рукаъат намоз

хонду сукут варзид. Дуру дароз дуъо хонд ва дар ҳамон ҳолат чон дод. Мардум гиребон гирифта тавба карданд. Он субҳ бегираву нола охирин одамони ин хонаводаи номдорро ба хок супурданд. Дигар касе намонд, ки чароғи хонаи бобоиро фурузон гардонад. Холназар рӯзи дигар писари калониро ба ҳавлии онҳо даровард, тӯю тамошо дод...

– Чаро ба фикр рафтӣ, додар? Ё аз шунидани ин қиссаи дароз шалпар шудӣ? Агар хоҳиш надорӣ, намегуям давомашро.

– Не, холачон. Ҳушам ба ҷои дигар рафт. Шундаҳоямро ба китобҳои хондаам муқоиса мекунам. Он солҳо мо ба дунё наомада будем, аммо дар мактаб хондем. Муаллими таърих бароямон қиссаҳо мегуфт. Хондем, ки бори чанг дар ақибгоҳ ба дӯши ҳама буд. Мардум аз як гиребон сар бароварда барои дифои Ватан заҳмат мекашиданд. Ин борро пеш аз ҳама одамони мансабдор ҳис мекарданд. Қомати онҳо чанг шуда буд. Шабу рӯз медавиданд. Қатори дигарон каланд мезаданду ғалла медавиданд. Каси беғаму дард ёфт намешуд дар ақибгоҳ. Акнун дониستم, ки баъзеҳо ҷӣ будани азоби чангро намедонистанд. Шоҳона мезистанд. Аз авлодашон касе ба чанг намерафт. Ба рӯзи сиёҳи дигарон бо лаби пурҳанда менигаристанд.

– Рост мегӯӣ, додари чон. Китобнависҳо низ аз авлоди ҳамунҳо буданд. Касе аз мардуми оддӣ ва ҷабрида наменурсид. Чаро ба мардум ҳақиқатро намегуфтанд онҳо? Сабабашро намедонам. Як бор ба Қосими муаллим ҳамин саволро дода будам. Қосими бачаи мулло Мунаввар. Дуру дароз сукут варзид, гапамро ношунда гирифт. Вай ҳам ба ин савол гумонам посух наёфт, ё медонисту тарсид, ки мешунаванду душмани халқ эълонаш мекунанд. Ҳикоятамро аз рӯзгори дигарҳо сар кардам. Магар мани очизу муштипар кам рӯз дидам он айём. Хостам аввал аз ҳаёти ҳамдеҳаҳо сухан кунам. Як рӯзхое, ки... Худо душмани каса гирифтори чунин рӯзҳо накунад.

Чор баҳор пеш аз чанг мардаки ман аз сар рафт. Дар заминҳои сари ағба ғалла кишт мекарданд. Чигинаро гандум бор карду сахарии барвакт роҳақӣ шуд. Шаб ҳамон ҷо мемонем, гуфт гаҳи рафтан. Бегаҳ дами говгум мурдаашро оварданд. Дар замини лой барзаговҳо ғӯтида афтидаанд. Чигина чаппа шуда халтаҳои гандум болояш афтоданд. Аввали баҳор буд, ҷони хола. Аз умри ман ҳам сию панҷ баҳор мегузашт. Ду бачаам сағира монд. Аловиддини чон нав хонадор шуда буд. Зиёвиддин ҳоло қад мекашид. Даст ба гиребон бурда, шукр гуфтам. Аз ҷони бачаҳо тарсида, нолаву зорӣ накардам. Тарсидам, ки ба ғзаби Худо дучор нашавам.

Соли аввали чанг бачаи калони ро гирифтанд. Дар хона арӯс бо ду кӯдак монду Зиёвиддини ҷон. Охири соли дуввум ба номи бачаи хурдӣ ҳам повиска омад. Нав ҳабдаҳо пур карда буд Зиёвиддини ҷон. Он рӯзҳо бараду дигар наорад, ҷигари хола. Дунё дар назарам рангу бӯ надошт. Дилам монд аз одаму олам. Зимистон буду барф меборид. Авсарӣ хеста орди будагиро кӯлча шӯридам. Алов мондам дар дегдон. Аз ҳар гӯшаи деҳа қарсоқарси ҷӯшиканӣ мерасид ба гӯш. Очаҳои берӯзӣ тӯшаи сафар тайёр мекарданд ба аскарбачаҳо. Як халта кӯлча бастум барои бачам. То Ҳойит рафтам аз паси бачам. Дар барфи баланд афтону хезон дунболи аскарбачаҳо медавидам. Дили вай гувоҳӣ дод, ки дар ин дунё дигар дидор намебинем, гуфт?

«Очаи ҷон, аз қисмат ҷои гузеш нест. Аз мурдан наметарсам. Барои ман гиряву зорӣ нақун. Мон, ки дар кучое бошам, осуда бимонам. Аз бачаҳои дигар беҳтар нестам. Авлоди мо мардуми бо ӯро номус будасанд Имрӯз ватан дар хатар бошад мо худро қанор гирем, номардӣ мешавад. Лекин росташро гӯям, ҳолӣ ҳумори оғӯши ту маро гирифтааст. Дилам хоҳиш дорад, ки сар ба рӯи синаат гузораму ҷун айёми тифлӣ алла гӯй. Ақаллан як лаҳза». Ӯро ба оғӯш кашидаму нола кардам. Фарёи пурдардам гӯши фалакро қар мекард. Ҷавонмарди ҳузарби ҷашм қабуд, ки дар бар либоси низомӣ дошт, бо қарх Зиёвиддинро аз оғӯшам раҳонду маро ба тарафе тела дод. Болои ғарами барф парӯ афтадам. Саросема аз ҷо баланд шудам ва боз дунболашон давидам. То Ғарма аскарбачаҳо пиёда мерафтанду аскарони вазифадор савори аспҳои бардам. Дар Бинии Бодом аз сӯхтани дил яхи болои дарёра шикаста куртама боло кардуму синаи оташ гирифтаамро рӯи оби хунук мондам. Намедонам чанд соат дар ҳамон ҳолат мондам, аммо оташи қалбам паст нашуд. Раҳгузарон ҳолӣ маро дида, дилашон сӯхт магар, ки маро кашола карда то деҳаи Ҳисорақа оварданд.

Як моҳ пас шабе хоб дидам писарамро. Ба хона омад, аз сару рӯш хун мерехт. Пеши ҷаппардарӣ таваққуф қард. Як даст надошт. Не, даст дошт, вале дар ҷойи муқарарӣ набуд. Бо дасти сикҳат аз оринҷи дасти қанда муҳкам қапида буд. Боз аз зонуи рост поён почайи шимаш ҳолӣ буд. Шояд дар хоб не, дар бедорӣ дидам ӯро. Рӯҳи бачаи ҷавонмаргам барои очайи мушти пар ором нагирифтӣ омад. Маҳтобшаб буд. Дар рӯшноии моҳ дуру дароз ба рӯйаш назар кардам. Ранг намонда буд дар рӯйаш. Қомати баланду зебош меларзид. Ба паҳлӯдарӣ тақя зада, охишта гап сар қард:

– Натарс, оча. Қисмати пешонӣ будааст. Ба майдони чанг нарасидем. Насиби ба душман рӯ ба рӯ шудан нақард. Дар роҳ ба қаторайи

мо тайёраҳои душман ҳучум карданд. Ҳамаи бачаҳои дар қатораҳо савор ба ҳамин рӯз гирифтор шуданд. Дилам ба ту кашол буд, бо сад азоб роҳи дарозро тай карда омадам. Осуда бош, кӯдакони акаамро ба ҷои мо тарбия куну армонҳои дилатро шикан. Барои ман дар ин дунё дигар на азоб ҳасту на роҳат... Баъд лангида –лангида ғайб зад аз пеши назарам. Фарёд задам, зорӣ кардам, вале аз роҳаш барнагашт.

Субҳ хестам, бўзи каламро куштам. Як деги калон шӯрбо пӯхтам. Пирамардҳои деҳаро ҷеғ задаму оши ҳудои Зиёвиддини ҷона бо дасти худам додам. Мардуми деҳа гуфтанд: «Алифмоҳ аз фироқи бачаҳо паривара шудааст». Мешунидаму худро ношунида ангоштам. Дилам гувоҳӣ дод, ки писарам ҳалок шудааст.

Баъди ду моҳ ҳамон пӯшидачии гӯрдаргирифта хати сиёҳи харду бачама овард. Мардум гуфтанд: «Кампири Алиф валӣ будааст».

Зиндагии мо рӯз то рӯз бад мешуд. Дар хона мардина набуд. Ҳамроҳи келин шабу рӯз дар колхоз кор мекардем. Як тоқӣ гандум ҳаққи меҳнати мо мешуд. Як сол баъд фаҳмидем, ки ҳукумат барои оилаи аскарбачаҳо нафақа меодааст. Вақте ки бачаи Мир дар Ҳойит калон шуд. Худораҳмаӣ бисёр раисои золима ҷазо дод. Аҳволи мардум каме беҳтар шуд. Аммо баъди ҷанг вай бечораро ба ҳабс гирифтанду дигар барнагашт. Касе гуфтааст, ки вай писари мири Ҳойит. Лекин тағи гапа пурсӣ, падарашро бо умед, Мир ном мондаанд камбағалҳо...

Як бегоҳ келин дар торикии шаб аз хона баромаду дер баргашт: дар китф ним ҳалта гандум дошт. Мӯи сараш кушодаву тар. Рамида-рамида ба ман менигарист. Сукут варзида тағи ҷашм дору гирашро муоина мекардам. Оқибат тоб наоварда худро ба оғӯшам партофт. Зор-зор мисли абри навбаҳор гирия кард.

– Гуноҳ кардам, оҷаи ҷон. Ба хоҳири фарзандо гуноҳ кардам, – зери лаб пичиррос мезад ӯ. – Арвоҳи Аловиддини ҷон аз мани гунаҳкору тардоман домангир мешавад. Бо тани ҳаром омадам. Гуноҳамро бубахш, оҷаи ҷон.

– Гирия макун, духтари ширин, – гуфтам ба вай. –Хости Худо ҳамин будаст. Ту гуноҳе надорӣ.

Ва ӯ як лаҳза ором гирифт. Ҳамон шаб баъди соқит гардидани деҳа худро ба коми дарё партофт. Ду рӯз кофтем ӯро. Подабонҳои колхоз ҷасадашро ёфта оварданд. Раиси гӯрсӯхта келини соддаамро фиреб додааст. Соли сеюми ҷанг бисёриҳо гуреза шуда, ба паси кӯҳи Мазор панаҳ бурданд. Ҳомиди мӯйсафед онҳоро бераҳа кардааст.

Дар масчиди деҳа эшонро таъна задааст ба номардӣ. Мурдани шумо воре чавонмардо бехтар, гуфтааст. Ба ҷанг мераведу зану хоҳарони хешро ба ихтиёри раисо медиҳед. Барои одами номусдор чӣ фарк дорад, ки дар кучо мемирад. Зан нанги мард аст. Шумо дар шахрҳои дур, дар ғарибӣ чон ба каф барои ҳифзи ватан меҷангеду ин ҳаромзодаҳо бо занҳои шумо қинғолабозӣ мекунанд. Хок дар сари чавонмардиатон.

Як рӯз овоза шуд, ки дар Дуоба хонаи раиси колхозро касе алов задааст. Раиса ба сутуни хона баста сӯхтанд. Рӯзи дигар гуфтанд, ки як муаллими занакбоза сар буриданд. Бадали як моҳ чанд раиси ситамгарро сар ба хок кӯфтанд. Чашми дигарҳо тарсид. Ба Ҳойит ҳам аскар оварданд. Раисҳои зиндамонда ба мардум хушомадгӯиро сар карданд. Аскарони ҳукумат бачаҳои гурезаро «босмачӣ» мегуфтанд. Вақти гандумдарав буд, ки дастгирашон карданд. Ҳайдар ном дошт сардори бачаҳо. Ҳайдари ростӣ буд. Ҷасуру нотарс, ширинзабону паҳлавон буд, чавонмард. Як тарафи абрӯш хирочи мамлакат меарзид. Меғӯянд, Ҳайдар дар ҷанги охирин шахид шуд. Баъзеҳо меғӯянд, ки мурдааш байни дигарҳо набуд. Фирор карда, ба тарафи Фарғона рафтааст. Он сад чавони асир ҳам дар қатори аскарбачаҳо беному нишон гаштанд. Касе напурсид, ки чаро аз ҷанг гурехтед? Чаро раисои колхоза куштед?

Ҳай қиссаи дароз гуфтам, додари чон. Дар тӯли ин солҳо ба касе лаб накушодам. Ва аз забони дигар одам ҳам нашунидам онро. Метарсиданд мардум аз доғи «душмани халқ» – ро соҳиб шудан. Вале ман ҳамаашро фаромӯш кардам. Аз зӯрии дарду алам дар хотирам чизе намонд. Имрӯз ёдам омад.

Баъди фавти келин хона ҳолӣ, ду сағираи бесоҳиб дар гарданам бор шуд. Худам намехӯрдаму ёфтагиамро ба эшон мехӯрондам. Аз решаи алаф атола мепӯхтам. Шаб болои сари онҳо дароз кашида алла мегуфтам, аллаи хок мегуфтам, дарди худамро менолидам. Бо баҳонаи аллаи сағираҳо диламро ҳолӣ мекардам:

*Гирмон омад дар тағи Масков дам гирифт,
Бомба, ки партофт, кӯҳу биёбон дар гирифт.
Дар оташи он дашту даман месӯзад,
Рӯи аскаро гард-гарди хокистар гирифт.
Алла додари ҷунум, аллае
Алла ҷону ҷигарум,
Алла садбарги тарум,
Алла ширу шакарум,*

*Нола дорум бачама,
Нола дорум духтарма.
Духтари сиёҳпичама,
Он ҷӯфти шербачама,
Бачаҳои пурармон,
Очату мондай ҳайрон,
Аллае...*

Набераи калонӣ Шаҳноз то чили келин нарасид. Модараш ўро ба назди хеш хонд. Аз решаи гули лолачиғак нон пўхтам. Нони чӣ! Аз рӯзи ногузаро. Собуни ҷомашўй ворӣ лағжонак буду санг барин сахт. Ҳар қадар зўр мезадӣ, мулоим намешуд. Ҳамон нон дар гулӯи духтари ноком дар монд. Зўру мадор, ки надошт, даррав ҷон дод. Дар бисоти ман Имомиддини ҷон монду ғуночини кўр. Як қошук ширашро пагоҳу бегоҳ ба ў меодам. Холназар як рӯз ҳамроҳи Ҳафизӣ биргад ба ҳавлӣ омад. Омаду аз оғил говро бароварда бурд. Ба фронт мефириستم, гуфт. Аскаро гушнаи зоранд. Бо шиками холӣ наметавонанд истодан дар муқобили душман. Магар бо шиками гурусна мо ғолиб меоем, кампир? Зорӣ кардам, мўзаӣ пури хокашро мачак кардам. Ҳаққи сағираро набар, гуфтам. Раҳм накард, беимон. Аз дасти зани мушти пар чӣ меомад. Мардак шоҳи диёр буду ҳукму фармон дар мушташ. Хонаш пур буду табъаш шод. Магар парвоӣ дарду доғи зани мушти пар дошт. Баъдӣ як моҳ говамро дар оғили вай дидам. Дар танҳои сар ба санг кўфтаму нолидам. Дўҳои бад кардам. Аз Худои хеш илтиҷо намудам, ки қасоси маро бигир, аммо садо нашунидам. Тирам ба хато мерафт.

Ҷони одами хокӣ аз санг будааст, додари ҷон. Ба ҳама азобҳо тоб овардем, даст дар гиребон шуқр гуфтем ва боз ба рӯзи нек расидем. Ҷанг тамом шуд, аммо аҳволи мардум бех нагашт. Пас аз ҷанг одамони зиндамонда боз пайи ободии деҳаҳо заҳмат мекашиданд. Не, дар қисмати мардуми мо осудагӣ набудааст. Баҳори ҷоруми баъдӣ ҷанг замин ҷунбид. Ин дафъа қиёмат шуд дар ватани мо. Моҳи рамазон буд. Чизеро ёд надорам аз фалокат Як вақт хуш ба сарам зад, худро дар соҳили дарёи Сурхоб рӯи коҳдарзае дидам. Сар бардошта дидам, ки деҳаи бегона аст. Касе парвоӣ мо надошт. Мардуми бепушту паноҳ аз гуруснагӣ лаби дарё ҷон меоданд. Гўшае чанд тан зани ҳамшаҳриямро дидам. Ба онҳо ҳамроҳ шудам. Чӣ қадар мондем дар мулки ғарибӣ, намедонам. Гоҳе ба хоҳири тасаллии дил ва бедор намудани раҳму шафқат якҷоя менолидем:

*Дарёи калон меравӣ, як дам ист,
Дар шаҳри шумо ғариба нурсидан нест.
Дар шаҳри шумо ғариб агар кушта шавад,
Дар пояи тобути ғариб мотам нест.*

Намедонам, кӣ маро ба ин деҳа овард. Ё худам омадам. Байни мардуми хуб уфтодам. Бароям кӯлбае бино карданд. Ҳар рӯз аз аҳволам хабар мегирифтанд. Одамони хуб, ки буданд, ба ҷои дигар нарафтам. Ҳамон сол Имомиддини ман даҳсола буд. Дар он қиёмат гум кардам бачаи бечораро. Гумон кардам қатори дигарҳо тағи хок мондааст. Боз даст ба гиребон бурда шукри Худоро гуфтам. Ҷони бандаи хокӣ аз санг аст, вағарна аз оташи зулму ситами зиндагӣ пӯлод об мешавад.

Имрӯз ҳам шукр мегуям. Шукри Худоеро, ки ба мани муштипар тараххум кард. Имомиддини ман зинда будааст, дар шаҳри калон хонда одам шуд. Ана бин, хокаш, ки тоза буд, ёди ватан карда, маро кофта омад. Дидораш насибам кард...

Як пиёлаи ҷой нахӯрдӣ, додар. Аз ғаму дарди хеш серат кардам. Ин қисса як порайи рӯзгори мост. Намедонам чаро онро ҳолӣ ҳикоят кардам. Агар намегуфтам, дилам мекафид. Дигар қудрати пинҳон карданаширо надорам. Шояд аз зӯрии дарду алам аз ёдҳо рафта буд. Имрӯз набераамро дидаму ёдам омад он рӯзҳои саҳт...

Имомиддини ман ҳам пир шудааст. Ба чаккаҳои сараш нигар, сапсафеданд. Лекин бачаҳоро дидаму бачагии худаш пеши рӯ омад. Занаш забони моро надонад ҳам, зани хубест. Ба қадри шавҳару фарзандонаш мерасад. Шумо ҳам ба қадри неъматҳои имрӯза бирасед. Ризқи шумо фаровон будааст, ҷони хола. Дуо кунед, ки рӯзи бадтарини фарзанди одам ҳамин ҳел бошад.

Хуш омадӣ, додари ҷон. Хуш омадӣ...

Ч А Ш М А И Н У Р

*Ба истиқболи 70-умин солгарди таъсисёбии
омӯзишгоҳи омӯзгории ноҳияи Раит*

Ў хоб дид.

Хоб диду саросема аз ҷой бархост ва аз тиреза ба уфук чашм дӯхт. Субҳ медамид. Осмони софу бегубор болои шаҳрак худнамоӣ мекард. Насими форам нарма-нарма вазидан дошт. Табъаш хуш шуд.

Ҳамин хел аз падар шунида буд. Шунида буд, ки агар одам дами кафидани чашми субҳ хоб бинаду бедор шавад, хуб аст. Аз хоби дидааш фоли нек бигирад. Андарзи падарро ба ёд оварду даст ба гиребон бурд ва шукрона кард.

Хоб дид: раҳматии устодашро хоб дид. Устоде, ки тӯли солиёни дароз аз вай сабақ омӯхт. Хар сӯхбаташ як дарси зиндагӣ буд. Дарси одаму одамгарӣ, дарси маърифатомӯзӣ. Дарси тарбияи инсонро. Муаллим Давлатмуҳаммади Асал мегуфт. : «Омӯзгор инжинери инсонсоз аст. Фарзанд тавлид кардану ба воя расонидан дигар асту аз он инсони ҳақиқӣ сохтан дигар. Бадун неки хар як фарди ҷомеа ба тарбия ва таълими гирифтааш, ба муаллими ӯ пайвастагӣ дорад. Агар шогирди бадафъоле даст ба гиребонат бурд, маранҷед аз вай. Аз худ гила кунед, зеро вай меваи дарахти шумост. Ба қавли Ҳофизи бузургвор:

*Аз мукофоти амал гофил машав,
Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав зи ҷав.*

Хар чи кишт кардӣ, ҳамонро мегири. Аз ин рӯ дар тарбияи шогирд бепарво набошед». Ӯ ин пандро сармашки кори хеш кард. Ва хар гоҳ, ки устод аз ҳаводиси рӯзгор панде мегуфт, мепиндошт, ки ин суҳанро бори аввал шунидаасту барояш дарси нави зиндагист. Ҳамин хел то лаҳзаҳои охири умр ба эшон андарз мегуфт, муаллим Асолов ва бо ҳидоятӣ ӯ кор мекарданд. Муаллимони ҷавонро тарбия менамуданд. Аз ҳама гӯшаю канори Тоҷикистон, ҳатто аз ҷумҳуриҳои Ўзбекистону Қирғизистон меомаданд довталабон. Овозаи омӯзишгоҳи омӯзгории ноҳияи Фарм то дуриҳо паҳн гардида буд. Мегуфтанд ашхоси дар ин таълимгоҳ тарбия гирифта муаллими хуб мешаванд. Илми тарбияи атфолро бо ҳама нозукиҳояш аз бар мекунанд. Ва онҳое ки касби муаллимиро пеша кардан мехостанд, меомаданд баъди хатми мактаби миёна. Онҳое меомаданд, ки акнун боли парвоз кушода буданду метарсиданд аз парвози баланд. Ба раҳнамову ҳидоятгар ниёз доштанд.

Хоб дид: муаллим сари баландие нишаста буд. Атрофии ӯро сабзаву себаргаи тар ихота карда. Чехрааш мисли ҳамешагӣ кушода буд. Лабонаш ғарқи табассум. Аз кучое хар замон ба гӯш овози булбул мерасид. Ва ҳамаи омӯзгорони ҷавони омӯзишгоҳ даври муаллим давра гирифта буданд. Муаллим дуру дароз ба нуктаи номаълум дида дӯхт ва сукут ихтиёр кард. Онҳо низ хомӯш буданд. Билоҳира муаллим ба ҷониби теппаи пешорӯ ишора намуд. Ҳамагон ба он ҷониб рӯй оварданд. Як чашмаи шафоф

сари теппаи дар мукобилашон буда ғаввора мезад. Аз жарфои ин чашмаи ғайриоддӣ ба ҷойи оби зулол нур метаровид. Ва он нур атрофу акнофро рӯшан мекард. Аз дидани ин манзара ба дилҳо сурур омад ва онҳо орзу карданд, ки аз он оби нур косае нӯш кунанд. Муаллим аз ғаввора чашм намеканду сукути шогирдонро ҳалалдор намекард. Гӯиё доништан меҳост, ки шогирдон ҳақиқати ин мӯъҷизаро дармеебанд ё хайр. Чӣ фурсате аз байн гузашт, касе намедонист. Маҳви тамошо буданд онҳо.

— Ин чашмаро ман нигоҳбонӣ мекардам, — билохира сукутро шикаст муаллим. Муваззаф будам, ки онро пок ниғаҳ дорам. Нагузорам, ки ҳаромкоре аз он ба муроду манфиати худ ҷошнӣ бигирад. Хамин хел ба зимаам гузошта буданд. Ва аз он шодам, ки то ба охир ин амрро бо сари баланд адо кардам. Инак косаи давр ба шумо расид. Мо рафтем, шумо мондеду чашмаи пур аз мӯъҷиза. Онро поку озода нигоҳ доред. Фаромӯш накунед, ки он соҳиб дорад аз шумо мепурсад. Рӯзи ҷавоби фаро хоҳад расид....

Баъд муаллим аз ҳузури онҳо ғайб зад. Ҳамон хеле, ки омада буд, бедарак шуд. Ларзиду аз хоб бедор шуд. Ҳанӯз аз ангора фикраш банди чашмаи нур буд. Пиндошт каси ноошно мехоҳад даруни он чашмаи поку озода партобхоро андозад. Табъаш хирра шуд аз ин андешаи нохуб.

Як бори дигар ҳам хоб дида буд. Ҳамон сола, ки сари соли шаҳодати устод дар ҳавлиаш чамъ омаданд. Ҳо мардуми зиёде аз дуру наздик омаданд ба хонаи муаллим. Омаданд ба арвоҳи покаш дуруд фиристоданд. Устод шахид шуд. Шахсе ки ба ҷуз аз таълиму тарбия ба коре даст назада буд, ба шаҳодат расид. Фоҷиаи болои миллат омадаро бааъзеҳо ба манфиати худ истифода мебурданд. Кишварро оташ фаро гирифта буд. Оқилон дунболи хомӯшкунӣ сӯхтор буданду ҷохилон пайи манфиати хеш. Хамин хел будааст дунё; барои бархе аз мардум манфиати шахсӣ қимати ҳама дороиҳои миллату ҷомеаро дорад. Муаллим фақат одамро ба роҳи рост ҳидоят мекард: ба ҳалолкорию ҳалол хӯрдан, рост гуфтану рост рафтан. Касе ҳасад мебурд ба вай. Ҳасад мебурд, ки мардум ин қадар эҳтиромаш мекунад. Шабҳангом ба хонааш омаданд...

Ва баъди як сол хоб дид ёро. Муаллим хандида-хандида гом ме-партофт васати кӯчаи марказии шаҳраки Навобод. Сару либосаш озода. Онҳоро диду бо ишораи сар ҷониби хеш хондашон. Ва баъди вохӯрӣ ба кафи ҳар қадомаш вараки сафеде гузошт. Баъд бо овози баланд хандиду беҳарф роҳашро идома дод. Аз хоб бедор шуд,

субҳ медамид. Рӯзи дигар хабар ёфт, ки Ҳукумати ноҳия тасмим гирифтааст як бинои харобаи омӯзишгоҳро барои соли нави хониш таъмиру тармим намояд. Дар натиҷаи ҷангҳои бемаънӣ ҳамаи биноҳои омӯзишгоҳ харобу валангор гардида буданд. Дигар онҳо умед надоштанд, ки касе аз нав барои ободии онҳо кӯшиш ба ҳарч медихад. Хобаш рост баромад. Ва ӯ баъдтар бовар кард ба хоб. Он рӯз, ки дари бинои навтаъмир аз нав ба рӯи донишҷӯён боз гардид. Ба ғӯристон рафт. Сари қабри устод як даста гули тару тоза гузошту як лаҳза сукут ихтиёр кард. Баъд ба арвоҳаш дуруд фиристонд. Зори кард, ки рӯҳи устод дар ин кори душвор дастгиру мададгоришон бошад.

Ва инак боз хоб дид. Ва устод ба онҳо чашмаи нур ҳада кард. Андешаманд як пиёла чой нӯшиду ҷониби омӯзишгоҳ раҳсипор гардид.

– Хабар дорӣ, акаи Қутбиддин, – ўро ба олами ҳастӣ хонд муаллимӣ ҷавон. – Меғӯянд Сарвари Давлат ба ноҳияи мо меҳмон мешаваду аз омӯзишгоҳ дидан мекунад.

Ў аз сафари қорӣи Президенти кишвар ба ноҳияи Рашт бодарак буд, аммо намедонист, ки вай ба омӯзишгоҳ меояд, бо омӯзгорону донишҷӯён сӯҳбат мекунад. Лаҳзае бо нигоҳи ҳайратзада саропои муаллими ҷавонро палмосид.

– Сари чорраҳа бачаҳо сӯҳбат доштанд, – саросемавор аз нав риштаи суханро ба даст гирифт муаллими ҷавон. – Аз забони ҳамонҳо шунидам. Шояд ягон ҳарфи хато гуфта бошам?

– Не додар, кошки гуфтаи шумо шавад, – посух гуфт вай. – Агар худо чунин бахтро бароямон насиб кунад, дар зиндагӣ дигар армон надорем. Паю қадами Сарвари давлат муборак аст ва агар он ба омӯзишгоҳи мо бирасад бешак аз пештара ободу номдор хоҳад шуд. Ман дар дигар боб фикр мекардам, додар. Бесабаб устод саргардон нашудаанд. Донистанд, ки Сардори давлат ба ин тараф меоянд, омаданд. Омаданд, ки моро хушдор диҳанд, то ўро сазовор пешвоз бигирем. Ба Худо устод баъди фавт ҳам дар ғами омӯзишгоҳи мост. Охир ин омӯзишгоҳ тӯли солҳои мавҷудият барои тамоми манотиқи Ҷумҳурии хизмат кардааст. Шогирдони вай имрӯзҳо низ дар Бадахшону Қўлоб, Ҳисору Турсунзода, Бойсуну Термиз ба фарзандони мардум дарс медиҳад. Онҳоро тарбия мекунанд.

Соле ки дар ин манотиқ давлати Шўроҳо таъсис ёфт, на ҳама мардум соҳиби хату савод буданд. Давлати навбунёд, ки дар ҳақиқат давлати халқӣ буд, барои саводомӯзии мардуми маҳаллӣ мактабҳо бунёд кард. Баъди интиҳои сохтмони мактабҳо мушкили дигар пеш омад; нарасидани омӯзгорон. Ба ин хотир дар маркази ноҳияи Фарм

аввалин курсҳои муаллимтайёркунӣ таъсис ёфтанд. Давлате, ки ҳанӯз камбағал буду душманон намегузоштанд қоматашро рост кунад, дар ғами саводноккунии мардум буд. Дар мамлакати паҳновари Шӯроҳо ҳанӯз ҷанг идома дошт. Ҳанӯз шахру деҳ месӯхт. Ҳанӯз нолаву афғони модарон ба гӯш мерасид, аммо чилавдорони давлати навбунёд пайи он талош мекарданд, ки халқи оддӣ хату савод барорару дӯстро аз душман ҷудо кунад. Ҳамин хел давлати халқпарвару ғамхор буд... Ба курси навташқил аз ноҳияву туманҳои дуру наздик гурӯҳ-гурӯҳ ҷавонон меомаданд. Раҳмати Забири Кабир аввалин шуда аз тумани Ҳойит панҷ тан духтарони шердилро овард. Ҳо дар бораи ин духтарон, ки барои саводнок намудани занони водӣ хизматҳо кардаанд, дар китобҳо қиссаву ривояти зиёд ҳондааст.

Дар он солҳо байни мардҳо таҳсил намудани духтарон осон набуд. Душманони сохти нав ҷӣ корҳои намекарданд. Қисса кӯтаҳ курсҳои яқсолаву шашмоҳа то соли 1932 бо қарори Вазорати Маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳраки Навободи ноҳияи Ғарми вилояти Ғарм «Комбинати Педагогӣ» ташқил карда шавад ва ин комбинат баъдтар ба Омӯзишгоҳи омӯзгорӣ табдил ёфт. Ва тӯли солҳои мавҷудияташ ҷӣ хизматҳои накард. Ҳазорон нафар омӯзгорони номдори ҷумҳурӣ роҳи худро маҳз аз ҳамин ҷо оғоз намуданд. Ҳамин омӯзишгоҳ буд, ки масъалаи таъмини мактабҳои водии Қаротегин бо муаллимони синфҳои ибтидоӣ ҳали худро ёфт. Ҳамин омӯзишгоҳ садҳо нафар духтарони маҳаллиро дар як ҷо муттаҳид кард, соҳибсавод намуд. Ба онҳо роҳи дурусти зиндагиро омӯхт.

– Шумо байни духтарони деҳот, ҳоса деҳоти дурдаст қорҳои зиёди табиғотӣ баред, – таъкид мекард муаллим Асалов. – Аз он тарсидан дарқор нест, ки баъди хатми омӯзишгоҳи мо на ҳамаашон барои қор ба мактабҳо мераванд. Баракс мо бояд як ҷизро дуруст ба ҳисоб бигирем. Модар агар соҳибсавод бошад, фарзандони хубро тарбия мекунад. Кӯшиш менамояд, ки дар оянда фарзандонаш дар мактабҳо таҳсил кунанд. Яъне аз модарони ояндаи навоҳии мо аз илми педагогика бархурдор шаванд, ба манфиати ҷомеа бошад. Ба ҳамин хотир кӯшиш кунед, ки сафи духтарони маҳаллӣ дар омӯзишгоҳ сол то сол зиёд шавад.

Мамлакати Гирмон аҳдишканона ба сарзамини Шӯроҳо ҳамла овард. Ҷанг болои мардум ҷӣ сахтиҳое намеорад. Ҳато як гӯшаи дурӣ кишвар, ки аз майдони ҳарбу зарб садҳо фарсах дур буд, ҳароб мешуд. Азоби хатти ҷангро медиданд. Ҳар рӯз мардум хабарҳои даҳшатзо мешуниданд. Дар деҳоти ин водӣ низ мардҳо кам монда

буданд, Онҳое монда буданд, ки синну солашон ба чое расида буд, ё онҳое, ки маъюб буданд. Дар ҳамин ҳол онҳо низ орому қарор на-доштанд. Ба хоҳири ғалаба ба фашизм ба қадри тавоноӣ меҳнат мекарданд. Ҳатто пирони ғарб дар ақибгоҳ наметавонанд худро ба қанор бигиранд. Ҳамон рӯзҳо низ толибилмони омӯзишгоҳ ки ақсарият духтарон буданд, қорномаҳо эҷод мекарданд. Онҳо дар як вақт ҷойи холишудаи омӯзгорони мактабҳоро пур мекарданд ва гоҳи ғарби дарс ба сари заминҳо меафтанд. Гандум мефарошиданд, дар-за мекашиданд, хирман мекуфтанд, бод мекарданд ва баҳорн хангоми кишт паҳлуи деҳқонҳо дасти онҳоро мегирифтанд. Подаву рамаи ҷамъиятиро нигоҳубин мекарданд. Барои ҷанговарон ҷурбаи гулдор мебофтанд, рӯймолча мефурӯштанд. Агар кас аз ҳаёти онҳо садҳо китоб нависад, кам аст. Хайр ҷойи ғалаба нест, як рӯз не, як рӯз пайдо мешавад, чунин афрод. Он гоҳ оламиён аз қорномаҳои шогир-дони ин мактаб бодарак хоҳанд шуд.

Чӣ рӯзҳое гузашт аз сари мардум. Ҳамон рӯзҳоро пирон ба ёд ме-оранду рангашон меканад. Табъҳо хира мешавад. Дар умқи ҷашмони онҳо осори тарсу ҳарос ҳувайдо мешавад... Даме ки деҳқонон ним-гушнаву нимсер барои нафасросткунӣ гӯшае ҳалқа мезаданд, шо-гирдони омӯзишгоҳи мо ҳастагӣ гушнагии худро фаромӯш мена-муданд. Табдили вазифа мекарданд. Досу хишингҳоро гӯшае мегу-зоштанд. Чанд нафар аз рӯзнома ёдафари ғарфе барои мардум ахбо-ри нави мутолиа мекарданд. Бархе асбобҳои мусиқиро ба оғӯш ка-шида консерт меоданд. То як ғояти шаб базму бози идома меёфт. Қоре мекарданд, ки мардум як лаҳза дарду ғамро фаромӯш наоянд. Аз ҳама муҳим бовар кунанд, ки давлати Шӯроҳо побарҷост. Бовар кунанд, ки давлат шикастнопазиро тавоност. Агар ин тавр намебуд, муаллимон, ки барои ин давлат ҷонашонро дареғ намедоранд базму бозӣ намекарданд, балки ҷомаи мотам дар бар мекарданд. Ва мардум бо дили ғам ба қор мечаспиданд. Имони қомил доштанд, ки дар ин ҷанг мамлақати онҳо ғолиб мешавад, зеро онҳо ҷанги одилона меба-ранд... Ва ин шогирдони омӯзишгоҳ, ки ҳанӯз дунёро надида буданд, ҳанӯз аз минтақаи хеш дуртар нафта буданд зиёи ҳақиқи буданд. Бешак сазовори ҳамин ном мебуданд онҳоро мардум. Барои мар-думи водӣ қароғи ҳидоят буданд. Шабу рӯз меҳнат мекарданд, вале қассе ҳарфи шикваро ба забон намеовард...

Ҳамаи инро муаллими Гулреза қисса мекард. Агар қассе хизматҳои омӯзишгоҳро нодида мегирифт, номи сарварону омӯзгорони пешинро ба бадӣ мегирифт, меранҷид раҳмати муал-лим. Аз ин носипосӣ саҳт ҳафа мешуд. Хеле муддат ҳомӯш меи-

стод..., хатто пиёлаи чойро аз дасти шахси бадгӯ намегирифт. Ва а баъди он, ки аз аспӣ ғазаб мефуромад, он бадгӯро бо ҳарфҳои нарму кушанра накӯҳиш мекард. Он қадар сарзанишаш менамуд, ки дигарбора дар ҳузури муаллима ҷуръати бад гуфтанро намекард. Ва билохира аз рӯзгори пешиниёни ин боргоҳи маърифат қиссаҳо мегуфт. Аз дидиву шунидааш мегуфт.

Дар ин боргоҳи маърифат мардони зиёде кор карданд. Ба хотири обурӯй, хидмати халку ватан нури чашмашон ҳамин ҷо адо шуд. Умри азиз масрафи хизмат гардид. Ва касе

ҳуқуқ надорад аз онҳо бад гӯяд. Байни мардуми маҳал номашонро бо эҳтиром ба забон мегиранд. Аз рӯзгорашон барои ҷавонон пора – пора қиссаҳои ибратбахшро ҳикоя мекунанд. Аксарашон имрӯз дар қайди ҳаёт нестанд, вале кори некашон, меваи дарахти биншондашон то ҳол номашонро зинда медорад. Манфиаташон ба мардум мерасад. Онҳо аз як деҳа ё аз як ноҳия набуданд. Аз гӯшаву канори кишвар меомаданд барои кор Баъзеҳоро мефиристоданду баъзеҳи ихтиёрӣ меомаданд пайи хизмати мардум. Дар дилашон на тухми маҳалгарой мерӯйиду на хислати маҳалгароён. Барои онҳо ҳама гуна одам баробар буд. Муаллим Мирзоев пеш аз ҷанги Гирмон сарварию омӯзишгоҳро ба зима дошт. Ӯ зодаи шаҳри бостонии Хучанд буд. Юнусов низ якҷанд сол директорию омӯзишгоҳ буд аз ноҳияи Ванҷ, Майдонов К аз ноҳияи Дарвоз... Ҳамаи онҳо танҳо як ният доштанд; хизмати арзанда ба халку диёр. Ва имрӯз мардуми маҳаллӣ бо эҳтиром ном мебаранд ҳангоми саҳифагардон намудани таърихи омӯзишгоҳ: Сафаров Н Шапкин А. С. Тарара Н. Сангинов Б, Хочаев С, Алифбеков А Сиронов М, Нуъмонов Т, Карамова Г, Исломов Х, Назаров Ш, Дӯстова Р, Шеров А, Амонова Т, Толибов И, Ёрахмедова Н, Сафолов Х, Т. В. Саух, Кадриддинов М, Ҳодиев М ва садҳо нафари дигарро ёд мекунанд.

Ва аз нақли муаллима Гулреза хуб ёд дорад, ки омӯзишгоҳ зери сарварию зиндаёд Акбар Шеров хеле обод шуд. Маҳз дигаргуниҳои ҷиддӣ дар ҳаёти хоҷагидорию таълимгоҳ дар ҳамин давра рушду нумӯ ёфтанд. Раҳматӣ обод кардану зиннат доданро дӯст медошт. Боғ бунёд кард. Аз дуру наздик ниҳол харида овард. Қисса кӯтоҳ омӯзишгоҳро ба як ҷаннат монанд кард.

Шӯҳрати омӯзишгоҳ замони сарварию Давлатмуҳаммад Асалов ба авҷи аъло расид. Муаллим роҳбари асилу ғамхор, кордон, соҳибистеъдод буданд. Тавонистанд барои ободии омӯзишгоҳ, барои тарбияи кадрҳо дар умри кӯтоҳашон корҳои зиёдеро анҷом диҳанд.

Муаллим Неъмат Элбегиев тамоми умрашро дар ҳамин

таълимгоҳ сарфи хидмати мардум кард. Донишҷӯён дӯст медоштанд ўро. Солҳои зиёд ҷонишини директори омӯзишгоҳ оид ба корҳои таълимӣ буд. Марди кордон, сӯҳбаторо ва ҳамеша кушодарӯ. Ба шогирдон шӯхиву бозӣ мекард. Бо вучуди саҳтгирӣ ҳамеша кӯшиш мекард, ки ҷонибашон дасти мадад дароз кунад. Ҳамин буд, ки аксар вақт шогирдон ҳангоми дармондан дар ҷанголи мушкilot барои маслиҳат назди вай меомаданд. Дарди дилашонро беиба мегуфтанд. Бовар доштанд, ки муаллим илоҷи корро меёбаду мушкили онҳоро осон ҳал менамояд. Ҳамин ҳел ҳам буд. Аз рӯзгори вай байни мардум қиссаҳои кӯчак қатори латифаҳои халқӣ ҳеле зиёданд. Имрӯз ҳам ба воситаи онҳо аз муаллим ёд мекунанд дар маҷлису маҳфилҳо.

..... Муаллим оғози соли нави таҳсил барои донишҷӯёни соли дуввум стипендия муайян мекард. Вай дониш ва шароити ҳамаи онҳоро хуб медонист ва дар ҷунин ҳолатҳо ба назар мегирифт. Тарзе кор мебурд, ки ашхоси аз идропулӣ бенасиб монда ҳақиқатро пай мебуданду аз ӯ намеранҷиданд.

– Сардори гурӯҳ, – ба рӯйхат нигоҳ накарда, – сазовори гирифтани стипендия ҳаст. Раиси иттифоқи касаба, намояндаи шӯрои духтарон, котиби кумитаи комсомол ҳамагӣ имтиҳонҳоро бо баҳои хуби аъло ҷамъбаст намудаанд, интизоми хуб доранд ва.....

– Зиндаёд Амиршоҳи Иброн аз ҳама кас дида бештар ба идропулӣ ниёзманд буд. Як зиндагии фақирона дошт, аммо баҳои аз як фан гирифтааш балашро кам карда буд ва имкони гирифтани идропулиро аз байн мебурд. Барои ҳамин мекӯшид, ки илоҷе ёфта ба идропулӣ соҳиб шавад, вагарна маҷбур мешуд хонданро тарк кунад. Ҳамин ҳаёлҳо дар Сар даст бардошт.

– Муаллим, мо донистем, ки идропулӣ ба ашхоси мансабдор дода мешудааст, – аз ҷояш барҳоста ҳазл кард Амиршоҳ. – Ман ҳам вазифа дорам.

– Кани, вазифаи шуморо шунавам.

– Раиси шаҳраки Навобод.

– Шин, додар, ҳозирҷавобӣ кард муаллим. – Раиси шаҳраки Навобод маошро аз ҳукумат мегираду ба стипендияи ночиз ниёз надорад.

Амиршоҳ мот шуд. Посух наёфт дар ҷавоби муаллим. Аз ноилҷӯӣ сукут ихтиёр кард. Шаби дароз роҳи илоҷ ҷуст. Ва рӯзи дигар дер омад ба дарси муаллим Элбеғиев. Аз Сару рӯяш арақ мерехт. Нафаскашиаш ҳам номурақтаб буд.

– Ҳа Раис чаро дер мемонӣ, – шӯхӣ кард муаллим.

– Сессияи ғайринавбатӣ бул устод.

– Хайр сессиятон ҷиасъалаи муҳимро ҳал кард?

– Масъалаи ташкилиро диданд, устод. Маро чун ноухдабаро аз вазифа озод карданд. Аз вазифа маҳрум шудан ҳеҷ гап не устод, аз маош мондему намедонам сарамро ба кадом санг занам. Хуб медонед, ки ҷӣ мушкилие маро дар пеш аст.

– Ғам нахур, додар, мо шуморо нафақапулӣ муайян мекунем, – ҳозирчавобӣ кард муаллим ва номи ӯро ба рӯи хати гирандагони стипендия илова кард...

Омӯзишгоҳи омӯзгории ноҳияи Ғарм ашхосеро тарбия кард, ки фаъолияти меҳнатиро аз омӯзгори оғоз намуда то ба зинаҳои баланди роҳбарӣ расидаанд. Собиқ Раиси Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон Маҳмадулло Ҳолов, Қаҳрамони меҳнати Сосиалистӣ Садриддин Талбаков, Сардори ГЛАВЛИТИ республика Ҷумъа Олимов, яке аз Раисони Совети Олӣ ва котиби авали Ҳизби коммунисти ноҳия Усмон Ҳасанов, драматург, нависанда ва шойири маъруф Меҳмон Бахтӣ, докторҳои илм Ҳақназар Назаров, Гулмаҳмад Зокиров, Абдулло Раҳимов, Мусофир Кабутов, Додихудо Саймуддинов, Шамсулло Исмоилов, Бекмурод Сияев, Нуриддин Салимов, Искандар Сулаймонов, Эмом Ибодов, устоди варзиши ИҶШС Алиназар Муминов ва дахҳо нафар, ки имрӯз бархе аз онҳо ин оламо падруд гуфтаанд, шогирдони ҳамин мактаб будаанд.

Ҷоғиҳои болои миллат омада гарчанде ба ин омӯзишгоҳи кӯхансол ҳисороти зиёде расонид, аммо ин боргоҳи маърифат дар натиҷаи дастгирии Ҳукумати ноҳия фаъолиятро қатъ накард. Ҳоса солҳои охир қорро ба низоми муайян даровард. Масъулини Омӯзишгоҳ хуб медонанд, ки ноҳияи Рашт имрӯз нисбати ҳарвақта ба мутахассисони синфҳои ибтидоӣ ниёз доранд. Ҳоло омӯзишгоҳ 395 нафар толибилмонро ба таълим фаро гирифта, 37 нафар устодон ба онҳо таълим медиҳанд. Маркази омӯзиши забони англисӣ ва технологияи навтарин, синфхонаҳои компютерӣ, кабинетҳои лингафон ва чанд кабинетҳои фанҳои дигар амал мекунанд.

Сарвари омӯзишгоҳ Қутбиддин Ҳоҷаев аз он ифтихор дорад, ки маҳз дар давраи роҳбарии ӯ Президенти мамлакатамон мӯҳтарам Э. Ш. Раҳмонов меҳмони омӯзишгоҳи овозадори ноҳияи Рашт гардид. Сарвари давлат хангоми сафари қорӣ аз вазъи биноҳои таълимӣ дидан кард, бо донишҷӯёну омӯзгорон сӯҳбат дошт ва барои беҳтар шудани қори таълиму тарбия маслиҳатҳои муфид дод. Барои аз нав бунёд намудани бинои асосии омӯзишгоҳ, ки солҳои авали ҷоғиҳои миллӣ сӯхта хароб гардида буд аз ҳисоби захираҳои дар ихтиёр дош-

тааш дусад ҳазор сомонӣ чудо кард, ки бехтарин ҳадя ба чашни 70-солагии Омӯзишгоҳ буда метавонад.

– Акаи Қутбиддин, меҳмонон омаданд, – фарёд зад нафаре аз дур ва ўро ба олами ҳастӣ бозхонд. Муаллим шитобзада аз ҷо бархосту ҷониби баромадгоҳ раҳсипор гардид. Онҳо мунтазир буданд. Аз пагоҳии барвақт мунтазири омадани меҳмонҳо буданд. Охир эшон меҳмонҳои оддӣояндагони дастгоҳи иҷроияи Президенти кишвар. Омадаанд, ки тўҳфаҳои Сарвари давлатро ба донишчўён супоранд. Қатори дигар тўҳфаҳо вай ба омӯзишгоҳ як синфхонаи компютерӣ ирсол дошт.

Сўҳбати ҳафтае пеш бо раиси ноҳия дошташро ёд овард. Муҳаммадшариф Толибов

дар як муддати кўтоҳ исбот кард, ки барои пешравии соҳаи маорифи ноҳия ҳама тадбирҳои лозимиро меандешад. Ва суҳанашро ба ҳаво раҳо накард... Ҳамон рўз низ атрофи масъалаҳои гуногун сўҳбат карданд. Дар бораи чашни 70 – солагӣ низ хотиррасон кард раис. Охир барои амалӣ гардидани ин нияти нек маҳз ў кўшиш ба харҷ дод. Раис таъкид кард, ки баъди сафари Сарвари давлат Э. Раҳмонов бояд коркунони омӯзишгоҳ кўшиш намоянд, ки дар қорашон нуксоне набошад. Дар хатми суҳанаш гуфт, ки чанд рўз пас меҳмонҳо меоянд аз дастгоҳи Президент. Ин ҳадяи навбатӣ гувоҳи он аст, омӯзишгоҳ аз ин ба баъд бояд ободтару зеботар шавад. Бояд дар тарбияи омўзгорони ҷавон бештар саҳм гузорад.

Муаллим шитоб дошт. Меҳост ҳарчи хубтару арзандатар меҳмононро пазирой намояд. Бовар кард, ки хоби дидааш далели хайр аст. Устодаш Давлатмуҳаммад Асалов беҳуда саргардон набудааст. Қоғазӣ сафед ҳамин тўҳфаҳо, комёбиҳо аз нав таъмиру тармим гардидани биноҳо ва ҷашмаи нур бешак таълимгоҳи кўҳансоли онҳост, ки баъди расидани қадами мубораки Президенти кишвар ва тантанайи чашни 70-солагии омӯзишгоҳ кори таълиму тарбия бештар ривож хоҳад ёфт.

МУНДАРИҶА

Хунёгар (кисса)	3
-----------------------	---

ҲИКОЯҲО

Ғураи сармозада	69
Заҳми носур	82
Ашки ҳасрат	89
Ганчи ройгон	92
Бозии қисмат	99
Инсоф.....	108
«Ғуноҳи падар»	121
Зарринёле баъди падар	128
Ғул.....	134
Мурод	143
Ҳаити морбоз.....	156
Мақтаби мо.....	165
Шукри неъмат	171
Аспи одамхор	181
Боргоҳи нур	189

Диловари Мирзо

ХУНЁГАР

(Қисса ва ҳикояҳо)

Муҳаррири ороиш *Ромии Шералӣ*
Муҳаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*

Ба матбаа 30.04.2012 супорида шуд.
Чопаш 03.05.2012 ба имзо расид. Андоза 60x84 1/16.
Ќузъи чопӣ 12,5. Адади нашр 1000 нусха.

Муассисаи нашриявӣ «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш.Душанбе, кӯчаи Н.Қаробоев 17а